

GRAĐA

ZA GOSPODARSKU POVIJEST HRVATSKE

KNJIGA 14

KRONIKA ŽUPE BISTRE
I AGRARNO-EKONOMSKA STRUKTURA
BISTRANSKE POLJANICE

GRAĐA ZA GOSPODARSKU POVIJEST HRVATSKE

Knjiga 14

Urednik

Akademik MIJO MIRKOVIĆ

JUGOSLAVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI

NIKOLA NIKOLIĆ

KRONIKA ŽUPE BISTRE

I AGRARNO - EKONOMSKA STRUKTURA
BISTRANSKE POLJANICE

Z A G R E B

---

1 9 6 2

*Tehnička redakcija, tisak, uvez i oprema:
Izdavački zavod Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*

PREDGOVOR UREDNIKA

U razdoblju 1918–1941. na području čitave Jugoslavije stanovništvo je raslo mnogo brže nego nova radna mjesta izvan poljoprivrede, raslo je deset puta brže nego što su stvarana nova radna mjesta u industriji. Posljedica takvog razvoja bila je sve veća prenaseljenost sela, sve veći broj ljudi koji je živio na teret poljoprivredne proizvodnje iznad mogućnosti punog i proizvodnog zaposlenja u samoj poljoprivredi sve te radne snage koja je rasla. Takva agrarna prenaseljenost kočila je razvitak poljoprivrede, jer je poljoprivrednu proizvodnju upućivala na to da stvara hranu za sve veći broj ljudi koji je živio od poljoprivrede, ometala je specijalizaciju u poljoprivredi i otežavala je akumulaciju u poljoprivrednoj proizvodnji. Poljoprivredno stanovništvo je raslo, a poljoprivredna tehnika nije napredovala. Ponuda radne snage je bila stalna, postajala je sve veća, a zbog toga je i najamnica za radnički rad ostajala mala ili je dapače i nazadovala. Razdrobljenost seljačkih gospodarstava je stalno rasla, oranica se širila na štetu livada i pašnjaka i tamo gdje nije bilo uvjeta za nju, broj stoke, osobito goveda i svinja je nazadovao.

U deset godina 1921–1931. sve poljoprivredno stanovništvo, aktivni radnici u proizvodnji i izdržavana lica, povećalo se za 1.445.000 ili za 15,8%, a broj poljoprivrednih kućanstava popeo se za 222.000 ili za 12,7%. Na 100 ha oranice dolazilo je u čitavoj Jugoslaviji 1936. godine 130 poljoprivrednih stanovnika (u Danskoj 36, u Njemačkoj 52, u Austriji 64, u Madarskoj 72). Na području današnje NR Hrvatske bilo je 1939. (po računu Vladimira Stipetića) 2,275.000 ha obrađene površine, a 1931. bilo je na toj površini 2,630.000 poljoprivrednog stanovništva ili u prosjeku 114 poljoprivrednih stanovnika na 100 ha obrađene površine. Po računu pisca ove knjige (N. Nikolića) dolazilo je (1945) na 100 ha obrađene površine u starom kotaru Donja Stubica 229, a u selu Bistranska Poljanica 245 poljoprivrednih stanovnika (str. 125–126).

Da bi se moglo sigurnije utvrditi kakvo je stvarno stanje prenaseljenosti na pojedinim područjima, kakve ekonomske i društvene proturječnosti nastaju kao posljedica takvog stanja i kuda razvoj ide, bilo

je potrebno proučiti stanja i kretanja u pojedinim naseljima i pojedinim područjima. U tu svrhu izrađivani su upitnici za anketiranje, postavljani su problemi i teze, stvarane su ekipe i vršeno je anketiranje na pojedinim mjestima. Takvo istraživanje izvršila je na temelju unaprijed stvorenog plana i detaljno sastavljenog programa i ekipa Škole narodnog zdravlja u Zagrebu 1939–1941. Namjera je bila da se istraži odnos između raspoloživa zemljišta i broja poljoprivrednog stanovništva, između količina pojedinih vrsta proizvoda i prehrambenih potreba pučanstva, da bi se moglo odrediti kakvu prehrambenu podlogu stvara proizvodnja sela i kakav je utjecaj te prehrambene podloge na zdravlje stanovništva. Idejno rukovodstvo takve ankete, postupak i sudjelovanje pojedinih suradnika u tome poslu prije 1941. i poslije 1945. prikazao je pisac u svome predgovoru ovoj knjizi. Postignuti stvarni rezultati ankete obrađeni su u II dijelu knjige kao agrarnoekonomska struktura sela Bistranske Poljanice (str. 125–175), jer je anketa izabrala baš to selo kao tipično za agrarnu prenaseljenost te su i detaljna anketiranja izvršena u njemu.

Selo Bistranska Poljanica nalazi se na desnoj strani puta što vodi od Zagreba prema Donjoj Stubici, na sjevernom podnožju brežuljka na kojemu su crkva i župni dvor, dok je seosko groblje postavljeno na pola obronka između crkve i sela. Prema rezultatima izvršenih istraživanja, koja su pri ponovnoj razradi i provjeravanju zaključaka zahvatila i stanje 1945. godine, imala je Poljanica (1945) 1122 stanovnika, i od toga 1050 poljoprivrednih stanovnika (ili 93,5%), na 450 ha obrađene površine. Na jednog poljoprivrednog stanovnika dolazilo je manje od pola hektara obrađene površine.

Obrađena površina bila je podijeljena na 306 poljoprivrednih gospodarstava, tako da je na jedno gospodarstvo dolazilo u prosjeku 1 i po ha obrađene zemlje. Pisac je seljačka gospodarstva svrstao u četiri kategorije: u »seosku bokčiju«, »seosku sirotinju«, »srednjake« i »seoske gazde«.

U prvoj kategoriji »seoske bokčije« bilo je 18 seoskih gospodarstava. Njihovi vlasnici su bili seljaci koji su imali manje od pola hektara obradivog zemljišta a nisu imali ni oni ni pripadnici njihovih obitelji drugoga prihoda osim prihoda od zemljišta.

U drugoj kategoriji »seoske sirotinje« bila su 143 gospodarstva. U tu grupu pisac je uvrstio kako one seljake koji su imali od 0,5 ha do 3 ha obrađenog zemljišta a nisu imali drugog prihoda osim prihoda od zemljišta, tako i one seljake koji su imali obradivog zemljišta samo 0,5 ha do 2 ha, ali su imali neki drugi sitan prihod kao sitni seoski obrtnici, ugljenari i radnici nadničari. U stvari, u toj kategoriji pronađena su 124 seljaka poljoprivrednika, 3 sitna obrtnika, 4 ugljenara, 9 najamnih radnika i 2 lugara.

U trećoj kategoriji »srednjaka« bilo je 39 seoskih gospodarstava. To su oni od 3 ha do 6 ha obrađene površine kojima je poljoprivreda bila

jedini izvor prihoda, kao i seljaci sa 0.5 ha do 3 ha obradene zemlje koji su imali i drugih unosnih izvora prihoda, kao obrtnici ili s'uzbenici. U toj kategoriji bila su 33 seljaka poljoprivredna proizvođača, 3 seljaka obrtnika i 2 seljaka službenika.

U četvrtu kategoriju »seoskih gazda«, onih koji su imali gospodarstva s obradenom površinom većom od 6 ha ako im je poljoprivreda bila jedini izvor prihoda, kao i onih s gospodarstvima od 1 ha do 3 ha ako su imali pored poljoprivrede neko drugo unosnije zaposlenje, te također onih preko 3 ha koji su imali još unosnija druga zaposlenja, uspio je pisac da uvrsti svega 6 gospodarstava, i to 2 koja su pripadala seljacima poljoprivrednim proizvođačima, 2 koja su pripadala seljacima trgovcima, 1 obrtniku i 1 popu (str. 129-131. ove knjige).

Ovakvo kategoriziranje seljačkih gospodarstva je novo i stvarnije, jer nije kao mjerilo uzeta sama površina zemljišta što ulazi u jedno gospodarstvo, nego prihod kućanstva.

Opće tendencije kretanja proizvodnje u uvjetima velike agrarne prenaseljenosti i osobito nazadovanje broja goveda, konja i svinja, utvrdila je anketa i u selu Poljanici. Od 1895. do 1938. u tome selu broj stanovnika popeo se za 366, od 846 na 1202, broj goveda smanjio se za 81, od 361 na 280, broj konja smanjio se za 42, od 54 na 12, broj svinja smanjio se za 159, od 229 na 70. Na 100 stanovnika sela dolazilo je 1895. god. goveda 42, konja 6, svinja 27, a 1938. dolazilo je goveda 23, konja 1, svinja 6 (str. 126). Prenaseljenost je bila takva da se jako smanjila i proizvodnja pataka i purana, a u odnosu na broj stanovnika smanjio se i broj kokoši. Prenaseljenost je učinila da su se preorale površine pod livadama i pašnjacima radi poljoprivredne proizvodnje kukuruza i krumpira za ljudsku hranu, te se je smanjila paša i krmna podloga za stoku.

Godine 1931. bilo je na selu 230 krava, ali prosječna mliječnost (kad je izračunamo prema podacima na str. 134) bila je 1931. svega 770 litara mlijeka na jednu kravu, 1937. iznosila je 930 litara, 1938. svega 870 litara. Kako su sir i maslac, mlijeko, telad, pilići i jaja morali biti tržišni viškovi, jer drugih tržišnih viškova nije bilo, odražavalo se to stanje na prehranu stanovništva, tako da su »mala djeca, dojilje i trudne žene, bolesni i stari obolijevali od tuberkuloze, rahitisa, zaraznih i drugih raznih oboljenja, lišeni toliko važne zaštitne ishrane« (str. 134).

Demografsku podlogu takvog kretanja pisac je obradio uspoređivanjem stope smrtnosti u pojedinim razdobljima od kraja 18. stoljeća do 1940, odnosno do 1945.

Ako pišćevu obradu rađanja, smrtnosti i prirodnog prirasta u selu Poljanica u 175 godina (na str. 147-148) prikažemo u kolonama, dobijamo ovaj sumaran pregled:

Prirodni porast stanovništva sela Bistranske Poljanice 1771–1940.

Razdoblja	Stopa rođanja u ‰	Stopa smrtnosti u ‰	Stopa prirodnog prirasta u ‰
1771–1800	38,8	28,4	10,4
1801–1850	35,4	29,2	6,2
1851–1900	36,4	27,0	9,4
1900–1910	40,1	23,2	16,9
1911–1920	30,0	27,0	3,0
1921–1930	38,0	21,0	17,0
1931–1940	31,9	18,7	13,2

U 175 godina (1771–1945) prosječna godišnja stopa rođanja iznosila je 35,0‰, prosječna stopa smrtnosti 25,4‰ i prosječna stopa prirodnog prirasta 9,6‰ (str. 147). Prema tim podacima stanovništvo Poljanice i pored dva velika svjetska rata, sa izuzetnim gubicima u ljudima, i pored mnogih drugih prethodnih ratova (1771–1911) povećalo se do 1945. prema stanju u godini 1771. za 164‰. Poljoprivredne površine i poljoprivredni prinosi nisu se povećali u tome obujmu, a broj stoke je i nadoživio.

Stanovništvo se povećavalo i pored gubitaka u ratu i pored velike smrtnosti novorođenih i dojenčadi. Od 1861–1945. iznosio je pomor novorođenih i dojenčadi u prosjeku 21,9‰ svih umrlih, a od umrle dojenčadi bilo je 41‰ u dobi ispod 1 mjeseca. Od tih novorođenih koji su umrli na prvom mjesecu života bilo je 71‰ umrlih od urodene slabosti i prijevremenog rođenja (str. 154). U tom istom razdoblju od 85 godina (1861–1945) umiralo je na 100 muških 107 žena, a u dobnoj skupini od 15 do 49 godina, kad su žene trudnice, rodile i dojile na 100 muških iste dobne skupine umire 120 žena (str. 155).

Povećavanje stanovništva bila je opća tendencija u razmjerno mirnim vremenima kao u deceniju 1901–1910. i u deceniju 1921–1930, kao u razdobljima povoljnijih cijena poljoprivrednih, stočarskih, povrtarskih i voćarskih proizvoda.

U istraživačkom radu na ustanovljivanju agrarno-ekonomske strukture, proizvodnje, prehrane i demografskog kretanja sela Bistranske Poljanice istraživači su nastojali da svoje statističke analize dopune, ako to bude moguće, i ekonomskohistorijskom dokumentacijom onih historijskih procesa koji su vršili specifičan utjecaj na stvaranje prenaseljenosti Bistranske Poljanice. Jedan takav vrlo važan i usto jako zanimiv izvor našli su u arhivu župne crkve Bistre. To je kronika župe Bistre, koju je pisao od 1850. do 1882. župnik Jakov Cerovski, natpana stvarnim sadržajem, a dopunio ju je jedan od njegovih nasljednika za razdoblje 1909–1912. s manje oduševljenja, brige i znanja. Tekst

Cerovskoga obuhvata 84 strane ove knjige (str. 45–118), tekst drugog ljetopisca zaprema svega 5 strana (str. 118–123). Pisac N. Nikolić je fotografirao svih 165 rukopisnih strana kronike, dešifrirao inače čitak rukopis (vidi sliku 3 i 4 faksimila dviju strana) i prepisao tekst. On je također odgovoran za ispravnost prijepisa. Tako je za nauku i javnost spašen i postaje pristupačan jedan rijedak, potpun i neposredan historijski dokumenat.

Taj izvor olakšava upoznavanje jednog, i ako ne jedinog faktora, koji čini da u historijskom procesu zemlja postaje za seljaka sve više tijesna: on pokazuje u punoj iskrenosti upornog, zauzumljivog i talentiranog pisca župnika, kako je mali župni feud otiniao seljacima zemlju i prisiljavao seljake svim raspoloživim sredstvima i osobito sudom da i poslije 1848. plaćaju župnoj crkvi dažbine za zemlju koju su iskrcili, obradili i nasadili, a koja je prije toga, prije nego je crkva starila na nju svoje ruke, bila kolektivna zemlja sela, »općina«, »selina« ili »komunal«, i za koju su seljaci i dalje sačuvali kolektivno pravo paše i drvarije. Kroničar župe Bistre je posve iskren u svome zalaganju za imovinu župe i za prihode župe i župnika. On piše u prvom redu o onome što je on učinio, o svome djelu, piše za sebe i za svoje nasljednike u župi inventar župne imovine i izvora prihoda. Župnik kroničar izvodi na čisto sve račune župe, sve vrste dohodaka i podlogu svakoga dohotka, da bi budući župnici imali čistu situaciju u traženju prihoda i podlogu prava na prihode u zapisnicima koje kroničar sastavlja i u sudskim odlukama koje je on isposlovao. Stil pisanja je prilagođen tom povjerljivom i intimnom kazivanju, koje uvijek ostaje stvarno, i svaki redak kao da je posvećen nasljedniku: »Vse po redu vu ovoj knjigi Tebi ispišujem i za spomenek vsem mojem nasljednikum ostavljam, iz ovih mojih činov naj sudiju« (str. 41).

Kroniku župe Bistre počeo je pisati župnik Jakov Cerovski 1850, ali tako da je prvo sakupio i ispisao ono što je znao i zatekao. »od najstarijih vremena do sadašnjih« tj. do godine 1850. To su podaci koje je župnik skupio pregledajući dvije godine matične knjige župe, stare zapisnike i stara pisma u župnom arhivu i u isto vrijeme saslušavajući o pojedinim pitanjima stare seljake koji su o predmetu nešto znali. To je i retrospektivno gledanje župnika na minula tri stoljeća njegove župe, crkve i njegova sela, i on ga u svome predgovoru kronici utvrđuje. Ali to je u isto vrijeme i njegovo gledanje i na ono što se dogodilo dok je on bio župnik. Pošto je postavio temelje za dalju obradu, obradivši ono što je zatekao u župnoj dokumentaciji i izradivši pregled crkvene imovine, izvore dohotka župe, inventar i prava župe, Cerovski piše ljetopis župe dalje 33 godine (1850–1882). Obradivši prvo zbivanja u kojima nije sudjelovao, obrađuje kasnije ona u kojima sudjeluje. Njemu je povjerena župa kad su kmetovi bili oslobođeni, a on tada ima 30 godina. I u predgovoru zauzima klasni stav: za gospodu, za feud, za crkvu, protiv naroda. »Vreme jako mojega vu ovu faru došastja je ono glasovito leto, dapače mesec isti, iz kojega nigdar na-

rodi Evrope, osebujno pako kmeti spozabili se ne budu. Najme 1848. mesec traven: vu ovom onda letu, v kojem podložnik to jest kmet ispod jarma gospona svoga, kome stotine let njegvi dedi i prededi dače i tlaku davali jesu, preko vsake misli, ufanja i plače oslobođen je... Kada iz jedne strani videl sem da opčinski nemir med narodi Evrope podigel se je, ter bivši podložnik protiv negdašnjemu gosponu svojemu nezahvalnum ruku oružje podigati je počel...« (str. 37). Ali plebanuš ne žali samo druge feudalce, nego i sebe i svoju župu, jer je postojala opasnost da se i prihodi njegova župnog feuda smanje.

U okviru svoje oštre i dosljedne klasne opredijeljenosti ljetopisac Cerovski se javlja kao nadaren, pronicljiv, oštrouman, načitan pisac u nekoj mjeri i naučnik i književnik. On putuje u Italiju, u Rim, u Napulj, u Pariz, u Beč, u Njemačku. U kronici bilježi svoje putopise. Njegova je kronika jasna, sistematska, stvarna, dapače i književna. On je bio i dobar gospodar, koji brani prava crkve i svoja prava i racionalno upravlja crkvenim dohocima.

Kronika župnika Bistre Jakova Cerovskog sadržava pregled života i djelatnosti župnika bistranskih od 1631. do 1850, a bilo ih je od Jakova Saitla do njega 13. Za prvih devet nije navedeno tko ih je postavio za župnike. Za desetog po redu, Lovrenca Dolačkog, kronika navodi da ga je imenovao 1787. grof Ivan Oršić. I Glasića Antona imenovali su 1840. grofovi Oršić i Erdödy, »imanj Dolna i Gorna Bistra ladavci«. A i Cerovskog je 1840. imenovao Anton Danijel Josipović, »patron i kollator fare bistranske« i ako je tada bilo, kako sam svjedoči 30 kompetenata za tu župu, »zmed kojeh nekoji, kak to meni dobro je znatno« – piše pisac kronike, »i jezera vu penezih su mu obećali«.

Ali nijedan od njegovih prethodnika nije pisao takvu kroniku, kao i nijedan od njegovih nasljednika. Ono čime se kronika završava, to je sumarno bilježenje događaja 1909–1922, kad drugi ljetopisac posvećuje pojedinim godinama svega po nekoliko redaka ne ulazeći uoče u historiju župe, njen stvarni život, u njene prihode, gradevinske radove, kao ni u ekonomske odnose na selu. Sliku tih odnosa daje samo kronika Cerovskog (od str. 37 do str. 110. ove knjige).

Jedan dio njegove kronike odnosi se na samu crkvenu zgradu i po pravke na njoj u toku stoljeća, drugi se odnosi na razvitak škole u selu, ali je osobita pažnja posvećena glavi: »Od imetka Farne cirkve Bistranske«.

Glavna imovina Bistranske crkve bila je gora sa više hiljada rali. Ta je gora tako prostrana, da se proteže sve do Susedgrada i da u njoj imaju od starine slobodnu pašu i slobodnu drvarinu sela Ivanec, Jablanovec, Novaki, Bukovlje i Poljanica. Seljaci su i krčili šumsku zemlju i sadili na njoj vinograde i crkva je vodila parnice protiv njih. Crkva je i dobila parnicu i seljaci su s tih krčevina davali od 1834. crkvi desetinu. Osim gore crkva u Bistri imala je i vinograd u Novacima sa 18 forinti prihoda godišnje. Posebni prihodi dolazili su od točenja vina iz vinograda koji su pripadali seoskim kapelama. Jedna kapela je davala

godišnje od 30–60 forinti, druga 20–26 forinti. Kapelske su krčme tako dobro radile da su konkurirale krčmi baruna Raucha, koji je silom pokušavao sprečavati njihov rad.

Sve do 1848. župa bistranska imala je 25 svojih kmetova sa ukupno 11 i po selišta. Osim njih imala je i »svoje« gornjake. Župnik je opet sa svoje strane imao četiri vinograda i drugih zemljišta, livada i pašnjaka. Neki su oltarski novci uloženi u livade.

Da je župa uvijek dobro stajala financijski i imala znatne gotovine, vidi se i iz toga što godine 1859. pokriva Cerovski zvonik župne crkve bakrom po cijeni od 2.413 forinti i plaća odmah 1.600 forinti iz blagajne crkve. Za pokrivanje crkve novim pocinkovanim limom izdano je 1875. iz župne blagajne 3.000 forinti. Otkup onih 11 i pol kmetskih selišta što je imala župna crkva do 1848. ustanovljen je sa 4.700 forinti, na koje je župa od 1859. primala godišnje po 235 forinti kamata.

Godine 1870. lugari bistranske crkve ranili su iz pušaka trojicu seljaka Borčana u župnoj šumi, jer su tamo neovlašteno sjekli drva. Sud u Zagrebu osudio je 24 seljaka, što su sjekli drva svakog na šest tjedana, neke i na dva mjeseca zatvora, ali lugari što su iz pušaka ranili seljake, nisu osuđeni (str. 98).

Godine 1874. dobila je opet crkva parnicu jednu od mnogih, protiv svojih bivših gornjaka, tako da je opet stekla u vlasništvo gornjačke vinograde, a za učinjene melioracije platila je seljacima 569 forinti, a advokatu 338 forinti. Parnica je trajala 12 godina. Bistranska župa je time otela seljacima 200 (dvije stotine) jutara vinograda koje su oni ili njihovi preci iskrčili, posadili lozu i njihovi rodovi stotine godina obradivali (str. 104).

Kronika sadržava mnogo podataka o parnicama, o rashodima, o cijenama, o nadnicama. Rukopis Cerovskog prekida se 1882., a nastavlja ga druga ruka tek 27 godina kasnije 1909. Noviji su zapisi kratki i idu do 1922.

Tako se kronika javlja kao vrlo važan ekonomskohistorijski i kulturnohistorijski dokumenat, pisan neposredno, kao individualno svjedočanstvo zainteresiranog popa, na višoj kulturnoj razini, kao sistematski i skoro monografski pregled razvitka jedne župe, njene ekonomske podloge, njenih borbi, njenog klasnog stava i klasnih postupaka.

Crkva kao feud postupala je na isti način kao i svjetovni feudi. Otimajući seljacima seoske šume otežčavala je pomicanje životne podloge sela i seljaka prema šumi, proširivanje baština višekratnim diobama šume među seljake i pretvaranje šumskih površina u obradivu zemlju. Na taj način crkva je sačuvala šumu od dioba i krčenja, ali je i seljacima onemogućivala stvaranje novih obradivih i osobito voćarskih i vinogradarskih površina na krčevinama. Šuma je ostala i do danas (1962) nepodijeljena. Seljaci su je izgubili.

Kroničar temelji pravo vlasništva župne crkve na tom velikom šumom tobožnjim darovnicama prvih utemeljitelja crkve, ali nikakvog

dokaza o tim darovnicama nema: »ali koje leto i od koga taj veliki dar i prikaz je učinjen, iz najstarijih pismih razaznati se nemre« (str. 44).

Da su seljaci i župljani omrzli župu i župnike i da su smatrali župnike svojim neprijateljima, potvrđuje i sam župnik kroničar. Opisujući koliko je muke, truda i troškova imao u parničenju sa »svojim« gornjacima i činžarima da bi spasio župne prihode i da bi ih obranio, da bi konačno sastavio nov zapisnik svih dohodaka župe za ravnanje nasljednika, tj. novih župnika, kroničar upućuje budućeg svog nasljednika u župnom uredu, »kak je muž navaden tajiti svakomu novododjucemu plebanušu daču svoju i kak lahko njega vu veliku smutnju i stisku postavi« (str. 55).

Tako se u ovoj knjizi dopunjuju analiza agrarno-ekonomske strukture sela Bistranske Poljanice i Kronika župe Bistre. Jedno i drugo imaju danas u prvom redu ekonomskohistorijsku važnost. Kronika otkriva jedan dio historijskog procesa osiromašenja sela i seljaka i osvjetljava stanje i razvoj koji su tipični. Kronika je također izvrstan, iscrpan, potpuni dokumenat klasnog postavljanja problema.

Agrarno-ekonomska analiza objašnjava posljedice klasne borbe na tom selu. Naučna vrijednost prve i druge dokumentacije i osobito suglasnost između njih opravdava objavljivanje ove knjige.

U Zagrebu 4. studenoga 1962.

MIJO MIRKOVIĆ

PREDGOVOR PISCA

Materijalna baza života i blagostanje radnih masa naroda, odraženi u društveno-ekonomskim odnosima, predstavljaju odlučan i bitan faktor u ocjeni zdravlja i sreće društva. Radom čovjeka akumuliraju se njegova bogatstva, a o političko-ekonomskoj svijesti, socijalnoj kulturi i uređenju društva ovisi i pravedna upotreba i pravilna raspodjela tih dobara, kojima se upravo i osigurava zdravlje, napredak i sreća radnih masa. U suvremenom svijetu postoje dva u tome fundamentalno različita društveno-ekonomska sistema, kapitalistički i socijalistički, kojih su efekti na blagostanje radnih masa različiti. Najbolji indikator socijalne kvalitete tih sistema pravilne i pravedne raspodjele dobara predstavljaju podaci o zdravlju većine članova društva – radnih masa. Kao »socijalni atom« »društvene mase« radni čovjek predstavlja i ekonomsku jedinicu, koja svojim radom stvara blagostanje društva. Prema tome u koliko ta radna jedinica društva, taj radni čovjek, bude zdrav, čil, optimistički raspoložen za svoj produktivni rad, bit će i njegova »produktivnost rada«, njegov rad, veći, što znači opet da će biti veća i brža akumulacija materijalnih dobara. Iz toga jasno izlazi da je zdravlje naroda, zdravlje tog radnog čovjeka, tj. zdravstvo, u stvari sastavni, organski dio narodne ekonomike, društveno-ekonomskih odnosa društva.

U ovom smo radu pošli od postavke da su društveno-ekonomski odnosi (ukoliko su osnovani na društvenom vlasništvu sredstava proizvodnje – na socijalističkom sistemu) osnovni principi u ovoj fazi društvenog razvitka, na kojima se temelje i najbolji uslovi za zaštitu i unapređenje zdravlja radnih masa naroda, a u isto vrijeme i izvor ekonomsko-društvene aktivnosti. U tom smo pravcu tražili upravo tu organsku vezu između stanja zdravlja naroda i društveno-ekonomskih odnosa u predratnoj staroj kapitalističkoj Jugoslaviji, kako bi se utvrdila historijska dokumentacija utjecaja kapitalističkih društveno-ekonomskih odnosa na stanje zdravlja radnih masa.

Od 1939. do 1941. g., sve do okupacije Jugoslavije od nacističke Njemačke, vršili smo u ime Škole narodnog zdravlja anketu o društveno-ekonomskim odnosima kao i o stanju ishrane seoskog stanovništva, pro-

izvadača prvenstveno hrane, dakle jednog važnog faktora ekonomike. Ista je takva anketa bila vršena u Bistranskoj Poljanici i Bijelom Polju kod Mostara na teritoriji bivše banovine Hrvatske, zatim u selu Šmartnom kod Celja u Sloveniji. Ispitivanje u selu Šmartnom preuzeo je Higijenski zavod u Ljubljani, a Centralni higijenski zavod u Beogradu vršio je slična ispitivanja u jednom selu svog područja.

U namjeri da se to pitanje društveno-ekonomskih odnosa i u vezi s njima ishrane i zdravlja seoskog stanovništva, u ovom slučaju sela Poljanice, obuhvati svestrano pa i s historijske strane, tragali smo za historijskim podacima toga kraja i otkrili kroniku bistranskeg plebanuša Cerovskog. Ta kronika može poslužiti kao dobar dokument ekonomsko-historijskih zbivanja i utjecaja društveno-ekonomskih odnosa na život uopće, posebno na ekonomski napredak i zdravlje podjarmljenog stanovništva. U isto vrijeme ona se može uzeti i kao dokument uporne borbe hrvatskog seljaštva protiv crkveno-svjetovnih porobljivača sve od 1769. god. do prvog svjetskog rata 1914. god. Ta kronika predstavlja prilog za dijalektičku analizu i za bolje razumijevanje suvremene stvarnosti sela Poljanice.

Raspodjelu i plan obrade ovog rada kao i prvi koncept pregledao je drug Otokar Keršovani, po čijem su savjetu učinjene neke izmjene i poredak u rukopisu.

Na samom su terenu radile terenske radnice Hilda Petančić u Poljanici i Derviša Ljubović u Bijelom Polju, kojima pripada zasluga za prikupljanje tačnih podataka u tim selima.

Kod obrade materijala radili su komunisti, članovi KP, Rajna Kravar, koja je kasnije poginula u partizanima, i Jovica Kević, koji je 1941. bio zatvoren s grupom komunista u Kerestincu, a zatim ubijen u Rakovu Potoku iste godine. Na tom su poslu radili i student medicine Brandt, student agronomije Brusić i Ivan Kovač. U toku II svjetskog rata bio je prekinut svaki rad na tom polju.

Poslije oslobođenja ponovno je obradio, oformio i tabelirao sve statističke i demografske podatke i podatke o agrarnim prilikama sela Poljanice dr Srećko Mihalić, šef statističkog odsjeka Centralnog higijenskog zavoda u Zagrebu. Na terenu su i pri obradi materijala u Zagrebu radili službenici Centralnog hig. zavoda Ivka Čulina, Pavica Kovačević, Agneza Peršić i Sonja Valles.

Podatke o sudjelovanju bistranskih seljaka u NOB-u dali su nam Pavao Zrinski i Nikola Sever iz Poljanice.

S dubokim se pijetetom i zahvalnošću sjećamo, od ustaša ubijenog velikog komuniste i velikog poznavaoca društveno-ekonomskih pitanja, našeg druga Otokara Keršovanija i požrtvovnih u ovom radu suradnika drugarice Rajne Kravar i druga Jovice Kevića.

Svima ostalim suradnicima i pomagačima dr J. Rasuhinu, dr B. Borčiću, dr E. Dojmiju ovim se putem zahvaljujem.

Zagreb, 15. X 1960.

N. NIKOLIĆ

Ovaj rad posvećujem uspomeni na svu onu malo znanu masu junaka i pregalaca puntarske Bistre i Hrvatskog zagorja koji su izginuli u borbama za pravicu, za oslobođenje od feudalnih i kapitalističkih porobljivača.

SADRŽAJ

Predgovor urednika	V
Predgovor pisca	XIII

I

KRONIKA ŽUPE BISTRE

1. Osvrt na bune i puntarije seljaštva Bistre uz kroniku bistranske župe	1
2. Knjiga spomenka vrednih fare bistranske od najstarijih vremena do sadašnjih pisana 1850. od Jakova Cerovskoga, plebanuša Bistranskoga	37
Red plebanušev Biztranskih od leto 1631 počemši	38
Od cirkve farne Biztranske njezinoga početka i znamenitejih premembih i popravkov do letta 1850 pri njoj učinjenih	41
Od imetka Farne Cirkve Biztranske, i različna vremena včinjenih prikazov i darov do Letta 1850	44
Od imetka kapelih, k farnoj Cirkvi Biztranski spadajućih do Letta 1850	49
Od Farofa i ostalih stanjih k njemu spadajućih; početka, premembih i pripečenj do 1850	50
Od Inventariuma fare Biztranske, i neprilik vu prijemanju i branjenju ovoga osobito z Gornjaki i Činžari imanah	52
Od škole Biztranske, njezinoga početka i vu vpelivanju navučitelja neprilik	56
Od događajov i pripečenj mesta ovoga vu Občinskom do Letta 1850	58

II

AGRARNO EKONOMSKA STRUKTURA BISTRANSKE POLJANICE

1. Agrarne prilike u Bistranskoj Poljanici	117
--	-----

2. Materijalna osnova života u proizvodnji hrane u Bistranskoj Poljanici . . .	125
3. Odras materijalne baze života seljaka u Bistranskoj Poljanici na biologiji stanovništva	136
4. Demografske prilike u Bistranskoj Poljanici	143

III

PUNTARSKA BISTRA U NARODNOOSLOBODILAČKOJ BORBI	169
---	-----

I

KRONIKA ŽUPE BISTRE

1.

OSVRT NA BUNE I PUNTARIJE SELJAŠTVA BISTRE UZ KRONIKU BISTRANSKE ŽUPE

Iz »kronike«, nađene u arhivi crkve sv. Nikole u Poljanici (Bistra), nazvane »Knjiga Spomenika vrednih Fare Biztranske od najstariih vremen i do sadašnjih« pisane 1850. g. od »Plebanuša Jakoba Czerovzkoga« može se razabrati da je 1631. g. bila osnovana župa (fara) u Bistri (Poljanici), a tada je bila sagrađena i crkva i fara na današnjem mjestu. Plebanuš nije stanovao kod crkve od njezina početka (1631), nego istom od 1667. god. Prema tome ta kronika opisuje događaje u puntarskoj Bistri u epohi novog vijeka, u doba velikih otkrića i ratova. Upravo u to je doba, za vrijeme vladanja cara i kralja Ferdinanda II »štajerskog« (1619–1637), bjesnio 30-godišnji rat, u kojem su ginuli i hrvatski seljaci, a vojna krajina je tada bila reorganizirana i podijeljena u karlovački i varaždinski generalat, na čelu s generalima.

Prije 1631. god. crkva (sv. Magdalene) i »farof« nalazili su se na višem brežuljku, kod »grada«, na mjestu koje se danas zove »Kapelca« kod Belčića, a koje se razvalina još uvijek tamo nalazi. »Crkvu je sv. Mikule Biskupa ispovednika« na današnjem mjestu sazidao 1631. god. »Presvetli Baron Ivan Moscon svojim darežljivostjuma i z trudi ljudstva«. Crkva je bila napravljena na brežuljku zbog »zdrave vode, koju na dvorišću izvirati vidiš, a ov zdenčec vre od starih vremen zarad dobrote svoje na velikom glasu je, takajše i vu istom Zagrebu«, koju su »vu brentah čez goru vu Zagreb nosili i onde Gospodi prodavali«. I danas se nalazi taj izvor ispod stoljetnih grabova i bukava povrhu »farofa« u idiličnom dekoru šume. Taj je izvor već *kaptiran* za vodovod sela i »farofa«, koji će time dobiti najbolju vodu u cijelom kraju, jer selo sada pije vodu koja se slijeva s groblja i kanala »fare« s brijeगा

seoski bunar. Postoji vjerovanje u selu da je ta voda s brežuljka povrh »fare« i ljekovita (*slika br. 1*).

U tom je razdoblju Ferdinand III (1637–1657) uzalud pokušavao da sprovede centralističko uređenje monarhije, tražeći načina i povoda da ukine ustav Ugarske i Hrvatske i sudbenu vlast banova (Nikole Zrinjskog). – U generalatima nabusitost njemačkih oficira, komandana-ta, pa vrijeđanje i ponižavanje domaćeg hrvatskog življa izazivali su stalne i oštre sukobe, koji su, uz ekonomske neprilike, postepeno do-vodili do pomisli na ocjepljivanje od monarhije. Na granici su se prema Bosni i Srbiji stalno vodile borbe s turskim četama, koje su upadale u Hrvatsku. Te događaje kroničar uopće i ne registrira, a kamoli da ih povezuje s onima iz Bistre.

Nikakvi stariji podaci ni matrikuli nisu nađeni u arhivi prije 1664. god. Stoga se sva izlaganja osnivaju na tom jedinom historijskom do-kumentu.

Ljetopisac bilježi da je tuča 1696. god. potukla sve usjeve u bistran-skom polju tako da »nijedna lat na sterni nije ostala bila i ta tuča i viher strahoviti prek gore je prešiel, ter tijam do Brezovice vse zaterl«. Posljedice takve prirodne nesreće morale su biti veoma teške u ono doba feudalne ekonomske organizacije. Knjiga umrlih, koja pokazuje veliki porast smrtnosti te godine, najbolji je indeks posljedica te nesre-će, gladi, epidemija i »pomoći« koju su pružali tadašnji feudalni crkve-no-aristokratski vlastodršci.

U to je doba za Leopolda I (1657–1705) bjesnio rat između Austrije i Turaka, u kojem su se hrabro borili i hrvatski velikaši Petar Zrinjski kod Otočca, gdje je potukao Ali-pašu Čengića, a Nikola Zrinjski kod Osijeka, gdje je spalio Sulejmanu most preko Drave. Poslije neuspjelog mira (u Vašvaru) njemačka je soldateska počela pljačkati po Slavoniji i Hrvatskoj, što je izazvalo još veće nezadovoljstvo, koje se još od prije nije bilo stišalo. Petar Zrinjski i Krsto Frankopan urote se tada protiv Austrije, pomišljajući na ocjepljenje Hrvatske. Ta je urota otkrivena i oni budu 1671. pogubljeni u Wiener Neustadtu. Ljetopisac se kronike ne osvrće na te događaje i na njihov odjek u to doba u Hrvatskoj, koja se nalazila u predvečerju narodne bune, kao i Ugarska (Tököly). Iako je ustav u Hrvatskoj i Ugarskoj bio suspendiran, Leopold I od straha pred pobunama ponovno vraća ustav. Ugarski je urotnik Tököly bio oprezniji od Zrinjskog i Frankopana te je s Turcima sklopio savez, što su i Zrinjski i Frankopan namjeravali učiniti, ali su ih Austrijanci na lukav način preduhitrili.

Ljetopisac ništa ne spominje velike borbe s Turcima na teritoriju Hrvatske i Slavonije, ustanke Srba u Srbiji, pobune Rakocija u Ugar-skoj. Bez sumnje su ti događaji imali golem odjek na socijalni i eko-nomski život Hrvatske ali ljetopisac ih izbjegava spomenuti. Oni nisu za njega važni, nego samo učvršćenje njegova položaja kao feudalea u Bistri.

Od drugih je događaja ljetopisac našao vrijednim da spomene kako je 1774. god. »vu ovom Farofu zadržavao se je Bonifacius Princ Attem (ex monte Libano), dođući ter Almuštvo je pobiral od stanovnikov fare ove, za odkupljenje Brata svojega, kaj je bil vu sužanstvo tursko odpe-ljan, kojem Plebanuš Ignac Klešić vu taj cil jeden cekin vu zlatu je prikazal«. I to pokazuje da je u to doba postojalo ropstvo, a sužnji su se (tj. ratni zarobljenici) mogli osloboditi otkupninom. Osim toga mo-glo bi se tu raditi i o jednom vještom majstoru koji je pođ tom titulom vješto iznuđivao pare od lakovjernog svijeta.

S naročitim ponosom naglašuje ljetopisac »znameniti, glasoviti i spo-menka vredni zapis našel budeš kojem spodobnoga morebiti u celoj Hrvatskoj nebudeš našel«.

Seosko groblje. Poljanička je crkva bila povrijeđena 1787. god. zbog pomicanja tla. Poslije toga je nekoliko godina vladala glad u cijelom kraju, a i »Tabor z Turčinom je bil«. »Muži« su se prije zakapali oko crkve, što je počelo smetati plebanušima, jer se groblje oko crkve sve više širilo zbog velikog pomora.

»Ljudi samo do Letto 1781. pokapali su se, ar ovo letto izišla je za-poved, da vsa groblja okolo Cirkvih imaju se zatreti i zato jakostjum ove zapovedi i ova troja groblja okolo Cirkvih Bistranskih ležeća zater-ta su bila. Ter jedino groblje pođ zemljum Plebanušev Biztranskih Ja-les zvanom na mesto tak nazvanom. Pusti Martin isto Letto 1781 je na-ređeno i dana 29a Meseca Juliuša po Ignacu Klešiću Plebanušu Bi-ztranskom blagoslovljeni«.

Plebanuši su »zaterli« groblja i napravili od njih livade i voćnjake, davši za svako groblje najgore »močvarno« mjesto, koje se nije moglo nikako privredno iskoristiti.

»Kajti pako vu tom mestu jako je voda izvivala« . . . naravno da su se seljaci počeli buniti i preko zapovijesti Plebanuša »zato ljudi *nisuse već hoteli* vu njem pokapati, već *nazad* okolo farne Cirkve počeli suse zakapati i to je terpelo do letta 1804. Ovo najmre Letto od Plebanuša Lovrenca Dollactkog kupili su Beneficialnu zemlju njegovu Ograicu zvanu na Brežuljku, ober puta ležeću i nju obrnuli za farno občinsko groblje, koje prespomenuti Plebanuš ono isto Letto dana 4. Martiuša je blagoslovil, i kam sada vsi skupa pokapaju se«.

Plebanuš prodaje zemlju poklonjenu od nekog »bogobojznog« pri-ložnika u koju će se ukapati seljaci, a svaki pokop će mu donositi pri-ličan prinos. Naravno da tu svoju prodanu zemlju još blagoslivlja, jer će mu taj hektar zemlje stoput više donijeti od svakog drugog prinosa kad bi je i obrađivao. To blagosloveno groblje osiguralo mu je dobar dohodak.

Za vrijeme Karla III vodio se prvi turski rat (1716–1718); tada su Turci napustili Beograd (princ Eugen Savojski), Drašković Ivan zauzeo je zemlje desne obale Save sve do Une, Sane i Vrbasa, a Venecija je osvojila Dalmaciju. Drugi se turski rat vodio od 1736–1739, u njemu su Turci porobili većinu zemalja koje su izgubili u predašnjem ratu. U

tim su ratovima ginuli seljaci, pa i oni Bistre, u stvari za učvršćenje položaja svojih feudalnih porobljivača.

Za vrijeme carevanja Marije Terezije hrvatski su i srpski seljaci bili unovačeni u Krajini u Trenkovu vojsku (»panduri«). Zbog bijede i bezizglednog stanja mnogi su se seoski mladići javljali dobrovoljno u te »Trenkove pandure«, koji su ratovali u Češkoj, Šleskoj, pa i Bavarškoj i Francuskoj protiv protivnika carice. Mnogi su izginuli za caricu, a samog Trenka nagradiše za sve te usluge, kada je crnac svršio svoje, doživotnom tamnicom, u kojoj je i umro. Tako su vlastodršci u to doba vukli za nos zaostale, neuke i deklasirane, neke slojeve seljaštva, koje je davalo svoje živote da bi učvrstilo pozicije svojih ugnjetača.

Isto su tako hrvatski seljaci izginuli u tzv. sedmogodišnjem ratu (1756–1763), kada su se za vlast u Šleskoj sukobili Marija Terezija i pruski kralj Fridrik II.

Kroničar Bistranske kronike ne dotiče se velikih reforma Josipa II, koje su upravo najviše pogodile crkvu kada su se trebale dokinuti mnoge unosne časti visokog klera i bogatih plebanuša. Tim su reformama bili smanjeni dohoci, zaplijenjena imanja isusovaca, ukinuti pavlinski samostani u Lepoglavi (sada kazniona) i Remetama (1784), samostan klarisa (1782) u Zagrebu i još mnogi drugi po Hrvatskoj i Slavoniji. Njihova je imovina ušla u fond »vjerozakonski i naukovni« (cassa parochorum, fundus studiorum) za plaće siromašnom, nižem svećenstvu i za nauku.

Isto tako ne spominje važan akt Josipa II kojim on »ukida« kmetstvo u Hrvatskoj i Ugarskoj (1785), prema kojem je kmet imao sada pravo slobodno raspolagati svojom pokretnom imovinom, nitko ga više nije mogao otjerati sa zemljišta i prisiljavati na rad, zabranjivati mu polaziti školu, učiti zanat itd. On se mogao bez privole vlastelina ženiti i seliti kud je htio. Međutim, zemlja je ostala i nadalje vlasništvo vlastelina, samo su se proizvodni odnosi nešto ublažili, jer su se spоровi vlastele i njihovih bivših kmetova sada rješavali sudskim putem. Josip II je zato odvojio sudstvo od upravne vlasti i osamostalio ga, da bi mogao koliko toliko suditi po zakonima.

Jasno je da su to bile prve, napredne reforme novog vremena, tj. nove klase, koja je izrasla i oformila se iz feudalizma, klase u to doba napredne buržoazije. Te su reforme Josipa II bile izvršene upravo u predvečerje velikih seljačkih pokreta i velike buržoaske revolucije u Francuskoj. Seljaštvo se u to doba u Hrvatskoj, a osobito u Bistri, nalazilo u buntovnom raspoloženju i pokretu. Međutim, vlastela, ogorčena na te reforme, osobito je poslije neuspjeha u ratu s Turcima podigla glave i primorala cara da vrati ustav Madarima i Hrvatima, a time i velika prava i udio vlasteli u vlasti. Iako on nije opozvao svoj »patent« o vjerskoj toleranciji i naredbu o dokinuću kmetstva, ipak se moć vlastele pooštrila. Plemstvo je počelo svoje bivše kmetove putem sudskih presuda, donesenih od korumpiranih sudova uvijek u njihovu korist, po-

novno vezati uz svoj jaram. Vraćanjem starog ustava ponovno se pogoršao položaj kmetova u Hrvatskoj, pa i u Bistri, ali oni sada više nisu imali volje da se vrate u ropske lance iz doba prije »ukinuća kmetstva«.

Od imetka fare crkve bistranske i različna vremena učinjenih prikazov i darov do letta 1850.

Plebanuši su bistranski stalno naglašavali da je glavni i »najveći imetek vu gori tak nazvani Crkveni bio poklanjan po velikoj darežljivosti prvih svojih »vtemeljitelov« »ali koje letto i od koga taj veliki dar i prikaz je učinjen, iz najstarijih pismih raznatise nemre«. U stvari se tu radilo o nasilnom zahvaćanju seoske zemlje i šuma od crkvenovlastelinske klase, o nekoj prvobitnoj akumulaciji. To im je služilo da što čvršće zadrže »legalnost«, feudalno pravo na taj golemi svoj posjed, »kaj na očevdini dokaz služi, da fara kano i taj njezin imetek starodavni biti mora«.

Crkva je već u najstarije vrijeme dobila imanje zvano »Crkveni« na Gori. Ono se prostire od potoka Lipice u Bistranskoj gori preko Merzjaka, Kaptolske gore, Drenovca i Punikve, pa sve do Susjed-Grada »iliti do Vinogradov i Gajev onde stojećih«. To je veliko imanje bilo poprište žestokih sukoba i borba između okolnih sela i »gospoštine« i bilo je »vre od starih vremen kano tern vu očih vseh okolo ležećih Gospoštinah, ar kako se to iz starih pravdenih pisam vidi, Ladovci Suseda Grada, Lužnice, Jankomira, Novi Dvori višekratu podignuli suse, ter hoteli nju razkomadati i osvojiti i višekrat je bilo boja i tućenja, da pače istog pucanja i strelanja zaradi nje med farniki Bistranskemi Podgorci zvanemi i med ostalemi okolo ležećimi Gospoština i muži, koji vseudilj vu nju sililisu, ter takovem silovitom načinom nekakve pravice i života vu nju dobiti hoteli. Ali zabadava vsi trudi, vse sile, vse prelevanje kervi, vse pravde i troškovi bili, vsem nepriatelom njezinem, ar *Crkva farma Bistranska svoju Goru*, kano jeden najpravičniji imetek, od svojih prvih vtemeljitelov negda prikazan, još dan današnji ima, i zaderžala i začuvala je, kako pako v budućem bude, previdet se nemre, ar vse zmirom proti njoj vojuje se . . . i lahko može biti, da Obćinski prevrat i premembe god. 1848–1849–850 itd. i o njoj svoju jakost izkazal bude. Ter ž-njom nekakva prememba meni za sada jošće nepoznata, učinila se morbit bude.«

Ljetopisac već trezvenije vidi da će »Obćinski prevrat« uzdrmati i »premembu« učiniti od feudalizma gospoštinskog i crkvenog u Hrvatskoj. On vidi da će se dogoditi ono što i u Francuskoj: propast feudalizma.

Podgorci bistranski, seljaci iz Poljanice i Bistre bili su natjerani da zaštićuju interese svoje fare i borili su se protiv »muža«, seljaka, feudalnih kmetova okolnih »gospoštija«, koji su također bili prisiljeni da se bore za interese svojih ugnjetača, feudalaca.

Zemljotres 1787. god. morao je oštetiti sve zgrade zidane kamenom i ciglom, u prvom redu crkvu i farof. U Poljanici seljaci i danas kao i

u staro doba prave kuće od drveta, koje su po svom građevnom materijalu vrlo higijenske, elastične i imune protiv potresa, te su i te godine za vrijeme potresa ostale čitave. Može se pretpostaviti kako je tadašnji seljak, još nepismen i neprosvjećen, psihološki reagirao na zemljotres.

Mistička se religioznost veoma pojačala, naročito u žena, a prazno-vjerje, vraćanja, morala su uzeti opasan, antisocijalan karakter. Za zemljotres su ljudi krivili »grešnike«, čiju »kaznu božju« i pravedni osjećaju. U takvim bi prilikama najviše zaglavile živčano bolesne žene kao »opsjednute od vraga, vještice« itd.

Seljaci su htjeli poslije potresa 1787, kad »turen i pol cirkve srušilo se je«, da se crkva zida »vu Jarku pod Bregom«, ali je tadašnji plebanuš Lovrenc Dollaček »zarad dobrote ove vode« ponovno počeo zidati na istom mjestu. Pitanje vode bio je važan razlog da se crkva zida na brijegu, jer nije bilo u blizini nikakvog izvora.

U borbi za svoje ekonomske interese bistranski je feudalac plebanuš imao stalne neprilike s »gornjakima«, svojim kmetovima, prvim seljacima u kojih se budio osjećaj potrebe da se zaštite od fizičkog uništenja i prelazio u revolucionarnu, »puntarsku« svijest i akciju protiv klera i vlasti. »Gornjaki« su bili kmetovi »Plebanuša Biztranskoga«, ali »skojemi vse velike neprilike su imali, kad to iz dveh Gornih pravdih nejmore letto 1771 i letto 1797 deržanih videti se more«. Povrh farofa plebanuši su imali »tersji Pesek«, crkvenu goru »do Slemenca ležću«, »tu tersja Sternjak, Mladina i Popovec«, i »travnike« i oranice. Kasnije su »Plebanuši sebi prisvajali« i »pustoseline«. Način kako su plebanuši dolazili do posjeda bio je u tadašnjoj Hrvatskoj jednak kao i u cijeloj Evropi toga vremena. Bogobojazni su kršćani poklanjali crkvi posjede iz straha od kazne božje, od pakla, a za spas svoje duše. Plebanuši su kasnije iz redova svojih kmetova obrazovali borbene čete za sprovođenje i za zaštitu svojih ekonomskih interesa, osobito protiv »gospoštije«, a i protiv »puntara« seljaka.

Napredne ideje francuske buržoaske revolucije izazivale su strah i oprez kod feudalne crkveno-plemićke reakcije i vladajućih krugova, osobito carskih apsolutista, u tolikoj mjeri da su se carevi i kraljevi brzo našli na čelu u taboru kontrarevolucije. Tako je već Austrija (Leopold II) odmah sklopila vojni savez sa svojim inače protivnikom, Prusijom (1792), i pritekla u pomoć ugroženom Luju XVI (šurjaku kralja Leopolda). Nasljednik Leopolda, car apsolutista, srednjovjekovni mračnjak Franjo I (1792–1835) provodi okrutno i dosljedno reakcionarnu feudalnu politiku i protiv seljaštva i protiv nove klase, buržoazije, koja se već počela formirati i koja je propagirala i rječju i pismom napredne ideje francuske revolucije, »prava čovjeka« itd. Franjo I vodi dok može kontrarevolucionarne ratove protiv francuske revolucije, tj. za zaštitu kralja Luja XVI, u stvari za zaštitu monarhije i plemstva, tj. svoje klase. U tim ratovima protiv francuske revolucije borili su se seljaci Hrvati i Srbi i ginuli po poljima Lombardije (Dego, Arkole), u Holandiji i u Njemačkoj, učvršćujući svoje vlastite feudalne problrji-

vače, za čije interese su se borili. Padom Venecije pripadoše Dalmacija i Istra Austriji. U sukobu s carem Napoleonom Austrija je izgubila Dalmaciju (1805). Novi Napoleonov zakon dokinuo je stari mletački zakon (lege Grimani od 1756), po kojem seljaci Dalmatinske zagore nisu bili vlasnici zemljišta koje obrađuju i na kojem žive, nego doživotni »pravoužitnici« po muškoj lozi. Kmetovi su postali tom Napoleonovom odredbom vlasnici, ali su morali plaćati i dalje desetinu od svog prihoda kao porez u naturi. I onako siromašno seljaštvo tog kraja moralo je davati deseti dio svojih oskudnih, bijednih prihoda. Seljaci su plaćali osim toga i »travarinu« (erbatico) za stoku na planinskim i drugim ispašama. Zaostali dijelovi seljaštva, predvođeni franjevcima, suprostavljali su se stalno tim naprednim tekovinama nove buržoazije, nazivajući Francuze »bezvjcercima i jakobincima«. U drugom neuspjelom ratu kralj Franjo I morao je predati Napoleonu i dio Hrvatske do Jasenovca, Istra, Kranjsku, dio Koruške. Napoleon je tada formirao Iliriju, kojoj je na čelu bio njegov general Marmont.

U napoleonskim su ratovima ginuli i hrvatski i srpski seljaci, a i na svojim leđima nosili još teži teret, jer su morali davati povišene poreze i dažbine, a i hranu za vojsku i građane. Ekonomska se kriza još više povećala razmjenom novca, kod koje su izgubili 4/5 prijašnje vrijednosti. Poslije poraza Napoleona u Rusiji pripala je Ilirija ponovno Austriji, koja je dokinula francuske reforme i ponovno dala svoje zakone u pogledu proizvodnih odnosa na selu. Reakcionarni duh apsolutizma i policijske države jako je ojačao. Progoni naprednih elemenata u gradovima i buntovnih seljaka, osobito u Bistri, dosegli su krajnju granicu.

Dok se mlada buržoazija Hrvatske, u koju su se već uklopili neki feudalc i (K. Sermage iz Bistre), krajem XVIII i na početku XIX vijeka borila protiv mađarske agresivnije buržoazije za prioritet nove vrste eksploatacije, dotle je stanje seljaka ostalo još uvijek feudalnog karaktera. Usprkos njihovoj upornoj borbi na snazi su bili urbari. Kada je pokret među seljacima i u Hrvatskoj i u Mađarskoj primio takve razmjere da su male bune bile već u toku, a izbijanje opće revolucije protiv feudalno-crkvenih porobljivača osjećalo se već u zraku, buržoazija je bila primorana povesti borbu za oslobođenje kmetova u samom Požunskom saboru.

Ali usprkos odluci »donjeg doma« da se ukine kmetstvo, na Požunskom su se saboru hrvatski plemenitaši odlučno odupirali toj odluci, izjavili kako hrvatsko plemstvo mora propasti ako dođe do oslobođenja kmetova i dokinuća »rabota«, jer niti ima u zemlji radnika, niti bi ih moglo siromašno plemstvo plaćati. Usprkos tome oba doma izglasala su zakon o ukinuću kmetstva. Ali car Franjo I vidio je u tom zakonu

utjecaj revolucionarnog Zapada, a u samom zakonu revolucionarni i demokratski pothvat, pa je zakon sveo na to da se kmetu dopušta slobodno seljenje i otkup rabote naknadom feudalcu u novcu. Taj pokušaj liberalne i demokratske mađarske buržoazije da ukine kmetstvo vjerojatno je išao i za dobivanjem simpatija seljaštva i mlade hrvatske buržoazije, za tjesnijim vezanjem hrvatske buržoazije uz Mađare, protiv austrijske uprave, a i za izlazak Mađarske na more. Bez sumnje bi Mađari to i postigli da nisu nerazumnim svojim šovinizmom upravo učinili obratno i zapravo održavali na životu stari, već dotrajali i nesuvremeni feudalizam.

1797. god. po Božiću nastala je suha i velika zima »prez snega, ter celih 8 mesec nikakva deždja nije bilo, da ljudstvo vu dvojnost je prepodalo«. »Iste su godine nastala velika (oblakoterja) nubifragium »iz kojih sila vode izlejana, ter vsom silum i jakostjum iz bregov padajuća, vsu boljšu zemlju i gnoj odeprala«.

Te prirodne nepogode suša i poplave u to doba velike zaostalosti, još su više pogoršale i onako loše socijalne i ekonomske prilike, muke i bijedu, nego što bi to mogle danas učiniti.

U ono se doba glad nije mogla u jednoj zemlji otkloniti, jer nije bilo dobrih komunikacija, razvijenog transporta (željeznica, parobroda).

Velik je bio događaj, a i senzacija, ne samo za malo selo Poljanicu nego i za cijeli kraj da se jedan car ne samo službeno vodi u knjigama rođenih župe bistranske nego da on uopće ima veze sa smrtnim ljudima ovog kraja. U knjizi krštenih god. 1797. nalazi se ime »pokojnoga Franca, Cara Auštrijanskoga sa svojom Tovarušicom, kano kume zapisane«. Pisac napominje kako se u cijeloj Hrvatskoj nije nikad desilo da car kumuje na krštenju kao što je to bio slučaj sa sinom grofa Oršića iz Bistre.

Poznata historijska ličnost, biskup Maksimilijan Vrhovac, posjetio je Bistru 1803. god. »Dobrota ovoga Zdenčića genula je Prez. Maximilijana Verhovca Biskupa Zagrebačkog, da u priliku držane ferme, pri njemu je želel froštaklati«.

Ali ti nevažni događaji kojima ljetopisac poklanja mnogo pažnje blijede i odlaze u pozadinu pred istinskom borbom hrvatskih seljaka za oslobođenje od feudalnog jarma i od ropstva pod tadašnjim svećentvom.

Seljaci su bili stiješnjeni gospodskim i crkvenim imanjima u tolikoj mjeri da su morali u borbi za održanje golog života krčiti šume povrh sela i pretvarati ih u poljodjelsko tlo. Historija socijalno-ekonomskog oslobođenja seljaka cijelog Hrvatskog Zagorja odražava se u burnoj prošlosti sela Poljanice, koje je stalno postavljalo pitanje »pravice« tj. novog socijalnog i ekonomskog poretka, tada barem u obliku skromne agrarne reforme u korist poljodjelskog trudbenika, onog koji zemlju obrađuje, a protiv feudalnih vladalaca i eksploatatora.

Ta se borba za tu elementarnu socijalnu pravicu povlači još iz drevne hrvatske prošlosti, preko stubičkog revolucionara Gupca pa sve do buna Podgoraca. Seljaci su se borili za socijalnu i ekonomsku slobodu protiv fizičkog nasilja, protiv uništenja od gladi, brutalnosti vlasti i protiv moralnog vrijeđanja od gospoštije, koja ih je ponižavala i stavljala u red stoke. Ta buna Podgoraca izvire iz dubokih bioloških poriva, refleksa zaštite, održanja života, tj. udovoljavanja životnim potrebama organizma, ona je nastala zbog zaštite tjelesnog integriteta i udovoljenja socijalno moralnih potreba, očuvanja ljudskog dostojanstva, slobode misli itd. Sve je to bilo potpuno negirano od tadašnjih gospodara. Ukratko, hrvatski su se seljaci borili za ekonomsku i političko-kulturnu slobodu svih potlačenih ljudi. Stoga je ta revolucionarna borba hrvatskog seljaštva bila s gledišta *političkog morala* razumljiva i apsolutno opravdana i napredna.

Poslije sječe šuma nekih obližnjih sela brzo se golet počela pomladivati mladicama, ali su seljaci, kako to ljetopisac piše, počeli »to germje kerčiti, ter najpervič Koruzu saditi potlam pak i tersje«. Malo-pomalo seljaci su to zemljište sebi sasvim prisvojili pa »niti su hoteli kakvu daću ili hasen od njih Cirkvi izkazati i za svoj lazovitij imetek su držali«. Neki su seljaci, sigurno na nagovor vlastele, takvu zemlju Gore »odtergli ter svojoj zemelskoj gospoštini dali i mnogi se našli tak nezahvalni protiv svojoj farnoj Crkvi«.

Ta je borba seljaštva u to doba uvijek bila paralizirana juridičkim smicalicama, zakonima, koji su čuvali interese vladajuće klase tadašnjeg režima. Tako 1834. g. »Skербljivi za onda Plebanuš Biztranski Mato Beloberg gornu pravdu protiv vsem kerčinašom Cirkvenem je podignul, i dokončano je da vsaki od žiteka od tersja deseto vedro Cirkvi dužen bude dati«. Plebanuši »Cirkvene farme« brinuli su se za to ogromno imanje i bili su potpuni i samostalni gospodari. Nije to bio lak posao, jer su stalno vodili i parnice i fizičke borbe protiv »vanjskem napaštitelom, koji u nju (goru) sililisu i kvare delali«, te »proti ovako ležećem gospoštinam« kao i »*zistemi domaćemi farniki vu razpru i svadju stupiti poradi gore Cirkvene je potrebno bilo*«. Tako je plebanuš Glasić prodao jednom trgovcu »nekuliko klaftrov drveta vu mestu takovom, odkud kupcu prilično je ispeljati bilo«, a seljaci su iz Poljanice spriječili sječu šume »ovak protiv svojoj farnoj Crkvi i nježinom imetku počeli su se podigati, njemu sprečke postavljati, da nije mogel onuliku hasen iz prespomenute Gore na stran Cirkve včiniti, kak bi se pristojalo i pravo bilo«.

O nekom prosvjećivanju seljaka u srednjem vijeku i u početku novog, naravno, nije moglo niti biti govora, jer feudalac ne samo što ne traži svjesno biće u podložniku nego se boji njegova osvješćavanja. On traži poslušnu mašinu s dobrim mišićima, sa snagom u tijelu, a slabošću u mozgu, fizički jako ali pokorno i poslušno biće. Svako bi prosvjećivanje seljaka, naravno, išlo na štetu feudalaca, stoga se ono priječilo svima sredstvima u srednjovjekovnom selu. Svakog bi naprednijeg čo-

vjeka slobodnijeg duha, buntovnika, čekala ne baš laka smrt; historija je srednjeg vijeka prepuna tih tragedija slobodoljubivih i progresivnih ljudi. Tek se francuskom revolucijom pribavlja neko elementarno prvo poštovanje ličnosti, i počinje prosvjeđivanje ljudi. Neki su slobodoumni suvereni, »outsideri«, zadahnuti duhom novih ideja, u doba izrastanja buržoaskog društva iz feudalnog, prednjačili u tom radu protiv pretjerane vlasti feudalno-ckrvenih gospoštija. Istom se u XIX vijeku počinje govoriti i nešto raditi i kod nas na prosvjeđivanju seljaka. Iz kakvih su se pobuda tadašnji feudalci počeli brinuti za prosvjećenost svojih kmetova, ne bi bilo teško ustanoviti. Briga za »narod« postala je važna tek poslije vulkanske provale francuske revolucije, poslije oslobođenja seljaka pomoću njihovih vlastitih sila i poslije velikog stradanja feudalne aristokracije pod udarcem revolucionarnog francuskog seljaštva i buržoazije. Prosvjeđivanje seljaka u Hrvatskoj bila je koncepcija, zahtjev novog vremena i strah pred agrarnom revolucijom, koja je stalno tinjala na domaćem ognjištu i imala svoju klicu u hrvatskim puntarima još prije francuske revolucije.

U Poljanici do osnutka škole god. 1838 – dakle za vladanja Ferdinanda V (1835–1848) – vladala je, naravno, velika nepismenost, »nikakva znamenja kakve škole nenahajajuse«. Poticaj za osnivanje škole u Poljanici dao je zagrebački biskup Juraj Haulik.

Plebanuš bistranski Mato Beloberg zamolio je »vse Gospoštine Biztranske, Gornje i Dolnje Bistre, Ladavce, zatam Mirovnike, Jakovlja, Lužnice, Novodvorov, Jankomira za doprineske nekoje u penezih, nekoje u zemljištah«. Grof Dragutin Festetits dao je »grunt« za školu i 277 forinti za zidanje školske zgrade. Grofica Julijana Oršić dala je 100 forinti, a grof W. Oršić 30 forinti, Grof Erdödi 40 forinti, vlastelinka grada Jakovlje 272 forinta, Baronesa Rauh 80 forinti, vlastelin jankomirski Dragutin Jelačić 120 forinti, »ukupno onda vse Gospoštine u prenapisanu sverhu doprinesle jesu 924 forinti«. Materijal za gradnju škole počeo je kupovati plebanuš M. Beloberg 1839, god., ali kako je on otišao za kanonika zagrebačkog, njegov nasljednik Antun Glasić, kao pametniji feudalac, slabo je mario za tu stvar i materijal je »onako ležal i pernul«. Istom kada ga je 1840. opomenuo »verhovni školski Ravnatelj Anton Kukuljević«, počeo je Plebanuš Glasić graditi školu, koja je bila gotova istom 1843. godine, a za koju je potrošio 922 for. sr., »a od gore navedenih dobrovolnih prineskov ostalo je samo 2 for. sr.« Tako je već sagrađena škola ostala još 5 god. prazna, »da vre pod vu školi na pol zegnul je krov počel premakati i ostala vnoga jesu se pokvarila i poterla«. Dotadašnji »školnik Petar Šimunković za naučitelja nije bil sposoban«.

Borba seljaštva protiv feudalne gospoštije za svoje pravice nastavljala se uporno i u toku XIX stoljeća. Bistranski su se »muži« oteli većinom od utjecaja i gospoštije i plebanuša, za čije su se interese borili do sada, i počeli su tražiti svoje »pravice«.

Za Goru bistransku imali su interesa, osim gospoštije i plebanuša, naravno sada i »muži«, koji su »ter takovem silovitem načinom nekakve

pravice« htjeli dobiti. Te su »pravice« bile za seljake uglavnom: prava »drvarije« i »pašovine«, koja su imala samo neka sela.

Bistranski feudalci plebanuši imali su goleme prihode od »Gore«, jer mnoga sela nisu imala prava drvarije. Ljetopisac plebanuš iskreno žali što su neka sela imala to pravo drvarije, jer mu je time izmakao još veći dohodak.

»Kakogoder ves ostali imetek, ovak i onaj najmre Gora Cirkvena skerbi Plebanuša Biztranskog izručena i predana je. I zaisto osobito veliku hasen Cirkva Biztranska iz tak velike Gore imati bi mogla, da nebi sela Ivanec, Jablanovec, Novaki, Bukovje i Poljanica vu njoj dervariju imala. Ali o žalosti. Ova sela vre od starih vremen presplačnu, to jest slobodnu dervariju i pašovinu vu njoj imaju« . . . Plebanuš feudalac ne samo da plače »Ali o žalost«, on i sumnja u tu pravicu seljaka: »ter kako to pravicu zadobilisu? gde vendar ostala sela fare Biztranske izlučenasu, to se od nikud seznati nemože.« –

»Ova dervarija i ovo vživanje je zrok, da vre od mnogo godin, vse ono što je bliže, i na bolšoj priliki za izpeljati bilo i posečeno je, ter na stran Cirkvene kasse Plebanuši nikaj za prodati nije imal, nego samo ono, što je jako daleko od puta bilo i za izpeljati zevsema teško, ali morebiti i nemoguće. Ova slobodna dervarija i neprekoredo od prespomenutih selih vživana, zrok je bila, da ljudi pohlam kam bi videli da derva bolša jesu posekli i da već veliko stran gore nikaj drugo nije nego jedno nehasnovito germje, počeli su to isto germje kerčiti, ter najperviē koruzu saditi, potlam pako i tersje ovaknem načinom velika ona Gora Cirkvena vnogo pomenšana je bila, ar ove kerčine ljudi za svoj laztoviti imetek su deržali . . .

Seljaci i oni koji su imali pravo »dervarije«, posjekavši šumu, naravno u blizini sela, nehotice su napravili »kerčevinu«. Poljanički su seljaci, upalivši i iskorjenivši panjeve, ogradivši zemlju pleterom i konačno okopavši je teškom mukom oteli od šume te »kerčevine«. Plebanuši su ih naravno pustili ne uznemirujući ih da sve to svrše. Kađ su već »najperviē koruzu sadili potlam pako i tersje«, za koje je trebalo da čekaju godine do pravog prinosa, istom su se tada plebanuši umiješali. Seljaci su imali pravo »dervarije«, ali ne kultiviranja. U stvari to nije bilo predviđeno tadašnjim feudalnim zakonom, ali ipak su plebanuši tražili feudalnu »hasnu« . . . »niti su hoteli kakvu daću ali hasen Cirkvi izkazati, dapače vnogi su se našli tak nezahvalni protiv svojoj farnoj Cirkvi da prespomenute kerčevine vu gori Cirkvenoj ležeće od Cirkve su otergli ter svojoj zemeljskoj Gospoštini dali vu vremenu deržanih gornih pravdih zapisati i podačiti.«

Februarska revolucija 1848. u Francuskoj, koja je otjerala kralja i proglasila »drugu republiku«, brzo je zapalila i ostalu Evropu, gdje se buržoazija već bila toliko razvila i ojačala, uznapredovala, u proizvodnim snagama, da su izmjene u proizvodnji, u proizvodnim odnosima, u sistemu uprave bile neminovne.

Reakcionarne vlade u carskom Beču (Metternich) pomoću terora i policije pokušavale su da zadrže staro stanje, stare proizvodne odnose,

ali bez uspjeha. Odmah poslije pariške februarske revolucije bukne buna i u samom Beču i primora cara apsolutistu Ferdinanda V, koji se bojeći da ga ne zadesi sudbina francuskog kralja Ljudevita Filipa, tek nedavno svrgnuta s prijestolja, da svrgne u martu te godine svemoćnog mračnjaka, intriganta i policajca Metternicha s vlasti, da dade ustav austrijskim narodima na osnovu odgovorne, parlamentarne vlade, da proglasi slobodu štampe itd.

U Mađarskoj je Kossuth Lajoš dokinuo staleže, cenzuru, ukinuo kmetstvo, urbare, crkvene desetine, ustanovio parlamentarne izbore, narodnu vojsku itd., u stvari sproveo potpuno buržoasku revoluciju po francuskom uzoru.

Odmah je zatim 1848. i Hrvatski sabor u Zagrebu proglasio ukinuće kmetstva, što je bila tada opća pojava u buržoasko-revolucionarnoj Evropi. U samoj Mađarskoj razbuktao se buržoaski nacionalizam do te mjere da je, prešavši u otrovni šovinizam, gazio elementarna prava Hrvata, kod kojih se isto tako budila nacionalna svijest. Upravo zbog šovinizma mađarske buržoazije i ostvarenje naprednih ideja u to je doba bilo otežano, što je pogodovalo učvršćenju reakcionarne ličnosti J. Jelačića, koji je likvidirao novu revoluciju napredne bečke buržoazije 1848, a pomogao zajedno s ostalim reakcionarnim snagama likvidirati do kraja i onu Kossutha Lajoša.

Veliki događaji koji su se odigrali poslije francuskih i drugih revolucija, »coups d' état-a«, i ratova za hegemoniju u Evropi, nisu mogli ostati bez utjecaja i odraza i u našim krajevima. Borba seljaštva za bolji ekonomski položaj, za socijalnije stanje, za bolju upravu i jurisdikciju zahvatila je i naša sela u Hrvatskoj. Seljaci su postavili važno pitanje o pojmu vlasništva, da li imaju pravo na diobu dobara koja se dobivaju teškim radom oni ljudi koji uopće ne učestvuju u tom radu na njihovu sticanju. Time se postavlja i pitanje svojine zemlje, da li zemlja koja se obrađuje može pripadati onom koji je uopće ne obrađuje. Drugim riječima, seljaci su postavili krupno i osnovno pitanje na kojem se osnivalo srednjovjekovno feudalno društvo: pitanje parazitizma pojedinih ljudi, pitanje eksploatacije čovjeka od čovjeka.

Ljetopisac opisuje velike brige koje su imali i »vnogi perveši Plebanuši kao i mnogo skerbi, vnogo trudov, vnogo nemira, dapače i troškov je zrokoval . . . vu takovom nemirnom letu, . . . kada niese znalo čije je kaj? i jelise već i kada bude komu od česa plaćala i daće davale. Ar se vu *Obćinskom Ljudstvu nazveščalo po sudcih jednakost, sloboda* i da se nikomu više nikaj plaćalo nebuđe, niti nikakova desetina plaćala.

Ovo čujuć i ljudstvo iz vust svojih sudcov nazveščati, počelo je z ovem Cirkvenim imetkom najmre Gorum i zaostalemi Grunti i kerčevinami, kak svojemi lastovitemi ladati niti kaj već Cirkvi davati i plaćati od njih. Ovo je bilo zrok da Letto 1848. i 1849. Cirkva iz tak velikogo svojego imetka skorom čisto nikakvu hasen nije imala«. Iz ovoga se jasno vidi da je val francuske revolucije zapljuskivao i naša hrvatska sela, ali je sve to brzo opet jenjalo. Tako je tadašnji plebanuš u Poljanici

imao mnogo muke oko odvratanja ljudi od »nepogodnih ideja« francuske revolucije.

On ovako jasno i ubjedljivo piše: »Promisli sada O Čovek kak veliki posel, nepovoljen i težak je bil za Plebanuša ovu stvar opet u svoj red postaviti ter ljudstvo na to uputiti i dopeljati, za zopet spoznaju ladanje Cirkveno zverhu Gore i da ov kerčevinu desetinu počneju davati«. I zaista, nije bilo lako povratiti »stvar« u prijašnje stanje, kako se to vidi iz daljeg opisivanja ljetopisca. »Ni bilo to moći na nijeden dober način obaviti osebužno pak z desetinjaki, koji jošće i sada vsum jakostjum suprotstavljaju se niti desetinu davati nečeju. Kaj je onda drugo ostajalo mi kak na put pravde proti farnikov stupiti, – dalsem molbenicu god. 1849. na Varmegiju protiv vsem Desetinjakom farne Cirkve Biztranske, ove molbenice i tužbe moje posledek je bil taj – da vsi desetinjaki pred Odbor Varmegjinski skupa z menum pozvanisu bili, onde njim raztolmačeno je bilo, da desetina Gorna je ostala, i da takovu i nadalje davati dužni jesu, bila ona Gospodska ali Cirkvena. I ljudstvo mesto dabise povdalo, počelo je jošće bolje larmati i kričati pred Odborom govoreći: Namsu prešesnu god. to jest 1848. sudci naši obznani da nikakvu više desetinu Cirkvi davati dužni nismo i zato ju mi davati više nigdar nebudemo. Na ov krič i larmu Odbor je dokončal, i zajedno zagrozilsu, da ako do četrnajst danov vsu reštanciu neizbaviju, ter Ekekucije soldačke dobiti hočeju. Medtemtoga vse su to bile samo jedne prazne reči, ar prešlo je nesamo četrnajst danov, nego i celo Letto, pak nigdo nikaj nije hotel dati. ponovil sem moju tužbu, ali zabadava, ar sudci bojalisuse ljudstvu zamerjati, pokehdob pogibelna i nemirna vremena su bila i tak taj posel dugo vremena zavlaciłseje i vnoگو truda, dapače i zamera imalsem, doklam sem po nekuliko desetinjake Cirkvene vu red postavil, reštancie stare inkasieral i protokoll novi (ar predi nikakvog nije bilo) od desetinjakom Cirkvenih sem napravil. Ali zevsem tem jošće Gora Cirkvena i njezini desetinjaki vu podpunem ređu nisu, ar vu goru Vrabčani, Borčani i Stenjevečki vseudilj siliju i kvare delaju« ...

Ljetopisac spominje mnoge »dobročinitele«, darovatelje »koji su ljubavlj u hvalu i Diku Božju povekšati i njegovu S. Cirkvu i Hižu nakinčiti zažgani«. To su bili Štefan Pucz, kanonik zagrebački i kasnije biskup belgradski, koji je prenio tabernakulum, »od Paulinov Remetskih« u Poljanicu. Grofica rođena Zichy, udata Oršić, poklonila je veliki ciborium i veliku »moštraciju« sa starim »penezima« kapele S. Benedikta, zatim je Cecilya udata Škerlec, rođena baronesa Rauch, podarila krunu i »scepter« pozlaćeni kipu Blažene D. Marije »a takajše Jezušeku koronu i jabuku pozlaćenu«. Mato Belloberg, kanonik stolne crkve zagrebačke, poklonio je oko 200 forinti za oltare i napravio je »nekoje fundacije na hasen Cirkve Plebanuša i škole Biztranske«. Tu se svećenik počinjao brinuti i za prosvjećivanje naroda. Posebno ljetopisac nabraja imetak kapela. Imetak kapele sv. Josipa »grofi Biztranski pod svojum skerbljum imaju, nitisuga kadya izručili i skerbi Ple-

banušev Biztranskeh zato isto neznam kaj ima, ar niti Inventari su mi predani, niti kassa njezina«. Ljetopisac se tuži i na feudalce i na ljudstvo što za trošnu kapelu sv. Vendelina »nikaj doprinesti nečuju.« Kapele sv. Ivana i sv. Roka imale su isto svoje »trsje«, koje bi davalo dobar prihod »dabi ljudstvo hotelo obdelavati ova tersja dobro, tak bi onda bila nekakva hasen ižnjih«. Stoga se to »tersje« davalo pod arendu, »po 30–40–50 i negdar 60 for. morese dobiti . . . za svaki vinograd inače bi se moglo više prihoda dobiti, da bi ljudstvo hotelo ob svojem stroškom tersja obdelavati . . .«

Klimatske prilike Poljanice imale su u historiji tog sela često važnu ulogu. Suše, prolomi oblaka, poplave i studen izmjenjivale su se po nekom nama još nepoznatom ciklusu i izazivale teška uništenja imovine, usjeva i stoke, a i stradanje seoskog pučanstva. To se stradanje očitovalo u gladovanju, u epidemijama, psihoneurozama i konačno u velikim poboljevanjima i pomoru.

Od 1841–1848 nizale su se redom još razne prirodne nepogode, koje su imale kao posljedicu osiromašenje stanovništva tako da »kruha celo Letto moralisu kupovati, ar nijmi je tuča ves prirod vzel, istoga rublja su se već dotergli, po kehodob lana i konopel malo kaj spraviti su mogli«.

Poljanica je bila, kao i ostala sela Hrvatskog zagorja u XIX stoljeću, feudalno selo s vrlo zaostalom agrotehničkom civilizacijom, zbog čega je i prihod od zemlje i stoke veoma podbacivao. Kada se uzmu u obzir davanja velikih količina prihoda feudalnim gospodarima, tada se može reći da je ishrana samih seljačkih porodica bila vrlo loša i nedovoljna, a isto i zadovoljenje drugih potreba za održanje zdravlja i života, stanovanja, ogrijev, odijelo itd. bili su ispod svakog higijenskog zahtjeva. To teško stanje seljaka, njegovo veliko siromaštvo tjeralo je seljaka u očajne akcije, u bune i u revolt.

Ljetopisac je daleko od toga da shvati pravo stanje i potrebe seljačkog svijeta. »Desetinjaki pako domaći uskratjijuse desetinu davati i tak vsako letto z okolo ležećemi susedi zaradi Gore svadilise. Z domaćimi pako desetinjaki zaradi desetini uskratjene pravdalise, i tak vu raspru i zamer z farmiki i susedi stupili pritrucan je domaći Plebanuš kano Branitelj Imetka Cirkvenog«.

Iz ovog se kratkog opisa događaja u selu Poljanici može odmah primarno uočiti, da je u odnosu seljaka i feudalaca gospodario najviše ekonomski element. Francuska je revolucija u borbi seljaka za poboljšanje svog života, koja je trajala već mnogo vjekova, samo raspalila plamen starog žarišta. Teško je bilo ugušiti tu vatru, ali su vješti plebanuši ipak u tome uspijevali. Ljetopisac ne spominje metode kojima je uspio skloniti seljake i »po nekuliko desetinjake Cirkvene vu red postavil i reštancie stare inkasiera«. Upravo bi bilo vrlo interesantno doznati kojim se sredstvima služio plebanuš kod postavljanja u red tih nesretnih desetinjaka, jer je Varmegja izbjegavala sukob sa seljacima.

Prema tome može se pretstaviti da se plebanuš služio vještim psihičkim utjecajem na seljake.

Crkvi je pripadao i veliki vinograd u Novakima, poklonjen još god. 1716. od nekog Adama Ilijašića iz Berdovca. Ali je taj vinograd, koji je donosio crkvi godišnje oko »100 forinti hasne«, trebalo njegovati i obrađivati u slavu Božju, besplatno. Tako ljetopisac opisuje kako je to učinjeno. »Obdelavanje ovog tersja vu fizički držane vizite god. 1822. dne 6. veljače Jašprišt Grof Sermage Kanonik Zagreba izručil i zapovjedal je farnikom Biztranskem prez vsakoga Cirkvenog stroška vučiniti, medtemtoga ova naredba nije podpisana od strani varmedije i zato dan današnji malu jakost i krepost ima, već od leta do leta bolje farniki uskratjujuse obdelavati isto tersje tak, da vsako letto vnogo nago-varjana, opomenkov, grožnjih i takaj stroškov včiniti Plebanuš je pri-ručan samo dase obdela i vred postavi«.

Svaka religija, pa i kršćanska, morala se »organizirati«, da ne bude neki neorganizirani stihijski pokret, nego sistem, politička partija. Tako organizirane religije moraju imati i materijalnu bazu za život organizacije. Bogati su ljudi u svijetu samo svojim ekonomskim položajem vršili i još, na žalost, vrše velik utjecaj putem raznih nijansa terora na osiromašene, zaostale narodne mase. Obično je taj utjecaj u narodu, čiji život ovisi o milosti gospodara, često puta jači od duhovnog utjecaja.

Potrebno je za organiziranu religiju da i ona ima materijalna bogatstva, da time vrši dvostruk utjecaj na ljude, i psihički i ekonomsko-svjeto-vni. U srednjem vijeku razvila se feudalna teokracija ne samo u Evropi nego i u ostalim dijelovima svijeta. Trebalo je proglasiti da se grijesi ljudi mogu oprati odstupom njihovih dobara u korist organizirane religije. Trebalo je ljude zastrašiti kaznom za grijehe i mukama poslije smrti. A to se može izbjeći ako se plati. Svaki je čovjek grešnik, humanum errare est, a kad ima dobara, koja neće niti može ponijeti sa sobom na onaj svijet, što ih ne bi dao za svoje grijehe crkvi, sinagogi, džamiji, da se spasi pakla. Tako su ljudi poklanjali svoja dobra, zavješćavali ih organiziranoj svećeničkoj kasti. Poklanjali su feudanci, poklanjali su i bogobojazni seljaci i siromasi, i tako lišavali prava na zemlju svoje mnogobrojne potomke i pretvarali ih u robove feudalne teokracije. Crkve i džamije postale su vlasnici golemih dobara i veliki socijalni i ekonomski, a time i politički faktori.

»Od svojih darežljivih fundatorov fara je dobila 25 hiž kmetov, kojeh vživaliluse vsi Plebanuši Beztranski«.

Plebanuši nasljednici u Poljanici dobivali su tu faru za svoje lično uživanje i korist, a kada bi tko od njih odlazio na drugo koje mjesto, uzimao bi sve pokretno sa sobom. Tako je predšasnik ljetopisca »bivši Plebanuš Biztranski vsa protokolla, vse zapisnike od Gornjakov, Cinžarov, Lukna, povesma, sira, dapače vse stvari, kano pohižtvo, živad i žitek na Inventar spadajuća, sa sobum vu Samobor odpremил«.

Godina 1848. bila je naročito burna ne samo u Evropi nego i u Bistri, Poljanici i svuda u Hrvatskoj. Ljetopisac sam vapi za pravdom,

koja je izgubljena, jadikuje na seljake toga vremena. »Premisli sada o Čovek položaj moj – iz jedne strane, letto došastja mojega vu ovu faru je bilo ono nesrečno 1848 vu kojem cela Evropa se je počela burkati, i na oružje podigati, ter ljudstvo z onum krivo raztolmačenum slobodum i jednakostjum, koliko omamljeno i zaslepljeno, počelo je vse dohodke kratčuvati, dapače tudje oduzimati i osvojevati, iz druge pako strani nikakva pisma i protokola nisem imal vu rukah, skojemi na pravdeni put bise bil mogel obrnuti, ter pokazati, kaj je moje beneficalno, i kaj imam od Gornjakov, Činžarov, i ostalih farmokov dobivati«.

U takvom je položaju plebanuš i ljetopisac morao »dragovolno vse podnašati i terpeti« na svoju veliku štetu. sve »doklam vremena malo smirila su se, i Poglavarstvo nazad uzdu zverhu ljudstva poprimati počelo«. Tada je plebanuš ljetopisac morao »na put pravde obrnuti« protiv »Činžakov i Gornjakov«, koji su uskraćivali davati »činžu« i »goricu«. Plebanuš ljetopisac je cijelu stvar predao odvjetniku Adalbertu Šauffu. Rasprava se vodila pred sucem Arzenijem Beloševićem protiv »Činžakov« i »Gornjakov«, jer su neki Gornjaci »vendar se dali iz dobra na to genuti, dasu prez pravde gornicu dali«. Ostali su »Gornjaki« bili uporniji i nisu htjeli izručiti »goricu«, te kada su ti »tverdokorni Gornjaki« bili pozvani na sud »vu lice Sudcu predstavili su se govoriti: vsemsu nam prešesno letto ovde na piacu pri Cirkvi obznanili da niti težake, niti gornicu, niti nikomu niš davali ne – budemo«.

Sud je naravno odredio da seljaci i dalje moraju davati »gornicu«, ali »sudu nisuse povdali, već đaljesu ogrehuvali«. Gornjaci su osim toga bili suđeni da plaćaju 100 forinti parbenih troškova »za pravicu« plebanušu, a Činžari, »kojemi cela dva letta pravda terpela je« na 150 forinti. Plebanuš je sastavio novi »Inventar fari« i »novi Zapisnik vseh dohodkov« za svoje nasljednike plebanuše, koji mogu tražiti »od farnikov« »kaj od tvojih dragi Brate kaj za menom došel budeš, kaj od tvojih Činžarov i Gornjakov«... Plebanuš-ljetopisac naročito upozoruje na taj inventar i zapisnik »ar dobro znaš kak je muž navaden tajiti vsakomu novodojđućemu Plebanušu daću svoju«. Još će bolje plebanuš ljetopisac dovesti u red taj zapisnik »ako samo još nekuliko lett vsemoćui Otec nebeski življenje mi podeli«.

Hrvatski su seljaci čuvali svoje narodne osebine velikom snagom i upornošću. Hrvatski se jezik govorio u selima, narodna nošnja, muzika, poezija, ples, narodni običaji i tradicije čuvali su se tvrdokorno u seoskim kućama. Inteligencija je svršavala u zemlji niže škole, koje su vodili stranci, a više u stranim zemljama. U to je doba bilo »nobl« govoriti stranim jezikom, strana se kultura uvukla u gradove i udaljila građanski svijet potpuno od sela. Osim velikih razlika u socijalnom i ekonomskom odnosu između grada, inteligencije, »gospode« i sela, nastupile su između njih i bitne razlike u kulturnom shvaćanju i osjećanju. Neki su se gradski slojevi, a osobito »kuferasi«, Nijemci, Mađari itd., zanosili i opijali tuđinskim djelima, nalazili pod stranim utjecajima, a selo je ustuknulo i zavuklo se pod svoje slamnate krovove i tu

čuvalo svoju narodnu kulturu i svoju narodnu osobenost. Tako je selo očuvalo svoju narodnost i slavenstvo usprkos odnarodivanju jednog dijela hrvatske inteligencije i građanstva, usprkos velikom stranom utjecaju, pritisku i feudalnoj eksploataciji.

Istom se sredinom XIX vijeka pojavljuje, pod sve većinom pritiskom inteligencije seljačkog porijekla, osobito naprednih studenata bogoslovija, zatim pod utjecajem parola zapadnoevropskih buržoaskih revolucija, ilirski pokret, koji je imao za cilj narodno osvješćivanje sela, a osobito gradske buržoazije. Utjecaj se tog pokreta opaža tada i kod seoske inteligencije, nekih narodnih svećenika i učitelja.

1848. god. »obća želja za narodnim jezikom i njegovim izobražavanjem porodila se i to jest bila vzrok da iste matrikule župne u narodnom jezikom voditi su se morale kao i vsi ostali zapisnici i računi Cirkveni«. Ta je naredba bila na snazi do 1858. god. »Ar kada bi se kod svetskih poslova nemški jezik upeljivat začet«, odredio je zbor biskupa u Beču da se u crkvama uvede latinski jezik.

Bankarski je sistem proradio u polovici XIX stoljeća u užoj Hrvatskoj i već je tada vjerojatno seljak bio u nekim krajevima vrlo zadužen. Tako je kmet, oslobodivši se jednog parazita-feudalca, odmah upao u zamke još prepredenijeg lihvara novog buržoaskog poretka.

Iste je godine izmijenjen i novac, »najmre stari kurs od bakrena forint računajuć premenjen jest, ter sto krajcera na jedan forint određeno, iz tog uzroka vsi stari novci opozvani jesu. Iz primba za računovodje velika poteškoća porodilaseje, jerbo tako Glavnice uložene, kano i kamati tekući imali su na novi novac i njegov kurs obratit«.

Seljaci, kao i danas tako i tada, nisu htjeli slati djecu u školu, »ar ove za pastire doma potrebuju«, te su stoga gledali »kako bise škole i Naučitelja mentuvali i osloboditi mogli«.

U školi se najprije učilo »dobro čitati, po nekuliko pisat i računat, a vnogo iz nauka kerstjanskog i Dogodovštine, osobito pako lepe Cirkvene i na pobožnost vse ljudstvo gibajuće popevke«.

Pitanje prosvjećivanja seljaka putem školske obuke djece bilo je pokrenuto od feudalaca zadojenih naprednim idejama zapada i slične gospode, u tadašnjem selu veoma omražene. Siromašno i porobljeno hrvatsko selo davalo je otpor svim reformama koje bi dolazile od njegovih tlačitelja, pa bile one i korisne za njega. Ta je reakcija stoga psihološki potpuno razumljiva. Gospoda koja su živjela u taboru tlačitelja svog naroda smatrala su se »naprednim« ljudima, jer je to tražio »napredni vijek«, a u isto su vrijeme optuživala kao »reakcionarno« to isto seljaštvo koje se protivilo njihovu traženju, a koje su oni po sudovima vukli tražeći da zadrže svoje feudalne privilegije na štetu tog istog seljaštva. U tom nisu bili »napredni«. Narod se, naravno, opirao i prosvjećivanju koje je dolazilo od njegovih ugnjetača.

God. 1848. došao je za plebanuša ljetopisac I. Cerovsky, koji je počeo »vsum silum nastojati da se škola odpre i opelja, ali zabadava vsy

dobra nakanjenja i želje jesu onde gdje svetska oblast Plebanuša podupirati vu tom poslu neće«.

Kad su već bili primorani od svojih ugnjetača da djecu šalju u školu, seljaci su se bojali povjeriti na učenje svoju djecu čovjeku kojega su htjeli tadašnji feudalcu postaviti za učitelja. Seljaci su stoga tražili da jedan njihov pismeni suseljanin uči njihovu djecu. I iz toga se vidi da je zagorsko selo u to doba vodilo borbu na širokoj liniji s tadašnjim društvenim strojem.

Na sastanku seljaka, na kojem je trebalo da se izabere učitelj, »kotarski sudac ne mene štel podupirati i tamo prisiliti ljudstvo dasi vrednog i sposobnog zabere naučitelja već je prepustil puku dasi je zabral jednog človeka, koj malo čitat još manje pisat, je znal«.

Plebanuš je uspio da napravi takav »contract«, između sela i novog »naučitelja« koji on nije mogao izvršiti. Zbog toga je bio 1849. god. ponovno raspisan konkurs »putem novina razglašen, na kojeg 6 osobah sposobnih jese stavilo, ali sedma osoba malo više je znala od pervešega, ter na vsu nesreću većja stran farnikov baš za ovu sedmu osobu votirerala je i borila se«. Plebanuš je uspio da skloni »kotarskog sudca, koj po Svetskoj oblasti punovlasten je za menšu stranku izrekel«, tj. za Juraja Vešligaja, kojega je »proglasil ljudstvu«, »ali po ovom objavljenju kano dabi ogenj vu slamu hitil, tako ljudstvo počelo se je burkati i među sobom svaditi«. Na tom je izboru kotarski sudac već počeo oklijevati, ali ga podjariše plebanuš i nazočna »Gospoštija« i skloniše da proglasi »sposobnejeg i revnog organistu«. Trojicu seljaka, najveće »puntare«, dao je »prjeti i vu železdje postaviti«. Seljaci se ni tada nisu umirili, jer im se »200 for. sr. u gotovom novcu plaćati i 15 klastrov derv davati svaku godinu preveć njim se vidi«.

Feudalna gospoda materijalno nisu htjela pridonijeti za prosvjećivanje seljaka, nego su sve izdatke bacila na i onako već potpuno osiromašeno porobljeno selo. Prosvjećivanje je trebalo još više da oteža ekonomsko stanje sela i da ga još više osiromaši. 200 forinti u srebru su u to doba, kad je selo bilo potpuno iscrpljeno, bili golema suma novaca za selo.

Veliko siromaštvo sela, slaba i nedovoljna ishrana, teške sanitarne prilike pogodovale su širenju zaraznih bolesti, osobito tuberkuloze i tifusa. Selo je i tada kao i danas pilo vodu iz potoka ili iz bunara koji se nalaze ispod »farofa« i seoskog groblja. Ta je voda bila izvor zaraze.

1850. god. vladao je tifus, od kojega je pomrlo mnogo ljudi.

Juridički pojam vlasništva zemlje tadašnjeg poretka i moralni i logični pojam tog vlasništva kako ga je shvaćao seljak bili su suprotni i stalno su bili predmet žestokih sukoba. Nelogičnost je toga odnosa u tome da mala šaćica ljudi uopće ne sudjeluje u radu oko produkcije hrane, nego iskorišćuje te produkte bez ikakve nadoknade za utrošenu energiju, iskorišćuje rad drugih ljudi. Prema tome je feudalac oštećivao tadašnjeg seljaka u dvojakom smislu: što seljak troši energiju organizma fizičkim radom i šta mu feudalac oštećava organizam oduzima-

njem hrane. Ta se važna biološka činjenica nije mogla zataškati juridičkim smicalicama o »pravu vlasništva veleposjednika, feudalaca«, za pravo o pravu parazita u ljudskom društvu. Borba za vlasništvo zemlje nije bila ništa drugo nego borba za poštivanje vrijednosti rada, borba za cijenu fizičkog rada protiv sedanternog tipa čovjeka, parazita-lijenčine, koji se izmiče od fizičkog rada i stvara fetišizam položaja, fetišizam »superiornog tipa čovjeka«, autoritet birokracije i vlasti.

God. 1851. nastaje opet veliki sukob oko zemljišta. »Zrok pako toga najveći je bil fiškali koji su vsakoječkemi izvadkemi urbarijalskemi hoteli dokazati, da zemljište koje Cinžari deržiju, urbarijalska jesu i da se od onih pođanka skupa sa klakom dotergnuli jesu. Najzadnič poziv od Suda na mene došel, da Očitovanje izdati imam, kojom pravom pođanke tražitim i tražit morem od Cinžarov. Ne dugo zatem konačno rešenje stvari, osuda je sledela i Overžba dosuđena za dužne ostatke dačne. Keccerini pako stanoviti komad zemlje poley hiže svoje uz izbaavljanje 20 težakov dobili su od Plebanuša Glasića i ovaj komad kano gruntu svome urbarskom spadajući osvojiti hoteli, su ter sa velikim stroški obladati hoteli, ali i ovi uslied mojeg očitovanja obsudjeni u apela-toj bijaše i Overžba njima nazveščena, ako se podložiti nećeju«.

Tih se godina parnice nižu jedna za drugom. Tako je izgubljena parnica koju je podigao barun Rauch još 1850. god. bila riješena 1852. Hrvatski seljak, iako brojčano mnogo jači, još uvijek nije predstavljao takvu silu koja bi ugrožavala u temelju vlast i interese feudalaca, jer je mlada hrvatska buržoazija još bila preslaba. Osim toga je mašinerija vlasti u cijelosti bila u rukama feudalaca. Dok je tako hrvatsko selo u to doba bilo izbačeno iz centra borbe, na nevažnu stranu, dotle su feudanci vodili između sebe žestoku borbu za primat eksploatacije seljaka. Feudalna aristokracija gledala je u sebi jedini, prirodni, viši tip ljudi, koji ima kao »plemeniti tip« i pravo da mu drugi »niži«, »surovi« i »primitivni« tip ljudi, prosti puk, služi i pribavlja materijalna dobra za njegovo uživanje. Feudanci su aristogeneji, »najbolji« između ljudi, izabrani ljudi po rođenju, a ostali su plebejci, vulgus profanum. Međutim, crkvena hijerarhija zahvaća sve veće posjede putem vještog psihičkog utjecaja, putem utjecaja religije na ljude. Seljaci su stoga bili više privrženi crkvi, nego li nekom starom aristokratskom dvorcu, tako da je crkva mnogo čvršći i opasniji feudalni eksploator u to doba od aristokracije. Trebalo je da i aristokrati indirektno taj ugled »dobrih kršćana« steknu i da i oni iskorišćuju taj način. Mnoge aristokratske porodice poklanjaju crkvi skupocjene stvari, zidaju i čuvaju crkve, poklanjaju štaviše i neka imanja. Neki to čine svjesno, proračunski, a neki nesvjesno, opsjednuti religioznom manijom. Crkve se ekonomski veoma jačaju, crkva postaje time i vrlo moćan politički faktor, a plemstvo počinje nazadovati. Slobodnjačke ideje sa zapada u to doba dobro dolaze izvjesnom sloju aristokracije, koja ih upotrebljava protiv sve-moćnog utjecaja crkve. Te ideje pomažu i neki suvereni i sokole tadašnju oslabljenu ili već propalu aristokraciju na borbu protiv crkve. U

toj borbi feudalne aristokracije protiv crkvenih feudalaca često prikupljaju i seljake u svoje borbene grupice: svjetovna aristokracija prikuplja borbene, napredne elemente, a crkva konzervativnije.

Tako je bilo slučajeva da se selo razdijelilo u dvije grupice ljudi: za svjetovnu, »slobodnomislilačku« aristokraciju, i za »tradicionalno-konzervativni« kler. Tako je hrvatski seljak bio pušćano meso za obje kategorije svojih eksploatora. U mnogim selima puntarske Bistre, a osobito u Poljanici, seljaci su već uočavali te zamke.

»Zvan ove pravde jedna još vekša i tak rekuč niti do vezda nečujena podignjena jest ovo letto (1852) i to proti celoj gori Cirkveni po istom baronu Rauchu«. Rauch je htio da razdijeli čitavu goru »med okolo ležeće Gospoštine, zato vse okolo lešeće Gospoštine na taj del poziva i u tom poslu protiv ladanju Cirkvenem pravdu podiže pred zemaljskim sudom u Zagrebu«. Za ovu goru »koja uvek kak ti tern u očih vseh ladavcem okolo stojećih imanjan je bila i bude« otimalo se osam vlastelina i »sa svojemi fiškali podignuli se proti njoj«. To su bili: grof Jelačić, »ban, kao ladavec Novih Dvorov«, braća Josipović iz Jakovlja, Eduard Corberon iz Januševca, barun Rauch iz Lužnice, grofica Erdödy iz Bistre, grofica Oršić iz Dolj. Bistre, Karlo Jelačić u Jankomiru i Vranicani u Rakitju.

Utjecaj je crkve vršen na selu s mnogo umjesnosti. Osnivala su se razna religiozna društva, svetački patronati, bratovštine itd. Član je svakog takvog društva morao pridonositi i novčani udio za svoje društvo.

1853. god. osnovana je »Bratovčina Svetog Detinjstva Jezuševoga«. Upisalo se 36 djece, a na svako se dijete plaćalo 12 kruna.

Parničenja između seljaka, feudalaca i crkve zahvatila su velike razmjere ne samo u Hrvatskoj nego u cijeloj Austrijskog carevini, tako da je tadašnja vlast bila primorana naći neki modus vivendi između protivnih grupa.

God. 1853. izdan je Carski patent, po kome »imaju se cinžarski gruntni rasterecat, to jest ili otkupit ili pako prodat Cinžaru. Uslijed istog Patenta, buduć da ono zemljište koje Kecerini deržalisu i od kojeg obilneji lzpis nahaja se u godini 1851 naveden. Nebi ja bil mogel nazad vzeti jerbo su isti Kecerini na njemu zprivolenjem pervešeg župnika Glasića Stanja svoja ponapravili ostajalo mi drugo nije da iste ljudi tamo genem, da oni mene neka izplatiju, po glasu Patenta primerno Cinženoj dači odlučila se glavnica izplatna, ova bi imala biti, ar 6 for. 40 kruna Cinžu Glavnicu odmeruju se Sto i nekoliko forintov najmre 6 f/40, ja ipak z-dobrovolnem dokončkom sa spomenutemi Kecerini stvar celu tamo sem dovel, da 300 for. srebra kano izplatnu glavnicu za isto Zemljište privolili su dati«.

Parnica koju je podignuo feudalac Rauch 1852. dovršena je u korist crkve 1854. god. i »za ugašenu proglašena«. Međutim, sada su se počeli buniti i seljaci protiv crkvenih privilegija. »Cirkvena gora ovo letto i od mužih velikum silum počela se je bantuvati, oni najmre iz

sela Borčec koji većkrat pojedince kvare nutri delalisu i zarad toga plejnani i biršarženi bili su, ovo letto u velikom broju nuter narupilisu i jeden komad ove Gore fundali. Tužba je protiv njih podignuta a kvar učinjen na 1000 forinti procenjen, kojemu ispaćivanju kvara nisu se podali, već fiškali su si vzeli i pravdu podigli, da oni također imaju pravicu nutra seći.« Borčani su i dalje pravili štete. Tužbe su se nizale, a rasprave odugovlačile, »jer isti ljudi vsakojakemi krivi svedoki pred Sudom posvojem fiškalu rada bi dokazati, da pravicu imaju nutra seći, gde vendar do sada nigdar nisu imali«. Ti su sukobi zauzimali i veće razmjere te je dolazilo i do krvavih obračuna.

Osim »svjetovnog« materijalno-ekonomskog zarobljivanja bilo je potrebno, štaviše, privezati seljaka uz crkvu putem religioznih društava.

Iste je godine naložio biskup Juraj Haulik da »pri nas u našem orsagu neka bi se društvo i bratovčina Prečistog Serdca Marianskog med pobožni puk upelalo«. U to se društvo upisalo 60 osoba.

Epidemije, bolesti

Zarazne bolesti harale su u hrvatskim selima XIX stoljeća nemilice, jer nije bilo nikakvih sanitarnih uređaja, niti zdravstvene službe, osobito epidemiološke, niti uopće kakve higijenske prosvjećenosti. Isto je tako otpornost ljudi bila veoma mala zbog loše i nedovoljne ishrane.

U hrvatskom su selu XIX stoljeća vladali najpovoljniji uslovi za razvitak zaraznih bolesti. Pomor je bio veoma visok zbog debilnosti organizma, pomanjkanja svake njege i liječenja.

U XIX stoljeću nisu postojali nikakvi internacionalni propisi niti mjere za suzbijanje opasnih kozmopolitskih bolesti, osobito kolere, koja je dolazila s istoka, iz Indije, ili morem iz Male Azije, ili preko Kabula i Rusije u Evropu. Tko je i odakle donio koleru najprije u zagorsko selo Jablanicu? To će ostati tajna, ali se može reći da je uzrok morao biti kontakt s licima koja su došla s Istoka, tj. s hodočasniciima na sveti grob u Jeruzalemu.

God. 1855. zavladała je u ovoj župi kolera, a pojavila se najprije u selu Jablanici, »gde kolera tako je počela ladati da niti vračitelji već blizu nisu hoteli dojtii, nego samo vračtva po ljudih drugih pošiljali. Rodbina nise dala blizu k takvem betežniku boječ se da nebise okužila od betega. Beteg isti nekoliko vur je trpel i tako sledela je smert, tako da mnogi ujutro jošće zdravi, navečer pako u Lesu jesu bili«.

Brutalnost bolovanja i umiranja od zaraznih bolesti u selima prošlog stoljeća očituje se u tom jednostavnom prikazu ljetopisca.

Stalni sukobi, bune i parničenja između plebanuša i seljaka poljaničkih ponukali su vlast da ona sama »regulira« materijalni položaj plebanuša kao odštetu sa otcjepljivanja nekih porodica ispod njegova »ekonomskog prava«.

1859. god. povećani su dohoci župnika »po tom što on nadomešćenje za svoje kmetovi po najvišeji odluki dobio je« . . . »Najmre oni kmetovi koje ovdašnji Župnik jest imao i kojih je bilo na računu 11/šešiah, ter godinu 1848 uslijed najvišeje odluke rešeni dužnosti davanja tlačkih težakah biaše ovu stoprov godin nadomešćeni jesu. Župniku po tom, da Beneficium Biztranski Obveznica zateretna od 4.700 for. glaseća duhovnom Stolu u spravu predana jest odlučena, od koje tekuće kamate u 235 for. sastoječe. Župnik Bistranski vsake pol godine kod glavne Deržavne blagajne zdigat ima«.

Događaji u svijetu

Austrijska carevina, koja je nekad bila sebi prisvojila talijanske zemlje, u sukobu s oslobodilačkim narodnim pokretom »risorgimenta« izgubila je svoje posjede u sjevernoj Italiji.

»Med spomenka vredne događaje napominjam on veliki Tabor koji ovu godinu u Talijanskoj se je porodil, po uzroku Sardinskog kralja i franceskog Cara ter uslijed kojeg do 60 hiljadah naš Car ljudih zgubil jest, i celu Lombardiu, koja Sardinskomu kralju u del jest dospela«. I hrvatski su seljaci bili topovsko meso za imperijalističke ambicije austrijskih careva. Posljedica je toga rata bila velika glad u cijeloj zemlji kao i u selima, a osim toga i druge nesreće, kao što je bila invazija insekata. »Ovu godinu također velika množina pukov u protuletju od nekuda u vočak moj je došla i skoro ves sad pojela«. Naročito su bile teške prilike god. 1860, jer je pored ratnih posljedica nastala i suša »da ljudstvo bez užitka gladuvat je počelo«. Vlada je poslala nekoliko vagona kukuruza »ter med stradajuće razdelila, u ovoj nuždi nisu ni Mađari pozabili na svoje susede bratju Hrvate, pak su njimi poslali više hiljadah u novcu dase žitek kupi«. Ljetopisac navodi kako je iste godine uspio proširiti za sebe i svoje »naslednice« pravo lova na teritoriju cijele poreske općine Podgorje i Dol. Bistre »od Slemena gore tijam do Krapine potoka, oko 7000 ralih zemljišta u sebi zadržavajućih«. To mu je pravo od župnih vlasti pismeno potvrđeno, čime mu je bilo omogućeno »proti nasilju lova braniti«.

Revolucionarni pokret koji je plamtio po Evropi 1848. godine izazvao je veliku reakciju u vladajućim krugovima, osobito u monarhijama. Austrijsku carevinu spašava ruski cesaropapa »samodržavni« car, čiju zemlju tada slabo zapljuskuju valovi evropskih revolucionarnih misli.

Kao prva zaštitna mjera koja se morala poduzeti protiv tih pokreta, bilo je učvršćivanje autoriteta vlasti. Sve slobostine, liberalniji politički zakoni itd. morali su se izmijeniti. Tako je bio suspendiran ustav i uveden carski apsolutistički režim za vrijeme carevanja Franje Josipa I.

Istom je godine 1860, kada je minula opasnost, car izdao povelju za vraćanje ustava koji je 1848 god. bio ukinut carskim apsolutizmom. Tom poveljom »narod povratja se i u buduće vrijeme u zakonotvorstvu Car skupa sa svojemi narodi posluvati obećuje, ter u tu svrhu dopušća i saziva sabore posebnih kraljevinah, kao također i ukupno sve narode u svoje Carsko Vieće, da se posavietuju skupa sa svojem vladarom glede blagostanja i potrebstine ciele Carevine. Ovaj ustanov novi život jest uveo i u istih narodah, jerbo Županije počele su se na novo ustrojevati obnove županijskih činovnikah posvud su držane«. »Jer kaj više isti Sabor ovih kraljevinah u Zagrebu je se zazvan, u kojem više miesecah ponajviše o tom radilo seje, kako oduzeti z nezgodom vriemenah stranke nekoje, ovim Kraljevinam narod povratiti bi se imale, granica vojnička osloboditi i napokon on zavez sa susedi Magjari koji godine 1848. pretrgnut biaše, nazad ponoviti bi se mogao. Ali sva ova bez uspiewa ostadoše i najposla Sabor razpušten biaše«.

Pored ostalih događaja pisac spominje razne popravke koje je izvršio oko crkve. Tako kad bi se podizali oltari, tornjevi, kupovali srebrni i zlatni crkveni predmeti, trošak je išao na račun pobožnih vjernika. Sam pisac kaže »drugo mi ništa nije ostajalo, nego dase obratim na darežljivost mojih Župljanah«. »Govor sam indi održao u Crkvi i Župljane pozvao na dobrovoljne prinесе, koji takodjer posluhnuše glas svog pastira«. Ti su se popravci često obavljali pa su seljaci bili izloženi neprestanim troškovima. Isto se tako kad je trebalo podići novu kapelu sv. Roka župnik obratio svom pobožnom puku za pomoć, »naprvo stavljajuć da po tom budu želju svojih otecah, dedovah ispuniti, liepu uspomenu pri potomcih, a viećnu plaću u Nebu zaslužili, i zato neka me u mojem poduzetje svim silama podupiraju, neka ne žale niti ne uskraćuju se i težacih foringat, novcu što je najviše mogu pomoći, uvjeravajuć nje da u tom isti Gospodin Bog u pomoć hoće nam biti«. Zatim je razaslao župljanima listu za dobrovoljne prinose, u koju je svaki trebao zapisati »kuliko namierava dati, na temelju tih dobrovoljnih prinesakah budem osnovu i proračun složio i za kratko vrieme u Crkvi priobćio, što također po izminutju Miesec danah učinio sam. Listine su u ruke moje nazadak prispjele, iz njih sam opazio, da puk 8000 forinti u novcu jest potpisao«. Crkva je bila dovršena još iste godine, a te se godine slavila u župi i »tisućnica, od kada Slavenska dva Bratja Ćiril i Metod luć svetog Evangdjelja u našoj domovini zapališe, i prvi slovo Božje narodom Slovjenkim nazvešćaše«.

Borba za zemlju

1862. god. nastavlja se prekinuta parnica oko Crkvene gore. Po carskom patentu iz god. 1853. počeli su se vlastelini još više jagmiti za taj posjed. »Ono najmre zahtevaše da se uslijed Patenta o razmierju zemljištah u ukupnom živanju stojećih ista Gora med suuživatelje razdeli, ter

svi skupa pred urbarski sud glede rješenja toga predmeta pozvani biaše«. Troškovi se nižu, a parnici se još ne može ni kraj vidjeti.

Cariski patenat imao je uglavnom cilj da spasi feudalnu aristokraciju na račun crkve. On je bio protiv interesa crkve. Plebanuši su nastojali, kada su već vidjeli da plemstvo sve više zahvaća vlast, steći povjerenje bogate vlastele, a naročito pokrovitelja i vlasnika Bistre. God. 1862. prodana je Bistra »Carionu francezu« i time je bilo izmijenjeno pokroviteljstvo. Sam je plebanuš ljetopisac nastojao da pridobije novog vlasnika, »jer kako opažajem dobar i pobožan katolik bi bio, k tome pako i bogat i nadu imam da župnoj Crkvi, kao i također Župniku u potrebnih stvarih u pomoć će biti«.

Nalaz srebra u Zagrebačkoj gori

Iste godine, 1862, u Poljanici »sat dalečine od grada u gori, drvvari našli su bili jednu pečinu, u kojoj nešto srebra, kositra i olova jest zmešano, ovo kamenje u Beč na istragu poslano biaše i pronađeno jest, da 16 stran čistog srebra jest unutra, i to jest povod dalo, da se ovu godinu u istoj rudi dalje delat započelo«.

Nova buržoazija na djelu

Crkva je sve više počela gubiti stari feudalni karakter i svjetovna se vlast počela mijesati u njezine ekonomske odnose prema seljaštvu. U stvari ta vlast nije ništa pomagala da ublaži teško ekonomsko stanje sela, nego je pritisla sve seoske ekonomske jedinice, i crkvu i seljake, jer su morali plaćati porez, zemljarinu itd. Ta ekonomska politika države bila je posljedica sve većeg jačanja građanske buržoazije, trgovaca, industrijalaca i bankara. Buržoazija je već postala, uz crkvu i stare feudalce, važan faktor u eksploataciji i samog seljačkog svijeta. Tako novi vijek, formirajući novo kapitalističko društvo, nije donio stvarno nikakvu veću korist seljaštvu, jer ga je, u koliko ga je oslobodio crkve i feudalaca, s druge strane na drugi način ekonomski zarobljavao. On mu nameće novu vrstu poreza, podižući cijene industrijskim produktima, a snizujući ih poljodjelskim. Tako se već nevidljiva mreža kapitalističkog pauka sve više razapinje da parazitski hvata seljaka i isisava njegove životne sokove.

God. 1868. izdana je uredba po kojoj župna crkva »od česticah, koje seljaci uživaju, porez plaća skupa sa jednačkom, ter to počevši od god. 1854. dosele«. »U toj godini bijaše uveden provisorium zemljari-
ne, a djelovoditelji nepazeći bilo pravo ili krivo, upisali su da župna Crkva posieduje u poreznoj općini Bistra dolnja 624 jutara 808 hvatih šume, gdje ipak kako se sada vidi iz štatilnog katastra, ništa ne ima, jerbo cijela gora u jednoj parceli i ta je upisana u poreznoj obćini Podgorje, od koje Općina porez sveudilj je plaćala«. »Pritužba je na finan-

cijskom ravnateljstvu nepovoljno riješena, zato sam odmah utok podnio na kr. Ugarsko financijalno ministarstvo, moleći, da se ta pogreška svakako što prije ispravi, krivo plaćen porez i jednačak Crkvi počamši od god. 1854. povrati, zadržavajuć si Crkva pravo od česticah seljačkih krivo upisanih povratak poreza i odpisanje takovih izkati«.

Požar crkve

God. 1869. nastao je požar u oštariji baruna Raucha i zahvatio crkvenu kapelu. Steta je procijenjena na 1000 for. Eto novih izdataka za pobožne seljake. Plebanuš je zahtijevau od općine Podgorje »neka bi dala iz svoje blagajne 300 forinti. Općina pako Biztranska 200 for.«, a ostalo će uzeti iz crkvene blagajne. Na taj je način kapela podignuta za kratko vrijeme.

Borba za zemlju

Borba se oko Crkvene gore vodi i god. 1869. »Iz obzira sto Crkva za čuvanje svoje gore dosele samo dva lugara je imala i ta dvojica nisu bili u stanju proti nasilju žiteljah iz Borčeca nju zadosta braniti i čuvati, postavio sam 10 novih lugarah i kotarskom Sudu predložio, da je zapriseže na točno i revno službovanje, što također dotični Sud Stubički je učinio.«

Ljetopisac opisuje neke događaje koji nemaju važnost za socijalni život Poljanice, nego su samo ubačeni kao kronološki incidenti. Tako opisuje smrt nadbiskupa Haulika, javlja o Vatikanskom koncilu, koji je sazvan iste godine, ali se nije održao itd.

Selo Borčec više Stenjeveca oduvijek je živjelo teškim životom. Slaba, neplodna ilovača i siva lugasta zemlja donosila je vrlo oskudan prihod. Jedini se dohodak mogao dobiti od šume prodajom drva u Zagreb ili nadnicama za koje nije bilo velike potražnje. Siromaštvo, glad, tjerali su ljude u očaj, da sami traže »pravicu od onih koji svega imaju i preveć«. Sukobi Borčana s »gospoštijama«, a osobito s poljaničkim plebanušima, bili su svakidašnja pojava. Svjetovna je vlast, naravno, uvijek bila na strani ekonomsko jačih, pa je štitila njihova »prava« protiv seljačkih »pravica«.

God. 1870. došlo je do krvavih sukoba između crkvenih lugara i Borčana, »kojom prigodom do pucanja došlo, ter trojica Borčanah od lugarah crkvenih ranjeno biaše.« »Usljed česa kođ župnog Sudbenog stola iztraga provedena jest, ter poslije preslušavanja mnogih svjedoka od obiuh stranah došlo do konačne razprave, na koju ja kao upravitelj Crkvenog imućtva pozvan sam bio. Kod te razprave tada ne bi mogli uz napor svojih braniteljah nikako dokazati Borčani, da imaju pravo drvarije u Crkvenoj gori, osuđeni biaše njih 24 osobah radi zločina pokušaja krađe na zatvor, stranom 6 tjednah stranom 2 mjeseci trajuci.

Odvjetnik i branitelj njihov Mato Mrazović protiv toj osudi priziv je učinio, nu bez svakog uspjeha«.

Osim fizičkog izrabljivanja seljaka trebalo je izrabiti i njihove religiozne osjećaje. Seljak tog doba, a i danas u mnogim krajevima, zbog beznađnog ekonomskog položaja pada u depresivno, bezvoljno stanje, ili se pretvara u »puntara«. U depresivnom stanju, kada ne vidi više kraja svojim mukama niti izlaza iz te situacije, neukima ostaje još »utjeha« u religiji. U čovjeku se koji teško živi stvaraju želje, težnje i osjećaji da neutralizira tu svoju nesreću, tj. da odstrani te svoje neprijatne somatičke i psihičke podražaje i da ih se oslobodi. Vjera u »providnost«, »teleologiju« božanstva, vjera u drugi, zagrobni život, gdje će »siromasi, poniženi i uvrijeđeni biti ob licu Božijem«, stvara nerealnu iluziju čovjeka i lišava ga pesimizma. Drugi dio prelazi u puntarstvo, u realnog borca za materijalna prava i dobra života.

Tako je plebanuš, s jedne strane fizički zarobljujući svoje seljake, pokušavao (ne bez uspjeha) depresiju i psihički opasno stanje koje je nastalo kao posljedica izrabljivanja otklanjati putem iluzije »dobrog zagrobnog života«.

God. 1871. popravljena je kapela sv. Ivana »kroz dobrovoljne prinose znamenito je povećana, s novim Tornjem providjena i s novim žrtvenikom sv. Valentina nakićena«. »Nu manjkale su još orgulje, pak da i nje dobije, pomislio sam više puta kako bi jeh moći nabaviti. Novca je u Crkvi bilo, ali vas trošak iz blagajne namiriti, teško mi se videlo. Stoga opet nagovarao sam Župljane, da u tu svrhu dobrovoljno poleg svoje mogućnosti darove doprinesu pak sbilja posluhniše me«.

Borba seljaka za zemlju

Borba seljaštva nije bila samo protiv plebanuša, nego protiv čitavog tadašnjeg političko-upravnog sistema, protiv čitavog tadašnjeg društvenog poretka. Provale nezadovoljstva, bune, »puntarstva« i fizički sukobi uvijek su se svršavali tragično za seljake. Seljaci su vidjeli da takav način borbe u to doba, kada još nisu imali svog moćnog saveznika, proletarijat, ne dovodi do uspjeha, a štaviše ponekad još više učvršćuje ropstvo i reakciju. Seljaci su stoga bili prisiljeni da se natežu sa sudovima i zakonima, uprkos svemu što je tadašnje društvo osnovalo za zaštitu svojih klasnih interesa. U te sudske procese seljaci su se sve više uživiljavali i postali su vješti da barataju sa svim mogućim formalnim pravnicičkim smicalicama. Često su puta nalazili i »svjedoke« i »kleli se« da bi dobili proces. Tako je taj pravni poredak prisiljavao seljake da pronalaze sve moguće načine za zaštitu golog života. Oni su se krivo kleli, oni su dovodili na sud i »lažne svjedoke«, jer im je to bio jedini mogući način zaštite od sistema ekonomskog podjarmljivanja. Politička je vlast toga društvenog poretka prisiljavala seljaka da mijenja i svoje društveno, socijalno ponašanje, jer se samo takvom promjenom mogao

održati na životu. Sebičan, nečovječanski političko-ekonomski sistem ustanovio je, osim svojih idola i idolopokloničkog kulta položaja, ličnosti i autoriteta, i razne društvene »svetinje«, »moral«, »karakternost«, »etičke zakone«, koji se odrazuju u jurisdikciji sistema. Sav se taj »etički« sistem društva strovalio na leđa seljaka, koji je postao njegova žrtva. U prirodnoj zaštitnoj reakciji svako se biće bori protiv opasnosti povređivanja i uništenja integriteta ličnosti svog kolektiva. To je osnovni i najdublji biološki refleksi. Ali su čuvari i predstavnici takvog društvenog stroja terorom vlasti tražili da seljak »kult« takvih društvenih svetinja poštiva. Glad, fizički i psihički traumatizam ne poznaje umjetnih prepreka i zamki, nego ili se baca na njih svom svojom rušilačkom snagom, bunom, ili stupa u proces u kojem se bori za pravednu stvar, tj. bori se protiv ugnjetavanja, poniženja i fizičkog uništenja. Motivi su i svrha te borbe potpuno etički, te stoga ako se seljak i zaku- ne krivo pred sudom, koji je bio uvijek, naravno, više na strani vlada- juće klase njegovih protivnika, ili ako i dovede krive svjedoče, to se mora smatrati njegovom zaštitnom reakcijom protiv tlačitelja, a ne »nemoralnom akcijom«. U principu akademske frazeologije, s visokog filozofskog pijedestala u apstrakciji, izgleda kao da ti postupci seoske sirotinje nisu moralni, te ako se gleda sa socijalnog i pedagoškog gledi- šta ljudi bi se trebali iskreno odnositi jedan prema drugom i prema ustanovljenim socijalnim ustanovama i normama. Ali ako se pod pla- štem najvećih moralnih apstrakcija »pravde«, »ljubavi bližnjeg« itd. vrše nemoralna iskorišćavanja ljudi, i to od inteligentnog, prosvijeće- nog staleža, tada se ne treba čuditi da se i neprosvijećen seljak počinje instinktivno zaštićivati istim metodama i sredstvima. Seljak u odnosu na društvenu »pravdu«, zakon i sistem postavlja svoju antitezu »pravi- ce«. Ta se dva pojma sukobljuju, i to jedan umjetno iskonstruiran i namješten od prosvijećenih glava, filozofa, pravnika, i drugi instink- tivno-biološki izrastao iz duše naroda. Jedan je pojam plod rafiniranog, racionalnog parazitizma, a drugi je plod socijalnog refleksa zaštite. Je- dan je pojam formalan, drugi je bitan i stvaran. Tako vlast i sistem odgaja narod po bitnom sadržaju svog političko-ekonomskog sistema. Klasno opredijeljen sistem vlasti želi prevariti narod socijalnim psihi- zmima vrlo pristupačnim narodnoj duši, kao što su »pravda«, »pošte- nje«, »ljubav bližnjeg« itd. Njima se želi prikrivati eksploatacija naro- da od buržoazije, inteligencije, »učenih« ljudi »gospode«, »plemenita- ša« itd. Hrvatski je seljak jedan od prvih u Evropi, koji je poveo bor- bu radnika, koju je kasnije naprednija i eksploatiranija klasa, proletar- rijata preuzela protiv tih lažnih simbola starih i novih društvenih ku- mira i idola, protiv lažne »pravde« i lažne »ljubavi« i protiv neiskre- nosti klasnih parazitskih društvenih uređenja.

Borba seljaštva protiv »pravde« izbijala je svake godine u velikim »monstre-procesima«. Izgubljene procese seljaci su smatrali kao mor- alnu povredu od strane vlastodržaca i ustajali su na bunu.

Borba crkveno-feudalnog plebanuša za porobljavanje i isisavanje svojih vjernika i otpor seljaka, njihova borba za zemlju nastavila se 1872. u Bistri u velikoj parnici između te dvije suprotne klase – seljaka i feudalaca.

»Po glasu carskog patenta od 2. ožujka 1853. poveo sam parnicu proti gornjakom župnika bistranskog radi nazad otkupa gornjočinženih zemljištah, što no so gore u tečaju godine 1860 napomenuo sam. Ta parnica trajala je punih 12 godinah, te istom ove godine konačno je rješena. Uspjeh parnice veoma povoljan za župnika Bistranskoga jerbo izim nekotjih gornočinženih zemljištah, sva ostala za nazad odkupna izrečena i proglašena bijaše, pak za predaju upitnih zemljištah u fizični posjed župniku Bistranskom, delegerav Kr. Žup. Sudbeni stol, kao urbarski sud, žup. kot. suda Stubičkog Viktora Novaka, koj za izvršbu toga naloga ustanovio je ročište na dan 16. listopada t. g. u mjestu Jame, Zasad, Drenovec i Pesek, na dan 17 u mjestu Polanščak, Sopotek i Krčine. Napokon na dan 18 u mjestu Sredno i Brezovec zvanom. Pošto bi ljudstvo saznalo, da će se predavanje gornjočinženih zemljištah izvesti, na odpor se je spremalo. Nu prvi dan taj odpor jest ugušen. Ali drugi dan došavši sudac k – vinogradu Puzjakovom na Krčinu, opazio je formalan ustanak, tu je visila na jednom kolcu crvena zastava na znak da će se boj voditi protiv predaji, te sila silom otvrnuti, i pače sudca niti k vinogradu nisu pustili doći da poleg obstojećeg običaja grdu zemlje mojemu zastupniku uručiti u znak ovršne predaje, što više mog zastupnika Mihajla Šašuka zlostavili i grdo ozledili, da je poslje cijeli mjesec bolestan ležao. A Kot. sudca Viktora Novaka i občinskog sudca Nikolu Švarca bacajuć na nje kamenje protirali su, te tako zaprečili svako dalnje predavanje.*

Treći dan imalo se obaviti predavanje u Srednom i Brezovcu. Nu pošto bi sudac saznao, da u Sopotku kod vinograda Stjepana Porca opet sastali su se buntovnici i to oboružani sa puškama i sjekirama, odustao je za ovaj put od daljnjeg predavanja, te o tom događaju izvješće podneo kr. žup. sudbenom stolu u Zagrebu. Na što bijaše voda buntovnikah naime Stjepan i Mio Pazjak, Nikola Štuglin, Ivan Loborec, Stjepan Perec i Ivan Lobor u zatvor povučeni i istraga protiv njima kao vođam odpora i ustanka povedena. A da se određena predaja nastavi i konačno dovrši, žup. sudbeni stol izaslao je svog sudbenog savjetnika Skendera Peičića, koj dne 11. i 12. prosinca iste godine uz asistenciju oružnikah rečeni posao je dovršio. Mili nasledniče, sretan si, da te taj posao nečaka, već da ga obavljena najdeš, minule su te tako, neizrečene neprilike nepovoljnosti i neugodnosti, pače toga i žalosti, koje sam ja imao podnesti i trpeti, da osiguram mojem naslednikom do 200 jutarah gornočinženih zemljištah«.

* U Kragujevcu je radnik topolivnice Aleksa Popović nosio 15. II. 1876. pred povorkom crvenu zastavu na kojoj je bio izvezen natpis »Samouprava«.

Taj kratki opis zainteresiranog plebanuša osvjetljuje munjevitom svjetlom mali isječak goleme dramske borbe zagorskog seljaka protiv mračne feudalne i crkvene gospoštije još pri kraju XIX vijeka. Stubički seljak izvještava »crvenu zastavu na znak da će se boj voditi«, koju već u to doba, 1872, podiže prvi zagorski seljak iz Bistre – koliko se zna – ne samo u Hrvatskoj nego vjerojatno i na Balkanu. Crvena zastava, simbol crvenog plamena revolucionarnog pokreta masa, znak krvave borbe i crvene krvi nesebičnih boraca za moralne ideale, krvi koja će se u boju za pravicu prolići i dati za dobro ostalih protiv vlasti oboružanih klasnih terorista, vije se već u *narodnom ustanku 1872. u selu Poljanici i Bistri!*

Teško je historijski utvrditi da li je u to doba još itko podizao na »kolcu crvenu zastavu«, te je vjerojatno ideja o uzimanju crvene zastave kao znaka narodnog otpora i bune došla iz prakse ranijih postupaka, iz tradicije spontano do narodne duše. Crvena zastava je »biološka prirodna boja« ljudskog otpora protiv ugnjetavanja i eksploatacije, ona je srodna svim ugnjetenim i borbenim narodnim masama u svijetu, pa i hrvatskim, a upotrebljavala se u borbi potlačene klase u feudalizmu protiv klase feudalnih porobljivača. Iz samog se teksta plebanuševih zapisa vidi i sav bestijalni cinizam kojim on oduzima narodu 200 jutara zemlje i čitave grupe seljaka osuđuje na smrt od gladi, upotrebljavajući uz »sud« i oružanu silu protiv svojih vjernika kršćana kao i uhađanje, potkazivanje i zatvaranje »vođa otpora«.

Ove se god. (1872) i dalje vodi spor »glede krivo upisanog Crkvi Župnoj poreza od Gore Crkvene, te toga radi Utok stavljen na kr. financijski Ministerijalni ured radi odpisa, tekak ove godine rješenje toga Utoka i poziva ovamo je stiglo, i ujedno određeno, da iz razloga onog, što od cijele Crkvene Gore Općina Podgorska porez plaća. Crkvi krivo upisan porez ima se odpisati i u buduće ni ga dužna plaćati«.

»Kapela sv. Ivana u Jablanovcu imala je vinograd od kojeg Gospoštiji Lužnice svake godine 4 vedra gornice i 25 nov. u ime dežme davalo se«.

Po Carskom patentu vlastela su postavila zahtjeve te podigla parnicu, a »posao taj glede kapelskog vinograda povjeren bijaše Dieceskom Odvjetniku. Nu bez povolnog uspjeha jerbo rečeni vinograd za narodnodokupni jest proglašen te gospoštiji u fizički posjed predan, a kapella ga sad u zakupu drži, uz gore navedenu daču«, Isti je slučaj bio i s vinogradom kapelle sv. Roka »Na ovi način i Gospoštija Novi Dvori glede vinograda kapelle sv. Roka od koga davalo se sve do onda i vedro gornice i 5 nov. u ime dežmi povelu parnicu, te rečeno trsje kao narodnodokupno u fizički posjed je primilo. Nu kapelli je i nadalje ostavljeno, uz daču prijašnju. Uslijed čega nijedna kapella neima svog lastovitog vinograda«.

1873. god. dovršena je parnica koja je bila podignuta još 1852, koja je bila za crkvu nepovoljno riješena, »najme Kr. Žup. Sudbeni Stol, kao urbarski Sud odlukom svojom izrekao da Župna Crkva Bistranska nije

izključiva samovlasnica rečene Gore, već za suposjednika ima se smatrati uslijed čega posljedela je osuda dopustivosti o surazmierju tako među tužiteljem kao i tuženici. Na što financijski odvjetništvo kao zastupnik Crkveni i zaštitnik, učinilo je priziv na Banski stol na koj naredbom svojom surazmiernu diobu skupne šume Podgorske je potvrdio. Branio sam tu goru kroz toliko godina, te mnoga i važna protuočitovanja na obranu njezinu često izdavao, uslijed čega dotični Sudovi, akopren tužiteljem bolje, nego Crkvi privrženi, ipak nisu se usudili odluku proti Crkvi izreći«.

Ljetopisac ostaje i dalje uporan te traži pomoć preko advokata, od kojih mu je jedan odgovorio da »Crkvi bistranskoj u toj parnici nitko više pomoći neće, ta niti ista nepogrešivost Papinska«. Nakon toga župnik traži da se obnovi parnica, »u svrhu da cielu parnicu dadem još pregledati, pak ako bi što moguće bilo osloboditi od propasti. Gorno činžena zemljišta prošle godine u fizični posjed predana tečajem ove godine u grunтовni zapisnik na ime Župnika Bistranskog su prenešena i predana, te tako za buduće vrijeme osigurana. Dotičnim gornjakom prigodom predaje naloženo da se za upitna zemljišta nanovo pogodiju, duže vremena su se sterali, te nisu hoteli pogoditi, nu ipak z vremenom sklonili se i pogodili«. Sad je crkvena pristojba povećana za 30 »vedara«.

Toj su se predaji četvorica usprotivila, kao i zadruga Kecerina, »a niti vinograda nisu hoteli odstupiti, pak toga radi protiv njima tužba smetanja posjeda je podignuta«. Dvojica su od njih osuđena na dvije godine zatvora, jedan na 8 mjeseci, a jedan na 6.

»Nu druga neprilika porodila se na Kecerini i Purjaki, oni ne htedoše pogoditi se za gorno činžena zemljišta koja su sudbeno u posjed Župniku predana, a ipak su se podstupili ta zemljišta obdelavati, toga radi morao sam proti njima tužbu smetanja posjeda poviesti, uslijed čega repozicija je vodjena, te oni osuđeni na izplaćanje posebnih troškovah«. Ta je parnica trajala 12 godina »te velikih troškovah prouzročila«.

Popravci škole i crkve

Pisac navodi kako je g. 1876. uveo munjevod, podigao crkveni krov i izvršio razne popravke.

1877. god. podignuta je i nova škola. »Već od više godina se je opazilo da prvobitna drvena škola je manjkava, tesna i tamna te da ne odgovara svrhi svojoj pak da je od potrebe, da se nova iz solidnog gradi-va podigne, pripoznale su to političke vlasti prigodom držane školske vizite, i zaključila svaki put, da se imade nova graditi. Nu ti svi tečajem 10 godina stvarjani zaključki ostaše uvijek bez uspjeha, dok tom ipak velikim mojim trudom i naporom sam tamo dotirao i bolje rekuć prisilio političku oblast da se nova škola gradi«. Na sjednici je općinsko zastupstvo zaključilo »da će u tu svrhu dati opeku potrebnu žgati, ka-

men, vapno i pesek dati, a ostala sva radnja da se putem dražbe izdade poduzetnikom. Uslijed toga zaključka raspisan bijaše natječaj, na kojem Bolto Majcen graditelj i Vjekoslav Heincel tesar iz Zagreba obadvajica preuzeli su gradnju uz cieniu od 8000 forinti i ošteta za težake 425 for. Napomenuti je ovde da visoka Vlada iz školskog fonda u pomoć gradnje pružila je do 2000 for., a sav ostali novac više od 6000 for. rasporezano bijaše medju župljane, koji moradoše to sljedeće godine podmiriti. Istina bog teško je se to videlo siromaškomu puku, nu sve-mogući jimi neka to naplati, jerbo su u dobru svrhu tu žrtvu učinili«. Škola je dovrčena 1878. god. i započela svojim radom.

Potres. God. 1880. nastao je veliki potres koji se ponavljao 10 dana. U samoj župi nije bilo veće štete te su tu i tamo popucali zidovi crkve, a u čitavoj Hrvatskoj najviše je stradao Zagreb.

God. 1882. doselili su se u župu iz Francuske prognani trapisti. »Čuvši da je sadanji posjednik Bistre Francez Hinko Carion, došli su ova-mo, te su od njega uzeli u zakup zemljište u dolnjoj Bistri oko Marofa ležećih po prilici 160 jutarah za cieniu 6000 for. na godinu«. U istom su mjestu podigli samostan s kapelom. Ljetopisac dalje opisuje njihov život, po čemu se doznaje da su trapisti bili strogi vegeterijanci, da međusobno nisu nikada razgovarali itd.

Kasnijih godina, oko 1909, župljani su nastojali da se riješe obaveza prema župniku, te mnogi, ne smatrajući to više svojom dužnošću, nisu htjeli da im se pokoravaju. »Nagovorom, pobudom i poticajem nekih zlih župljanah počeli su navlastito župniku uskraćivati lukno, koje na godinu iznaša 70 vagana žitka. Iz početka se to uskraćivanje pojavilo kod pojedinih kolovođa, pa kad su drugi vidjeli, da im zato ništa nije, počeli su ga uskraćivati i drugi tako, te za koju godinu nije se uopće isplatilo da se u tom poslu ide u selo, jer osim pogrđa i ismjehivanja, nije se drugo dobilo gotovo ništa«.

Sad se nižu događaji iz 1914. god. Pisac najprije spominje smrt zagrebačkog nadbiskupa Posilovića, kojega je zamijenio A. Bauer. Nakon toga govori o najvažnijim događajima, o sarajevskom atentatu i o toku samog rata, te navodi svoje refleksije i kaže: »Ovaj rat makar strašan i težak imade jedno vrlo dobro svojstvo da narod okorio u griesima privadja Bogu, jer se nikad nije tražilo toliko sv. misa, nikad se nije skrušenije pristupalo sv. Sakramentima ni brojnije, nikad se nisu obavljale tolike javne zavjetne molitve i procesije kao sada«. Posljedica je konačno svega bila upravo duboki pad religioznih osjećaja i pojava ateizma od 1917. g. dalje. Pisac govori o posljedicama koje su se pojavile već na samom početku rata.

1916. god. »Strašno prolijevanje krvi jošte traje i ne vidi mu se svršetka. Radi toga kod nas je započela neka umornost. Radi pomanjkanja hrane i obuće raste sve više i više skupoća. Ranjenih i mrtvih javlja se sve više«. Po nalogu vojnog ministarstva rekvirirana su u Hrvatskoj zvona, a tako i u ovoj župi, i to najprije 2/3 zvona, a kasnije sva. »Taj

je događaj izazvao plač i gnušanje kod naroda i svećenstva, pogotovo kad zvona uzimaju, da iz njih lijevaju topove ljudstvu na propast«.

Naročito je bila teška 1917. god. »Ratne strahote osim rane i smrti, koje na bojnom polju trpe vojnici imade jednu strašnu posljedicu i kod nas, a to je glad. Uzmanjkala hrana, odijelo i obuća, jer sve raspoložive zalihe vojska rekvirira i upotrebljava u vojne svrhe ili šilju svojim sa-veznicima: Njemačkoj«.

Rat se rasplamsao i oduzeo roditelje i sinove. »Radna sila sva je na ratištu. Kod kuće žene i djeca mnoga u velikoj bijedi. Glad pritište sve jače. U dućanima ne možeš kupiti već se osnivaju tako zvane aprovi-zacije, kojima ravna općina, te u kojima na malu mjeru dobiješ toliko da ne umreš«.

Nadolazi 1918. god., primirje. Sazvan je Hrvatski sabor i proglašena nezavisnost Hrvatske. Zatim je sklopljen ugovor u Beogradu »po kojem Hrvatska i Slavonija sa pripadnim zemljama sklapaju jednu državu sa Slovenijom na temelju ravnopravnosti Hrvata, Srba i Slovenaca«.

Posljedice rata nisu izbrisane, nego sad još više iskrsavaju. Za tako teških prilika nastaju velike provale i pljačke. Tako je u župi Bistra opljačkana općina. Seljaci su napadali na župni dvor i haraćili po šumi. »No trud im bio uzaludan, jer su se radi neustrašivosti domaćeg župnika, koji je odmah počeo pucati, morali razbjeći«.

»Nego očekuje se da će biti veliko zlo, jer se opaža da su vojnici, koji se vratili iz rata silno pokvareni, a nije bolje ni kod kuće, jer su djeca rasla bez straha i odgoja. Posljedica je gladi, nevolja i očaja bila ta, da je nastala opća razdražljivost i razjarenost, a pokvarenost se ističe u ružnim tučnjavama, ubojstvima, koja su ovo vrijeme tako brojna i ogromna, da strašnu ljagu bacaju pred stranim svijetom na Bistru ovi događaji. Narod za čudo dosta brojno posjećuje crkvu, no čini se da to čine samo iz običaja. Dosta ih ipak ima u narodu, koji se javno ističu kao bezvjerici«.

Suša. 1921. god. vladala je velika suša, tako da su »presahli svi zden-ci i potoci osim potoka Bistre. Narod je zdvojan, jer nema ničesa za hranu ljudima ni blagu«. Zbog te suše bio je obilan prirod vina, što baš nije bilo povoljno za takve prilike. Pisac se boji razbojstava i pljačke, koje će nastati u povodu toga. »Što više treba se bojati, da će ljudi u vinu povećati svoja zlodjela, jer se najviše ružnih tučnjava i ubojstava događa u vinu.«

Seljaci se nisu mogli riješiti bijede. Tada su zbog raznih nameta do-lazili u sukob sa župnikom i nerado gledali kako on u izobilju prodaje i rasipa zemlju. Uložili su protest kod duhovnog suda. Župnik je nakon malo vremena smijenjen. Takav se postupak nije dopao piscu. »Seljaštvo diglo rep, da i oni mogu jednoga župnika maknuti, da su jed-nom došla i njihova prava. Mislili su da će sada oni postavljati župni-kom koga će sami htjeti i pod uvjetima koje će oni htjeti. Alaj ludova, zato su htjeli slično i u susjednoj župi Vrapče učiniti. Nervozna i agita-cija bila u narodu velika. Napokon se narod pocijepao nekud u dvoje:

jedni su bili za vlč. g. Škrinjara, narodnog zastupnika Hrv. selj. republ. stranke, a drugi za mjesnog kapelana, Petra Kovačića. Svaka stranka htjela je svoga kandidata pošto poto proturati, zato su neprestano išle deputacije koli pred nadbiskupa toli pred patronicu, gđu Mariju Carion, vlastelinku u Bistrici«. Pri tom izboru riječ župljana nije imala uticaja, jer je Sud. stol izabrao »domaćeg sina«. nastojeći da izmiri obadvije strane.

Hrvatsko seljaštvo u XIX stoljeću

Stanje je seljaštva u Hrvatskoj pred francusku buržoasku revoluciju bilo slično kao gotovo u cijeloj Evropi. Seljaštvo je predstavljalo goleme mase stanovništva, podjarmljenog od crkvenog i svjetovnog plemstva. Ono je bilo jedna od osnovnih sila u obaranju feudalnog sistema. Seljaci su se uporno borili za potpuno ukidanje kmetstva, tj. feudalnih prava crkveno-svjetovnog plemstva, borili su se da dobiju zemlju koju su do tada obrađivali. U francuskoj revoluciji oni su to pretkraj za doba vladavine jakobinaca jednim mahom postigli, a u Hrvatskoj je, bez odlučne političke partije, koje tada nije bilo, crkveno – feudalno plemstvo popuštalo sve malo-pomalo, ravnajući se prema pritisku masa, dajući neka manja olakšanja kmetu, a vežući ga otkupom i sudovima tako da je on još uvijek ostajao ekonomski zavisan od njega. I poslije ukinuća feudalnog ropstva 1848. g. mnogi seljaci, osobito Hrvatskog zagorja, Bistre i Dalmacije nisu mogli dobiti zemlju. To je u stvari novoj klasi, buržoaziji u Austriji, Hrvatskoj i Mađarskoj išlo djelomično u račun, jer je sada mogla jeftinom radnom snagom osigurati svoju slobodnu kapitalističku proizvodnju. Ostatak bezzemljiškog seljaštva, koji nije mogao naći zaposlenja, bio je prisiljen da se iseli u daleke krajeve, u Sjevernu i Južnu Ameriku, Australiju itd., i da se zaposli pod teškim uslovima rada. Tako buržoasko društvo, koje se rodilo iz prvenstveno seljačke revolucije, nije poklanjalo pažnje da tom bezzemljaškom i siromašnom, s malo zemlje, sloju seljaštva pribavi zemlju u samoj njegovoj, toliko tada u pijanim, vinskim ekstazama izvikanoj »domovini«. Buržoazija je žrtvovala molohu tada bespoštedne kapitalističke eksploatacije seljaka, još uvijek u jeku prvobitne akumulacije, bez ikakvih radničkih prava i socijalne zaštite. Zbog tih je razloga bilo i jasno zašto je buržoazija u to doba bila protiv toga da se bezzemljašu seljaku i siromahu dade zemlja.

Ona se u Francuskoj svim sredstvima protivila agrarnim projektima jakobinaca, prema kojima su jakobinci htjeli stvoriti društvo malih posjednika, u stvari utopiju.

Buržoaska revolucija, koja je skršila lance feudalnog ropstva, u stvari je bila velik progres u razvitku društva, jer su i seljaci, pokraj lavljeg dijela koji je dobila buržoazija, imali isto nešto koristi od nje. Carski apsolutizam u Austriji i Hrvatskoj, kraljevski despotizam u Francuskoj,

Engleskoj, feudalna nasilja i prerogativi crkveno-svjetrovnoq plemstva bili su odstranjeni, a mjesto njih su se pojavila »prava čovjeka i građanina«, što je u stvari seljaštvu i proletarijatu stvorilo osnovu i dalje uvjete za postignuće boljeg života i razvitak društva u pravcu socijalizma i komunizma.

U XIX stoljeću svuda na teritoriji današnje Jugoslavije, pod gospodstvom i »kršćana i turaka«, seljaštvo je živjelo teško, prigušeno velikim dačama, porezima, trećinama, desetinama, cinžama itd. Sva se bolja, kvalitativna hrana morala davati crkvenim i svjetovnim gospodarima, pa se seljak u velikoj većini hranio vrlo slabo, ni prema minimumu koji zahtijeva fiziologija. Suše, zaostali način obrađivanja, zaostala poljodjelska oruđa, apatija, glad slomili su fizički seljaka. Seoska su sirotinja hranila potpuno nedovoljno i pada žrtvom raznih interkurentnih oboljenja. Naravno da su u to doba monotone i manjkave ishrane na selu vladala sva moguća oboljenja deficitne prehrane i velik pomor od njih.

Stanovi seljaka bili su mračni, prljavi »stanovi-štale«, gdje su seljaci stanovali zajedno sa stokom.

Seljaci su išli u užasnim prnjama, žene nisu imale tkanina da sakriju svoje golo tijelo i od stida su se zavlčile u tamne budake kuća i istom kad nikog nije bilo u mraku su radile svoje poslove. Djeca, žene i ljudi bili su pokriti krastama i čirevima od prljavštine. Tako su glad, prljavština, golotinja, bolesti, uz golema plaćanja crkveno-feudalnoj gospodi, caru i kralju itd., skršili seljaka i doveli ga do očaja. Seljačke bune redale su se jedna za drugom i poslije golemog udara u bitci kod Donje Stubice i smrti Matije Gupca, u cijelom XVIII i XIX vijeku. Ta je gigantska borbeno masa seljaštva bila jedna od glavnih borbenih snaga protiv srednjovjekovnog mračnjaštva, protiv gladi koju je trpio proizvođač hrane za cijelo društvo, protiv života nedostojnog čovjeka. Života »serva, sebra«, devalviranog na nivo životinje, protiv prljavštine, golotinje, gadosti, bolesti i smrti.

Između tih neprekidnih buna seljaštva, osobito puntarske Bistre, bilo je »mirnih predaha«, kada su horde crkveno-svjetrovnoq plemstva u krvi i plamenu smirivale seljaštvo. U dušama seljaka koji su ostali živi, u njihovoj djeci, vrela je i kipjela još veća mržnja na te Kristove zvijeri, najveće dušmane porobljenog seljaštva i svakog napretka. U tim »mirnim« intervalima, kako se vidi iz same buržoaske historije, crkveno-svjetrovnoq plemstvo tražilo je svim sredstvima »uspostavljanje svojih zakonskih prava«, koja potiču »od prastarih vremen«. U Hrvatskom saboru, u Požunskom saboru, u Beču, svuda su se oni kao pravi predstavnici »staleški« borili za svoja »prava« bespoštednog, bestijalnog parazitizma. Na Požunskom saboru 1848. hrvatski velikaši se najodlučnije suprostavljaju prijedlogu Deaka za ukinuće kmetstva. A seljaštvo je tražilo svoju »pravicu«, onu u stvari drevnu, praslavensku, demokratsku »obšćinu«. Borba seljaštva kao klase u feudalizmu je borba protiv klase feudalaca za oteta prava, na koja uspomenu seljak od pokoljenja do pokoljenja prenosi, još ranije od feudalnih prava »od prastarih vre-

mena«. Seljaci nisu nikad zaboravili ona vremena kada su im feudalski oteli komunalna »općinska« njihova dobra, ispaše, šume, zemlju, a koju je otimačinu sankcionirao i njihov staleški »sabor horvatski«.

Odjek velikih događaja u Francuskoj odrazio se u pojačanim zahtjevima za ukidanje feudalnog prava, u bunama seljaštva u Hrvatskoj i Mađarskoj u početku XIX stoljeća. Seljaci su znali da su francuski seljaci uz pomoć gradskog proletarijata potpuno ukinuli sva feudalna prava »gospoštine« bez naknade, da su nacionalizirana sva crkvena dobra, da su konfiscirana imanja neprijatelja seljaštva i radnika. Te su ih vijesti potakle još više na borbu s domaćim porobljivačima.

Bezumljaši seljaci u Hrvatskoj poslije izvjesnih mjera koje su ublažile feudalno porobljavanje, u društvu s gradskim lumpen-proletarijatom, većinom odbjeglom sirotinjom iz sela u grad kao sans-culottes u Francuskoj, bili su sa osiromašenim seljaštvom u prvim redovima tih buna poslije 1848. god. u Hrvatskoj i Mađarskoj. U toj borbi oni su tražili i konfiskaciju zemljišta veleposjednika i raspodjelu crkvenih imanja, što nisu mogli postići, jer je nova buržoacija (trgovci, bankari itd.) brzo uspjela pokupovati od zaduženih plemića unosna zemljišta u gradovima i u blizini gradova, a isto tako i seoska buržoazija u selima, pa ih zakonski i učvrstiti kao svoje vlasništvo. Tako su seljaci opet ostali bez zemlje. Malo-pomalo i seljaci su došli do svijesti da uvide kako su im njihove muke i patnje robovanja, njihova masovno prolivena krv, donijele suviše malo koristi, i da su ih makinacije bogate buržoazije lišile zemlje. Tako je mjesto grubog i okrutnog feudalca uzjašio sada na pleća seljaka novi profinjniji, rafiniraniji antropoparazit, trgovac, banakar, gradski gospodin, nova vladajuća klasa buržoazije.

U Hrvatskoj seljaštvo i gradska sirotinja poučeni su sudbinom vođa francuske revolucije Robespierrea, Saint-Justa i drugih uglednih jakobinaca, koji su 13. ventosa II godine (3. marta 1794. god.) popisali sve patriotsko stanovništvo kojemu je trebalo dati konfiscirana dobra od neprijatelja revolucije.

Marx je u svojoj »Svetoj porodici« sjajno opisao uzroke koji su doveli do njihove propasti, tj. beskrupulozne klevete, intrige, podvale poznatih vođa francuske buržoazije Talliena, Fouchéa, Frerona, Barrasa itd. protiv »Incorruptible« Robespierrea, Saint-Justa, Couthona i koje su pripremile 9. termidor (27. Jula 1794). Giljotiniziranjem jakobinskih vođa buržoazija je tražila da zemlja pripadne onom tko je obrađuje i da se vrate oduzeta komunalna zemljišta seoskim općinama koja su bila razdijeljena seoskoj sirotinji i bezumljašima. Agrarna revolucija u Hrvatskoj i Mađarskoj nije mogla poduzeti tako revolucionarne mjere, sprovedene od jakobinaca, kao što su bile konfiskacije zemljišta, kupovanje zemlje od bogataša i ponovna redistribucija među seljacima jer nije bilo političke partije, organizacije koja bi mogla provesti agrarnu reformu stvarno u korist seljačkih masa.

Gradski proletarijat i seoska sirotinja nisu imali svoje političke klasne partije, nego su samo stihijski navaljivali na »prosvijetljene« feudalce, ali ne na nove bogataše, buržoaziju. Posljedice su takve stihijske borbe bez političke partije bile te da su u svom glavnom cilju, tj. da dođu do svoje zemlje, mase seoske i gradske sirotinje bile izigrane od nove klase, buržoazije, koja je bila protivna restauraciji ancien régime, ali je bila odlučna da učvrsti i konsolidira svoju pobjedu, svoje osvojene klasne tekovine, novi socijalno-ekonomski sistem, kapitalizam u gradu i u selu. Buržoazija se protivila da se zemlja podijeli siromašnim seljacima kako bi dobila što više slobodne i jeftine radne snage. U selu niže seljačko plemstvo, u Hrvatskoj seoske gazde, seoski trgovci i plebanuši, sačinjavili su opet glavnu klasnu potporu kapitalizmu u selu. S njima se gradska buržoazija povezala sada ponovno u borbi protiv radničke klase u gradu i seoske sirotinje na selu. Ta se kapitalistička rezerva i oslonac u selu vješto infiltrirala kasnije u XX stoljeću u redove velikog seljačkog pokreta braće Radića i 1941. ga razbila, vežući se uz fašizam i okupatora, odvojivši se kao klasa od proleterskih i srednje imućnih masa, koje su ušle u NOB. Hrvatsko seljaštvo u XIX stoljeću, vežući se uz napredne ideje radničke klase branilo je neprekidno slobodu, dobivenu svojim neizmjernim žrtvama od nasrtaja reakcije. U novom seljačkom pokretu braće Radića, kojem su napredne seljačke mase davale obilježje, očitovala se ta ljubav seljaštva prema naprednim idejama, prema slobodi i demokraciji. U tom stihijskom pokretu »hrvatskih jakobinaca XX stoljeća braće Radića« buržoazija je vidjela golemu opasnost, jer su parole pokazivale put seljaka, put u savez s radničkom klasom, put u ono društveno uređenje u kojem se ukida uopće antro-po-parazitizam, eksploatacija čovjeka od čovjeka, pokazuju put u socijalizam, a u još savršeniiji stepen društvenog uređenja, komunizam.

Seoskoj sirotinji je bilo jasno da se u buržoaskom, iako progresivnom društvu, ne može nikad osloboditi od bijede i izrabljivanja, da se problem bezemljaša i seoske sirotinje, onih s pola jutra zemlje i manje, ne može riješiti ni u tom društvu, jer velika, bogata buržoazija dovodi i sitnog seljaka i srednjaka do propasti svojim sistemom ekonomike, svojim buržoaskim zakonodavstvom i svojom klasnom vlašću.

3. KNJIGA SPOMENKA VREDNIH FARE BISTRANSKE
OD NAJSTARIJIH VREMENA DO SADAŠNJIH
PISANA 1850.

Predgovor

Vsakoga človeka, koj vu stanovito mesto za Poglavara budi svetskoga, ali duhovnoga dojde, jako interesera, ako najde kakva pisma od predjih popisana, kojamu pokazuju znamenita i spomenka vredna pripečenja i događaje od mesta istoga. – I mene jako predji moji zavezali bi bili, da bi mi bili knjigu spomenka vrednih stvari, prijčenj, i premembih fare ove Biztranzke popisali, *ar iz takve knige* veliku pomoć zadobil bi bil. Medtemtoga, akoprem višekrat; kao to iz vižitih velikih jašpreštov videlsem, opomenjeni bi bili: – Ništarmanje polek vseh opomenkov, nikaj včinjeno nije bilo, i taj posel do mojega došastja odvlačilse je. Vreme jako *mojega vu ovu faru došastja* je ono *glasovito letto*, dapače mesec isti, iz kojega nigdar narodi Evrope, osebužno pako kmeti spozabili se nebudu. Najmre 1848 mesec traven: vu ovom onda lettu, vkojem *podložnik to jest* kmet ispod jarma gospona svoga, komu stotine lett njegvi dedi i prededi dače i tlaku davali su, preko vsake misli, ufanja i plače oslobođen je. Vkojem narodi ispod ravnanja svojih kraljev izneti se hotelisu, ter vsako poglavarstvo duhovno i svetsko zrušili, i potlačili; – z – rečju vse za slobodu i jednakost borilo se je, i takvu da doštići more, kervi prelevanju oprošćeno nije bilo. – Vu ovak onda burnih i teških vremenah; meni vu 30 lettu dobe moje budućemu, ravnanje fare ove, koja do 3000 jezer ljudih brojila je, ter vnogo vre predi *od nemira i pravdih* na glasu, izručena i za ravnanje predana je bila. Kulliko taj posel vu serdцу mojem težkih mišljenj zrokovati nije moral? sam sudi o priatel človek! Kada iz jedne strani videlsem, da općinski nemir med narodi Evrope podigelse je ter bivši podložnik, proti negdašnjemu gosponu svojem *nezahvalnum rukum* oružje podigati je počel. – Farniki svojem duhovnem pastirom i *poglavarom*, za trud vu poslu i skerbi njihovoga zveličenja podnešen, vre od negda dopitane i dosudjene dohodke skratiti su počeli: – iz druge jako strani spazil sem, da sem došel vu mesto takvo, gdje ne samo stanja farna zapušćana i otergana našel sem nego tulikajše istu cirkvu, i ona koja K službi Božjoj spadaju vu žalostnom i zapušćanom stališu postavlena.

Medtemtoga on vsemogući otec nebeski, koji vu njega ufajućem jaki branitelj svigdar je bil, i bude; i po kojega zvanju ja nevredni sluga njegov vu stališ redovnički stupilsem. On mene i vu oveh prespomenuti teških vremenah nije ostavil, već prikazal tu osebužnu milošću i

jakost, da ja zvremenom, vse po malo vred postavil sem, i tebi o ljubleni brate! Koji zamenum ravnanje fare ove poprijel budeš, za tvoju polešćicu i hasen, ter vekivečni spomenek vseh koji za tobum došli budu, ovak popisal na dan Sv. Jakubu apoštolu, i imena mojega patrona posvetćen, to jest 25-a srpnja letto po Kristušem Narodnjenju 1850.

Jakob Czerovzky
Plebanuš Biztranzki

Red Plebanušev
Biztranzkih od letta 1631 počemši

1. *Saith Jakob.* Ovog kano duhovnog pastira fare Biztranzke letto 1631 vu vremenu nejmre zidanja ove farne cirkve bivšeg, – na jednom starem kamenu cirkvenog ziđa zabilježenog našelsem. – Koje pako vreme i letto vu ovu faru za duhovnog pastira i ravnitelja je došel; i kada svoje življenje dokončal, od nikud za znati nisem mogel. Ar niti farne matice tak stare nisu, niti druga kakova, tak stara pisma; najti se mogel.

2. *Boghati Ivan.* Ovoga pervoga vu kersni knjigi fare Biztranzke, letto 1664 kano plebanuša Biztranzkog napisanog nahadjam; koje jako vreme je došel zeznati nisem mogel; ar stareše matice kersne, i pisem imal nisem. Od ovog duhovnog pastira njegovoga dobrog nazvešćanja reći Božje, i vnogih vre ono vreme vu duhu previdjenih i nazvešćenih; ter stoprav sada izpunjenih dogodjajov vustmena pripovedanja med pukom čul sem. Prenapisati ov Plebanuš – letto 1667 farof je napravil i letto 1695 dana 16-a meseca listopada, iz ovog sveta preminul.

3. *Jagushich Ivan.* Ov letto 1695 meseca listopada za plebanuša biztranzkog naimenuvan je; onda taki; isto letto i mesec za preminutjem pervešeg. – Ovo letto 1698. Veliki oltar vu farnoj cirkvi najmre S: Mikule biškupa ispovednika, i ova lateralne nejmre S. Ferenca X: i S. Januša Evang. dal je narediti, koje pako letto, i gdje? svoje vremenito življenje je dokončal neznase.

4. *Virochay Anton.* Ovaj okolo letta 1715 drugač is Požege roden, došel je vu faru Biztranzku za plebanuša; jeli onda taki po smerti pervešek ov, ili morebiti koji drugi naimenuvan je bil za plebanuša biztranzkog pravo reći se nemre iz zroka onog ar kada je perveši najmre Jagushich preminul, neznase; – onda niti prav za došastje ovog znati se more, već da je letto 1715 bil plebanuš biztranzki to se zna od onud, ar kano takov vu kerstni knigi podpisan nahajase. Od njegovog življenja nikaj znamenitog pisati neznam. Vumerl je pako letto 1722 vu mesecu sečnju.

5. *Pucz Štefan.* Letto 1724 dana 1.-a sečna došel je na Biztru za plebanuša. Ovaj bil je rodjen iz Zagorja, ovaj je vu Bononii 4-og letta i

tečaja bogoslovije vučil se, i za preminutjem Virochaya taki po svojem vaju presvetlem baronu Imbri Gabrijelu Gotthal patronu i Kollatoru ovog mesta i fare, jošće vu Bononii 4-tog letta bogoslovije vučći, naimenuvan za plebanuša bistranzkog, i vre letto 1728 postal je kanonik stolne cirkve zagrebačke, zatim imenuvan za biškupa Belgradskoga; i poklamlkam vu ovoj velikog časti dugo lett vu Zagrebu živući, z-vnoge-mu dari farnu cirkvu bistranzku bi bil nadelil, kano to niže dole popisano našel budeš. – Letto 1771 dana 24-toga meseca martuša vu Zagrebu ovo vremenito življenje, vu ostalom puno zaslugih za dobro obćinsko ter osebujno za povekšanje hvale i dike Božje nezatrudljivo z-ve-kivećnem je zamenil. –

6. *Zlatarich Mihalj*. Ovaj letto 1728 meseca februara, onda taki po izvišenju pervešeg na čast kanoničku naimenuvan je plebanuš bistranzki; i poklamlkam bi bil samo dva letta ovde preživel. Letto 1730 mesecu februaru odišel je za plebanuša vu Ivanich.

7. *Salec Juraj*. Ov letto 1730 vu pondeljek pred zastupljenjem Hristuševem vu faru bistranzku kak ti plebanuš mesta došel je, ter blizu do 40 lett faru ovu kano duhovni pastir ravnal, medtemtoga akoprem tak dugo ovde bil bi živel, veder zato nikaj znamenitoga čes celi taj tečaj lett življenja svojega ovde vćinil nije, kaj bi se skupa moglo od njega za budućnost popisati, i ako je kaj spomenka vrednoga vćinil, tak vender to od nikud zaznati nisem mogel, kak tulikajše i to, kada i koje vreme je vumerl, ar baš okolo onih lett, kniga tako kerstnih, kaki mertvih falingasta je, i vnogo vre listov pogubilo se je.

8. *Kleschich Ignac*. Ov bil je plebanuš vu Petrianceh, i od onud letto 1769 došel je sim na Biztru za plebanuša, – od ovoga plebanuša pisati morem to, da on cirkvu farnu z - rezanem kamenom taracati je dal; – zatem prodekalnicu letto 1774. na ovo mesto postaviti gde vezda stoji, ar predi je bila pri vrati šekristijumskeh na mesto one gde sada je altar Crucifika, ov je pako altar bil je vu kutu pođ korušem od strani turna, a na ovo mesto prenešen letto 1774. Ov letto 1774 – tog dana 28-og novembra blagoslovil je novo zazidanu kapellu S. Jožefa vu gradu Biztra i prvi vu njoj mešu služil. Ovaj ostavil je za vekivećnu altariu 400 f. W. W. – i letto 1783 dana 27-a aprila iz ovoga sveta preminul.

9. *Grahovec Mihalj*. Letto 1783. naimenuvan je za plebanuša bistranzkog i dana 12-a majuša istoga letta došel je vu faru; – ter letto 1787. dana 24-a martuša prez teštamenta vumerl.

10. *Dollachky Lovrenc*. Ovaj letto 1787. dana 29-a majuša po presvetlom grofu Ivanu nep. Orsich naimenuvan je plebanuš bistranzki i dana 1. meseca januša kano takov potverden je došel vu faru. Ov rođjen je bil Zagrebec. Pred njegovem došadnjem vu faru bistranzku, neimre letto 1787. dana 4-a majuša srušil se bil turanj, i zato ovog koj vezda stoji on z – velikum mukum, stoprav letto 1792. i 1793. zezidal. I ovom istom prilikum k – farofu od severne strani jednu hižu zizidal, zatem letto 1802, pevnicu zezidal, i letto 1803. i 1804. zverhu ove iste pevnice dve hiže drevene, i trejtu za farni posel je dal napraviti. Ovo isto letto je takoj narediti dal štagel, hambar i veršilnicu pod jednem

krovom, koja vendar vre sva došlasu se do mojih vremen, zatem letto 1819. kuhinju na dvorišću dal napraviti, koju ja vre staru i vu zločestom stališu našel sem, na potrebuvanje ovoga plebanuša Raffaj Jašprist prilikum držane vizite kanoničke letto 1808. dana 1-a juliuša kassera-na je kapella S. Magdalene, iz stanovitih zrokov. – Ovu zemlju farnu beneficijalnu ograjicu zvanu letto 1804. za groblje farno je odlučil, i za takov posel dana 4-oga martuša blagoslovil. – Ov letto 1797. držal je gornu pravdu, i tak gornake farne beneficijalne po nekuliko vu red postavil. I po činjenih više menših prembih koje vu knigi popisane svojem redom našel budeš. Letto 1820. vu mesecu juliušu obetežel i betežen k – sestri svojoj na bidrzicu odjeljan, ter ond vu mesecu septembru istoga letta vumerl i pokopan je.

11. *Belloberg Mato*. Ov bil je dva letta i sedam mesec predi vre plebanuš vu Dubrancih i zajedno pod Jašprišt, ter od onud letto 1820. dana 19-oga octobra naimenuvan za plebanuša bistranzkog. Po poglavitom Jožefu Vojkovichu patronu fare ove, i ladavcu imanja patronalskog Jakovlje, – ov pri farofu od poldnevne strani pevnicu je prizidal i ober nje hižu naredil iz derva; zatem stanje dreveno po pervešem plebanušu ober pevnice vu tersju stojeće; od onud na dvorišće prenesel, i iz njega štale naredil. Vnogo je ovo; fari i beneficijumu pomogel poderžanih pravdah, ar vnoge zemle su bile raskomadane, nekoje vučinš dane, ove popravdah je otkupil, one pako komaseral, – altariumske šume penezne obernal na kupuvanje travnikov. Po trudu i skerbi ovoga plebanuša, vpelana je i vtemeljena narodna škola bistranzka. Ovaj plebanuš letto 1840. mesecu aprilu imenuvan je kanonik stolne cirkve zagrebačke; i vu kaptolomu fundaćen napravil sledeću: najmre 100 f. srebra farnoj cirkvi bistranzki, zatem 50 f. kapelli Sv. Roka – 50 f. kapelli Sv. Ivana 50 f. i kapelli Sv. Vendelina. Zatem školi biztranski 100 f. i altariu za sebe i svoju rodbinu 100 f. Ove peneze skerbi kaptoloma zagrebačkog je izručil, gde vsako letto intereši se zdižejo i na cil po fundatoru odlučen obračati imaju.

12. *Glasich Anton*. Rodjen Samoborec letto 1840. mesecu aprilu postavljn je za administratora ove fare, i vu mesecu juniušu naimenuvan je plebanuš bistranzki po presvetlih grofih Orsich i Erdödiij imanij Dolna i Gorna Biztra ladavcih. – Ov plebanuš iz Cirkvene Gore napravil je dreveni novi štagel; vu ostalom pako nikaj za svoj budući spomenek hvale vrednoga vu ovoj fari nije napravil. I letto 1848. dana 4-oga martiuša naimenuvan je za plebanuša Samoborskog, ter od ovod vu Samobor isti mesec i letto otišel.

13. *Czerovzky Jakob*. Rodjen sem vu Zagrebu đana 23. meseca juliuša letta 1818. I zatem letto 1835. po preuzvišenem biškupu Šandor Alagovich vu klerikat prijet; – bogoslovije kano i vse ostale nauke vu Zagrebu sem se vučil; i letto 1841. vse škole zveršil; – 3. auguštuša isto letto prespomenuto za redovnika redjen po presvetlem biškupu Belgradsk Jožefu Shrott; – ter zajedno taki odredjen i poslan za kapelana vu Ztare Chiche, onde sem dana 22. auguštuša pervu Svetu Mešu, tak nazvanu S. (Novu) odslužil i potlam celih sedam lett z – velikum

zadovolstvom mojega plebanuša, i z – dopadnostum vseh susedov onde kakti kapelan služil. I ovo je vzrok bil, is kojega genjen je bil poglaviti Anton Danijel Josipovich komeš Turopolski, ladavec imanja Jakovlje; ter tak patron i kollator fare bistranske; – ravno vu vremenu ispražnjenja fare po odhodku Glasicha bivši vu Orsačkom zpravišću v – Požunu deržanom od strani Turopolja ablegat. Da velim iz nevedenog gore zroka; 30 Competenšov zmeđ kojeh nekoji, kako to meni dobro je znano, i jezera vu penezih su mu obečali, prošnje je zahitil; – ter meni prez svakog krajcara stroškov, kollatorije 10. aprila letto 1848. je poslal iz Požuna. Koje 17-a itog meseca i letta duhovnomu stolu predstavilsem, i taki potvrđen i zaprisežen Sem bil za plebanuša bistranzkog, i kano takov dana 27-oga prenapisanog letta i meseca od meje farne iz Zagreba iduć; najmre od mosteca onoga koji leži na cesti predi negose vu Ivanec dojde, po farnikih mojih vu velikom brojnuskupa spravlenih vu prosecii svetečno med zvonjenjem i pucanju mužarov, do kapelle Sv. Roka dopeljan, i po odsluženi i odpopevani onde meši, od onud vu farnu cirkvu zapeljan, gde po kratkem mojem ktomu poslu primernem govoru i danom z – presvetem oltarskom Šakramentu blagosovom ljudstvo domom odpušćano je bilo. Dana pako 30. istog prenapisanog meseca i letta. Po Ptru Marakovichu plebanušu donom stubičkom, i namestnem Pod Jašpriš. Tu od duhovnog Stola izposlanem i punoovlašljenem svetečno vu nazočnosti velike vnožine Farnikov, i vu prubitju više Gospode, kano plebanuš biztranski sem inštoleran; od ovog vremena počimlese mojeg življenja novi tečaj, kojega čine, i posuvanja za ovu Faru i Beneficium, vse po redu vu ovoj knigi Tebi ispišujem, i za spomenek vsem mojem naslednikom ostavljam, iz ovih mojih činov naj sudiju, – kuliko dobra za ov Beneficium Bistranzki sem včinitil. I komuse vse ovo premalo videlo bude, naj se tersi više včiniti, ar more biti da bolša vremena i letta bude doživiel – kak sem je ja – ter tak po tom istom vekšu priliku imal, kak sem ja imel, koj vu zločestih, i burnih vremenah ravnanje Fare ove poprijelsem, ter polek vsega mojega tersenja, i dobrog nakanenja više včiniti nisem mogel neg sem včinitil. Koje pako letto i dan, ovo moje vremenito življenje dokončano bude, ni mi dano znati; zato niti takvo ja ovde popisati nemrem, već Tebi o Ljubljeni Brate koj za menum dojdeš, poprimeš ravnanje ove Fare znano bude; zato ovde Ti ostavljam pozdrav, da takvo zapisati budeš mogel.

Od Cirkve Farne Biztranzke

*Njezinoga početka i znamenitejih premembih i popravkov do letta
1850. pri njoj včinjenih*

Do cilja započetog pisanja ove knige stem bolje dostići bi mogel. Cela dva letta vu Čtenju i pregledavanju starih Matrikul farnih, starih protokolov i pismih – jesam potrošil. – Stare ljudi ispitaval i zezvedal iz njih. – Početak ove Fare, njezinih spomenkah vrednih stvarih i pri-

pečenj, ter nekoja iz starih pismih, nekoja pako iz vustmenog pripovedanja starcov zezvedel i zeznal sem. Da pred podignutjem i vtemeljenem ove Cirkve i Farofa na ovom mestu gde sada stoji, – predi farna Cirkva bila je pri gradu Biztra na jednom brežuljku, naimre na onom mestu, gde još vezda vidijuse zidine kapelle S. Magdalene. – Redovnik pako svoje stanovanje je imal na srednem brežulku, med gradom i vezdašnem farnem mestu, naimre onde gde za sada stoji plebanušev bistranzkeh Gornjak imenom Beličić. – Iz prespomenutoga pako mesta Cirkva Farna letto 1631. prenešena je na mesto gde vezda stoji. Kak to iz napisa nađ vratih cirkvenemi postavlenoga videti se more. – Naimre za ono vreme Patron i kollator Fare ove Presvetli Baron Ivan Moscon svojim derežljivostjum i z – trudi ljudstva ovu farnu crikvu letto 1631. je zezidal, i podignul na ovom mestu, na počtenje S. Mikule biškupa ispovednika. – I najteže veruvano je – da taki perva letto i posvećena je bila. Ar četjem zapisano od letta 1781. đana 24-og juniuša kada naimre Preuzvišeni Biškup zagrebački kapellu S. Jožefa vu gradu Biztra bil bi posvetil. – tak onda dokončano je da posvetilo farne cirkve vu nedelju po Vidovom, – drugu pako taki zatem sledeću nedelju kapelsko obslužavati se ima. Iz ovoga onda dokončka i naredbe po Preuzvišenem biškupu Jožefu Galjuf včinjene, zaključiti se more, da farna crikva vnogo vre predi posvećena je bila, medtemtoga pokem i koje letto neznase.

*Od škole biztranske, njezinoga početka, i vu vpelivanju
navučitela neprilik*

U Fari biztranskoj do letta 1838. nikakva znamenja, kakve škole nahadjaju se, ovo stoprav letto skerbljivi plebanuš biztranski Mato Belloberg videći veliku želju Verhovnog svojeg Pastira Juraja Haulika biskupa Zagrebačkoga, da bi se po vseh farah škole pučke vpeljale, počel je premišljavati; na koji način on ovu veliku želju svojega Biskupa ispuniti bi mogel i školu vpeljati u fari biztranskoj, i nut na onu misel je došel, da najleže taj posel po ruki bi mogel iziti, ako bi se vse Gospoštine kmete u fari biztranskoj imajuće oprosile đa bi ktomu cilu pridonesle, nekoje vu penezih, nekoje u zemljištah, kaj također i včinjeno je bilo ; – ar dne 12. rujna 1838. prenapisati Mato Belloberg molbenicu dal je na vse Gospoštine biztranske, kano Gorne i Dolne Biztre. Ladavce zatim Mirovnika, Jakovlja, Lužnice, Novidvori, Jankomira i po ovoj svojoj prošnji to je obavil, da ladovec Novih Dvorov grof Dragutin Festetits grund na kojem polsko stanje stoji, i još polek ležećeg komad pustoseline za dobru ral, je dobrovoljno prikazal u tu sverhu; ter još vu gotovom novcu 277 f. za delanje stanja školskog prikazal; vlastelini grada Gorne Biztre grof Wilhelm Oršić 30 fr. Sr. Anton grof Erdödy 40 f. sr. – Vlastelinka Dolne Biztre i Mirovnika grofica Julijana Oršić 100 f. sr. – Vlastelinka grada Jakovlje Ana Paravić 277 fr. sr.

– Vlastelinka grada Lužnice baroneša Rauh 80 fr. sr. i Vlastelin jankomirski Dragutin Jelačić 120 fr. sr. – Ukupno onda sve gospoštine u prenapisanu sverhu doprinesle jesu 924 fr. srebra. Z ovemi onda penezi počel je Mato Belloberg godine 1839. materijala kupovati i pripravlat za poslovanje stanja školskog. – Medtemtoga šledeću godinu naimenovan je za kanonika Stolne Crkve zagrebačke, i ovak celi materijal za stanje školsko po sebi vre priredjen izručil je i predal vu ruke svojemu nasledniku Antonu Glasiću, ali sa malem i slabem uspehom, pokedob celu godinu 1840. ništa se nije delalo, već materijal onako ležal i perhnul, doklam po opomenku dne 3. studena godine 1840. po verhovnom školskom ravnatelju Antonu Kukuljeviću včinjenom, ganul se je prepomenuti župnik Glasić, i počel je stanje delat godine 1841. i stoprav 1843. podpunoma zgotovil, potrošil je pako na nje, usled računov po njemu izdanih 922 fr. srebra ostalo je onda od gore navedenih dobrovolnih prineskov samo 2 forinte srebra. Ovak postavleno stanje školsko celih pet lett prazno je stalo tak, da vre pod vu školi na pol zegnil je, krov počel premakati i ostala vnoga jesu se pokvarila i poterla. Zrok pako toga navekši postavljen je bil u farnikih, ar na nikakov način na to dopeljati se nisu dali, da bi novoga navučitelja bili zebnali i plaćali; a on pervašni školnik Petar Simunković za učitelja nije bil sposoban, tako celih pet lett za badava je stalo školsko stanje, doklam godine 1848, dojduci ja za plebanuša biztranskog vsum silum sem počel nastojati da se škola otpre i vpelja, ali zabadava sva dobra nakanjenja i želje jesu onde, gde svetska oblast, plebanuša podupirati va tom poslu neće, kano to i zmenum dogodilo se je, koj kada bi bil već ljudstvo na to dopeljal i vputil, da si zebere naučitelja, pri istom zebiranju kotarski sudac ni mene štel podupirati i tamo prisiliti ljudstvo da si vrednog i sposobnog zebere naučitelja, već je prepustil puku da si je zbral jednog človeka koji malo čitat, još menje pisat je znal; a od drugih znanosti jednom naučitelju potrebnih niti senjal nije. Sad je novi i veliki posel moj bil, kao ovaj nesposobni človek bi se izvergel iz te službe, ter novi izbor napravil; i taj posel komaj po izminutju jedne godine po ruki mi je izišel. Ar takvi contract medju njim i pukom sem sklopil i po sudcem kotarskom dal podpisati, kojeg sem previdel, da ga taj novoizabrani naučitelj ispunit nebude mogel, i zato isto da ga poglavarstvo svetsko usled kreposti contracta po izminjenu jedne godine izverći bude pritrucano. Kaj i včinjeno je bilo godine 1849. – Novi onda concurs jest bil putom novinah razglašen na kojeg šest osoba sposobneh jese stavilo, ali sedma osoba, koja takodjer je prosila za tu službu, malo više je znala od pervešeg za sada već izverženog naučitelja, ter na vsu nesreću većja stran farnikov baš za ovu sedmu osobu, za najmenje sposobnog je votizerala i borila se, videći ja da na mesto jednog zla, kojeg komaj sem se mentuval, opet drugo hoće dojt, z velikum molbum kod kotarskog sudca, koj po svetskoj oblasti punovlastjen, k tomu izboru je došel, to sem izbavil, da se je za menšu stranku izrekel, i ovoga koji sađa je navučitelj naimre Juraja Vešligaj proglasil ljudstvu, ali po ovom

objavljenju, kano da bi oganj vu slamu hitil, tako ljudstvo počelo se je burkati, i medusobom svaditi, da smo štimali da na šake hoće dojt, i zlo bi bil taj izbor izišel, da nije na molbu Podjašprištva, i moju: kotarski sudac vsum silum nastojal, da po njem proglašeni i po gospoštinah naočnih za sposobnejeg iznadjen ima se spoznati, i prijeti za revnog organistu i naučitelja škole biztranske i poklamkom tri najveće puntare bi bil dal prijeti, i vu železje postaviti vse po malo ljudstvo počelo je mirnije biti, ali po vsem nikak vmiriti se nemre, ar iz jedne strani 200 forinti srebra u gotovom novcu plaćati, i 15 klaftrov derva davati vsaku godinu preveć njim se vidi; iz druge pako strane teškoći ćutiju vu tom, da decu u školu pošiljat moraju, ar ovu za pastire doma potrebuju; i zato jošće glediju, kako bi se škole i naučitelja mentuvati i osloboditi mogli, ali za badava, pokedob škola, akoprem vnogo posla je koštalo za sada vendar dobro utemeljena, i naučitelj postavljen kojega više ljudstvo svojevóljno nebude moglo izverći, već višeja školska oblast, koja dobro zna i vidi, koji je sposoban i koj nije, i zato isto ni se bojati da bi takav se izebral ali potverdil, koj nebi bil sposoban. Od dobrih pako i sposobnih naučiteljah je se moći ufati da izobraženje i prosveta med decum, i tako z vremenom med celem pukom vse većja bude, kano to već perve dve letta po vpelanju škola spoznati priliku ima ar okolo 100 detca dobro čitat, po nekoluliko pisat i računat, a vnogo iz navuka kerstjanskoga i dogodovstine jese v tom kratkom vremenom navćilo, osobito pako lepe cirkvene, i na pobožnost sve ljudstvo gibajuće popevke počele su se od detce vu cirkvi pod službom Božjum popevati. Od kojih z vremenom i ostali puk navćil se bude popevati, ter tak od leta do letta vekša hasen škole videla se bude, i sudim da ljudstvo ono koje do vezda jošće proti školi neprijateljsko zkažuje se, čisto z vremenom vmiri se, i ovaj teški posel, vpelivanje škole izderžavanje kojega ja imalsem, budućem plebanušem lehkeh postane. I ovo su ona, koja od škole biztranske zavezda imal sem pisati, ako pak za vremenom kaj spomenka vrednoga pripeti se, to odzdola popisano našel budeš. – Sada jošće ostaje mi, da Ti spomenem vse glasoviteše dogodjaje i pripećenja, od kojeh gore ponapisanemi naslovi nije bilo mesto, i prilika za pisati; ter koja vendar vu ovoj fari pripetila se jesu od početka njezinoga do godine 1850. i koja Tebi o dragi moj Brate naslednik stranom povolna, stranom pako nepovolna za ćuti budu ali čisto ispustiti je nemrem, ar vu knigu spomenka vrednih spadaju.

Od imetka Farne Cirkve Biztranske, i različna vremena vćinjenih prikazov i darov do Letta 1850.

Najvekši imetek Farne Cirkve Biztranske stoji vu gori tak nazvani Cirkveni; – Ovu Goru, Cirkva farna Biztranska po velikoj darežljivosti prvih svojih vtemeljitelov taki vu početku svojem zadobila je. Ali koje letto; i od koga taj veliki dar i prikaz je vćinjen, iz najstarijih pismih rezaznatise (20) nemre, kaj na očevestvi dokaz služi, da fara ka-

no i taj njezin imetek starodavni biti mora. – Velikoča prespomenute Gore jako velika je, ar se počimlje od Lipice potočeca Gore Biztranske, na Merzljak zviranjek; i od onud mimo Kaptolomske Gore na Drenovec, od Drenovca na Punikve, iliti mesto gde vode skupa dohadajuće vu zemlju propadaju, od onud na kamenarske pečine, i od njih do Suseda Grada iliti Vinogradov i Gajov onde stojećih, preteže se; koja cela dužina jošće morebiti nigdar merjena nije, medtemtoga ako se prav premisli, vnogo jezer ralih vu sebi ista Gora Cirkveni z-ovemi mejami naznačena imati mora. Ova velikoča Gore Cirkvene Biztranske, vre od starih vremen bila je, kano jeden tern vu očih vseh okolo ležećih Gospoštih, ali kako se to iz starih pravdenih pisam vidi, Ladavci Suseda Grada, Lužnice, Jankomir, Novi Dvori; višekrat podignuli su se, ter hoteli nju razkomadati, i osvojiti; višekrat je bilo boja i tučenja, da pače istog pucanja i strelanja zaradi nje; med farniki Biztranskemi Podgorci zvane, mi i med ostalemi okolo ležećemi Gospoština, i muži; koji vsevdilj vu nju sililisu, ter takvem silovitem načinom nekakve pravice i vživanje v njoj dobiti hoteli. – Ali zabađava su vsi trudi, vse sile, vse prelevanje kervi, vse pravde i troškovi bili, vsem nepriatelom njezinem; ar Cirkva Farna Biztranska svoju Goru, kano jeden najpravičneši imetek, od svojih prvih vtemeljitelov negda prikazan, još dan današni ima, i zadržala i začuvala je; – Kako pako vu budućem bude, predvidet se nemre, ar vse zmirom protiv njoj vojujese, i lahko može biti da Občinski prevrat i prememba god. 1848.–849–850. itd. i vu njoj svoju jakost izkazal bude. Ter ž njum nekakva prememba meni za sada jošće nepoznata, učinila se morebit bude.

Kakogoder ves ostali imetek, ovak i ovaj najmre Gora Cirkvena skerbi Plebanuša Biztranskog izručena i predana je. I zaizto osobito veliku hasen Cirkva Biztranska iz tak velike gore imati bi mogla; da nebi Selo Ivanec, Jablanovec, Novaky, Bukovje, i Poljanica vu njoj dervariju imala. – Ali o žalost ova sela vre od starih vremen prezplačnu, to jest slobodnu dervariju i pašovinu vu njoj imaju; ter kako tu pravicu zadobilasu? gde vendar ostala sela fare Biztranske izklučenasu, to se od nikud zeznati nemore. – Ova dervarija, i ovo vživanje (21) zrok, da vre od vnogo godin; vse ono što je bliže, i na bolšoj priliki za izpeljati bilo, posečeno je, ter na stran Cirkvene kasse Plebanuš nikaj za prodati nije imal; nego samo ono, što je jako daleko od puta bilo, i za ispeljati zevsema težko, ali morebiti i nemoguće. – Ova slobodna dervarija i neprekoredno od prespomenutih selih vživana, zrok je bila; da ljudi poklamkam bi videli da derva bolša jesu posekli, i da već velika stran Gore nikaj drugo nije, nego jedno nehasnovito germje, – počelisu to isto germje kerčiti, ter najperviē koruzu saditi, potlam pako i tersje, – ovaknem načinom velika ona gora Cirkvena vnogo pomenšana je bila, ar ove kerčine ljudi za svoj laztoviti imetek su deržali, niti su hoteli kakvu daću ali hasen od njih Cirkvi izkazati, đapače vnogi suse našli tak nezahvalni proti svojoj farnoj Cirkvi, da prespomenute kerčine vu Gori Cirkvenoj ležeće, od Cirkve su odtergli, ter svojoj Zemelskoj Gospoštini dali vu vremenu deržanih gornih pravdih zapisati i poddačiti. –

Ovak iz cele velike Gore svoje, Cirkva Biztranska malu hasen iz prenavedenih zrokov je imala, tijam do godine 1834. – Ovu godinu skerbljivi za onda Plebanuš Biztranski Mato Belloberg videči, kako vnogi farniki Cirkvenih gruntov prez vsake dače vživajuse, zato prespomenu tu godinu gornu pravdu proti vsem kerčinašom Cirkvenem je podignul, i dokončano je 1834; da vsaki od svojega komada desetinu Cirkvi farnoj daval bude, najmre ako na kerčini koruzu ali kakav drugi žitek imal bude zasejan, tak od priroda takvog žitka deseti vagan Cirkvi dal bude, ako pak tersje ima posadjeno, tak onda deseto vedro iz priroda Cirkvi dužen bude dati. I ovak od ovoga vremena Cirkva farna Biztranska po nekuliko vekšu hasen i dohodek iz svoje gore počela je imati. – Rekelsem gore više i spomenul, da prespomenu Gora Cirkvena skerbi Plebanuša izručena je. Anda njegova je dužnost kano ves ostali Imetek, tako i ovaj koj je največki; poleg mogućnosti svoje braniti, i ž-njimi gospodariti na hasen farne Cirkve. Ali ovo je jeden najtežeši posel; vnoge nepovolne dane vre od početka svojega, skerb zverhu ove gore včinila i zrokuvala je vsem pred menum Plebanušem, kako to iz starih pravdenih pismih videlsem; – Ar vnogi krat braniti ju je moral proti vanjskem Napastitelom, koji vu nju sililisu i kvare delali, vnogi krat proti okolo ležečem Gospoštinam koje su si nekakovu pravicu vu Nju osvojivali, pravde z velikemi zameri, suprotivčinami, i dapače svojemi večkrat stroški vodili. Vnogi krat i zistemi domačemi farniki vu razpru i svadju stupiti, poradi Gore Cirkvene je bilo potrebno; kano to mojemu Predbivšemu Plebanušu Glasiću se je dogodilo, ov najmre kadabi bil na stran kasse Cirkvene; vu mestu takovom, odkud kupcu prilično je izpeljati bilo; nekuloko klafetrov prodal. – farniki suprotstavilisuse, nisu dali đerva seči niti proč peljati; već su protiv njemu Investigaciju potrebuvali govoreči: da njim Goru hoče zatreti; – celi pako zrok toga je bilo ono; kajti isto mesto gde derva je prodaval bilo je nekuliko bliže poleg sela, i puti nekuliko bolši za izpeljati, mislilisu anda dabi to bolje za nje bilo, da se vu priličnom mestu i blizu sela nikaj ne prodaje, već dabi oni sami stem gospodarili i hasen si iz toga jemali, a Plebanuš pako na stran kasse Cirkvene naj bi teržil onde, od kud moči ni izpeljavati, ovak proti svojoj farnoj Cirkvi, i njezinom imetku počelisuse podigati, njemu sprečke postavljati, da nije mogel onuliku hasen iz prespomenu Gora na stran Cirkve včiniti, kakkbise pristojalo i pravo bilo. – Zrok su postavili vnogem raspram i svadjam. – i ovako njemu; kano i vnogem pervašem Plebanušem vnoge nevolne dane zrokuvala je skerb zverhu Cirkvene Gore. Ali i meni ovo jeden naj težeši posel je bil; koj vnogo skerbi, vnogo trudov, vnogo nemira, dapače i troškov je zrokuval, stem bolje pokehdob vu takvom nemirnom lettu ravanje fare i njezinoga Imetka poprijelsem, kada nise znalo čije je kaj? i jeli se već i kada bude komu od česa plačalo i dače davale. Ar se u Občinskem Ljudstvu nazveščalo po sudcih, jednakost, sloboda; i dase nikomu više nikaj plačalo nebude; osebujno pako da Cirkveno vse je prestalo, i da Cirkvi više nikaj se davalo nebude, niti nikakva desetina plačala. – Ovo čujuće Ljudstvo iz vust svojih sudcov nazveščati, počelo

je z-ovem Cirkvenem imetkom najmre z Gorum i z ostalemi grunti i kerčevinami, kako svojemi lastovitemi ladati, niti već kaj Cirkvi davati i plačati od njih. Ovo je bilo zrok, da letto 1848. i 849. Cirkva iz tak velikoga svojega imetka skorom čisto nikakvu hasen nije imala. Premisli sada O Človek kak veliki posel, nepovolen, i težek je bil za Plebanuša, ovu stvar opet vu svoj red postaviti (23), ter ljudstvo na to vputiti i dopeljati; da opet spoznaju ladanje Cirkveno zverhu Gore; i da od kerčevin desetinu počneju davati. Ni bilo to moči na nijeden dober način obaviti, osebujno kako z-desetinjaki, koji jošće, i sada vsum jakostjum suprotstavljajuse, niti desetinu davati nečeju. – Kaj je anda drugo ostajalo mi, kak na put pravde proti farnikom stupiti, – dalsem molbenicu god. 1849. na Varmegjiju proti vsem Desetinjakom farne Cirkve Biztranske; ove molbenice i tužbe posledek je bil taj.–da svi desetinjaki pred Odbor Varmegjinski stupe z-menunum pozvanisu bili, onde njim raztolmačeno je bilo, da desetina Gorna je ostala, i da takvu i nadalje davati dužni jesu, bila ona Gospodska ali Cirkvena.– I mi ljudstvo mesto dabise povdalo, počelo je jošće bolje larmati i kričati pred Odborom govoreči, namsu prešesnu god. to jest 1848 sudci naši obznanili da nikakvu više desetinu Cirkvi davati dužni nismo, i zato ju mi davali više nigdar nebudemo. Na ov krič i larmu Odbor je dokončal, i zajedno zagrozilse, da ako do četernajst danov vsu reštanciu neizbaviju, terh Exekucie dohodačke dobiti hočeju. Medtemtoga vse su to bile samo jedne prazne reči, ar prešlo je nesamo četernajst danov, nego i celo Letto, pak nigdo nikaj nije hotel dati, ponovilsem moju tužbu, ali zabadava, ar sudci bojalisuse ljudstvu zamerjati, pokehdob pogibelna i nemirna vremena su bila, i tak taj posel dugo vremena zavlakilse je, i vnoga truda, đapače i zamera imalsem, doklam sem po nekuliko desetinjake Cirkvene vu red postavil, reštancie stare inkaseral, i protokoll novi, :(ar predi nikakvoga nije bilo:) od desetinjakov Cirkvenih sem napravil.. Ali zevsem tem jošće Gora Cirkvena i njezini desetinjaki vu pod punem redu nisu, ar vu Goru Vrabčani, Borčani i Stejnjevčaki vsevdilj siliju i kvara delaju, – Desetinjaki pako domači uskraťujuse desetinu davati, i tako vsako letto z-okolo ležečemi susedi zaradi Gore svaditise.–z domačemi pako desetinjaki zaradi desetine uskraťjene pravdatise, i tak vu razpru i zamer z-farniki i susedi stupiti pri-trucan je domači Plebanuš, kano branitelj Imetka Cirkvenog.–

Zvan ove velike Gore; ima jošće Cirkva Biztranska jedno tersje vu Novaky ležeće, koje njoj god. 1716. dana 1^a Sečnja Adam Illiašić Ladavec imanja Gračec vu Berđovcu ležečeg, ostavil je z-terhom vekivečne Altarie. Ov terh stoji vu tom, da Plebanušu domačemu za svako Letto odslužene Altariumske meše 18 for. plačati ima, Gornomu pako Gosponu najmre Ladavcu grada Lužnice 4 f.24 x. vu ime spoznavanja gornog:– Obdelavanje ovog tersja vu priliki deržavne vižite god. 1822. dne 6. veljače Jašprišt Grof Sermage kanonik Zagreb izručit, (24) i zapovedal je farnikom Biztranskem prez vsakog Cirkvenog stroška vučiniti. Medtemtoga ova Naredba nije podpisana od strani Varmegjije, i zato dan današni malu jakost i krepost ima, već od leta do leta bolje

farniki uskratjujuse obdelavati isto tersje, tak da vsako letto vnogo razgovarjanja, opomenkov, grožnjih, i takaj stroškov včiniti Plebanuš je pritrucan, samo dase obdela i vred postavi. Stem bolje pako Plebanušu ovaj Imetek Cirkveni na skerbi je ležeči, pokehdob Cirkva ako letina dobro trefise, ober sto forintih hasne iz ovog tersja dobiti more.— Jošće ostaje mi pod ovom Naslovom, od različna vremena včinjenih prikazov i darov spomenek včiniti, kano sledi:

Ova Farna Cirkva Biztranska, različna vremena vnoge *dobročinitele* jošće druge, zvan gore spomenutih, je imala; koji s-ljubavjum hvalu i Diku Božju povekšati, i Njegovu S: Cirkvu i Hižu nakinčiti, zažgani: svakojačkemi, preštimanemi stvari Nju nadelili i nakinčili jesu, ovak, vekvečni spomenek vu ovoj Fari si je ostavil *Štefan Pucz*, bivši Plebanuš Bistranski zatem kanonik Zagrebački, i najzadnič na čast Biskupa Belgradskoga, izvišen, svojum darežljivostjum i nagnjenostjum k-Cirkvi farni Biztranski. Ov akoprem vu velikoj časti postavljen bi bil vu kaptolomu Zagrebačkom, nije vendar pozabil na svoju negdašnu farnu Cirkvu Biztransku, već dobrose je zmišljaval iz njezinih potreboć, i zato okolo Letta 1700 i sledećih lett, stvari nekoje pokupil i prikazal ovoj Cirkvi kak sledi: Najmre 1^{ic} Jeden kelih sreberni pozlačeni skupa z-patenom, on najmre na kojem njegov gerb još dan današni vidjevase, — 2° Prikazal je jednu kažulu, zevsem kaj knjoj spada.— 3^{ic} Kupil je Tabernakulum od Paulinov Remetskih, i simga poslal, kaj jošće vezda na Altaru stoji.— 4^{ic} Dva kelihe stare — s pridatemi nekulikemi lotti svojega srebra dal je popraviti i skupa spatenamila pozlatiti.— Zatem vekivečni spomenek svojum darežljivostjum ostavila Grofica rodjena Zichy, vdata za Krištofa Oršić, ova najmre iz jednoga maloga Ciboriuma, vu kojega komaj sto partikul je stalo dalaje i koj nije više od 30 lotov težine imal; dalaje svojem stroškom ovoga velikoga napraviti, kojega vezda ima farna Cirkva Biztranska.— Zatem iz stare i potrene Monštrancie dala je ovu novu lepu i veliku napraviti, koja vezda je vu Altaru. K-ovoj bilo je pridano nekuliko lotov starih potrebnih penez kapelle S: Benedikta. Napravljena je (25) pako vu Zagrebu, i pozlačena, kojemu pozlačanju isti svoj šmuk, kojega na vratu je gdagda navadna bila nositi je aldavala. Ova nadalje Grofica vnogo preštimanila klaruš kupila ter dala deti na kip Blažene D: Marie, — kak tulikajše i nekuliko opravih novih istomu kipu i štatui je prikazala.— Ne menši spomenek svojum darežljivostjum včinilasi je vu ovoj fari *Cecilia* vdata *Škerlec*, rodjena Baronesa Rauh. — Ova prikazala je kipu Blažene D. Marie Korunu i Scepter pozlačeni, kak takajše Jezušeku korunu i Jabuku pozlačenu. S-ovem dobročinitelom morejuse takaj pribrojiti *Franc Oršić* Grof, bivši negda kanonik Stolne C: Zagrebačke, koj letto 1796. za svoje peneze 35 f. kupil je kufernu jabuku, za novo zezidani turen farne Cirkve.— Zatem Anton Zdenčaj bivši negda kanonik i kustoš Stolne C: Zag., koj vu zadnji svoji odluki pomislil je na farnu Cirkvu Biztransku, ter odlučil, da iz žnjegovog imetka svilni Baldahinum ima kupitise.— Nadalje Adam Illiašić, koji kako gore sem napomenul tersje je ostavil farnoj Cirkvi Biztranski. I naj potlam vu broj oveh Dobročinitelov stupil je

takajše Mato Belloberg bivši Plebanuš Biztranski, vezda pako kanonik Stolne Cirkve Zagrebačke, koj god: 1844. dana 11. kolovoza vu gotovom Novcu prikazal je farnoj Cirkvi 100 f. sr. vsakoj pako kapelli 50 f sr. i ostale nekoje fundacie napravil na hasen Cirkve, Plebanuša, i škole Biztranske, kano to gore pod njegovem imenom obilneje izpisal jesem. Prestajem izbrajati nekoje menše prikaze, koji od leta do leta včinjeni su, nego jošće na kratkom nekoja spomenuti želim od Imetka kapelih Biztranskih.

*Od Imetka Kapelih, k- farnoj Cirkvi Biztranski
spadajućih do Letta 1850.*

Spomenulsem gore više da farna Cirkva Biztranska četiri Kapelle ima, najmre S: Jožefa vu gradu Biztranskom, S. Vendelina na Dolnoj Biztri, S. Roka vu Novaky, i S. Ivana vu Jablanovcu ležeću. Ovde je sada mesto odlučeno, dase spomenek včini od imetka ovih kapelih.— kajse tiće kapele S. Jožefa.

(26) Pokehdob njezin imetek Grofi Biztranski pod svojim skerbjum imaju, nitisuga kada zručili ravnanju i skerbi Plebanušev Biztranskih. Zato isto neznam kaj ima i ar niti Inventari su mi predani, niti kassa njezina. To jedino znam, da kada je kakva potreboća pri kapelli, troši se iz kasse Grofovske.— Plebanušu pako mesta za duhovne posle vsigdar odperta stoji. Kapella S: Vendelina čisto mal imetek, samo vu nekulihk forintih sastojeći ima, i zato vu jako zapušćanom stališu njezin krov i zidine od vnogo let stojiju ar se nema od kud popravljati i na nju trošiti; Ladovci imanja Dolne Biztre nikaj doprinese nečeju, ljudstvo takaj nikaj, i tak najzadnjić onaj Sud izveršiti bude prisiljen Plebanuš, kojega zverhu ove Kapelle god. 1822. dana 5^a februara izrekel je Grof Jožef Sermage Jošprist i kanonik Zagrebački prilikom deržane vižite vu ovoj fari budući i koj kadabi bil videl da je ova kapella jako zapušćana i da nima svojega imetka odkud bise zderžavala, naložil je Plebanušu za ono vreme bivšemu Mati Belloberg, da ako Imanje Dolna Biztra i ljudstvo onde nastajmeno, nikaj k-popravku kapelle pomoći neće, da naj kapellu zapre, i za kasseranu izreče, kipa pako S: Vendelina vu farnu Cirkvu naj da prenesti. Kapelle pako S: Roka i S: Ivana, imaju svoje tersje vsaka posebi, i takaj pri Cirkvi stanje, z-pravicom vino celo letto točiti i dabi ljudstvo hotelo ova tersja dobro obdelavati, tak bi onda bila nekakva hasen iznjih, ali polestog obdelavanja višekrat se pripeča da komaj gornica zraste.— Kaj se pak dotiče stanja ovose navodno izarendera skupa z pravicum celo Letto vino točiti, i tak iz ove arende višekrat po 30–40–50 negda i 60 for. morese dobiti i to iz stanja Rokovoga, — a poseb pako iz stanja kapelle S. Ivana po 20–26 for. dobivase; i ovak od Letta do letta bi mogel imetek ovih dveh kapelih lepo zrasti; ali stanja potrebuju svoje popravke, i pokehdob ljudstvo k popravku nikaj pripomoći neče, kano takaj i k obdelavanju

tersja čisto malo pripomaže; zato morase vnogo na popravke iz dohadajuće godišnje arende jemati i trošiti, kano takodjer k-bolšemu obdelavanju tersja, višekrat iz priroda vina nekuliko veder vzeti i potrošiti, kojebi drugač moči prodati, dabi ljudstvo hotelo ob svojem stroškom tersja obdelavati.— Nadalje ne malo već potrošeno je na branjenje juša iliti pravice, koju prespomenuta stanja kapelska imaju da najmu vu njih arendatori celo letto slobodno vino (27) točiti smeju.— Proti ovom jušu i pravici najbolje podižese Imanja Lužnice Ladovec, baron Rauh, ar se boji da poleg ovih dveh oštarijah kapelskih; — njegova koja je sredini postavljena jako oslabela bude i vrednost svoju zgubila. Zato višekrat već silovitim rukum je se suprotstavil, i hotel ovom stanjam kapelskem tu pravicu vzeti, ovak god. 1847. po svojih ljudih silovitem načinom vino iz oštarije kapelske S. Ivana dal je vzeti, i na Lužnicu odpeljati.— Bivši pred menum Plebanuš nikaj vu tom poslu ni obavil, doklem ja god. 1848. meseca Serpnja reposiciu pravdenim putem jesem potrebuval, i takovu meseca kolovoza po izposlanem Podžupanom Cačkoviču podpunoma zadobil, ali ne prez stroškov. Ovak višekrat bilo je potrebno dohodke kapelske trošiti, na branjenje pravice, i kapelskih stanjih. Ali ufamse da više vu to ime nebude treba trošiti, ar dopitano je pravo; da vu ovih stanjih kapelskih celu godinu prez vsakog napaštovanja vino točiti morese, i ovosu; koja sam od Cirkve farne i kapelih do Letto 1850 pisati imal, dalešnja pako pripečenja i prememb od zdol vu svojem redu, od letta do letta popisana našel budeš. — Sada pako hoću nekoja od početka ovoga farofa, i bolje znamenitih pri njem včinjenih premembih, kak takaj i od dogodjajov i pripečenj pisati, ar znam da i ova za škodu ne-budu budućem Plebanušem Biztranskem, dapače videli budeju kada je kaj delano pri stanju i kaj se je koje vreme pripetilo vu njem, i okolo njega.

Od

Farofa i ostalih stanjih knjemu spadajućih; početka, premembih i pripečenj do 1850.

Akoprem Cirkva ova farna 1631. ovde bi bila podignena i zezidana, medtemtoga jako istini spodobno je, da Plebanuš ovde stanja jošće nije imal pri Cirkvi, nego vu starem svojem mestu koje vre gore sem spomenul, je ostal do Letta 1667. Od perveših pako lett, kajti niti pisma niti (28) matrikule stareše od letta 1664 nisam imal niti iz usmenog pripovedanja ljudstva kaj navčiti mogel semse, nikaj pisati nemrem. Zato od letta 1667. počimljem, vu kojem najmre lett, kak to vu stari matrikuli pobilježeno našel sem farov ov Biztranski Ivan Boghati Plebanuš mesta — z velikum mukum i trudom je napravil, i to vu početku svojem čisto malo stanje je bilo najmre Palača vezdašna i suprot ovoj prek gajuka dve male hižice koje i sada stojiju najmre za kapelana i za gospodariću.— Kakva su pak druga stanja bila tijam do letta 1800. to od nikud

zeznati nisem mogel i zato od ovoga stoprov letta počimljese obilneji izpis od vseh koja su pri farofu i ostalih stanjih včinjena. Ovo letto najmre 1800 Lovrenc Dollačky Plebanuš Biztranski, od severne strani prizidal je hižicu jednu k staromu farofu, koja i vezda stoji, ter zidom svojem celi stari dreveni farof brani i čuva proti vihru severa. Ovaj isti Plebanuš je tulikajše letta 1802-3 Pevnicu zezidal pri tersju koja i vezda stoji, ter ober nje dve hiže drevene za svoju potreboču napravil, i letto 1804 trejtu za farne posle zveršavati pridělal, oveh vseh treh hižic sada već nije, kaksu pak i po kojem razmetane, to od zdol našel budeš. Za celi ov posel najmre zidanje pevnice i pridelavanje hižic težake zadnjić od fare je dobival, ali dobro napajati je bilo potrebno. Ov nadalje Plebanuš, letto 1804. z-teškum mukum stanje tak nazvano štagel, hambari veršilnica, vse skupa pod jednem krovom na 16 stupih stojeće, je napravil; – Akoprem k-ovomu Patroni i Gospoćie nikaj pomoći nisu hoteli, dapaće sprečke su mu delali i postavljali.– Najzadnjić ov isti Plebanuš letto 1819. ovu drevenu kuhinju, koja jošće i sada stoji sredini dvorišća, dal je napraviti. I ovak stanja farna stalasu prez vsake vekše premembe do letta 1824. vu kojem lettu Belloberg Plebanuš povekšal je farof i ostala stanja farna. K farofu od poldnevne strani prizidal je pevnicu, i zverhu pevnice od zgora jednu prostranu drevenu hižu napravil, ter vu ovoj priliki na celi farof novi grušt napravil, i z-hrastovemi deskami celi farof znović pokriti dal je. Letto pako 1828 celo ono stanje koje nad zidanum pevnicum vu tersju je stalo, ter letto 1802-3-4 po Dollačkijom kako to gore spomenulsem (29) napravleno je bilo, vzal je od onud, ter na dvorišću iz onoga dreva gornu štalu za rogato blago napravil. Zverhu pako pevnice novi krov napravil. Nadalje ov isti Plebanuš letto 1830 gore spomenjeni veliki na 16 stupov stojeći štagel dal popraviti i znović pokriti.– I najzadnjić letto 1833. koružnjak za čuvati koruzu i kotec s:v: za kermce dal napraviti. – Njegov pako naslednik Glasić letto 1840. za njim dojdući vu faru ovu za plebanuša, nikaj drugo nije dal delati, zvan gore napisano stanje na 16 stupov stojeće i letto 1830. vu red postavleno, ali sada vre k-porušenju nagibajuće dal je porušiti, ter novi štagel; ov najmre koj sada stoji iz Cirkvene Gore letto 1847 dal je zđelati. Vu ostalom pako kak goder za Cirkvu ovak i za stanja farna malo brinulse je, i zato nevidimi se čudo, da ja letto 1848. za njim vu faru ovu za Plebanuša dojdući, jako vsa zapušćena i otergana našel sem; ar na farofu krov premakal je i curel. Na štalah obodvoji krovi vutli su bili i kerma kvarila se je. – Na pevnicu po bolti kapalo je. Kuhinja zrušiti hotela se je; z-rečjum nikaj dobroga i celoga našel nisem, ar iz istoga novoga šta gla deske nekoje vu svojem odhodku iz fare, dole je dal stergati, i kaj mi se je najbolje krivo videlo, iste lojtre po pervešem plebanušu napravlene i ober jasliah vu gorni štali stojeće, pobral je: i vu Samobor odpejljal. Vu ovak anda zapušćanom i žalostnom stališu postavlena su bila stanja farna, kada letto 1848 meni vu ruke predana su bila, popravka na sve strani potrebuvalasu, a pomoći od nikud dobiti nije bilo moći.

Ar znati moraš O Človek i da ovo isto letto došastja mojega vu faru Biztransku najmre 1848 po zatertoj tlaki i oglašenoj jednakosti i slobodi, farnik i ono, kaj bi moral bil včiniti svojemu Plebanušu, ni hotel včiniti prez velike molbe i prošnje, dapače i iste dobre plače; Za vsaku anda pomoć i popravek pri stanju farnem jakose se je moralo prositi, i ktomu jošće dobro platiti. Medtemtoga vender poleg vseh takvih neprilik, tersilsem se vse krove pokerpiti i stanja farna poleg mogućnosti vu red postaviti. I kajti štenge na farofu jako pogibelne su bile za hoditi tak, da višekrat čez nje hodećem pripetilo se—je opazti. Zato dal sem odzdola kamenite napraviti, i za nje kamenaru vu gotovom mojih penez 4 for. platil, i ktomu koštal ga i napajal. Kajti nadalje i put proti farofu gore jako težek je bil, ar od grobja za cirkvum gore iduć jedna pečina do dva Čepelišev ober drugoga puta gore stojeća je bila tak, da Človek gore iduć z-praznimi koli teško je došel na farof, jošće menje pako kaj pripelati prez velike muke je mogel. Zato i ovu pečinu tersilsem se iz puta vugnuti i z prahom mužarnem potreti, za koj posel kamenarom 10 f. sr. mojih lastovitih penez platilsem. I ovosu ona koja pri farofu i ostalih stanjah do letta 1850. včinjena su bila, kaj pako na dalje sledeća letta delalsem, i trošil pri stanjih i pobolšanju tak ovih, kak i vu občinskom govoreć, celoga ovoga Beneficiuma Biztranskog, to od zdol vu svojem redu od letta do letta zapisano najti moreš. Sada pako hoću nekoja popisati znamenitija od inventariuma fare Biztranske; kano takoder naspomenuti one posle i neprilike kojese imal u prijemanju i branjenju ovoga osobito z-gornjaki i Činžari.

Od Inventariuma fare Biztranske, i neprilik vu prijemanju i branjenju ovoga osobito z-gornjaki i Činžari imanih.

Fara ova od početka taki po darežljivosti svojih vtemeljitelov i fundatorov, za zderžavanje svojeg duhovnog Pastira, lepo je bila nadeljena i doterana. Dobila je najmre oko 25 hiž kmetov, kojeh vživalisuse vsi Plebanuši Biztranski tijam do mene, ali ja prvi prez ovch počelsemse mučiti i z-dobro plaćenemi težaki moral zemlje moje obdelavati, ter takvem načinom nekuliko stotin predi odbrojiti, daklam sem (30) ono pridelati mogel, kaj perveši Plebanuši z-kmeti zabadavasu pridelatisi mogli.— Dobila je nadalje Gornjake, koje i vezda jošće ima Plebanuš Biztranski, ali skojemi vre od negda Plebanuši Biztranski velike neprilike su imali; kak to iz dveh gornih pravdih najmre letto 1771 i letto 1797 deržanih videti se more.— Ima nadalje Plebanuš Biztranski komad loze ober farofa, koj od izhoda mejise ztak nazvanemi tersji Pesek. Od zahoda z-cestum iz pod farofa vu selo pelajućum, — od pol-dneva z-Drenovečkemi tersji, od ponoči z-poljanščakom potokom, i vu ov komad loze ovak z-mejami opisan, nigdo drugi ima pravicu, kaksam Plebanuš Biztranski. Zvan ovoga pako komada ima podpunom pravicu od najstarejih vremen dervarije, žirovine pašovine i lova vu celoj Cir-

kvenoj Gori. – Izključivu jošće po verhu Gornu pravicu, vu Cirkveni komad gore ober farofa do slemena ležeći, koj se ovak meji. Najme od izhoda tak nazvani Breg sleme leži, od Poldneva Drenovec jarek – od zahoda cesta diljem iz pod Brega čes selo peljajuča, od polnoči lipica Potok.– Vu komadu ovom z-prenapisanimi mejami obkruženem gorno pravo ima sam Plebanuš mesta, kojemu takaj od vseh tersjih i kolosekov vu njem ležećih gorna dača imase davati poleg svedočanstva najstarejih pisam!– Ima Plebanuš Biztranski takaj i troja tersja od starih već vremen, ova tersja poleg občinskog mišljenja sami Plebanuši počelisu si saditi okolo farofa, ar vu početku vtemeljenja fare na ovom mestu bilo je vse na okolo germje, ovo onda počeli su kerčiti, ter tak tersje saditi ono troje, koje i vezda jošće stoji najmre Šterjak, Mladina i Popovec. Kaj se pak tiče zemelj i travnikov, zovemi vu početku od svojih temeljitelov jako slabo je bila nadeljena fara Biztranska imal je najmre Plebanuš samo nekuliko ralih zemelj, i nekaj germja.– Broj potlam zvremenom ovch zemelj jese povekšal, po včinjjenih vsakojačkih pustošelinah, od kojeh zemlje Plebanuši zase obračalisu. Medtemtoga vse tak zadoblene zemlje jako razkomadanesu bile, i iz toga zroka, vnoge potlam iz činža su bile van dane. Nikaj onda vu većšem komadu skupa nije imal Plebanuš.– Doklam Mato Belloberg z-velikemi trudi (32) nekoje komade nebi bil komaseral, najmre nekaj je skmeti zamenil, kako to vu peščenki je včinjeno bilo, nekaj pak od Činžarov po pravdenem putu vzal, kak to vu Naklu i Roginčički je napravil, i obilneje vse to iz pisem videtise more pod naslovom »Combium Jales et Peščenka« – »Recaptivatio Nakel«.– Travnikov pako vu početku vtemeljenja fare ove Plebanuši Biztranski malo su jako imali do letta 1756. vu kojem lettu Januš Rauh, Pod Ban Horvatski, prikazal je Plebanušem Biztranskim travnika »Kutti« zvanog. Medtemtoga ne prezterha, ar potrebuval je, da vu to ime vsako letto; 12 S: Meš imase služiti za njega i za njegve odvetke.– Potlam pako Belloberg za 120 fr., koje iz masse Dollačkoga Plebanuša vu ime zatertog melina je dobil, kupil je od Grofa Augusta Oršiča komad travnika Žirovinjak zvanoga.– Zatim za Altariumske peneze Ignaca Kleščića bivšeg negda Plebanuša Biztranskog 400 WW: i Bare Šantić 196 f WW: drugi Žirovinjak od grofa Karola Festetić, od kojega vendar travnika letni činž 5 f m plačatise mora. I ovakvem načinom Altariumski penezi obrnjenisu na travnike, iz koje vekšu hasen ima Plebanuš, kak bi imal iz pripadajućih kamatov od prespomenutih glavnic. – Zvremenom potlam povekšana je bila dohodčina Plebanuša Biztranskog po dveh včinjjenih Altarijah najmre 500 f. sr. glavnice vu gradu Jakovlje ležeće i vsako letto 30 f. sr. kamatah noseće, za kojese ima 30 s. meš za fundatora najmre Jožefa Vojkfy vsako letto služiti.– Drugo pako od 100 f. sr. vu Pr: Kaptolu Zagrebačkom ležećih, včinjena od Pr: Mate Belloberga bivšeg Plebanuša za sebe i za svoje Roditelje, noseća vsako letto vu ime 6 s: meš odsluženih 6 for: Zvan ovih ovde spomenutih Altariah ima jošće od 18 f. dohodčine Altariu Adama Ilišić, vu cirkvenom tersju funderanu, od

koje gore pri naslovu Cirkvenog farnog imetka već spomenek učinjen je. Kak takaj Altariu Grofa Franje Oršića bivšeg kanonika Zagrebačkog sastojeću iz glavnice 263 f WW. Ali i ovi novci na kupovanje travnika Žirovinjak sa onemi gore već napomenjenisu. Zvan vseh do sada pod ovem naslovom prenapisanih, najmre kmetov, Gornjakov, loze, (33) i gornog prava tersjih, zemelj, travnikov, i Altariah, vu kojih od početka je bil funderani, ali i potlam morebiti zadobili Plebanuši Biztranski; Zvan velim vseh ovih jošće po verhu od početka vtemeljenja fare ove, Plebanuši od svojih farnikov nekojeh dobivaju žitek, nekojeh pako kopune. – Od vseh skupa pako Povesmo i vsako trejto letto jednog sira od hiže: – kako od vseh ovih dohodkov morese obilneji izpis videti vu Inventaru Beneficialnom za tu sverhu složenem, i vsakomu novodojdućemu Plebanušu za ravnanje predatise imajućem. Ali jasem vendar tak nesrećen bil, da celo letto na Biztri, i vu fari mojoj prez inventara živeti i sprevoditi sem moral, ter tak nikakva pisma imal iz kojeh bise bil mogel navčiti kojisu grunti beneficalni, kakve imam dohodke i kaj imam od koga potrebuвати. Ar moj, pred menum bivši Plebanuš Biztranski, vsa protokolla, vse zapisnike od Gornjakov, Činžarov, lukna, povesma, sira, dapače i vse stvari kano pohišstvo, živad i žitek na Inventar spadajuća, sa sobum vu Samobor odpremil. Premisli sada O Človek položaj moj. – iz jedne strani, letto došastja mojega vu ovu faru je bilo ono nesrečno 1848. vu kojem cela Europa se je počela burkati. i na oružje podigati, ter ljudstvo z-onum krivo raztolnačenum slobodum i jednakostjum, kakti omamljeno i zaslepljeno počelo je vse dohodke skratčuvati, dapače tudja odtimati i osvojevati; – iz druge pako strani nikakva pisma i protokolla nisem imal vu rukah, s kojemi na pravdeni put bise bil mogel obrnuti, ter pokazati, kaj je moje beneficalno, i kaj imam od Gornjakov, Činžarov i ostalih farnikov dobivati. Vu takvem položaju postavlennomu, drugo nikaj mi nije ovstajalo, nego dragovolno vse podnašati i terpeti, akoprem z velikem mojem kvarom, doklam vremena malo vmirilasu se i Poglavarstvo nazad vuzdu zverhu ljudstva poprijemati počelo. Onda moja perva skerb je bila kak bi mogel inventariuma vu ruke dobiti, zato molbenicu dalsem na Duhovni Stol, i prosil, dabi pritrucati dostojali mojega Precссора da mi Protokolla i Zapisnike, kak i ostale stvari za Inventarium spadajuće, koje je sobum odpeľjal, nazad bi povernul i meni vu ruke predal, i stum molbenicum to sem obavil, da jeden protokoll ves ščaran i skoriguvan mi je poslal, iz kojega malo kaj navčiti semse mogel, zatem one (34) stvari koje pod naslovom sledećem vu inventaru čteješ »Inventarium rerum & suppellectitio Beneficij Parochiatii Biztriensis« i koje nimaju pridato ove reči »in parata« nje vu gotovom novcu, poleg onde pripisane precenidbe izplaćene prijel sem. Kojisu pako oni ljudi od kojih zapisani vu Inventaru novčeni činž dobivati bi moral, to po prespomenuti molbenici opraviti nisem mogel, ar se je pred Duhovnem sudom branil, da on nikaj vu gotovom novcu ni dobival i zato da on nezna, koji su to činžari,

koji vu Inventaru zapisani gotovi novčeni činž bi imali davati. Kaj mi je anda drugo ostajalo već, kako za branjenje Inventara farnog gledeć Činžarov i Gornjakov, koji suse uskratčovali davat činža vu novcu i težakih, kak takaj Gornjaki prepisanu gornicu, na put pravde ter to zvelikemi neprilikami i stroški mojemi obrnuti, kaj i včinil jesem iz početka letta 1849. Vzelsem si odvetnika Adalberta Sauffa, i njemu celi posel z-Činžari i Gornjaki predal, koj pred kotarskom sudcu Arzeniu Belošević istu godinu pravdu je podignul protiv vsem Činžarom, i većšum stranum Gornjakom, ar nekoji gornjaki su vendar se dali iz dobra na to genuti, dasu prez pravde gornicu dali. Ovi anda prespomenuti tverdokornjaki kada bi bili na sud pozvani, vu lice Sudcu podstupili-suse govoriti »vemu nam prešesno letto ovde na piacu pri Cirkvi obznanili, da niti težake, niti gornicu, niti nikomu niš davali nebudemo«. Premisli sada Človek, kak na ove reči izpričavanja teško je bilo suda izreči, medtemtoga vemar odsudil je nje na davanje težakov Činžarskih i prepisane gornice, ali sudu njegovomu nisuse povdali, već daljesu appeluvali, i tak meni veliki posel i trošek zrokuvali, ar z-storemi zapisniki, vižitami kanoničkemu Inventari, Urbariumi i ostalemi probami na pervo pre Sude dojdji mora i pokazati pravicu moju; – i tak da sami gornjaki doklam vu perveši red postavljenisu bili, do 100 fr. sr. stroška napravilisumi, a Činžari z-kojemi cela dva letta pravda terpela je ober 150 fr. kvara srokuvali su mi ter ovak z-mojemi velikemi trudi posli i stroški, Inventar farni vu red svoj postavil, i dohodke farne, koji većšum stranum pogibali su i pripasti hoteli, od pogublenja začuval i obranil i konačno Novi Zapisnik vseh dohodkov farnih skupa složil vu red postavil, i tebi dragi Brate koj za menum došel budeš, za tvoje ravnanje i polešćicu ostavil. Od ovud moreš videti, kaj imaš potrebuvati i dobiti od farnikov, kaj od tvojih Činžarov i Gornjakov, i sudim da ti nebude treba muže izpitavati i iz žnjih zezvednjati dohodke tvoje, ar dobro znaš kak je muž navaden tajiti vsakomu novodojdućemu Plebanušu daču svoju, i kak lahko njega vu veliku smutnju i stisku postavi. Ako nima od perveših Plebanušev pisma i Zapisnike z-kojemi dokazati more potrebuvanje svoje, ti pako sudim da vsa vu redu našel budeš, ako samo još nekuliko lett Vsamoguči Otec Nebeski življenja mi podeli (Ako pak njegova sveta volja bude iz ovoga sveta me pozvati, tako tebi ostalo izručam:) tak vnoga još druga zvan gore prenapisanih tak pri Cirkvi, kano i stanju farnem i ostalih stvarih tersil se budem vrediti pobolšati i polepšati, i kaksem vre gore više mestih spomenul, po redu od letta do letta su ovoj knjigi popisana, našel budeš. Sada pako hočuti početek škole Biztranske i znameniteja ž-njum pripečenja popisati, ar i školska znameniteja pripečenja u knjigu spomenka vrednih postavitse pravično mogu, stem bolje pokehdob ova ista Škola Biztranska po skerbi Plebanušev Biztranskih je podignjena, vpelana i u tečaj postavlena, te to z-velikem poslom i trudom kano iz sledećih videti moreš.

U fari Biztranskoj do letta 1838 nikakva znamenja kakove škole nahadjaju se. Ovo stotprav letto skerbljivi Plebanuš Biztranski Mato Belloberg videći veliku želju Verhovnog svojeg Pastira Juraja Haulika Biskupa Zagrebačkog dabi se po vseh farah škole pučke vpeljale počel se premišljavati i na koji način on, ovu veliku želju svojega Biskupa izpuniti bi mogel, i školu vpeljati u fari (36) Biztranskoj i nut na onu misel je došel da naj leže taj posel po ruki bi mogel ziti ako bise vse gospoštine kmete u fari Biztranskoj imajući oprosile da bi k tomu cilu doprinesle nekoje vu penezih, nekoje u zemljištah, kaj takodjer i včinjeno je bilo: – ar dne 12. Rujna 1838 prenapisati Mato Belloberg molbenicu dal je na vse gospoštine Biztranske, kano Gorne i dolne Biztre Ladavice, zatem Mirovnika, Jakovlja, Lužnice, Novidvori, Jankomira, i po ovoj svojoj prošnji, to je obavil, da Ladavce Novih Dvorov Grof Dragutin Festetits grunt na kojem školsko stanje stoji, i još poleg ležeče komad pustoseline za dobru raal, je dobrovolno prikazal u tu sverhu; ter još vu gotovom novcu 277 for. sr. za delanje stanja školskog prikazal. – Vlastelini Grada gorne Biztre Grof Wilhelm Oršić 30 fr. sr. Anton Grof Erdödy 40 f. sr. – Vlastelinka Dolne Biztre i Mirovnika Grofica Juliana Oršić 100 f. sr. – Vlastelinka Grada Jakovlje Anna Paravić 277 f. sr. – Vlastelinka Grada Lužnice Baroneša Rauh 80 f. sr. – i Vlastelin Jankomirski Dragutin Jellačić 120 fr. sr. Ukupno anda vse Gospoštine u prenapisanu sverhu doprinesle jesu 924 fr. sr. Z-ovemi anda penezi počel je Mato Belloberg god. 1839 Materiala kupuvat i pripravlat za postavljenje stanja školskog. Medtemtoga sledeću godinu naimenovan je za kanonika Stolne Cerkve Zagrebačke i ovak celi material za stanje školsko po sebi vre priredjen, izručil je i predal vu ruke svojemu Nasledniku Antonu Glasiću, ali sa malem i slabem uspehom pokedob cela godina 1840 ništa se nije delalo, već material onalo ležal i perhnul, doklam, po opomenku dne 3^a Studena god. 840 po Verhovnom školskom Ravnatelju Antonu Kukuljeviću včinjenom, genul se je prespomenuti Župnik Glašić, i počel je stanje delat god: 1841. i stoprav 1843 podpunoma zgotovil, potrošil je pako na nje, usled računov po njemu izdanih 922 for. sr: ostalo je anda od gore navedenih dobrovolnih prineskov samo 2 fr. sr. Ovak postavleno stanje školsko celih 5 Lett prazno je stalo tak, da vre pod vu školi na pol zegnul je, krov počel premakati, i ostala vnoga jesu se pokvarila i poterla. Zrok pako (37) toga navekši postavlen je bil u farnikih, ar na nikakov način na to dopeljati se nisu dali, dabi novoga naučitelja bili zebrali i plačali; a on pervlašni školnik Petar Šimunković za Naučitelja nije bil sposoban, tako celih 5 Lett zabadava je stalo školsko stanje, doklam godine 1848 dojdūci ja za Plebanuša Biztranskog, vsum silum sem počel nastojati, dase škola odpre i vpelja, ali zabadava vsa dobra nakanjenja i želje jesu onde, gde svet-ska Oblast Plebanuša podupirati vu tom poslu neče, kano to i z-menun

dogodilo se je, koj kadabi bil već Ljudstvo na to dopeljal i vputil, dasi zebere Naučitelja, pri istom zebiranju kotarski Sudac ni mene štel podpirati, i tamo prisiliti Ljudstvo dasi vrednog i sposobnog zebere naučitelja, već je prepustil puku dasi je zebiral jednog Človeka, koj malo čitat, još menje pisati, je znal; a od drugih znanostih jednom Naučitelju potrebnih niti sejnal nije. Sad je novi i veliki posel moj bil, kako ovaj nesposobni Človek bise izvergel iz te službe, ter novi izbor napravil; i taj posel komaj po izminutju jedne godine po ruki mi je izišel. Ar takovi Contract medju njim, i pukom sem sklopil i po sudcu kotarskom dal podpisati, kojeg sem previdel, da ga taj novoizebrani Naučitelj izpunit nebuđe mogel, i zato istoga da Poglavarstvo Svetsko usled kreposti Contracta po izminutju jedne godine izverči bude pritrucano. Kaj i včinjeno je bilo koncom god. 1849. – Novi anda Concurs jest bil, putom Novinah razglašen, na kojeg 6 osobah sposobneh jese stavilo, ali sedma osoba, koja takodjer je prosila, za tu službu, malo više je znala od pervešeg za sada već izverženog Naučitelja, ter na vsu nesreču večja stran farnikov baš za ovu sedmu Osobu za naj menje sposobnog je votizerala i borila se, videći ja, da na mesto jednog zla, kojeg komaj sem se mentoval, opet drugo hoče dojt, z-velikum molbum kod Kotarskog Sudca, koj po Svetskoj Oblasti punovlastjen, k-tomu izboru je došel, to sem izbavil, da se je za menšu stranku izrekel, i ovoga koji sada je Naučitelj najmre Juraja Vešligaj proglasil ljudstvu, ali po ovom obavljenu, kano dabi ogenj vu slamu hitil, tako ljudstvo počelose je burkati, i medju sobum svaditi, dasmo štimali, da na tako hoče dojt, i zlo bi bil taj izbor izišel, da nije na molbu Podjašprišta, i moju; Kotarski sudac vsum silum nastojal, da po njem proglašeni, i po Gospoštinah Nazočnih za sposobnejeg imase spoznati, i prijeti za revnog organistu (38) i Naučitelja Škole Biztranske, poklankam bi največe puntare bi bil dal prijeti, i vu železdje postaviti, vse po malo počelo je ljudstvo mirneje biti, ali po vsem nikak vmiriti se nemre, ar iz jedne strani 200 fr. sr. u gotovom novcu plačati, i 15 klaftrov đerv davati vsaku godinu preveč njim se vidi; iz druge pako strani težkoću čutiju vu tom, da detcu u školu pošiljat moraju, ar ovu za pastire doma potrebuju; i zato jošće glediju, kakobise Škole i Naučitelja mentovati i osloboditi mogli, ali zabadava, pokehdob Škola, akoprem vnogo posla je koštalo, za sada vendar dobro vtemeljena, i Naučitelj potvrđen kojeg više ljudstvo svojvolno nebuđe moglo izverči, već Višeja Školska Oblast, koja dobro zna i vidi, koj je sposoban i koj nije, i zato isto nise bojati dabi takov se izebral ali potverdil, koj nebi bil sposoban. Od dobrih pako i sposobnih Naučiteljah jese moči ufati da izobraženje i prosveta med detcum, i tako zvremenom med celem pukom vse večja bude, kano to već perve dva letta po vpelanju Škola spoznati priliku imam. Ar okolo 100 detca dobro čitat, po nekuliko pisat i računat, a vnogo iz Navuka Kerstjanskog i Dogodovštine jese vu kratkom tom vremenu navčilo, osobito pako lepe Cirkvene, i na pobožnost vse ljudstvo gibajuče popevke počele suse od detce vu Cirkvi pod službum Božjum popevati, Od kojih z-vremenom i ostali puk navčilse bude popevati, ter tak od letta do letta

veksi hasen Škole videla se bude, i sudim da ljudstvo ono koje do vezda jošće proti školi Nepriatelisko zkažuje se, čisto z vremenom vmiri se, i ovaj težki posel, vpelivanje Škole i zderžavanje, kojega ja imalsem, budučem Plebanušem lehkak postane. I ovosu ona, koja od škole Biztranske za vezda imalsem pisati, ako pak z-vremenom kaj zpomenka vrednoga pripetise, to od zdola popisano našel budeš.

*Od Dogodjajov i pripečenj mesta ovoga vu Občinskom
do Letta 1850.*

Vnogi su već sobom premissljavaali, nut kaj je negđa pervoga vtemelitelja Fare ove genulo, da na ovakovom Bregu Cirkvu i farof išel je postavlat, i radi bi bili zvrha zeznali, kak morebiti i ti dragi moj Naslednik i Čitavec, koj mesto ovo premissljavaš i zroka zezvedjaš, i sudim da ti povolno bude čuti, ako ti ga povem i odprem onak – kak sem ga vu jednom starem pismu naznačenoga našel. – Zakaj na ovom brežuljku, i tak rekuć vu ovoj gori Cirkva i farof je napravljen, zrok naj vekši je bil ov Zviranjek i ova zdrava voda, koju na dvorišću izvirati vidiš. Ar ov zdenčec vre od starih vremen zarad đobrote svoje na velikem glasu je, ne samo vu ovoj celi okolici, nego takajše i vu istom Zagrebu, kak to iz vustmenog pripovedanja čulsem, osobito pako iz vust staroga mojega zvonara Gerge Šimunkovića kojega još živućega našel sem, i koj ober 70 lett star je bil ter meni večkrat pripovedal, da vu svojoj mladosti navaden je bil ovu vodu vu brentah čes goru vu Zagreb nositi, i onde Gospodi prodavat. – Ov zdenčec je bil i potlam vu Lettu 1787 vu kojem Lettu kak vre gore je spomenjeno, Turen i pol Cirkve (: najmre Corpus Esiae) zručilo se je bilo, ov velim zdenčec je bil zrok, da akoprem občinska želja Ljudstva je bila Cirkvu vu Jarku pod Bregom zidati, Plebanuš vendar onoga vremena Lovrene Dollačky zarad đobrote ove vode, nije hotel ktomu privoliti, dabi iz ovoga brega i od tak dobre vode, proč kam odpremil se, već je rajši s velikum mukum zvažanja materiala vu ov breg porušenu stran Cirkve i Turen vu pervešem mestu nazad podignul i zezidal. Đobrota ovoga Zdenčeca genula je Prez: Maximiliana Verhovca Biskupa Zagrebačkog, da Leto/1803 (40) u priliki deržane Ferme pri njem je želel froštuklati, i kajti sem od Ferme naspomenul, zato hoću i dalje naznačiti kuliko vseh skupa od kadase more znati, Fermih vu ovoj Fari deržanih. Zvan ove prespomenute jošće su druge tri za koje se zna deržane. Najmre perva Letto 1779 meseca Julluša po Prez: Biskupu Zagrebačkom Jožefu Galjuff vu kapelli S: Jožefa Gradu Biztranskom, i ova je terpela cela tri dane najmre 13. 14. 15 gore prenapisanog meseca, u kojoj priliki 2108 Dušah Sakrament S: Ferme prijele jesu, i po dokončanom poslu duhovnom vu povratku vu Zagreb onoga vremena Ignac Kleščić Plebanuš Biztranski svojemu velikomu i preštimanomu Gostu, vu Ivanci na meji Farni pri potočecu

Južinu je dal prirediti, gde tako Preiz: G. Biskup kano i njegovi žnjim putujući Kanoniki i Gospoda vu broju okolo 12 Osobah med pucanjem mužarov južinalisu. Drugu Fermu deržal je isti prespomenuti Biskup Letto 1781, dane 24. 25 i 26 Meseca Juniuša, u istoj Kapelli Biztranskoy u kojoj priliki zajedno i kapellu posvetil je. Trejta je deržana u istoj kapelli 1803 po Preuz: Biskupu Maximilianu Verhovac dana 19. 20. Juniuša, u kojoj priliki je froštukal pri gore spomenutom zdenčecu, i zato isto akoprem nigdi nisem zapisano našel, vendar zaključiti morem, da u ovoj priliki i pri farnoj Cirkvi Šakrament Ferme jese delil. Četerta i zadnja Ferma deržana je 1835 po Preuz: Biskupu Alexandru Alagović pri ovoj farnoj Cirkvi. od potlam pako do ovoga Letta u kojem ovo pišem nije bilo Fermanje u ovoj Fari, ako pako dojduče koje Letto deržano bude, to od zdola u svojem Lettu zapisano bude. Nadalje u ovoj Fari Vižita Kanonička po Jašpreštih 5 krat je deržana. Pervo je deržal Stanislav Pepelko Jašprešt Katedralski Letto 1740. dane 18. i sledeće meseca majuša. Drugu deržal je Jožef Mikinović Jašprešt Katedralski Letto 1771 dana 6^a Rujna. Trejtu je imal ovaj isti Jašprišt Letto 1777 dana 6^a Rujna. Četertu je deržal Franc Raffaj Jašprišt Katedralski Letto 1808 dana 1^a Juliuša. Petu pako, koja za sada zadnja je bila, deržalnje Jožef Grof Sermage Jašprist Katedralski Letto 1822 dana 5. i sledeće dneve meseca Veljače. Vu ovom Farofu Letto 1774. dana 19. meseca Studena zaderžaval se je Bonifacius Princ Attem (ex Monte Libano) dojduči, ter almuštvo je pobiral od stanovnikov fare ove, za odkupljenje Brata svojega, koj je bil (41) vu sužanstvo tursko odpeljan, kojemu Plebanuš mesta ovoga Ignac Kleščić vu taj cil jeden cekin vu zlatu je prikazal. Nadalje vu knjigi Kerstjenih jedan znameniti, glasoviti i spomenka vredni zapis našel budeš, kojemu spodobnoga morebiti u Celoj Horvatskoj nebudeš našel. Najmre Letto 1797 dana 26, Martiuša vu knjigi kerstjenih nahadjam, Pokojnoga Franca 1^a Cara Auštrianskoga sa svojum Tovarušicum, kano kume zapisane; sudim da prespomenute dve osobe kano kumovi redko gde, ali morebiti nigdi u celoj Horvatskoj, zapisane nahadjajuse. Knjiga anda kerstjenih Fare Biztranske ztem pravično ponositi se more; Kano i celo ovo mesto, da se je takovo dete ovde porodilo, kojemu isti Najvekši Vladar i Car za kuma jest bil. To pako dete je bilo Franc Sin Nepomuka Grofa Oršića Vlastelina Grada Biztre, koje potlam u Rimu Theologiu je izveršil, potlam bil Plebanuš Krapinski, i najzadnič Kanonik Cerkve Zagrebačke, gde takodjer vu toj Časti iz ovog Sveta preminul je.

Jošće mi jedna stvar ostaje pod ovem naslovom, koja spomenek zadnjić jako nepovolen i nevugoden je, ali prepustiti vendar nemrem, da ti ju nebi spomenul, stem bolje pokehdob već gore sem obečal to včiniti, to pako jesu nekoje nesreće, hudobe i neprilike zraka, koje vu ovom mestu jesuse pripetile, i od kojih vu budućem, da vse stanovnike mesta ovoga Vsanogući Otec Nebeski bi dostojal čuvati i osloboditi, vsagdašnja naj bude prošnja naša. Ovak vu knjigi Kerstjenih zapisano nahadjam, da Letto 1669 20. Juniuša ovo celo polje Biztransko tak je tuča nemilostivno potukla, da nijedna lat cela na sterni nije ostala bila,

i ta tuča i viher strahoviti, čes jarek Novačak zvani prek gore Zagrebačke je prešel, ter tijam do Brezovice vse zaterl. – Letto pako 1779. po Božiču tak suha i velika zima je nastala prez snega ter celih 8 Mesec nikakvoga deždja nije bilo, da ljudstvo vu dvojnost je prepadalo, medtemtoga po izminjenu 8 Mesec i večkrat ponovlenih prošnjah i molbah smiluvalse Dobri Otec Nebeski, pak vagodnoga deždja je dal. Zatem Letto 1786 opet je tuča vsu stern potukla, i vinograde potukla i na nikaj spravila, k-ovoj nesreči jošće ovo isto Letto nadošla jesu Oblakoterja (Nubifragia) iz kojih sila vode izlejana, ter vsum silum i jakostjum iz bregov padajuča, vsu bolšu zemlju i gnoj iz zemelj je (42) odeprala i vsakojačke jame i lukne po zemljah i ravninah napravila. Potlam Letto 1803 jako nesrečno je bilo ar tri krat Oblakoterje (Nubifragium) na Slemenu jese zgodil, odkuda tulika sila vode jese zlejala, da z-jakostjum svojum od 8 Centov težko kamenje je gibala iz mesta ter vu jarke koturala. Od Letta pako 1841 do 1848 skorom vsako Letto tuča neizmernoga kvara vu polju i tersjah je zrokuvala, zmed kojih Lett zevsema nesrečno je bilo 1846. 15 Juli: vu kojem tuča kakti kokošja jajca debela padala je, ter stakvum silum i jakostjum, da vnogi ljudi ranjeni su bili, vnogo živadi zatučeno, vnogo s: v: svinj po polju potučeno, i ostale živine zadušeno, ova sila čes goru nad Zagreb je mahnula, i onđa trejtu stran krovov črepnateh i oblokov poterla, ter vnogo ljudih gerdo rani-la, koji po polju su bili raztrešeni, i nisu se mogli tak hitro nikam poskriti. Ova nesrečna jedna za drugemi letta, ljudstvo Biztransko na veliko siromaštvo jesu spravila, ar iz tersja malu hasen jesu dobivali, kruha celo letto moralisu kupovati, ar njim je tuča ves prirod vzela, istoga rubja suse bili veš dotergli, pokehdob lana i konopel malo kaj spraviti-su mogli. Letto pako 1848. i 1849. hvala budi Višnjemu Gospodinu Bogu, nikakve hudobe zraka nismo počutili, – I ovak dokončam vezda pose-l onaj, kojega već perveši pred menum Plebanuši izveršiti bi bili imali, ar njihova bi bila dužnost od svojih vremen pisati, ali kajti to zamudili su včiniti, zato ja tersilem se tu falingu popraviti, i ono nadomestiti kaj su oni zamudili, ter vsa ona popisati, koja od početka fare ove, Cirkve tak farne, kak i njezinih kapell, grobja, imetka cirkvenoga i kapelskoga, farofa i stanjih farnih, Inventariuma i dohodkov Plebanušev, Škole i njezinoga vpelanja i ostalih vsakojačkih dogodjajov i pripečenj, Premembih i popravkov z-rečjum vsa ona kojase mogel iz starih pisem zezvedeti, i koja vu ovu knjigu zpadaju tersilem kak naj bolje sam mogel po redu do Letta 1850. popisati i vsem mojem Naslednikom za vekivečni spomenek ostaviti. Od Letta pako 1850. prestajem u občinskom pisati, već kaksem gore spomenul i obečal, od letta do Letta posebno, vsa spomenka vredna buđem pisal.

(43)

1850.

Da obečanje moje, gore včinjeno izpunim; počimlem od Letta do Letta spomenka vredna popisavati, i to z-lettom 1850 početek činim; buduć da vsa ona koja sem mogel zeznati od perveših Lett već gore vu

Občinskom popisal jesem. Vu ovom pako posebnom od letta do letta popisavanju sledeći red obderžaval budem najmre: Od Cerkvih i njihova imetka. – Zatam od stanjih farnih i posedovanja Plebanuša Bistranskog. – Najzadnič od ostalih dogodjajov i pripečenj napomenul budem. – Za Cirkve i imetek Cirkveni, ovo Letto znamenito i spomenka vredno je postalo po tom; da terh stibreni, kojega od početka vtemeljenja svojega nigdar nisu bile počutile, ovo letto na nje je veržen, ter odlučeno: da od celog posedovanja, Zemljarina, Dohodarina i Aequivalent plačat se mora. Ter takvim Načinom ona Prava i Privelegium, koje Cirkve i Svetjinstvo od najstariih vremen inalisu i vživali, ter davanja Dačih Stibrih i ostalih občinskih terhov slobodni bili, ovo letto ukinuta su; i zaterta. Nadalje Gora Cirkvena, ov lepi i veliki Imetek Farne Cirkve; kak perveša nekoja letta, tak i ovo letto vu ladanju mirnem nije ostala. Ar Baron Rauh stanoviti komad okolo 4 do 5 Ralih vu velikoči i vu mestu »Jezički Gaj« zvanom najmre ober puta hotel vzeći, ter vu to ime Pravda dana 23 Stud. ovog Letta pred Kotarskim Sudom Berdovačkim podignul, uslied česa odlučena je komissia da izide i medje pregleda, ter svedoke obodveh strankah posluhne; buduć da Rauh čisto drugu medju je hotel imati; Kako pako ova Pravda dokončana je? to dok sledeća letta videtse bude moglo. – Kajse tiče farnih Plebanuševih gruntov, ovo letto Memba (Cambium) vu jednom komadu zemlje pri Naklu i Roginčićki je včinjena s Groficom Oršićkom vlastelinkom dolnje Bistre. Ova najmre videča da njezini grunti na D. Bistri koji se z Plebanuševimi, medjom tiščiju, ista medja tako zavijata i šepava je, da pri oranju vnogo neprilik zrokuje. I zato potrebuvala putom Duhovnog Stola regulaciju i zravnanje iste medje, kaj i zadobila je odlukum od 4: Kolovoza iste godine; takvim načinom: da Zemljomerec izide, ter jednak medju osnova tak – da kuliko stranka koja bi zgubila i tuliko od druge nadomešćenje učinise Ov (44) posel po Zemljomerecu tak je zgotovlen, da linia jednak je povlečena med obodvojimi Zemljami i z-vugli po toj linii odsečenimi podpunoma zravnano drugoj stranki otpavši komad. Verhu česa pismena Svedočba i skupa sa Membenim listom Duhovnom Stolu za pregled i potverdjenje poslana biaše i bez vsake opaske po Duhovnom Stolu dana 16. Augusta isto Letto odobreno i potverdjeno je. Kak to Membeni list vu Arkivu spravljen zadovolno svedoči. Kajse tiče Stanjih. Buduć da Štala koja vsredini Dvorišća stoji tak zločest krov je imala da svaka kerma na njoj spravljena mognula je, dapače i prek tijam na blago je curelo potrebno je bilo zevsema dase novi krov gore dene. Farnikom sem napervo stavil tu potreboću, i ovim mojim posluvanjem samo tuliko sem obavil da nekuliko toga od ljudihdobilsem. Ostalog pako, okolo polovice sam ja moral sem dati, i ktomu još 4 ljudi kojisu pokrivali 8 danov hraniti, i na dan po 40 kr. plačat vsakog tak, da to delo pokrivanja do 21 fr. sr. gotovog novca koštame. Nadalje brajdu na vertu novusem dal napraviti. Breg pod vertom i pod Farofom tijam do staroga ternaca, koj kaksem gore već spomenul z-ternjem ves je bil zarašćen i po meni taki pervo letto izkerčen i osnažen, ovo Letto ladovitim Drevjem jesem zasadil. Najmre

pod vertom s-slivami, a pod farofom z-drugim sadovitim drevjem, kako takajše okolo plotov slive vsevdilj posadilsem, ter tak okolo 300 rodovitih sadovnih derv priskerbelsem, i vsa mesta prazna z-cepi vsakojačke fele sada, i slivami napunil sem. Najzadnjič za vugodneje povolneje dapače i segurneje včiniti življenje Plebanuša vu ovoj Gori. Celi komad Loze Plebanuševe od zdenčeca gore do puta prečnog koj na Pesek pelja, dalsem od germja i ternja izkerčit i zesnažit, ar predi gusto germje tijam do Štale i zdenca je bilo, i prilika Lesicam bila tijam na Dvorišće med živad dojt, bez dabi predi spazit bilo moči. Ovo čišćenje i kerčenje, koje zevsema potrebno je bilo, hotelsem po Primorci dati včiniti, ali 120 fr. sr. potrebuvalisu, i zato odlučilsem vse po malo z dečki domačeni i težaki obaviti, kaj i včinjeno je bilo v tečaju od 2 Lett, ter tako lepši pogled priskerbljen, i kostanjena lepše zravnana, koja od potlam svako letto lepo roditi je počela.

(45)

1851.

Cirkva farna, koja perveša letta, kaksem gore već spomenul, iz nutra vekšum stranom najmre kajse tiče Altarov i taraca je bila popravljena, ovo Letto, iz vana jeden vekši popravek je potrebuvala, i to je bilo pol krova, koj pred 6 lettimi je bil postavljen, i sada već na više mesti prek curel, ovoga anda čisto novoga iz suhjih hrastovih desek jesem dal napraviti. – Zatem vu Crikvu postavil novi Baptisterium; kojega predi, akoprem večkrat bi bilo oštro zapovedano takovoga vu vsakoj farnoj Cirkvi imati, ovde vendar ni bilo do mene. – Novi lepi Mišal, to jest Mešnu knjigu kupil, ar vekše Svetke nikaj lepšega nije bilo, već vsagdašne Mešne knjige, koje stranom podrapane bilesu, moralesu se upotrebljavati. – Zapisnik Duš fare ove, kojeg predi Plebanuš bez upisavanja lett, narodjenja, venčanja i smerti je vodil; i kojeg ja cela dva letta skupa slagal sem i u Red postavljaj. Ovo Letto biaše po meni sa velikim trudom dogotovljen. – Kajse tiče Kapellih; gore sem spomenil, vu kak žalostnem stališu postavljene našel sem ali buduć da pri farni Cirkvi vnogo popravka je bilo zato taki nitisem mogel, niti sem imal šćem u red je postaviti već ovo i sledeća potlam letta kak najpredi je bilo moguće taj posel izveršil sem. I to naj prvič Kapellu S: Roka u popravek vzelsem. Na ovoj Kapelli krov takov zločest sem našel, da prek čes njega vrabci su preletavali, Altari čisto zamazani bilisu, niti zidi prav pobeljeni. Novi anda krov iz tisovih desek gore je postavljen, – Altari obodva čisto znovič z-farbami ponovljeni, ter vsa iz vana, i iz nutra pobeljena je. – Grobje farno koje sternjem jako zarašćeno bilo je, iz ovoga dalsem zesnažiti; i buduć da ljudi bez vsakog reda pokapalisuse, i večkrat na pol cela tela izkapali, ar vsaki si je zebiral mesto poleg rodbine svoje, i nije pazil jeli je friški grob poleg ili nije, ovaj nered teško i zvelikum mukum ovo letto čisto je zatert, ter red vu pokapanju mertvacev vpeljan. Zvan ovoga nereda jeden drugi je bil pri farni Cirkvi, gde najmre rakiaši čisto poleg vrat Cirkvenih svoju tergovinu tira-

lisu, i kojega perveši Plebanuš, kak sem čuti moral, nije mogel zatreti, ja vendar, ali dosta teško, čisto zaterl i izkorenil jesem. (46) Ovo Letto pravda ona, koju proti tverdokornem Cinžarom Letto 1849 podignulsem, komaj dokončana je bila; cela anda dva Letta z-velikemi stroški obodveh strankih vodilase je. Zrok pako toga najveksi je bil fiškali, koji su vsakojačkemi Izvadki Urbarialsckemi hoteli dokazati, da zemljišta koja Cinžari deržiju, Urbarialska jesu; i da se od onih podanki skupa sa klakom dotergnuli jesu. Moj takodjer fiškal zadosta stvar moju braniti nije mogel, niti znal, već najzadnič poziv od Suda na mene došal, da Očitovanje izdati imam, kojom pravom podanke tražim, i tražiti morem od prespomenutih Cinžarov. Očitovanja u tom poslu tako sam složil, da ne dugo zatem konačno rešenje stvari, i osuda je sledela, i overžba dosudjena za dužne ostatke dačne. I to Građiški Mihalj drugač Lobor zvani celi deržavni grunt osvojiti je hotel; terto na temelju onem, jerbo na Pustoselinu po Bellolergu je prijet, i od nje do ukinutja klake težake z-bavljal. Medtemtoga moj fiškal taj posel tamo je bil dotiral, da isti Građiški dne 8. Veljače 850. obsudjen biaše. Ali on Appeluval je, a stvar bi bila zgubljena, da moje očitovanje nebi bilo oslobođilo, koje tak temeljito je bilo; da Sud konačnu osudu proti istom Cinžaru je izrekel dne 24. Lipnja 1851. pod br. 1621. i overžbu odlučil za uterati reštantie dužne. – Jednako pripečenje biaše sa Jumićem Stipanom: i ovaj hotel ves grunt pustoselinski, koga uz izbavljanje težakov od Belloberga dobil je osvojiti, i po pervom Sudu, Appeluval je; očitovanje kano gore tak i kod ovog od mene potrebuvano, i na temelju toga obsudjen po Zemskom Sudu 25. Rujna 1851. br. 1622. i overžba odlučena za uterati dužne ostatke. – Kecerini pako stanoviti komad zemlje poleg hiže svoje uz izbavljanje 20 težakov dobilislu od Glasića, i ovaj komad gruntu svomu Urbarskom spadajući osvojiti hotelisu, ter sa velikimi stroški obdelati hoteli, ali i ovi usled mojeg očitovanja obsudjeni u apelatoj biaše, i overžba njima nazveščena, akse podložit nečeju. Najmre dne 10. Serpnja 1851. – K ovom trojicam tverdokornih, pridružili su se 2. Belčić Adam i Brezak Mihalj, ovi dva grunte gorne imaju, i mislili su da je budu mogli osvojiti, medtemtoga videći, da troškove imaju, a ufanja malo za kakav dobičak, zato predi odstupilisu. Zvan ove petorice ljudih, koji (47) su se za grunte i zemlje z-menum cela dva letta pravdali. Našel se je još jeden, koj gornicu počel je zkrčuvati govoreći; da on ni dužen zapisanu gornicu davat i to je bilo Zrinški Juraj dolni. – Kaj mi je anda drugo ostalo, nego na pravdu se obrnuti, ako hoću stvar tu, i taj dohodek od propasti osloboditi. Sud je vendar tu odluku izrekel da on podpunoma vsu restantiu izbavit ima, i u budućem bez falinge davat prepisanu gornicu. Ovak one neprilike, (koje sem već gore napomenul god. 849. dasem imal sa vsimi Gornjaki mojemi i Cinžari:) ovi ovde spomenjeni tijam do ovog letta delali su mi po pravdah koje su zmenom vodili, a velikoga stroška zvdali; kaj sudim vsaki zadosta vputjen buđe, ako premisli 5 različnih pravdah, koje tak dugo, i to čisto z-mojemi troški vodile se jesu. Dobro bi bilo, dase više nigdar ponovile nebi, ali bojim se, buduć da spačiteljov dosta

je, koji muža vu kaj god putiju, a muž pako sam od sebe nagnjen je na pravde, ako anda k tomu još gdogo potpunta, mahom je pripraven nekakove pravice iskat, koje ni nigdar imal. Zato ako u budućem pravde ove, ali kakove druge bise ponovile i podigle, to u svojem redu i Lettu pisal budem. Zadnjić kajse činov mojih ovoga Letta tiče, morem jošće spomenuti da Peć novu u Palaću dalsem napraviti, i ta me košta 10 fr. mojih lastovitih novac.

1852.

Buduć da Farna Cerkva Cintora nije imala, i vsako blašće k-zidom Cirkvenem je moglo dojt, ter suse tak višeputi vsakojačke nedostojnosti pripetjale, odlučilsem ovo Letto okolo farne Cirkve Cintor podiči, koj njezine zide od prihoda živin tam nepadajućih branil bude. ter bližno mesto okolo Cirkve od vseh nedostojnostih čuval bude. I takvo-ga napravilsem, ter zajedno taki z-čerlenum farbom, pofarbat i dal, da tak duže terpel bude. (48)

Ovo Letto Preuzvišeni G. Biskup Juraj Haulik sa svojim okružnim pismom po Biskupu razaslanim očitual je svoju želju u tom; da na peldu drugih pobožnih nekojih Deržavah, također pri nas u našem Orsagu neka bise Društvo i Bratovčina Prečistog Serdca Marianskog med pobožni puk upelalo. Uslied tog poziva po Verhovnem Pastiru učinjenog deržal sem u Cerkvi primerni u tom poslu Nagovor, na što okolo 60 osobah jese najavilo i želju svoju očitualo, za stupiti u to Društvo i Bratovčinu. Napravilsem anda Zapisnik verhu toga, i u Arkiv postavil za ravnanje buduće. Dužnosti pako kotrigov sledeće sem napravil, i to uslied više jakosti. Najmre vsaki kotrig društva Prečistog serdca Marianskog dužen vsaku mladu Nedelu po poldan k Večernici i k-Navuku dojt. Zatem vsako kvatre vu tjednu jeden dan na to obznajen, k S: Maši dojt, koju sem se ja obvezal služiti, i u obće dobro kotrigov alduvati. Ovosu posebne dužnosti od mene kotrigom naložene, ostale pako občinske u Listu Biskupskem gore spomenutem obilneje saderžavaju se, i zato ovde ponavljal je nebudem. Nadalje Pravda ona poradi komada Cirkvene Gore Jezuički Gaj zvanog, koju god. 850 Baron Rauh je podignul, kak to vre gore spomenulsem. pred Kotarskim Sudom bila je zgubljen. Ali Cerkveni fiškal appeluval je na Zemaljski Sud u Zagreb, i ondi na tri krat pretresavana, ter dne 29 Ožujka 852 pod br. 737 dosudjeno »Buduć da zadovoljni dokazi jošće menjkaju, zato na Kotarski Sud nazad poslana, spotrebuvanjem obilnejih dokazov. – Zvan ove pravde, jedna još vekša i tak rekuć niti do vezda nečujena podignjena jest ovo Letto, i to proti celoj Gori Cerkveni, po istom Baronu Rahu. Pravda koje cilj je bil, razdeliti celu Goru Cirkvenu med okolo ležeće gospoštine, zato vse okolo ležeće Gospoštine na taj Del poziva, i u tom poslu proti ladanju Cirkvenem izključivom do sada obstojećem, pravdu podiže pred Zemaljskim Sudom u Zagrebu dne 26 kolovoza 852. koja zatem 9. Listopada i 12 Studena iste godine. sa

velikum silum pretresavana biaše, kako pako je doveršena? dole pisano bude. – Zadnjić koružnjak stari kojse hotel već porušiti, i koj je bil pri tersju predi, dalsemga premestiti blizu kuhinje, z-nović prenapraviti, ter z-črepom pokriti; ar perveši je bil z, deskami. U ovog potrošil sem mojih lastovitih novac do 25 fr. sr. (49)

1853

Pravda ona velika i jako pogibelna za celu goru Cirkvenu koju prešestno letto Baron Rauh vu mesecu Kolovozu je podignul, ter trikrat isto Letto vu pretresavanje pred Zemaljskim Sudom bila, kaksem to gore na kratkom spomenul. Ovo Letto 3. Rujna zaključeno je, i zatek 3 Studena isto letto pod brojom 6979/4235 dosudjeno. Buduć da skupa uživajućih gruntov polag Patenta od 2. Ožujka 853 razdelenje za dalneje vreme ostavlja se; istog zroka i razdelenje Gore Cirkvene, i tečaj te Pravde stavlja se; Ovakvim načinom Cirkva u dalnjem vživanju Gore puščana, ali jeli dugo to trajalo bude? ne zna se; jerbo kak gore spomenuti Patent skupnih gruntov Dela dopustil bude, sudim da i ova Pravda, koja za vezda kakti zadušena bila je, vsom jakostjum podiglasu bude, i tak zvremenom novi troškovi i neprilike budeju vu branjenu Cirkvenih Pravic gledeć iste Gore, koja uvek kakti tern u očih vseh ladavecev okolo stojećih Inenj je bila, i bude. Nigdar vendar s-takvum silum proti Njoj nise pravdalo, kako uprav u ovom vremenu gde 8 Vlastelinov sa svojemi fiškali podiglisuse proti njoj. 1) Najmre Preuzvišeni G. Grof Jellačić Ban kano ladavec Novi Dvorov, 2) G. Baron Rauh Ladavec Lužnice, 3) G. Grof Edgard Corberon ladavec Januševca, 4) GG: Obodvojica Josipovići Ladavci Jakovlja, 5) Grofica Ludovika Erdödy Ladavčica Gor: Bistre, 6) Grofića Oršić ladavčica dol. Bistre, 7) Karlo Jellačić ladavec Jankomira, najzadnić 8) Vranicani ladavec Rakitja. Ovi vsi po svojih fiškalih potrebuvalisu Dela u istoj Gori ter proti tulikem braniti pravicu Cirkvenu kako teško i stroški skopčano biaše, vsaki spametni zadosta presudit more. – Nadalje kajse tiće Cirkve, ovo Letto na vse Altare nova Razpela kupilsem. Nove kanoničke Tabellae na velikij Altar dal napraviti. – I na Zastave Cirkvene nove Zlate Žnore postaviti dal. – Zadnić Arhivum farni, kojeg do vezda nije bilo, i kojeg ja ova prešestna letta počelsem slagati, jerbo Documenta vse širom raztepena našelsem. Ovo Letto čisto zgotovilsem, i u red postavil, poleg razlučenih zadržajov dotičnih Pisam, tak da sada u jednom ormaru vsa Documenta, vsi Protocolli, i vse Cirkvene kasse sprepljene su, i sklučom zaperte. – (50)

1854.

Akoprem prošastno letto vnogo vu farnoj Cirkvi jesem dal popraviti i u red postaviti, – kano vse Altare ponoviti, – tarac napraviti, – polovicu krova pokriti, – Zvon prelejati i povekšati, i ostala nekoja, koja

sem za boljše potrebna videl. Vendar ipak još vnoga su ostala i Čekala, koja ovo letto stranom ponovljena i popravljena, stranom znova pri-skerbljena jesu. – Cirkva farna koja od letta 1835 nije bila belenji, ovo letto iz nutra i iz vana vsa je pobeljena i pofarbana, porture po zidu iz nutra nove postavljene. Škropilnice za svetu vodu pod korušem kamenite, koje prilikom porušenja Cirkve i Turna pret 70 Letti poterle su se i od potlam onako stale ovo letto zopet za S: vodu deržati priredjene tak; da postament kameniti je od zgora zravnian i na njega iz žutog pleha čerleno pofarbane posude denjene, u kojih s: voda stoji. – Lavatorium, kojega nikada nije bilo u Šekrestii, ovo letto novi je pribavljen, i nuter postavljen. Žlebeki plehnati na obloke Cirkvene postavljeni, koji zašprih od kiše nepušćaju po zidu u Cirkvu curet, nego van odpravljaju. – Krovek ober vrat plehnati postavljen, da iz krova Cerkvenog padajuća kiša, ljudem po glavah necuri. Vrata Cerkvena pofarbana, i Razpelo ober velikih vrat znović malano. Zadnić na Turen obloke, koje predi nije imal, ter tak jako zamakalo na grušt, kada po vetru kiša ali sneg je padal, ovo letto na vse četiri obloke dalsem zapor narediti, koj vezda i Zvonara čuva, i grušt takajše od zašprihov kiše. – Nadalje kajse tiće farne Cirkve: Pravda ona koja poradi Jezuićkog Gaja najmre komada Cirkvene gore letto 850. po Baronu Rauhu bila podignjena, i letto 852 pred Zemaljskim Sudom pretresivana. Ovo Letto dokončana na stran Cirkve, i dne 6. Stud: istog letta pod brojom 3718 za ugašenu proglašena. Cirkvena Gora ovo Letto i od mužih velikum silum počela se je bantuvati, ovi najmre iz sela Borčec, koji večkrat pojedince kvara nutri delalisu, i zarad toga plejnani i biršażeni bilisu. Ovo Letto u velikom broju nutar narupilisu i jeden komad ove gore čisto fundali. – Tužba je po meni postavljena, na koju precemba odlučena je bila po Sudu, i 16. Svibnja isto letto, kvar učinjeni na 1000 fr. precenjen. Kojemu izplaćivanju kvara nisuse povdali, već fiškali su si zeli i pravdu podigli, da oni takodjer imaju pravicu nutri seći, pravda teće; kako pako dokončana bude u svojem redu spomenul buđem. Zvan ovog posla z-farnum Cirkvum ovo letto imanog, jeden drugi vnogo vekši i težeši je bil, i to je bil popravek on veliki, i tak rekuć, novo zidanje Kapelle S: Ivana u Jablanovcu. Ova kapella, kano i ona perveša S: Roka koja godinu 1851 ponovljena je, tako zapušćana je bila, da krov njezin na sve strani curel je i celi grušt krovni već zegnii je bil, ktomu forma njezina više jednoj suši ali komori prispodobit se mogla, nego jednoj Cirkvi. Ovu anda kapellu iznović bilo je potrebno vredit i velike stroške vćiniti, a vu kassi njezinoj niti polovicu ktomu poslu penez nije bilo. Zato večkrat z-ljudstvom od toga potrebnoga popravka jesem se spominjal, i nagovarjal na vse moguće načine dabi vu penezih pripomogli, i bilsem je na to genul, dasu obećali pomoć u tom poslu, na koju sem se ja zanesel, ter sem vu vekše đelo pri ovoj kapelli dal se napeljati. Najmre cele stare kapelle je bila forma ova: Turen je bil mali sredini cirkve na bolti stojeći, zidi jako niski, osebujno od velikih vrat, na koja krov dok

je bil izpeljan kakti na jednoj suši. Vsredini je bila Cirkva prezidana i vrata je imala vu Sanctuarium napravljena, od kud je moči zaključiti, da vu svojem početku je morala jako mala kapelica biti, i potlam negda knjoj je dolnja stran prizidana bila. Ovoj anda tak izpisanoj kapelli ter ktomu tak rekuć prez krova, ova vezdašnu formu zavdati vnogo truda je stalo, stem bolje buduć da ljudstvo ono, koje predi po mojih nagovorih vsu pomoć je obećalo, sada nise dalo niti po material potrebni kdelu već njim se moralo jako ostro zapovedati: – kajse pako tiće težakov: ovi večkrat nisu niti došli Meštrom pomagati i dvoriti, nego potrebno je bilo po detičih selskih tirati, a s inkaserajnem pako potrebnih penez bilo sto neprilik. Nemislim ovde vse ljudstvo u občinskom, ar kakse vsigdi najde dobrih ljudih, takse i ovdi pri ovom poslu našlo koji su me posluhnuhli i pripomagali, da je posal vendar doveršen, celi pako popravek stal je iz sledećih stvarih, najmre: (52) Turen vsredini Kapelle stojeći vu sebi slab i pogibelen za zrušiti, bilo je proć genuti skupa zidom onem koj vu kapelli je stal, ter kapellu na dve strani delil. – Zatem vnogo nižeši zid dolnji strani kapelle bilo je dozidati, ter novi čisto turen iz fundamenta zidati kak vezda stoji. – Novi grušt celi za krov i ščrepom Cirkvu, a Turen splehom pokriti. – Ovo celo delo zvan foring, i pešickih težakov koje ni bilo potrebno platjati. – U gotovom novcu znašalo je okolo 650 fr u srebru. Kapelski pako celi imetek skupa z-onemi 60 f. sr. koje poleg dozvoljenja Duhovnog Stola u pomoć od farne Cirkve jesem posudil: znašal je 313 f 39 kr. Falelo je anda do 337 fr. sr. i ove z-velikum mukum i trudom komaj od farnikov dobil jesem, ar z-dobrovolnemi prineski oko 150 fr. samo inkaserano je bilo; ostalo anda razdelilsem na duše, i dvakrat po celoj fari iduć, komaj skupa zebal. Kajsem odkupil, i koje delo izplatil z-kapelskem lastovitemi penezi, najmre onemi gore napisanemi 313 f 39 kr. to ti knjiga računov kapelskih zadovolno pokažuje. Z-ovemi kako penezi od ljudstva dobleneni; kupljen je ves cigel za novi turen. – Zatem vse zidarsko delo vu zidanju, najmre nadozidavanje Cirkve, i zidanje celog turna iz fundamenta, zadnjić Cimerman koj krovni novi grušt za turen je delal, i Klanfar, kojgaje splehom pokrili, izplateni jesu ukupno računajuć do 340 fr. Ovak delo Cirkveno za ovo letto napervo vzeto doveršeno je bilo. – Ali drugo ne menje teško je bilo ono, kojese poprijel bil okolo faruih stanj: ovde najmre vnoga su još potrebna bila, koja perveša letta nisem mogel vsa zveršiti, i ovo stoprav letto, i to zmojemi lastovitemi stroški včinih, i 2-mojemi penezi izplatil jesem; – Obloki na farofu jako vre zločesti su bili tak, da veter prek vu hižu puhati je mogel. – Pod vu palači razdert, da človek vu čavle jese zadeval, koji su iz razdertih desek van šterčali. Kuhinski krov dreveni čisto se vre došel i sperhnul je. – Na pevnicu prek je curelo na vse strani po bolti. Na ove vse potreboče iz mojega žepa je bilo potrebno (: buduć da niti kollatori, niti ljudstvo kaj pripomoći je hotelo), trošiti. – Oblok anda iz čela farofa, 5 čisto novih dalsem (53) napraviti, najmre novi futer, nove nuterne i vanske

obloke, i za letto nove šaluporke, ostalo pako dalsem popraviti. Na kapelanii jednoga vekšega napraviti, ar pređi je bila samo lukna kakti na komorici; 8 oblokov dalsem takaj zelenum farbum iz vana pofarbatu, iz nutra pako belum. Ovo celo delo oblokov na 80 fr. sr. koštame. Po doveršenem ovom novi Pod vu Palaču dalsem postaviti, i palaču zmalati, ovo delo stalo me je do 25 fr. sr. – Na kuhinju novi Dahštul postavljen, z-črepom pokrita, i od napervo podzidana, košta do 60 fr. sr. Na Pevnicu novi krov postavljen, gde farniki polovicu šapa dalisu, a ja to drugo, i Meštre pokrivače svakog na dan po 40 kr. plaćal i koštal. Kaj vse skupa znese do 30 fr. srebra. Ktomu dalsem Prešu popraviti, i novu cev iz pleha deti, po kojoj mošt vu Pevnicu curi. – Najzadnjič dalsem komad nahizja ober Palače z-deskami popoditi, da žitek bolje čist čuvat se more, i dase tuliko zemljum i prašom nemeša. I ovosu čini moji za letto tekuće bili, ter zvelikum mukum, trudom i mojemi stroški, izpeljani i doveršeni.

1855.

Pri farnoj Cirkvi ovo letto nekoji menši popravki včinjeni, i nekoje stvari za Cirkvu pokupljeni jesu, ali ove vse posebi imenuval nebudem, već bolje znamenita spomenul budem. Ovo Letto po Presvetlem Gospodinu Ivanu Kralju posvetjenem Biskupu Likopolitanskem, i Velikem Prepuštu Zagrebačkem, Berme Šakrament u ovoj farnoj Cirkvi podeľjuvan je. Ov najmre po nalogu Preuzvišenog Gospodina Nad Biskupa Zagrebačkog Juraja Haulik taj Apoštolski posel po Celom Kotaru Stubičkom zveršiti je imal, i takodjer zveršil je; i to dana 20. Lipnja početak je včinjen na Bistrici; od kud po redu iduć vu ovoj fari dana 26. isti posel duhovni obavljen, ter dalje svojem redom kak fare stojiju (54) hodeć dana 30. istog meseca na Pušči doveršen i zgotovljen. Istom prilikom deržana je po prespomenutom Gospodinu Biskupu i Prepuštu takajše Summaria Vizita kanonička. Koja veliko veselje je zrokovala i probudila u Serdcu prehvalenog Biškupa i Vizitatora, kada je opazil: vu kak lepem Redu je farna Cirkva, i kapelle njezine, skupa sa farofom i ostalemi stanji. – Kak veliki napredak u Nauku Kerstjanskom ne samo pri Školskoj detci, koje je bilo više od 120 glav, nego takajše i pri celem ostalem farnem ljudstvu. Kada bi nadalje videl da Protocolli farni z-najvekšum pazlivostju vodiju se, ter vsa vu najlepšem redu u Archivu nahadjaju se skupa z-Cirkvenemi kassami; kojeh Imetek i glavnice, akoprem vnogi veliki popravki bi bili včinjeni pri Cirkvah, vendar nije bil pomenšan, nego jošće povekšan, – k vsemu tomu pristupila je jošće ona velika od strani ljudstva farnog pohvala i dopadnost, koju je čuti priliku imal isti Presvetli Biškup. I zato očitó pred nazšenemi se je izreked, da takovo veselje jošće nigdi nije počutil. Dapače u Zagreb po doveršenem istem poslu Apoštolskom dojduć pristupil je k-gore Prehvalenom G: Nadbiškupu ter želju mojeg posluvanja vu Vinogradu Gosponovom Njemu očitual, i u vsemu kak najbolje pohvalil. – Zvan

onog Društva i Bratovčine Prečistog Serdca Marianskog, od kojeg sem gore letto 1852 pisal. – Jedno drugo ovo letto na očivestnu želju Preuzvišenog G. Nadbiskupa je vpeljano u ovoj Fari, i to je »Bratovčina Svetog Detinstva Jezuševoga« Najmre prehvaleni Verhovni Pastir razposlal je tiskane Pozive po celoj Biškupii, u kojima glede vpeljanja istog Društva Želju svoju očituje, i zajedno dužnosti i duhovne hasni kotrigov obilneje raztolnačuje: Ovu Želju Verhovnog Pastira kadabi bil u Cerkvi ljudstvu u primernom na tu sverhu govorom po meni deržanom napervo stavil, 36 oglasilo se je Rođiteljov koji taki svoju detcu zapisati dalisu, i zajedno obečali poley prepisa istog Društva, na godinu od vsakog deteta po 12 kr. platiti, koji penezi na Duhovni Stol putom Podjošpristra šaleju se, ter se na odkupljenje detce poganinske obračaju. One dve S. Meše, koje poley prepisa Društvenog vsako letto imaju se odslužiti, (55) jasem se zavezal služiti. Najmre vu protuletju za vse žive, a u jeseni po Sesvetih za sve preminuće kotriige istog društva. Kako pako mene nebude, tak razmeva se da i moja dužnost prestane; tak gledeć ovih dveh S: Meš; kak i onih gore napomenutih 4, koje služim za kotriige Bratovčine Prečistog Serdca Marianskog, Ali ufamse, da to dobro svojem ovcam skratil nebudeš, i Ti Brate koj za menum došel budeš; jerbo cil tak Bratovčin je povekšati Hvalu i Diku Božju, ter verno ljudstvo vu zadobljenju Blaženstva Vekivečnoga podpomagati. Zvan ovih do sada spomenjenih, koja tak rekuć na farnu Cirkvu spadaju, imam jošće gledeć kapellih nekoja znamenita i spomenka vredna, i to je on veliki Popravek i iz cela ponovljenje kapelle S: Vendelina na Dolnji Bistri, koje ovo Letto pred Bermum deržanum već z-gotovljeno je bilo. Akoprem vse Cirkve Bistranske, kaksem to gore po redu spomenul, vu jako žalostnem stališu nahadjale se jesu pred mojem došastjem. I pak med vsemi, Kapella S: Vendelina najbolje zupuščana je bilo, i to od više vre lett. Ar Letto 822 prilikom deržane Visite u ovoj Fari kaksem gore spomenul, vu tak žalosnem stališu je nadjena, da isti Visitator Kanonik i Jašprist naložil je za ono vreme bivšemu Plebanušu, da ako ta Kapella na škorom nebude popravljena i u bolši Red postavljena, da ju ima kasserati. Ter od onog vremena do mojeg došastja čisto nikakov popravek ni bil včinjen. Anda vsaki moresi misliti, kak je zgledala ta Kapella, koja 1822 vre bise imala bila kasserati, ter vu istom stališu tijam do letta 1855 prez popravka čekala. Želja vu meni zbudilase je taki pervo letto vse u red postaviti, ali nije bilo mahom vse moguće, buduć da pri farnoj Cirkvi, i pri ostalih drugih Kapellah vnogo popravka bilo potrebno, ktomu još ista Kapella nije imala potrebnih penez dabise popraviti mogla, moralsem anda najperviće gledati odkud potrebni penezi dobit bise mogli, Grofici Dolno Bistranskoj Oršički večputi govorilsem i nagovarjal da pripimore k-popravku, i na tuliko zmojemi prošnjami genul, da kada bi bila Dolnju Bistru imanje prodala, nekakve letve, koje za vert Mirovnički si je bila priredila, te iste letve Kapelli S: Vendelina prikazala- dase najmre (56) imaju letve prodati, ter dobljeni za nje penezi na popravek kapelle obrnuti. Ove anda iste letve prodalsem Plebanušu Stenjevačkomu Ale-

xandru Srnelec za 95 fr. – Ali za popravek još tuliko je bilo potrebno, kapella pako samo 26 fr. svojih penez je imala; kaj mi anda drugo ostajalo, kak da na dobrotu farnikov obrnemse, ali i pri farniki celu potrebnu šummu peneznu nisem dobil, ar vsi skupa farniki samo 45 fr. sr. skupa prinesli jesu. Medtemtoga posel započelsem bil, i zato jako teškum mukum zgotovil. Z-kapelskemi penezi onemi najmre 26 fr. Obloki novi napravljenisu i Ormarec za opravu Cirkvenu spravljat. – Z ostalemi pako penezi celi novi Dahštul ž-črepom pokrit i novi Turen (:ar predi nikakov ni bil:) splehom pokrit; zvana i znutra zidi znović povrajhani, i od napervo zid gore do turna nadozidan, i zdignen je bil. Ter takvem načinom po meni, ona Kapella, koja je bila zarad svojeg zapušćanog stališa odlučena za kasserati, nazad je čisto ponovljena, i u onaj red postavljena, da opet Služba Božja vu njoj zveršavat se more; Ovo Delo pred Fermum zgotovljeno je bilo, ter veliku dopadnost, kaksem gore spomenul, zrokuvalo je pri dotičnem Duhovnem Poglavarstvo, kada videlo je, da oni posli, koji do sada za nemogućne deržani su, po meni vendar zgotavljajuse; Ali Bogu Vsamogućemu naj bude Hvala vekivečna, koj mi je dal svoju Milošću, da Njegove S: Cirkve mogel sem ponoviti i polepšati, i želja je vu meni goruča, z-vremenom još više včiniti na vekšu Hvalu i Diku Božju. – Nadalje kajse pako tiće farnih stanjih: pri ovih sem i ovo letto znašel nekaj potrebnoga za popraviti, i to je bila dolnja štala na proti farufa, vu sredini Dvorišća stojeća, na koju letto 1850 čisto novi krov postavilsem. Vu ovoj štali pod i jasle čisto vre došlesuse, farniki nisu hoteli popraviti, još menje pako z-nova napraviti, kaj mi je onda drugo ostajalo, kak z-lastovitemi mojemi penezi to včiniti. – dalsem anda drevo piliti, i novi čisto pod i jasle nutri postaviti. Pilari, Cimermani, z-ostalemi troški ober 50 fr. stalisu me, i ove peneze iz mog žepa dalsem; ar stvar potrebna je bila, a pomoći od nikud nije bilo.

(57) Ovo Letto verificatia sa kmeti Plebanuša Biztranskog deržana je bila; i to 15 Lipnja; – za dase Nadomešćenje odlučiti more, akoprem Inventar napervo stavlja samo 11 1/8 šešijah kmetskih, ja ipak obavilsem da 11 6/8 odlučeno je za nadomešćenje, koje ako kada sledelo bude; tak Plebanuš Biztranski 5/8 šešie vekšu hasen imat će, nego bilo bi, poleg Inventara računajuć. Ovde opet dohodke po nekuliko povekšal sem za hasen mojih naslednikov, osebujno pako onda kada Činžarske grunte z-mojemi velikemi troški kak to gore vre spomenjeno, obranilsem. – Zadnič još je jedna stvar, akoprem žalostnog spomenka, koju ipak prepustiti nemrem da ju nebi spomenul, buduć da sem već gore spomenul i obečal, da i od ostalih dogodjajov i pripečenj mesta ovoga od letta do letta pisal budem. Ta stvar je veliki Pomor, koju vu ovoj fari letto ovo ladal je od 20:7 br do 20.8 br i to u jedinom selu Jablanovec. Gde kolera tako je počela ladati ,da niti vračitelji već blizu nisu hoteli dojtii, nego samo vračtva po ljudih drugih pošiljali, ista Rodbina nise dala blizu k-takvem betežnikom bojeć se da nebise okužila od betega. Beteg isti nekuliko samo vur je terpel, i taki sledela je smert, tak da vnogi u jutro jošće zdravi, na večer pako u Lesu jesu bili. Nagli takov

Pomor Redovnikom vnogo posla zavdal je, ar vsaki čas bilo je treba u Selu iti. i zato mislil sem, da ako na skorom neprestane da negdi bliže k-selu budemse nastanil, dami tak leže duhovne posle izbavljat bude. Medtemtoga Višni Gospodin Bog smiluvalse je, i taj bić serditosti svoje od ljudstva ovog odvernul. – Zvan ovog Pomora kolere; još jeden drugi vekši je bil u ovoj fari letto 1850. najmre Tifus. Ov na tuliko pod jesen istoga letta haračiti po celoj počel fari, da nije bilo moguć zadosta betežnike vse obskerbeti sa SS: Sakramenti, i nekoji predisu preminuli, nego bi Redovnik bil tegnul k-njim dojt, i veselje S: Vere njim pode-liti. Ova dvoja vremena jako pogibelna su bila za Redovnike fare ove, buduć da kužni betegi su bili, z-kojemi lahko bise dalo moći natepsti okolo tulikih betežnikov hoćeć, ali po Milošci Božji občuvanismo i zdravi i živi ostali iz tulikih pogibelih. –

(58)

1856.

Imenik farne Cirkve Bistranske najmre ona velika Gora, koja tak od strani Gospoštinah, kako i od mužov naveke bantuje se, i kak to vre predi večkrat spomenulsem. Ovo takajše letto vu miru nije ostala. Ar Borčani koji 1854 velikoga kvara silovitum rukum vu njoj napravilis; opet ovo letto haračiti počelis. Tužba je postavljena proti istem kvaročincom, i precemba Sudbena napervo vzeta dana 6^a Stud. istog letta, koja na više Stotin forintih iznaša. Pravda je vsevdilj u tečaju još od pervešega kvara letto 1854 učinjenoga, kak dokončana bude nezna se, jerbo isti ljudi vsakojakemi krivemi svedoki pred Sudom po svojem fiškalu radi bi dokazati, da pravicu imaju nutri seći. Gde vendar do sada nigdar nisu imali. Kajse pako tiće Kapellih. Od Svetog Ivana Kapelle za spomenek vekivečni pisati morem ono veliko delo, koje opet ovo letto prez vsakoga stroška kapelsko s Almuštvom farnikov doveršil sem. Ova najmre Kapella letto 1854 nekaj svojemi penezi, nekaj pako od farnikov alduvanih, iz svojega takrekući porušenja zdignjena i ponovljena je bila. – Ali u istoj kapelli tarac je falel, ovoga iz kapelskih penez nije bilo moći napraviti, jerbo njih bilo, i onih nekuliko forintov koje sem vu istoj kassi imal, želel sem na nove obloke i vrata potrošiti. Kaj mi je anda drugo ostajalo, nego farnike vu to vputit i nagovoriti, dabi vu ime Almuštva na istu kapellu tuliko alduvali, da se potrebni tarac napravi, i želja moja je izpunjena i cil dostignjen. Stroške najmre celog toga novoga taraca koji su znašali 132 fr srebra razdelilsem na duše cele fare takvim načinom, da Sela Dolnja Bistra, Oborovo, Gornja Bistra, Poljanica, vsaka duša 2 krajcara bi dala. – Sela pako Novaki, Bukovje i Ivanec vsaka duša 4 krajcara. – Jablanovec pako vsaka duša 6 kr. takvim načinom skupa znošena je šumma od 132 fr. sr. i tarac izplatjen – imalsem zadnjić i ovde tverdokornih nekuliko, koji nisu hoteli dati; ali ipak po nagovarjanju obavilsem, da prespomenuta potrebna šumma penezna dobljena je bila. – Gledeć Altariih Plebanuševih, ovo letto velika prememba je učinjena, i takajše vu 4 fr. 24

kr. povekšane jesu. (59) Budući da Altarijanski penezi pokojnog Franca Oršića kanonika u 263 fr. 9 šajna. Zatim Ignaca Kleščića Plebanuša Bistranskog u 400 fr. šajna, i najzadnič Bare Šantić u 196 f 40× šajna sastojeći, i do vezđa u Travnikih Činžarskih ležeći. Ovo letto po Preuzvišenem G. Banu Grofu Jellačiću kao Vlastelinu Novo Dvorskom prilikom odkupljanja Činžarskih gruntov povernjeni bi bili, ter uz 5/00 uloženi, nebi zaslužene meše po 1 f sr. pristojbu iznašali. Obernulsem se na Duhovni Stol z-molbenicum da pokchdob meše ove Altarijanske sada izpod forinta bi bile, dase naj reduceraju na prepisani Stipendium od 1 fr. sr. – I odlučeno je po Preuzvišenem Kardinalu NadBiskupu Zag. Juraju Haulik u Seššii od 1. kolovoza 1856 broj 2268 da za pokojnog Franca Oršića na mesto 13 S: mešah, od sada samo 5, i vsako petu godinu 6. služiti se bude imalo. Za pokojnog Ignaca Kleščića na mesto 20 S. Meš. od sada samo 8 služilo se bude. I najzadnič za pokojnu Baru Šantić na mesto 9 samo 4 s: meše imajuse vsako letto služiti. Verhu koje takvem načinom po Verhovnom Duhovnom Poglavarstvu včinjene Premembe Pismeni Decret u Archivu čuva se. Ovak terh koj do vezda veliki je bil, kada najmre vnogo S. Meš prez Stipendiuma primernog odslužit se je moralo, pomenšan je sa 25 mešah; prilika anda dana Plebanušu, da na mesto ovih, druge S. Meše more služiti, najmre na nakabnjene svojih farnikov, ter tak sebi nešto zaslužiti. Ovo letto nova Altaria za Plebanuše Bistranske po Baronu Levinu Rauhu je vtemeljena. Ovomu najmre od Cirkvenog farnog tersja vsako letto imalose je vu ime gornice 4 f 24 × platjati. – Prilikom pako deržane regulacie z-Gornjaki svojemi dana 30 Travnja u Gradu Lužnica kamo i ja pozvan bilsem, očitoval se je pred Podžupanom Josipom Pukšec, da u budućem prepomenutu gornicu više nepotrebuje, nego da na Altariu obrača za svojeg pokojnog Otca Daniela Rauha takvim načinom; da vsaki Plebanuš Bistranski na letto 4 S. Meše odslužit dužen bude za Njegovog Otca. – i u to Ime prenapisane 4 f 24 kr. iz kasse Cirkvene zdigal bude. Po oni anda gore napisani reductii zatim po ovoj novi Altarii, opet za nekuliko forintov povekšani su dohodki Plebanuša Bistranskoga. Ali i potrebnisu, buduć da vsako letto vekša štibra platjat se ima.

(60) Jedna jošće znamenita prememba ovo letto včinjena je koja zasluguje, dase u knjigu ovu zapiše, i ta je vu Grobju včinjena. – Grobje najmre farno gledeć na broj Duš fare ove premalo je znajdjeno od svet-skog Poglavarstva. I zato dana 2. Listopada ovog Letta komišia izišla za predvidet kako bise moglo povekšati, ali kam drugam na vekši prostor u polje premestit. Ista komišia tamo je posluvala, dase od ovuda u polje premesti, videć pako ja, da se po tom veliki terh za Plebanuša hiće nastupiti, koji vsako vreme na grobje iti moraju za sprevodit mertve, ako najmre grobje od ovuda odaljeno bude. Zato na vse načine posluval sem, dase ovde i na dalje zaderži i ustanovi. I obavilsem z-mojimi načini, da volja moja je izpunjena, i grobje vu istom mestu na dalje ostalo. Povekšano pako je sledećim načinom; najmre od Zvonara Kecerina strani, vzeto je njegovoga grunta okolo 400 klaftrov, za kojega Občina 150 fr. njemu platila. Zatim od dolnje strani najmre dilem uz

put u selu pelajuči, prazni prostor okolo 400 klaftrov velikoče pridan grobju, ter tak staro grobje za 800 klaftrov povckšano biašč. Na ovo grobje isto letto, po meni novo Razpelo čerleno pofarbano z-plehnatem krovekom je postavleno i blagoslovljeno vu Nazočnosti velikoga broja farnikov. Zatem od političke Oblasti proglašeno; da uslied najvišeje Oblasti na svakom grobju mertvačka komora imase zezidati. Ovu hotelisu čisto na spodobu prave komore prez turna i prez spodobe Cirkvenc zezidati, ar ju Občina dala zidati. Ja ipak za polepšati isto grobje taj plan Občine obernulsem, i formu kapelice dalsem njoj. – Najzadnič kajse tiče Plebanuških Činžarskov gruntov, vu branjenu takvih i ovo letto posla sem imal: Najmre on Junnč, od kojega sem gore u svojem redu više toga pisal, ovo letto dal je tužbu na istog Preuzvišenog Bana, u kojoj tersise dokazati, da njegov grunt nije Činžarski, već pravi Urbarialski; i zato dase ima od ladanja dače osloboditi. Njegova tak osnovana tužba putom Vice Comeša došla je na mene, za dase očitujem, kakovum pravicum od njega daču potrebujem, buduć da grunt uslied njegovih đokazov urbarialski bi bil. Očitovanje po meni složeno i na dotični sud poslano taj sad je doprineslo; da on dana 23. Svibnja istog letta na davanje dače, i na dalje obsudjen je bil.

(61)

1857.

Buduć da mešna oprava, koja za vekše Svetke kod farne Cirkve bila je odlužena, već počela jese mazati i dreti, zato Prečasni Duhovni Stol jesem oprosil, neka mi dozvoli jednu lepu Kažulu kupiti, prošnja moja temeljita bila jest posluhnjena, i dozvola mi je podeljena, ter kupio sam u Zagrebu kod Huzeka iz čerlenog Baršuna celi Apparat Mešni, sa zlatemi posturami obšit, u vrednosti od 115 f. srebra; takvem načinom Cerkva je dobila Kažulu, kojoj malo para bise našlo u lepoti. Ovu istu godinu kupiosam one dva Angjele posrebernjene koji na Tabernaculumu stoje, ar predi suse gore svečnjaki metali i dogodilo se je večkrat, da sveća takaj i na Altar od zgora je opala. – Kajse tiče zemljiščah župnih ovu godinu sledeća prememba jest učinjena. Po glasu Carskog Patenta od 2. Ožujka 1853. imajuse Činžarski grunti razterecat, to jest ili odkupit nazad, ili pako prodat Činžaru. Uslied istog Patenta Buduć da ono zemljište koje Kecerini deržalisu i od kojeg obilneji Izpis nahadjase u godini 1851 naveden. Nebi ja bil mogel nazad vzeti, jerbo su isti Kecerini na njemu zprivolenjem pervog Župnika Glasića stanja svoja ponappravili ostajalo mi drugo nije da iste ljudi tamo genem, da oni mene neka izplatiju, po glasu Patenta primerno Činženoj dači odlučila se glavnica izplatna, ova bi mala bila, ar 6 f 40 kr. Činža glavnica odmeruje se Sto i nekuliko forintov najmre 6/00, ja ipak z-dobrovolnem dokončkom sa spomenutemi Kecerini stvar celu tamo sam dovel, da 300 fr. srebra kano isplatnu Glavnicu za isto Zemljište privolilisu dati. Kamo pako te penecze obernulsem to dole niže god. 1874. napominjam. Nadalje kajse tiče one Juštove Zemlje kojase u Inventaru na-

pominja, i koju ja pravdenim putom od dotičnog Činžara Josipa Lončara dobiosam sa ne malemi troškovi, ar se isti Činžar 6 godin pravdal sa mnum. Buduć da ta zemlja malu hasen bi bila pridonašala, zato nju, sa još dvemi komadi koje Minković Kovačenec iz Kopana letnog je deržal i koje ja njemu (62) uzelsem, skupa zjedninilsem, ter tako za naseliti jednog Cloveka priredil, koj od prespomenutih Zemljištah vekšu hasen Župniku davat bi mogel, nego je, do sada bila. I zaisto tako dogodilo se je. — Stanoviti Jakob Gustović oprosil je mene da mu dopusti na tom gruntu hižu napraviti, njegovoj prošnji privolilsem pod sledećemi pogodbami 1^{ic} da on od tih sveh komadov vsaku godinu u gotovom novcu 8 f. sr. plaćat bude moral, jednoga Purana ili dva kopuna davat, i od Jurjeva do Miholja iz desetog vino Župnikovo točiti. Kojim pogodbam on pristupil je, ter odmah Ugovor u tom smislu sklopljen jest, koj u Arkivu nahadjase. Takvim načinom prenadevena Zemljišta, koja nisu na godinu od 6 f. većju hasen Župniku davala, sada davaju do 30 fr. vrednosti, i negda takodjer više. — Gora Cirkvena s kojum naveke posla ima ovdašnji Župnik, i koju vekoma (:tak proti Gospoština- nam bližnjem, koje dela vu njoj dobili bi radi, kano i proti Borčanom, koji vsevdilj po derva nuter hodiju:) brani je potrebno, i ovo letto vnogo skerbi i posla mi je zavdala. Borčani najmre ovu Zimu u velikom broju silovitim načinom po derva nuter hodilisu. Tužbu včinilsem pred kotarskim Predstojnikom i prosilga da Precembu odluči i krivee potlamkam telovno kaštiguvani budu, na izplatjivanje kvarov obsudi i prisili. Prošnju moju je posluhnul i precembu odlučil, najmre svojega Adjuncta i dva Procenitelje Prisežne. Ovi tako odlučeni i izebrani procenitelji znašlisu do 700 fr. srebra kvara. Ali kadabi kvaročinci od kotarskog ureda obsudjeni bili, apeluvalisu na Zemaljski Sud. Ov pako celu tu Precembu je zahitil iz onog zroka. Sto učeni i vešti u tom poslu Šumari nisu tu precembu učinili bili, već privatni ljudi. Jeli pako to zadovoljen zrok biti more? precembu zahititi i kvaročince bez zaslužene kaštige pustile? sudi sam, koje ovo čitaš. Izto ovo letto zvan ovog kvara i drugi menši učinjeni biaše, iz med kojih samo jedan od 37 fr. putom Kotarskog ureda dosudjen jest Cirkvi, i dotični kvaročinci na izplaćivanje istog prisiljeni biaše.

(63)

1858.

Cirkva farna do ovog letta, Božjega Grobeka nije imala, već presveti Sakrament na Altar se je samo postavil pred S. Križom, i tako cela pobožnost proti Svetom Grobu se je izveršila. Ali videći da to običaju Cerkve katoličanske podpunom neodgovarja mislilsem večkrat kroz prošastne godine o formi priličnoj za Božji Grobek, i buduć da u Cirkvi, kapele nikakove za taj cil nije, odlučio sam na istom Altaru S. Križa shodnu formu složiti i podiči, koja za one dane pobožnosti složiti se more, ter po doveršenoj pobožnosti opet spravit se more. Celi taj plan ne samo pri domačih Župljanih nego pri stranskih veliki dopad-

nost je našel, i cela spodoba tog Božjeg Grobeka tako po meni podignu- tog i vpelanog, vno go služi na povekšavanje pobožnosti onih svetih da- nov. — Kajse tiće Kapelle S: Ivana koja prošastne godine na kuliko je bilo moguće u dobar stališ biaše postavljena, ovu godinu sa novemi lepemi vrata jest providjena, i tri nove prostraneje obloke je dobila. Cirkvena Gora i ovo letto od Borčanov veliki kvar učinjen počutiti je morala, i to u mesecu Veljaće seljaki iz Borčeca u velikom broju nuter silili su, na što i ovdašnji župljani počeli su se kupiti za braniti goru, i silu sa silom odvernuti. dogodilo se je pako, da kadabise tako od obo- jih strankah ljudi u gori zestali, ter Borčani videli da naših je manje nego njih, nahrupilisu na Podgorce seljake iz Jablanovca i nekoje jako iztukli, med ostalemi Janku Martinčiću kojega kano Lugara sam imal, ruku mu pretergli. Na što odmah Tužbu na Zemaljski Sud sam predal, iztraživanje potrebuval, i zadovolšćinu molil. Prošnja moja stranom biaše posluhnjena stranom pako ni. Iztraživanje je taki preduzeto, ali žali Bože kako mise vidi da hoće bez uspeha ostatici — precemba nije bila dozvoljena, niti kakova zadovolšćina do sada đana, jeli pako potlam budese dalo neznadem, jerbo Proces jošće z koncom ove godine nije doveršen. Da pako to branjenje Gore Cirkvene želni uspeh zadobiti (:poleg vsega mojega truda i mojega u tom poslu odvetnika:) do vezda jošće nije mogla, uzrok je jerbo od strani Gospoštine, od drugi strani seljaki proti njoj podižuse (64) sa onemi sladkemi rečmi »da pravo nutra imadu tak kano i Cirkva« to jest da su skupuživatelji sa nami »ter tako Sud dotični dvoji jeli naša tužba pravedna ili pako ne? I stranom mise vidi da seljakom bolje nagnen jest, nego Cirkvi, ar ona zločesta misel lada, da seljakom je bolje potrebno to Sume nego Cerkvi. Buduć pako prilikom učinjenih vsakojačkih precembah, kako takodjer i kod suda iztraživanju opaziosam potreboću onu, da Lugari stanoviti bi morali biti, i ovi pod Prisegu se staviti bi imali. Zato odebrao sam za taj posel dva dobra i poštena muža, koji već i onak dulje vremena tu službu izveršivalisu, najmre Janko Martinčić i Stipana Šimunec, tak izebrane po meni Lugare javio sam Kotarskom Uredu za potverđenje i molio da se zapriseže, što takodjer i učinjeno biaše, na to dano je vsa- komu Pismena Izkaznica službovanje podeljena moć nositi Puške i sta- novita Znamenja na šeširu vu vremenu službenog putovanja po Šumi, ter ako bi njemse kvaročinac suprotstavio, jakost imaju oružje upotre- biti. Jeli pako to zločince od kvarov poplašilo i odvernulo bude? ne- znadem. — Godine 1848 obća želja za narodnim jezikom i njegovim izo- braženjem porodilase, i to jest bila uzrok da iste, Matriculae Župne u Narodnom Jezikom vodit su se morale kano i vsi ostali Zapisniki i ra- čuni Cirkveni. Ta naredba do ove godine krepost svoju je imala. Ar kadabise kod svetskih poslovah Nemški jezik vse bolje upeljivat začel, Zbor Biskupov Austrijskih u Beću odlučio je, da Cirkveni poslovi u Cerkvenem Jeziku to jest u Latinskom vodit se imaju. I uslied te na- redbe vse Matriculae spočetkom ove godine u Latinskom jeziku zapo- čete jesu pisati. Želja pako ona u večji Zavez i jedinstvo sa ostalom Nemškom stupiti je zrokuvala da ovu godinu velika promena u novcu

Austrijskom jest učinjena. Najmre stari kurs od 60 kr. na forint računajuć premenjen jest, ter 100 krajcara na jedan forint opredeljeno, iz tok uzroka vsi stari novci opozvani su, ter novi načinjeni, u kojih također i računi vsi vodit se imadu., Iz prememba za računovodje velika teškoća porodilase je, jerbo tako glavnice uložene, kano i kamati tekući imalisuse na novi novac i njegov kurs obratit.

(65)

1859.

Želja moja, koju vnogo godin imao sem, te zarad pomanjkanja novac izpuniti se nije mogla, ovu godinu jest izpunjena. Najmre Turen farne Cerkve, koga župnik Dollačky godinu 1796. sa velikem trudom zezidal je, i deščćenim krovom obskerbel, počel je isti krov na više mestah cureseti, ovoga sa deskami znović pokrivat bi bila stvar od velikoga posla, a vu sebi vzeta od male vrednosti, ter ktomu nestalna. Zato želio sam na vsaki način đase ili plehom belim, ili kufrom pokrije. Sa belim plehom pokrivanje koštalo bi bilo do 1800 for. i ti troškovi odmah namiriti bise bili mogli, jerbo tuliko za ono isto vreme u Cerkvenoj Blagajni novac jest bilo. Ali buduć da plehnati krov kano to iskustvo uči po izminutju od 80 godin čisto dorabise, niti kakova vrednost dalje od njega neostaje. Iz tog uzroka na Duhovni Stol obratio sam se ter molio, neka mi dozvoli sa kufrom pokriti, i na kuliko za sada blagajna te znameniti troškove nebi u stanju bila namiriti, da to vre u tečaju od dveh godin tersio se budem namiriti. Moja Molbenica jest posluhnena, i dozvola mi je podeljena, ter tako želja moja goruća izpunjena kano sledi: Sa meštri Zagrebačkemi Androm Lastavica i Petrom Rath uslied ugovora od 23. serpnja 1859. pogodio sam se za celo delo za novčanu svotu od 2413 fr. takvim načinom; da 1600 fr. po dogotavljenim delom izplatiti imadem, a ostalo svotu u dveh jednakih ratah dođuće godine najmre 1860 i 1861. izplatiti dužan budem. Celo pako pogodjeno delo stajalo je u sledećem. Turen imal se je svoga staroga krova podertoga rešiti, ter celi njegov nutarni vez sa novimi rahlini obiti, i zatem sa kufrom pokriti. Na pervešem krovu stajal je železni černi križ, Jabuka neposlaćena, na oblokih nije bilo zapora, niti turen nije bil proti streli obseguran, ova vsa pomenkanja sada biaše nadopunjena, najmre križ novi pozlaćeni 7 cepelišah visok gore jest postavljen. Jabuka čisto pozlaćena, i obloki na turen metnuti, i celi Turen sa pertikum elektrikum proti udaru strelnom obseguran. Kufra na krov, koji u vanjskoj svojoj kruglini 46 klaftrov imade, potrošeno jest 17 centih. Delo pako sledećim načinom (66) terano jest, dne 31. kolovoza iste godine četiri cimermanni počelisu krov stari dole rušiti, po vezu i stajalu celom oko turna složenim, i krovom starim dole vzetim. Dne 20. Rujna Kuferšmidi započelisu svoje delo, ter 29. Rujna osvenul jest dan Sv. Mihajla, koji biaše odlučen za novi križ i Jabuku na Turen metnuti. Na isti anda dan vu prisutju velikog broja Župljanov Novi Križ i jabuka vu Cerkvi po meni blagoslovljena, i okolo 12 satih med pucanjem to-

povah na Turen, nesto najmre sebi opredeljeno povučena i postavljena biaše. Pokrivanje, buduć da vreme kišovito nastalo jest, stoprav sa 22um Prosincom podpunom dogotovljeno je bilo. Ter tako Turen koji gledec zida 10 klaftrov i 1 cepeliš visine, a gledec svojeg krova 8 klaftrov i 4 cepeliša, ukupno anda 19 klaftrov manje 1 cepeliš višine imade, sa novim lepim kufernim krovom jest providjen. U Jabuku njegovu metnulsem 33 komada od vsake fele novac, koji u ovu dobu moju u tečaju bilisu, i staromu onomu izpisu, koga u prvešnoj Jabuki našelsem, novoga po meni složenog nuter metnulsem, u to Pismu obilneje nahadjase i naredjeno jest, gdo je na kormilu bil Duhovne i Svetske Oblasti? Kako celo delo zgotovljeno jest? i nekoje znameniteje dogodjaje ovih vremen jesem navel, ter konačno, celo ovo mesto po znamenju novog Križa na turenn postavljenog, u Milošću Božju, – Obrambu B: D: Marie i svih svetcah izručil. Takvim načinom, (Slava vekovita budi Višnjem Bogu) delo ovo za kojim od više godin serdce moje je plamtilo, i želja me vukla, sa mojim velikim trudom i ne malemi lastovitimi mojimi troškovi doveršio sam. Ovu godinu takodjer kamenite Stenge u Cintor Cerkveni peljajuće dalsem napraviti. – Kod Kapelle pako S: Roka tako na vrata dvojka, kano takodjer ina celi Cintor novi krov postaviti. Što se tiče grobja farnog, buduć da ovo za 800 □ klaftrov biaše povekšano, kano to godinu 1856 napomenulsem, ter nove gradje potrebuvalo bi bilo, staro kako takodjer dobre gradje nebi imalo, odlučeno jest da celo grobje sa novum (67) obskerbise, što i včinjeno jest, najmre celo biaše splanerano z-novum lepum gradjum providjeno, ter novi komadi dne 2. Studenog u prisutju velike množine Župljanov blagoslovljeni jesu. Dohodki Župnika ovu godinu po nešto obsegurani jesu po tom, što on nadomeštjene za svoje kmetovi po Najvišeji odluki dobio je. Najmre oni kmetovi koje ovdašnji Župnik jest imao i kojih je bilo na račun 11 1/2 šešijah, te godinu 1848. uslied najvišeje odluke rešeni dužnosti davanja klačkih težakah biaše, ovu stoprav godinu nadomešćeni jesu Župniku po tom, da na Beneficium Bistranski Obveznica razteretna od 4700 fr. glaseća (Duhovnom Stolu u spravu predana) jest odlučena; od koje tekuće kamate u 235 fr. sastojeće Župnik Bistranski vsake pol godine kod glavne Deržavne blagajne zdigat ima. – Nadalje što se tiče zemalj Župnika, buduć da Škola uslied Ministerialnog odredjenja vert posebni za Dudinjak i vočak imati je morala, ter ktomu cilu služuću Zemlju nebi imala, ter od mene kano Župnika potrebuvalo bise bilo Zemljište. – Izvestje o tom skupa sa molbenicim na Duhovni Stol sem dal, i dozvoljeno je meni stanoviti komad Župnog Zemljišta Jales zvanog u velikoči od 1 rali i 200 □ klaftrov uz primernu čenu Občini Župnoj prodati što i činio sam, ter to z-dobrim uspehom za ovdašnjeg Župnika, jerbo za isti komad uslied ugovora dotična občina 300 fr. srebra Župniku izplatiti imade, ter takvim načinom iz tog komada, sada do 5 fr. hasni imade, od kojeg prije niti 6 fr. nije imao. tako dohodci po nekuliko povekšani jesu. Kamo pako ovu glavnicu obratio sam to niže dole god. 1874, napominjam. – Ovu godinu gornju štalu čisto znović pokriti dalsem, koje delo sa plačum i koštum delovcem danum stoji me

do 40 fr. lastovitih novac, za tem kupio sam 100 komadi šopa stoji 10 fr. mojeg pako dalsem do 200 komadih, a ostali šop je fara znosila. Ovu godinu je jako velika suša bila, i zato letina zevsem slaba, tako da glada bojatise je. — Med spomenka vredne dogodjaje napominjam on veliki Tabor koj ovu godinu u Talianskoj se je porodil, po uzroku Sardinskog kralja, i franceskog Cara, ter uslied kojeg 60 hiljadih naš car ljudih zgubil jest, i celu Lombardiu, koja Sardinskomu Kralju u del jest dospjela. Ovu godinu takodjer velika množina Puhov u protuletju od nekuda u vočak moj je došla, i skoro ves sad pojela.

(68)

Buduć da Carski Patent od 2. Ožujka god. 1853 odlučio jest: da vsa gorna i Činžarska zemljišta u svih kraljevinah u smislu naputa ondi danog u pretresivanja uzetise imadu i sudbenim putom riešiti, koja iz medju njih odkupiva su, to jest uživatelj za vekovita vremena od svog Gospona kupiti i izplatiti može; i koja su nazad odkupiva, to jest Gospon zemeljski uživatelju Gornjaku ali Činžaru uzeti može, i nazad osvojiti. Uslied istog Patenta i ja Imenik sviuh mojih Gornjakah, kao i Crkvenih Činžarah i krčinašah, predao sam C: K: Kotarskom Predstojniku Josipu Pukšec na koncu pročastne godine sa onum molbum: da on sve na stanoviti rok sa dotičnemi svojimi pismami, krepostjum kojih uživaju u pitanju stavljena Zemljišta, na sud pozove, ter osuđu izreče, što Crkva od svojih zemljištah, i što ja kao Župnik od mojih nazad odkupiti možem, i napokon što gornjaki i Činžari odkupiti i izplatiti mogu. Taj predmet tičući budućnost Crkve i ovdašnjeg Župnika pospomenuti Predstojnik rešio jest sa početkom ove godine, i Zapisnik posebni za Crkvu i Župnika načinio, sa naznačenjem poimence koja Zemljišta Crkva ili Župnik nazadodkupiti može, koja pak Župljani odkupiti i izplatiti mogu, taj Zapisnik jedan i drugi u Župnoj Pismohrani za buduću porabu čuva se. U tom poslu 25 fr. Crkva troška je imala, a i ja takodjer od mojeg džepa tuliko sam morao platiti. — Kako sve prošastne godine tako i ovu godinu Žitelji iz Borčeca Občine Stenjevec veliko nasilje u Crkvenu goru činiše, koje od vriemena do vriemena nisam zamudio dotičnim sudom javiti, ali ipak malo koristilo jest. Ovu godinu Pokroviteljstvo ove Župe menjalo se je, jerbo Grafica Erdödyca prodala je Bist. Ivanu Rathu Benčlanu, koj tim načinom postao je Pokrovitelj ove Župe. — Ovu godinu Uzoriti Gospodin Stožernik i Nad Biskup Zagrebački Juraj Haulik pozvao je Concilium provincialni za 3. Lipnja u Zagreb, koj ipak radi Državnog Viećja isto vreme u Beč po Caru zazvanog, držati nisemogao, već na shodnije vrieme odaljen jest, koje kada hoće nastati, nije moći u napried poviedat.

(69)

Velika ona suša kojusam prošastne godne napomenuo žalostne slede u početku ove godine je imala, ljudstvo bez žitka gladuvat je počelo, i možebiti od glada takodjer umiralo bi bilo, da nije Vlada u vriemenu pobrinila se ter više vaganah koruze u Hrvatskoj kupila ter med stradajuće razdelila, u ovoj nuždi nisu niti Magjari pozabili na svoje susede

bratju Hrvate, pak su njim poslali više hiljadah u novcu, dase žitek kupi, i med uboge stradajuće razdeli, takvim načinom kršćanska ljubav ovu nevolju polakšala jest. mnoge suze izbrisala, i od vnogih očevidnu pogibelj smrti odvratila. – Nadalje nešto na korist ovdašnjeg Župnika po meni jest pribavljeno, i to jest ono pravo; koje sam ja za me i moje naslednice izposlova, najmre pravo Lova izključeno po celoj poreznoj Občini Podgorja i dolnja Bistra, od slemena gore tijam do Krapine potoka oko 7000 ralih zemljišta u sebi zadržavajućih, vrhu iztečenog tog prava dobio sam takodjer pismo od Županijske vlasti, koje češ u Župnoj Pismohrani najti, i š-njime ako od potrebe bude, proti nasilju lova braniti. – Napokon nemogu prepustit, da onu radostnu viest, koja sa koncom ove godine sve narode Austrianske, a osobito pako Hrvate i Magjare jest razveselila, i to je bilo ono Carsko Povelje, kojim 20. Listopada ove godine proglašujese, da starodavni Ustav, koj sa absolutizmom u občinskom prevratu god. 1848 zamenjen jest bio, nazad povratjase, i buduće vrieme u zakonovzovstvu Car skupa sa svojemi narodi posluvati obećuje, ter u tu svrhu dopušća i zaziva sabore posebnih kraljevinah, kao takodjer i ukupno sve narode u svoje Carsko vieće, da se posavietuju skupa sa svojem Viadarom glede blagostanja i potrebštine ciele Carevine. Na svršetku tekuće godine još napominjam nešto, što prošastnu godinu zaboravio sam ubilježiti, ipak spada u ovu knjigu. Ono križno drvo što je na občinskom putu u grad pelajućim poleg kuće seljaka Cohe, godinu prošastnu ob svojim trošku pobožna obitelj Vihnala jest podigla, i dne 26. Rujna 1859. po duhovnim ovdašnjem Pomoćniku Janku Heimleu svečano jest blagoslovljeno.

(70)

Od duže vricmena želja je bila puka Bistranskog dase u kapeli S: Ivana trejti Žrtvenik podigne i to na poštenje S: Valentina Biškupa i Mučenika Zagovornika proti velikom betegu; ali sredstva nisu bila da se ta želja izpuni, buduć da imućvo kapelsko malo je bilo, i to čuvat se je moralo za njezin popravak. Moj predšastnik Glašić počel je u tu svrhu novca pobirati od Župljanah, ali nije mogo tuliko sabrati, da isto dielo izvršiti bi mogao. Zato u odhodku svom iz ove Župe, sakupljene novce opet je župljanom nazad povratio. Ja istina Bog u došastju mojem mislio sam na to, ali veće potrebštine kod iste kapele opazio sam, jerbo krova ni imala niti Turnja. Ktomu još druge vsakojake stvari za nuternje uredjenje falele su, zato sva ova poklam u dostojni red kroz tečaj prošastnih mojih godinah bi bio postavio, kano to u ovoj knjigi zabilježena hočeš najti. Najposle u početku ove godine latio sam se i tog željnog posla, koj takodjer i po ruki mi je išao sliedećim načinom. Buduć da kapela sve svoje imućvo u popravak je potrošila, niti što u ovu svrhu obrnuti sam imao. Zato drugo mi ništa ni ostajalo, nego da seobratim na darežljivost mojih župljanah. Govor sem indi, držao u Crkvi i Župljane pozvao na dobrovoljne prinesce, koji takoder posluhnuše glas svog Pastira, i podpisaše 200 fr, primerno toj svoti napravio sam Osnovu za taj novi Žrtvenik, koju osnovu ovdje obilneje opisao nebudem, buduć da ju u naravi videti možeš. Zato u kratko hoću samo

naviesti, koliko iste stvari stojiju, i tkojeg obrtnika ruka je proizvela. Slika S. Valentina stoji 60 f. Nju načinio je jedan tirolac u Karlovcu živući imenom Mato Šnider. Okvir za nju u Zagrebu napravio je Dragutin Haman zlatar i stoji 25 fr. – Cielo stolarsko dielo proizveo je Martin Koh stolarski meštar rodom iz Beća, a u ovo vrieme u gradu Bistra stanujući, i za nje plaćeno mu je 50 fr. Malanje pako i pozlaćenje (71) istog stolarskog diela dovršio je Mio Kutaši, zlatar iz Zagreba uz plaću 60 fr. i ovosu znameniteje i većeje stranke istog Žrtvenika, ostale pako manje neću navadjati, budući nedvojim da su ti dragi Prijatelju dobro poznate. Ovakvim načinom do konca ove godine sva su bila zgotovljena i cieli Žrtvenik složen i red postavljen, preostajala je još jedina potrebita stvar, i to je bila blagoslovljenje njegovo, koje sam odlučio držati na sam Imen dan S: Valentina to jest 14. Veljače buduće godine, i koje kako budem obavio, u svojem redu opisao budem. Niti ove godine ni manjkalo nasilja u Crkvenu goru od strane žiteljstva Steenjevečkog, koje kroz zimu tuliko je bilo, da Županijska Vlast odlučila je sa Žandarmerijum u goru iti, i štetu čineće poloviti; ali ova odluka kano sve priašnje nije izvršena, procieni nekoje poduzete, ali nisu utjerane, oštro istim Žiteljom prepovedano i zabranjeno biaše da u goru nesmeju iti, oni ipak išli su; i tako najpravednije imućstvo Crkveno najme Gora zatira se, jerbo svetska ili tak nazvana politička vlast kvaročince kazniti neće. Ovu godinu kroz ciele 3 miesece nebiaše nikakve kiše, i to je uzrok da prirod zlo stoji, i malo ufanja jest: da ljudstvo kroz zimu kruha imalo bude, a u budućem protuletju siguran glad nastat će, i nevolja dosta će biti; od koje da nas Vsamogući Bog oslobodi, a napred ga za milost prosimo. Diplom Carski od 20. Listopada 1860. kojega sam u istoj godini napomenuo, i kojim staro davni Ustav Narodu Magjarskome i Hrvatskome povratja se, novi život jest uveo u istih Narodah, jerbo Županije počelesu se na novo ustrojivati obnove županijskih Činovnikah posvud su držane. Tek kaj više isti Sabor ovih Kraljevinah u Zagreb jest zazvan, u kojem više mieseceah po najviše o tom radilo se je, kako oduzete z-nesgodom vriemenah stranke nekoje, ovim Kraljevinam narod povratiti bise imale: granica vojnička osloboditi, i napokon on zavez sa susedi Magjari koji god. 1848 pretrgnut biaše, nazad ponoviti bi se mogao. Ali sva ova bez uspieha ostadoše, i najposle Sabor razjurjen biaše.

(72)

1862.

Žrtvenik novi S: Valentina, kojeg prošlu godinu kao to u svojem redu opisano najdeš, podpunoma zgotovio, u red postavio, i svimi potrebitemi stvari obskrbio sam; tekuću godinu na Imendan S: Valentina to jest 14 Veljače, uslied ponomoći od Pr: Duh: Stola dne 3 Siečnja iste god: pod brojom 12. meni podeljene, svečano blagoslovio sam, i to kako sliedi. Prije onu Nedelju u Župnoj Crkvi kod službe Božje obznanio sam vjernom puku, dadojući petak to jest 14 Veljače t: g: na dan

1 god. S. Valentina Žrtvenik njemu na poštenje u kapeli S: Ivana podignut uslied punomoći duh. Stola, svečano blagoslovit hoću, i k tomu blagoslovu Župljane pozvao sam. Želno čakani dan osvanuo jest, i od sviuh stranah Župe ljudstvo u tulikoj vnožini skupilo se, i tako kapelu napunio, da sa velikim naporom komaj u nju stupio sam, ter množina puka miesto nutri nedobivša okolo kapele izvan stati je morala. Prije svega išao sam pred isti Žrtvenik i govor vjernomu Puku držao, ter za liepi ovaj čin, kojeg darežljiva ruka je proizvela, njima zahvalio; uvjeravajući nje, da kroz to ne samo da liepi primjer ostalim kršćaninom jest pokazan; već i po tom jakog i mogućeg Priatelja i Zagovornika kod svamogućeg Boga u istom Svetcu S: Valentinu su si priskerbeli, razloživši zajedno njegovo s. življenje, pomoći i čuda koja u vraćenju bolesnikah po njegovoj obrambi učinjena su napomenuvši, ter napokon sve nevoljne bolesnike u njegovu moguću obrambu izručio sam. Po dovršenim govoru uz podvorbu mog duh. pomoćnika Janka Heimba, i Brdovečkog Josipa Budora, poleg Obreda Crkve Rimokatoličke blagoslovio sam isti Žrtvenik; i tako zatim na njem uz istu podvorbu prvu S: Misu na većju hvalu svamogućeg Boga, i poštenje S: Valentina odslužio, to sve kadabi se u kapeli izvršivalo, vani u polju topovi svojim glasom cieloj okolici nazviešćali su, i takvim načinom ta (73) svečanost sa velikom duhovnom radostjum dovršena jest. Bog najmilostivneji dao, da S: Valentin nama i budućem narodu uvijek na pomoć bio. – Ovu godinu oni drugi dva stari Žrtvenici čisto ponovljeni su, na veliki Žrtvenik novi svetiljnaki kupljeni su. – Nova kažula pribavljena, i Luster u sredini viseći dva ovdašnji Župljani Pavel Lovrenčić i Mihalj Kostainšeg kupilisu, i istoj kapeli prikazali jesu. – Ali ovu godinu i kod Župne Crkve nekoji popravci učinjeni su, i ona z nekojemi novemi stvarmi providjena jest. Prozori njezini biaše stranom glede drva već gnili, i glede sv. Masti tamni, dao sam indi čisto nove napraviti, sa farbanim staklom od zgora urediti, za cielo to delo platio sam 120 fr. Zatim Luster njezin biaše iz stakla poleg starog ukusa, ter stranom potrt, stranom vnogi komadi stakleni pogubljeni biaše, kupio sam indi novog i to iz Beća, iz železda, u ognju pozlaćenog, stoji 103 f. Svetiljka ona u kojoj olje gori bila jest jako mala, i ova je indi odaljena, ter nova za 36 f. kupljena. – Kanoničke tablice budući da su iz drva i bez stakla bile, te tako papir u njih zmirom prahu izložen, mazao se je; pribavio sam za sve 4 žrtvenike nove platerane okvire, nje staklom providio, i u nutar liepo tiskane tablice postavio, stojiu ukupno 72 f. Napokon još jednu novu kažulu fiolične boje kupio, i tako Župnu moju Crkvu opet nekuliko polepšao sam. Što se pako tiče Crkvene gore, proti njoj ona Parnica, koju sam god. 1853 opisao, i za onda obustavljena biaše; ovu godinu od istih vlastelinah ondi napomenutih sa svimi silami u tečaj postavljena jest. Ovi najmre zahtevaše: da se uslied Patenta od god. 1853 o razmierju Zemljištah u ukupnom živanju stojećih, ista gora med su uživatelje razdeli, ter za dne 11 Ožujka t: g: svi skupa pred Urbarski sud glede riešenja toga predmeta pozvani biaše, gdje kada bi ja u imenu moje Crkve svim Vlastelinom niječil pravo kakovo u istu goru,

i zajedno proti svakom (74) razmierju svetčani prosvied stavio, odgovoriše meni da ja odvietnik nisam; niti u ovim parbenim poslu dobro i zakonito Crkvu zastupati nemogu, već dase obrati na Duhovni Stol, neka izvoli jednog odvietnika imenovat, komu se ta stvar izručila bude. Ja sam se u istinu na duh. Stol obratio i molbenicom mojom od 15. Ožujka iste godine duh: Stol zamolio, neka mi blagoizvoli saviet dati, što sam čineći; i dne 21. istog mieseca odluka mi je stigla, kojum Pr: duh. Stol me uputjuje da cielu stvar C: K: Finacialnoj Prokuraturi predaje i izruči, budući da ona u smislu obstojećih zakonah, Crkveno imućstvo zastupati pred sudovi i braniti dužna je. Kakova svrha toj Parnici bude neznadem, i zato ovdje opisati nemogu, budući da do konca ove godine riešena nije. – Ovu godinu Pokrovitelj ove župe promenio se, najme Ivan Rath Bečlan koj godinu 1860 Imanje Bistru kupio jest i po tom pravo Pokroviteljstva vrhu ove Župe zadobio, isto imanje prodao je Henriku Carionu Franceru sa skopčanim pravom Pokroviteljstva i budući da isti Carion kako opažujem, jako dobar i pobozan katolik bi bio, ktomu pako i bogat: nadu imam da Župnoj Crkvi kao takodjer i Župniku u potrebnih stvarih u pomoć će biti. – U tečaju prošle godine jedan sat dalečine od grada u gori, drvvari su bili jednu pečinu, u kojoj nešto srebra kositra i olova jest zmešano, ovo kamenje u Beć na iztragu poslano biaše, i pronajđjeno jest, da 16 stran čistog srebra jest u nutri, i to jest povod dalo, dase ovu godinu u istoj rudi dalje delat začelo, Bog bi dao sreću, da i u našoj domovini sa srebrom bogatiji bi postali. Napokon još napominjam, da ono križno drvo, koje stoji na putu pored kuće Baisecove na gornjoj Bistri, budući da staro se je došlo, ovu godinu novo jest postavljeno i mieseca Rujna prije odslužec večernicu u kapeli gradskoj, i zatim sa processiom na isto miesto dojuć, svečano sam blagoslovio.

(75)

1863.

Ako sva ova, koja sam do sada u ovoj knjizi pobilježio, dragi Čtioc pažljivo pročitaš i promotriš, opazit ćeš, da niti jedna godina iz medju 16 koje sam u duhovnoj Pastvi ovdje sprevodio, minula nije; u kojoj nebi bio posluval i pobrinio se, da Crkve ukrasuju se, Crkveni dohodci povećaju, prava njihova braniju; stanja Župnika ponoviju dohodci njegovi pomnožaju i oseguraju. Ali ipak pored sveg tog posluvanja jošte zaostalo mi je jedno najveće dielo, i to je bilo zidanje nove kapele S: Roka. Od mnogo vriemena želja pobožnog puka je bila, da ona mala kapelica S: Roka, koja glede množine hodočastnikah premda jest bila, zruši se; ter na miesto nje nova velika koja cilu svome bolje odgovarjala bude, podignese. Istina je da moji Predšastnici G. Mato Belloberg sadašnji kanonik, i za njime Antun Glasić tog posla latili su se, ali sriedstava zadosta nebijaše, i tako od poduzetja odstupiše, i ja kroz tečaj ovih prošlih godinah većkrat na to pomislio sam, ali druge silnije potrebstine videći, morao sam na shodnije vrijeme isti posal odaliti. Videći

pako da tak dugo živio nebudem, da sa kapelskim imućtvom, novu kapelu zidati bi mogao, zato mislio sam mnogi put kak tomu nedostatku pomoći bi mogao, i nut poslušni dragi Čtioc kako dobru misel podpo- maže sam višnji Bog, i kakvcm načinom ja uz Imućtvo kapelsko u 2336 fr. sastojeće, zezidao sam i postavio novu kapelu, koja do 8.000 fr. vri- ednosti cienise, to pako sve proizveo sam sliedećim načinom: Godinu prošlu na 18 Nedelju po Duhovih to jest dne 12. mieseca Listopada latio sam se tog posla, i kod rane mise na vierni puk moj u tom pred- metu obilneje prosborio, dokazivajuć potrebštinu veće i obilneje ka- pele radi velikog broja hodočastnikah, koju nju vsaku godinu polaze, i radi vnoгих pobožnostjah, koje domači Župljani kroz tečaj godine u nutri navadnisu izbavljati. Naprvo stavljajuć da po tom budu želju svojih otacah dedovah i pradedovah izpunili, liepu uspomenu pri po- tomcih, a viečnu plaću u Nebu zaslužili, i zato neka me u mojem podu- zetju svimi silami podupiraju, neka nežale niti ne uskratjuju se u teža- cih, foringah i novcu što najviše (76) mogu pomoći, uvjerivajuć nje da u tom poslu isti Gospodin Bog u pomoć hoće nam biti, i njegov odičeni svetac S: Rok za nas se Bogu moliti. Napokon napomenuo sam da rav- nanja radi, potrebmo mi je znati, što Župljani misle? jeli u želji sa mnom se slaže? i jeli svu pomoć pripravni su pružiti? i zato nekase po s: misi očituje. Tog mojeg ugovora uspjeh jako dobar jest bio, buduće da po dovršenoj službi Božjoj sve ljudstvo me je pred Crkvom čakalo, ter radostnim glasom izjavilo, da njihova želja sa mojom se slaže, i da oni od svoje strane svu moguću pomoć dati mi hoće. Na što sam odgovorio da ja u imenu Božjem diela hoću se latiti i osnovu i proračun troško- vah načiniti, ali naj prije potrebno mi jeznati, kuliko župljani u goto- vom novcu pripravni su dati, i zato ja hoću za svako selo listinu nap- raviti, u koju svaki neka zapiše, kuliko namierava dati, na temelju tih dobrovoljnih prinesakah budem osnovu i proračun složio, i zakratko vrieme u Crkvi priobćio, što takodjer po izminutju miesec danah uči- nio sam. Listine su u ruke moje nazad prispele, iz njih sam opazio, da puk 800 fr. u novcu jest podpisao. Dao sam indi osnovu delat, i tu mi je napravio moj brat Anton Czerovsky, C: Kr: Zemljomier u Osieku nastanjen, kakova pako je, to ti ju ista kapela u naravi kaže, jerbo po- leg nje jest i zidana. Proračun pako troškovah jasam načinio kao sliedi: kamena za zidove računano jest 103 kubik hvati, i to svaki hvat samo po 5 fr., jerbo mešto od kud je uzet, u Crkvenoj gori leži, čini anda samo 515 fr. – Cigle za bolte računao sam 10.000 tisućah svaka po 13 f. ukupno čini 130 f. Črepa za krov takodjer 10.000 tisućah, svaka po 15 f čini 150 fr. – Rahlina 150 komadi, stotina po 20 f. čini 30 f. Letvih 500 komadi, stotina po 10 f. čini 50 f. – Čavlah 3.500 tisuća po 4 f čini 14 fr. – Lima za turanj 16 □ hvati, po 20 fr. čini 320 fr. – Kamen kod vratah 100 fr. – Tarac na korusu, Crkvi i sakristii 338 f. – Prozori 3 večji čisto gotovi svaki po 30 f. čini 90 f. Prozori po 3 manji dva po 16 f a jedan po 8 f činiju skupa 40 f. – Prozor za velikim altarom malani 14 f. – Prozori 4 veliki i jedan mali na Turnju ukupno 66 f 70 × (77) Vrata velika čisto gotova 50 fr. Vrata dvojna manja na sakristii 40 f. – Za

farbanje vratih i prozorah 30 f. Za štengu kamenitu kod svetišta, za štenge na koruš, – za želozdo kod veze zidovah potrošeno i nekoje druge malenkosti ukupno 96 f 50. – Za križ i jabuku na Turen iz bielog lima pozlaćenu 50 fr. – Za ploću iz mramora sa urezanimi i pozlaćenimi slovami za buduću uspomenu služeću 20 f 70 X. Nadalje za tesarsko dielo 110 f. i za zidarsko 1500 f računano jest. Sve napomenute stvari ovdje u proračunu stojeće ukupno činiju svotu od 3754 f 90 X. Vapno sam odlučio u Crkvenoj gori žgati, i to iz trejtine jest načinio stanoviti seljak iz Stenjeveca imenom Bolfan. Tako da ja zabadava do 600 lajtčah sam dobio, drugo pako njemu za truđ jest ostao. – Potrebito drvo za krov Gospoština Bistra jest dala. – Pesek iz potoka Krapina jest uzet, za sve pako na miesto zvožit župljani su bili odlučeni. Ovu osnovu skupa sa proračunom troškovah dne 15. Veljaće t. g. poslao sam na duh. Stol za odobrenje, zajedno moleć: da buduć imućstvo kapelsko skupa sa onemi po Župljani obečanemi novci zadosta nebi bilo sve one troškove namiriti, neka mi se dopusti iz blagajne Župne Crkve 600 f u posudbeno ime uz buduću povratak uzeti. Na što dne 10: Travnja iste god: pod brojom 852 stigla mi je odluka Pr: duh: Stola, skojom osnova i proračun predložen odobrava se, i zajedno dopušća da smiem 600 f u pomoć iz blagajne Župne Crkve posuditi. Sada mi je ostalo pobrinitse za zemljište na kojem zidana bude nova kapela, buduć da ono miesto na kojem stara jest stajala pretesno je bilo, i preveć blizu puta je bilo, koj iz glavne ceste k župnoj Crkvi obrača se, zato želio sam na liepši prostor novu kapelu namiestit, ali isto ovo zemljište je bila vlastitost Josipa Gjurin seljaka iz Novaki, za koje zahtieval je 200 fr, nagovorio sam Župljane, da iz Obćinske blagajne tih 200 fr su mu odbrojili, takvim načinom nekuliko novca za zidati, i isto miesto na kojem zidano bude pribavio sam. Doćim pako ova bi imao, skrb najvećja mi sada bila, gdje bi poštene i valjane obrtnice i delavce našao, da mi se dielo ne pokvari. (78) Zato sam putem novina proglasio, da ću u tu svrhu dne 3. Lipnja Jeftimbu na licu miesta držati, na opredjeljeni rok više obrtnikah iz Zagreba jest došlo i jeftimba celog diela u nazočnosti kotarskog Sudca Miroslava Andrašia i velike množine ljudstva jest držano pod onemi uvieti: da cielo dielo jedan na se uzeti k zgotoviti mora, župljani samo dužni ostaju sve potrebne stvari dopeljati, a Župnik mora dati ves kamen, vapno, drvo za krov, i pesek za zidanje, pod ovemi uvieti sa odpušćenjem 108/50 od one u proračunu navedene svote. Dostatnik jest postao Baltazar Majcen graditelj rodod iz Zagreba, sa ovim kao Poduzetnikom ugovor jest odmah učinjen, i od obih stran kak podpisan.

Poduzetnik da dielo svoje do konca mieseca Rujna uslied stavljenih uvietih pod krov staviti može započel dne 11. Lipnja za položenje temelja grabu kopati; da pako ja sa blagoslovom temeljnog kamena nezao stanem, odmah Preč: duh. Stol zamolio sam, da mi u tom dopuštenu i punomoć podieliti blagoizvoli što takodjer i zadobio sam, ter dne 14 istog mieseca u Crkvi kod službe Božje puku obznanio, da u dođući četvrtak to jest 18 t: m: u staroj kapeli S: Roka hoću misu pievat ob 9 satih u jutro, i zatim u procesii na novo miesto stupiti, i ondje

temeljni kamen blagosloviti. Puk župni buduć da takovu svečanost nigdar nije vidio, želno je očekival on dan, u kojem takova držana bude. I zato od rana jutra iz svih stranah Župe sabirao se na lice miesta, kamo i ja u 9 satih na isti dan došao sam, i usled obećanja mog u staroj kapeli misu pievao, i zatim u processii na miesto gdje se počelo zidati stupio. Ondi najprije prosborio sam na vierni puk shodno držanoj svečanosti: da najme od početka Svietu nekoja miesta za Bogu višnjemu zatvovat, vklanjat i njemu služit, odabiralasu se; poslje na takvih sgrade zidale i Bogu posvećuvale; ter takvim načinom početak Cirkvah postao jest. Što takodjer i mi po položenju i blagoslivljanju ovog temeljnog (79) kamena nakanismo učiniti, najme ovo miesto po nami izabrano danas Bogu Višnjem prikazati, da se na njemu zezidje sgrada to jest Crkva, u kojoj mi i naši potomci Bogu dragomu službuvali, a njegovog Svetca S. Roka poštivali budu, i na kojem miestu neće već sijać zemaljski sejat sieme da iz njega raste kruh za okrepjenje tiela, nego sejać nebeski sejat će sieme rieći Božje, iz kojeg duša žive; i kruh će se priredjvat koj dušu kriepi na žitak viekoviti. – Ovak kada bi bio govorio, i puk do suzah ganuo, i na pobožnost priredio. Temeljni kamen u tu svrhu liepo cvetjem nakinčen i pri vanjskem vuglu zida na desnu stran kako se u Crkvu stupljuje stojeći, poleg obreda Crkve Rimokatoličke blagoslovio sam, i na svoje miesto uzred licom zemlje postavio. U kojeg sriedinu u luknju za to priredjenu metnuo sam obilneji izpis o zidanju ove kapele glaseći, i budućemu narodu za uspomenu služeci, i dase bude mogao dobro sačuvat, položen jest u staklenu dobro zatvrđjenu posudu, a ova zopet u škatulu od lima napravljenu metnuta jest, i napokon na sve to veliki kamen kao pokrov gore jest navaljen. Dočim ovako sva ova bivala su, vani u polju glas topovah cieloj okolici nazvešćao je radost, koju puk Bistranski u tom dnevju imao je: i mi zaključivamo istu pobožnost sa onum poniznum molitvum, da Višnji Gospodin Bog blagoslovi dielo, težake i pomoćnike; da budu uzmgli zdravo, krepko i veselo raditi, i za kratko vrieme sve zidine pod krov staviti, što takodjer i izpunili se je, jerbo do 22. – Rujna iste godine zidovi biaše svi zgotovljeni i Crkva pokrita, ter je vrieme došlo, da se znamenje s: Križa na vrhunac Turnja osovi. Eto ti zopet druge svečanosti, koju da ću držat 22. Rujna, prvešu nedelju puku sem priobćio, koji nije zamudio na isti dan u velikem broju u staru kapelu zastat se, gdje služio sam s: misu, blagoslovio Križ i jabuku, i u nju, kao i prije u onaj temeljni kamen, jednakim načinom priredjeni, i dobro spravljeni spis, za buduću uspomenu služeci postavio. Takvim načinom ovu godinu zidovi su zgotovljeni; i pod krov postavljeni; Crkva potaracana, z-Prozori i vrati providjena biaše.

(80)

Kako pak ostalo nuternje uredjenje (koje za buduću godinu ostavljeno biaše) najme sve 3 Žrtvenike podigao, i sa potrebnemi stvari obskrbio, orgule i zvon i ostala pribavio, ter napokon trejtu i zadnju svečanost razumievam blagoslov kapele doveršio sam! to sve buduću godinu dragi Čtioc opisati nakanio sam.

Što se tiče Župne Crkve, za nju ovu godinu dao sam novo Nebo napraviti (Baldachin) stoji 60 f. i k-tomu kupio dva nova svetilnjaka za processie, stojiju 24 f. Što se pako tiče ostalih uspomene vriednih dogodjajah, napominjam, da ova godina jest bila tisućnica od kada slavenska dva Bratja Ciril i Metod luć svetog Evangjelja u našoj domovini zapališe, i prvi slovo Božje narodom slavjanskim nasvezćaše, što je povod dalo; da svi slavenski narodi odlučiše ovu godinu sa velikum crkvenum svećanostjum oblužiti, i zato Biskupi ovih kraljevinah obra-tiše se na s: Otac Papu sa molbum onum, neka udostoji dozvoliti, da ta uspomena kroz cielih 8 danah uz podelenje obilnog proščjenja bise služila, što takodjer i dozvoljeno jest, ter početak istoj pobožnosti i svećanosti za 5^u Srpanj ustanovljen biaše, i zajedno odlučeno jest, da se puk prije o toj svećanosti podučiti imade. Svećanost ta sa velikom radostju od sviuh narodih slavenskih oblužavana jest, a što se tiče ove Župe počemši od 5^a Srpnja kroz cielu osminu svaki dan u jutro pievana misa jest služena, puk u velikoj množini pohadjat Crkvu skrušeno izpoviedao se i S: Pričest primao, a popodne k-blagoslovu dohadjao, mnogi takodjer uslied odluke Uzoritog G. Stožernika za zadobiti obilno proščenje, pohadjalisu Prvu Stolnu Crkvu, i onde S: Izpovied učinili su; Bila ta svećanost Bogu višnjemu na većju hvalu, a SS: Apoštola slavjanskim na čast i poštenje. Napokon ova godina i u onom obziru uspomene vriedna, buduć da ovu godinu u Državnom vieću zaključeno jest, da ona staro davna navada, početak godine od 5. Studena voditi, imase ukinuti; ter u buduće vrieme, svakovrstni računi, i ostalo upravljanje posalah sa početkom Siečnja započimati, s koncom Prosinca zaključiti.

(92)

Područna crkva S: Ivana u selu Jablanovcu tekuću godinu bijaše popravljana, naime Cintor oko nje već razpucan čisto, i za zrušit pripravan, dao sam iz nova sazidati, i z-ciglom pokriti, ujedno i nova vrata za ulaz u njega napraviti. Na istoj pako kapeli zid pod tornjom spucan, sa gvoždjenimi štangami zvezat, ter tako osiegurat, da Toranj se nezruši. Buduć pako da ista kapela Sakristije nije imala, a u napunjenoj Crkvi prilikom svećanostih jako neprilično se oblačiti Misniku, zamolio sam Prečastni duhovni stol, da mi dopusti takovu sagraditi, što mi i dopušćano bijaše. Stim pako ista kapela postala prostranija, a i za službu Božju mnogo priličnija. Cielo dielo stajalo je do 300 f. troška.

Akoprem tekuća godina već po tom znamenita bijaše za me, što sam navršio 25 godinah mojeg misništva a to jošte snameniteja postaše stim, što sam putovao k-Vuzmenoj svećanosti u Rim. Stoga nemogu propustit da kako sam moju jubilarnu svećanost napomenuo, da tako i o ovoj na kratkom neprogovorim, i njekoja ovdje za moju i mojih naslednikah uspomenu nezabilježim. —

Želja od više godinah me je vukla, da vidim Italiju, Rim, a i svećanosti Rimske, osobito pako one, koje o Vuzmu bivaju. Ta želja tekuće godine stim lakše jest izpunjena, pošto njekoj bečlan imenom Franjo Mihajlović putem novinah je obznanio, da će zabavni vlag u Italiju

voditi, uz sljedeći program: Društvo od 50 osobah će sakupiti, i to će krenuti 10. Ožujka iz Beća i zajedno do Milana putovat, ondje dan i noć ostati, odanle u Bolognu, gdje opet dan i noć će boravit, iz Bologne u Florencu ići, i ondje 3 dana boraviti. A iz Florence nepretergnuto kroz Rim u Napulj putovat, gdje 6 cielih danah biti će. Poslie pako u povratku krenut u Rim i ondje 10 cielih danah, najme od subote prije nedjelje Palmarum do utorak po vuzmu ostati. Zatim pako putem Livorna, Milana, Mletkih kući se vratiti. Putovanje ima mjesec danah trajati, svaki putnik će vožnu na železnici, hranu na putu, i u varoših, svu podvorbu sa slobodnim stanom dobiti, ktomu (93) pako i priliku imati sve znamenitosti vidjeti, uz položenu svotu od 300 f. Uz taj program i uvjete sam odmah pristao, i ujedno Prečastni duh. stol zamolio, da mi dopusti odsustvo od Župe za mjesec danah podieli. Dopust mi jest podieljen, ter tako ja u imenu Božjem 10: Ožujka odpravio se na put. mnogo toga sam vidio, o čem cielu knjigu pisati bi mogao, ali ovdje samo nekoja nakanio sam zabilježiti. Milano glavni grad Lombardije imade krasnu Crkvu prvostolnu, cielu od bielog mramora sagrađenu, na koji po vanjskih zidovih stoji više hiljadah iz mramora rezanih svetacah, a kada podpunoma gotova bude, imat će poleg osnove 10 tisućah. Dalje imade svoja dva zaštitnika Ambroza i Karola Boromea od srebra zlejane u težini od više centah. Ambroz u rukuh drži misnu knjigu u vriednosti od 1 miliuna, ktomu u svojoj riznici imade ta Crkva do 10 milionah dragocienostih. Iz Milana došli smo u Bolognu gdje više-puta S. Otcu su stanovali, taj grad papinski imade množinu crkvah i samostanah, jako liepo groblje, kojemu slična Austrija nema. Papinsko stanovanje leži na brežuljku četvrt sata od Bologne odkuda krasni izgled u Bolognu, koja pođ njime u ravnini leži, u sredini tog varoša stojiju dva tornja (Azelli) nazvana dobro visoka ter jedan prama drugome jako nagnut. Iz Bologne odputovalismo u 2 sata poslie podne ter iza 3 satih putovanja kroz velike bregove (Alpe Apenine) talijanske i više 40 tunelah, prispeli smo u 7 satih u večer u Florenciju tak nazvani Kanan talijanski. Tu imade velika prvostolna crkva, koje krov s-trulom providjen malo manjom od S. Petra u Rimu. Imade krasnu kapelu sa grobnicom glasovitih Medicejah. Muzej u kojem izvrsna diela iz dragog kamena vidiju se, tako medju ostalemi nalaze se tu dva stola iz dragocenog kamena načinjena, koji vrediju do 2 sto hiljadah franakah. Imade nadalje naj glasovitiju sbirku slikah, i vrlo liepu knjižnicu. Iz Florencije došli smo u Pisu, tu imade liepa prvostolna Crkva, a poleg nje visoki toranj sa galerijom od zvona cieli providjen, najznamenitiji u Europi po tom, što iz vrtikalne linije više od 2 hvata visi na stran. Odanle kroz Livorno, Nunciatellu Civitavechiu Rim Capuu Kasertu iza 36 sati nepretrgnuto putovanja došli smo u Napulj.

(94)

Taj najpoglaviteji grad dolnje Talijanske imade krasni položaj iz brežuljka svog na kojem leži prama morju. Tu imade liepa prvostolna Crkva S. Januara sa glavom istog svetca. Zatim druga na bregu i tvrdjavi Kastel zvanoj sa samostanom kartuziancah, ta je tako krasno sa

svake boje i vrsti mramorom potaracana, tako sa dragocienim kamenom po stranah i Žrtvenicah nakinčena, da lepše i krasnije mogu reći u celoj Italiji nisam vidio. Tu se nalazi velika knjižnica i glasoviti muzej Borbonski zvani, kao se spravljaju sve znamenite stvari, u izkapanju Pompeja nadjene. Nadalje bio sam u Pompeju kojega Vesna sa lavom posle Kriztuševog u Nebo zastupljenja jest zasipao, tu sam vidio polovinu grada toga očišćenu od lave, i opazio da vulice bijaše jako tesne, a i sobe malene, grad pako dosta velik poleg Herculunuma ležeći, koj jošte sav sa lavom pokrit jest, ter kako je videti nikada izkapan nebude, jerbo je na njemu već drugi novi grad zazidan Rezima zvani. Glede Pompeja i Herculunuma priča se medju pukom, da je njihove stanovnike radi veličine grehah na spodobu Sodome i Gomorhe sa lavom zasipao Bog i uništio. Napokon išao sam na Vesuv i lavu motrio, koja prije 4 godine iz kratera jest izišla, ter jošte vruća bijaše. Niže te lave krasna trsja nalazese, gdje raste vino crno tak nazvano lachryma Christi, koje sam si dao doneti da ga kušam, butella stoji 3 franaka.

Poslie 6 danah našega boravljenja u Napulju vratilismo se u Rim u subotu prije velikog tjedna, da vidimo sve obrede velikog tjedna, a i najveću svečanost vuzmenu, na koju više 70 tisućah ljudih iz svijuh stranah svieta jest došlo. Tu nam se je pružila prilika najprije gledati svečanost blagoslova palmah, kojeg na Nedjelju Cvetnu sam sveti Otac uz veliku podvorbu kardinalah i Biskupah je svršio. Ta svečanost je jedna između najvećih, kojoj najveće časničtvo grada Rima, sviuh vladah svieta poslaničtvo, i vojska rimska prisustvuju, tu u povodu sviuh kardinalah i Biskupah doneseju na sedilo s. Otca 12 njegovih kanonikah u crvenoj haljini odievni u Crkvu s. Petra, i dočim blagoslovi palme, počmese svečani obhod s palmami, a zatim s. Missa, za kojum opet spodobnim načinom, kakosuga donieli, i pod celim obhodu nosili, tako ga i narod odpratilis u njegov Vatikan. Druga velika svečanost jest bila na veliki četvrtak, naime oblužavanje posljednje večernje Gospodinove, gdje spodobnim načinom kao gore donieli su s. Otca u Crkvu s velikum pratnjum, koj po odsluženoj misi stupio na Balkon, ter odanle blagoslov svemu svietu podelio. Zatim pako 12 apoštolom noge pral, i po dovršenoj svečanosti peške odpratjen u Vatikan. Treća velika i naj sjajnija svečanost jest bila Vuzmena nedjelja, tu najveće priprave od ranog jutra su bivale, trubune po Crkvi za odličnije Gospoje su se pripravljale, vojska pješačka i konjanička rano stavila na Petrovom trgu, a u 9 satih sve časničtvo i svećenstvo u ređu išlo u Vatikan po s. Otca, koj opet uz sjajnu pratnju nošen od 12 kao gore stupio na svoje mjesto u Crkvu, pred nim je išlo 56 u mitrah sa pluviali odeveni, a uz njega i za njim velikaši Rimski u crnom odielu sa paliumi svečeničkemi providjeni, poslie kako bi misu uz sjajnu podvorbu odslužio, u povodu odnielis u ga opet na balkon, a to je bilo već u 12 satih, ter odanle kako prijašnu nedjelju tako i sada, odpust grehah i blagoslov svemu svetu podelio, pod kojim već puk od 100 i više tisućah na Petrovom trgu skupljen na kolena Zvonovi cielog Rima počmeju zvoniti, topovi pucati,

bande vojničke igrati, što sve tolik upljiv u narodu čini, da ovi tronuti gledaju u s. Otca, koj za kratko vrijeme zatim povraća se u svoj Vatikan. Izuzam napomenutih svečanostih zanimivo jest poslušnuti pjevanje Muke Isusove, a jošte zanimivije žalostne pjesme Jeremieve sa glasovitim rimskim miserere, koje u Xistinjskoj kapeli u nazočnosti s. Otca i sve Aristokracije i Diplomacije rimske obavljajuse. Napokon velika ona Audiencija koju s. Otac nam je dao veliku subotu u 5 satih po podne, gdje do tisuća nas sakupljenih ljubljeno primio, govor držao, poslie krunice nam blagoslovio, i sa blagoslovom otpustio. Kruna pako svih uzmenih svečanosti u Rimu je ono veliko razsvijetljenje crkve Petrove, koje na vuzam u večer oko 10 satih biva, i vriedno da se vidi. Kada govorim u svečanostih crkvenih hoću da napomenem njevoja, koja me u Crkvi Petrovoj pozornog učiniše, a to jesu običaji i obredi s. mise. S. Otac imade svoj žrtvenik u križu Crkve Petrove, koj sastoji samo iz jednog stola malo više od taraca crkvenog stojećeg, a na njemu stoji razpelo i 6 zlatih svečnjakah, a pod njim stoji grob s. Petra sa močjom njegovimi, oko kojeg množina lampicah uvijek gori. Na Žrtvenik podignuti su 4 stupovi marmornati, a na njih krov naličan kruni, taj Žrtvenik jest k velikim vratam obrnjen, stoga s. Otac pod misom nigdar se ne obraća kada govori Dominus vobiscum, jerbo je već obrnjen k-puku, kada podiže presveto Tielo, okružno se š njim obrne, a tako i s kalizem, pod podizanjem u veličanstvenoj kubi Petrove Crkve milim glasom igra harmonium, kojeg ipak nije videti moći. — Pod misom orgule neigraju, već Papinski koraliste izvrstno pievaju, a niti se na podizanje zvoni. Pričest na svojoj kredenciji uzme, koju mu iz Žrtvenika donese manudktor; nego ipak prije Presveto Tielo i kalež podigne i okružno se šnjim obrne, a zatim odnese S. Otcu da se pričesti. Pod misom na Žrtveniku su izložene 2 tijare i 3 mitre, ove u povodu pred s. Otcem odličniji svećenici doneseju, i na spodobni način po misi odneseju u Vatikan. ja mnijem, da su ostanci onih Papah, kojisu medju svetce upisani.

Što se tiče Crkvah kojih Rim sijaset imade, tu najznameniteja i najveća cielog svieta jest s. Petra, sva iz rezanog kamena sagrađjena, i z-rezanim kamenom pokrita, iz krova, po kojem prilično moći se šetat, podiže se veličanstvena kupula, na koju kada čoviek stupi krasni izgled cielog Rima imade. Druga znamenita Crkva jest Pavla extra muros, ta je poleg novog ukusa sagrađjena u kojoj krasni Žrtvenik za s. Otca stoji, na nalik onog u Petrovoj Crkvi, ta Crkva podpunoma jošće nije zgotovljena. Treća s. Ivana u Lateranu na spodobu Petrove sagrađjena sa žrtvenikom kao gore. Uz tu Crkvu stoji Dvor Papinski a na trgu pred crkvom i dvorom obelisk sa napisani »Hic est baptisatus Constantinus magnus«. U ovih kao u svih ostalih crkvah nalazijuse svakovrstni spomenici od Rimnjanah i s. Otacah podignuti, zmožne slike, od znamenitejih slikarah načinjene, a u Petrovoj i spovedaonice za sve narode i narečja koja se nalaze pod nebom.

Promatranje Crkva talijanskih, a osobito rimskih, ter obreda crkve katoličke, tako je ganulo one 27 protestantah koji su sa mnom u društvu putovali, da su se izrazili »Veličanstvena Crkva katolička i obredi njezini.«

Prije nego zaključim o Rimu, nemogu propustit da nebi njekeje ostale znamenitosti napomenuo. Tu se vidiju zmožne ruševine, kao su zidovi koji cieli Rim obsižu, žlebi zidani iz dalešnih bregovah, po kojih je voda u Rim napelana bila. – Ruševina dvora starih carovah rimskih (Palatium Caesaris), Coloseuma, fori Romani, thermarum Caracalle, dalje tu se vidiju ruševine grobovah Scipionah, katakombe Xistinske Sebastianске, i ostale vnoge ruševine, koje sve dan danas kao sviedoci su zmožnosti u umjetnosti starih Rimljanah. Ali izuzam ove spomenike, njekeji drugi se nalaze od starijih vremenah, koji su dobro sačuvani, kao Kapitol, Panteon, i Angjeoska tvrđjava, u koju podzemni put iz Vatikana načinjen jest za da Pape u vremenu progonstva utočište imadu. Vatikan, ta sgrada u veličini nalična jednom Varašu, različna vremena je dozidavana, i blizu uz Petrovu Crkvu stoji. U Vatikanu izvan obilnog stana za S. Otca, nalazise jošte velika kapela Xistina nazvana, u koj mnoge svečanosti obavljajuse. Zatim veliki Muzej i knjižnica, tvornica mosaičkih dielah, napokon sbirka veličanstvenih slikah, kao i kameno rezanih predmetah. Ostaje jošte, da nešto o Kvirinalu napomenem, to je ljetni stan Papah sa liepim perivojem skopčan, na brežuljku na kraju Rima ležeći. U njemu se vidi liepo pokućstvo, vnoge izvrstne slike, i ostale umjetnosti. – Sva ova i mnoga druga koja nisam niti napomenuo, vidio sam i motrio, ter mogu reći da onih 10 danah boravljenja u Rimu, neću nikada zaboraviti, i uvijek će mi biti sladka uspomena.

Po dovršenoj svečanosti vazmenoj uslied programa gore napomenutog bilo nam je povratit se kući. 3^a indi Travnja u jutro 5 sati krenusmo iz Rima ter kroz Civitavechiu, Nunciatellu, Livorno, Pisu, Luccu, Pistoiu, 4tog.«

(100)

1867.

Kako svaku godinu, tako i ovu godinu od strane seljakih iz Borčeca vnoge nasilje činilose u goru cirkvenu, i šteta velika načinjena. Ja nisam zamudio to javiti sudbenom stolu u Zagrebu, medjutim većjum stranom bez uspjeha, jerbo cielo selo, nije hotio sud osuditi, a zločince po imenu nisam mogao naznačiti. Tekuću godinu za župnu crkvu sam kupio dvie vinske posude jednu od 11 vedarah a drugu 15 vedarah svako vedro po 1 f 50 nov. Dalje za Kapelu S. Ivana takodjer dvie jednu 9 ved, a drugu 11 vedarah po 1 f 50 sve sa železnimi obruči okovane.

Akoprem strogo uzimajuć, sliedeći predmet nespada u ovu knjigu, nu ipak mili nasledniće je znamenit i čete zanimat, stoga ovdje ću ga napomenut i zabilježiti a to ti je Svetska Izložba (Weltausstellung) koju je Franceska Vlada tekuću godinu u Parizu držala, te na koju sam ja,

112 dopust Preč. duh. stola od 8. ožujka 1867 br. 504 dobijeni i mjesec danah trajajući, dne 14. srpnja iz Zaprješća u 8 sati večer Železnicom krenuo, i dne 18 istog mjeseca u večer u 10 sati prispeo u Paris, uz 1 dan boravljenja u Štutgardu. Bio sam u Parizu 11 danah, i 29 istog mjeseca u 10 sati u večer iz Pariza otišao, ter u povratku boravio u Monakovom 1 dan, u Beću 2 dana, ter 4 kolovoza u večer 7¹/₂ sata prispeo u Zaprješć. Cielo to putovanje me stoji 290 f a: v: bez stana u Parizu, jerbo sam badava imao kod moje Pokroviteljice Marselje Carionke, vlastelinke Dobra Bistra. Hoću sada najprije o Parizu i njegovoj krasnoj izložbi govoriti, a zatim o znamenitostih, koje sam u tom putovanju tamo i nazad idući vidio.

Pariz glavni grad franceskog Carstva, ter glede svoje veličine i krasote more se reći prvi u Europi. Njega dieli Seina potok na dvie strane nejednake, koje spojene sa 25 mostovah kamenitih različne forme. Imade 45. tisućah kućah, 1 miliun i 800.000 tisućah stanovnikah, 10 tisućah fiakerah, i 1 tisuća omnibusah. Imade krasne i liepe široke ulice (Boulevard) zvane; čistoća velika u celom gradu, jerbo imade pod zemljom cievi sa vodom napunjene, koje se na časove i stanovito vrieme osobito u jutro odpreju, i voda opere vas smrad i prah, stoga cielo letto nima praha u ulicah. Življenje (101) nije preskupo, budući da s trimi forinti moći je izaći na dan, komunikacija je lahka i brza, a najugodnije u večer šetat se po Bulevarih, jerbo sva Aristokracija i inteligencija, koja kroz dan u svojih uredih službuju, u večer ide na šetnu, i to obično traja do pol noći. Krasni izgled vrhu cielog grada i bližnje njegove okolice, zatim tečaja Seine koja je vno go većja od naše Save, i njezinih 25 mostovah, jest iz velike Kube Panteonove. —

Pošto sam tako u obće nekoja naveo, hoću sada posebno o njekojih govoriti. Medju svimi javnemi sgradami prvo mjesto zauzima Carski dvor glede položaja, kojeg imade u velikoj dužini na obali Seine, glede veličanstvenog svojeg vanjskog oblika i prostorije, napokon i glede blizine perivoja polja Elixiuma. U zavezu sa carskim dvorom stoji Louvre Palača, u kojoj čuvajuse mnogobrojne krasne slike, vno go znamenite i dragociene stvari tičuće kraljevstvo i Carstvo francesko, kao: krune i krunibena odeća, plašći, prsteni, knjige molitvene, misali, kališi i mnogobrojna ostala. — Zatim gradska kuća (Hotel de ville) zvana, ogromne veličine, u kojoj senat gradski prigodom svečanosti i došastja kojeg vladara u Paris daje obede i zabave. — Dalje znamenita je i Palača Rišelija kardinala (Royal Palais) četverokutna na kat višine, imade raz zemlje 200 dućanah, a u prvom katu toliko gostionah, u sredini liepi vrt, gdje u tjednu dva puta vojnička muzika igra. — Medju mnogobrojnemi gostionami osobito dvie se odlikuju glede veličine i nuternjeg uredjenja naime (Le Grand Hotel) u toj nalazise posebni telegrafički ured, toplice, čitaonica, i 700 sobah sa 70 palačami za prihodnike. Zatim druga (Grand Hotel du Louvre) gdje imade 600 sobah i 60 palačah. Da stanovnici hranu potrebnu bez velike teškoće pribavit i kupit si mogu, ima u gradu njekoliko prostorijah nadkritih i u različne komore razdieljenih, medju kojima (Halles centrales) osobito odlikuje se radi veličine svoje,

tu se dobije meso svake vrsti, govedna, teletina, svinjetina, konjetina, svake vrsti divjačina, svake vrsti perad, svake vrsti ribe i raki. Od povrteljah što ti srce poželi, voće domaće i inozemsko, jaja, puter, sir, rečjum što god hočeš i želiš, sa svemi te obilno nudiju, i tu je za želudac pravi raj zemaljski. Nalazi se takodjer i veliko skladište vinsko celog svieta, tu imade svaka država posebno skladište za svoja vina, i svog agenta ili poslovodju, vriedno je videti to uredjenje, a još bolje pokus činiti sa vinom toliko različnim glede boje i teka. —

(102)

Prigodom mojeg boravljenja u Parizu bio sam takodjer u starom dvoru kraljevah franceskih, gdje se krasna kapela nalazi. Bio sam u velikoj sudnici (Palais de Justice) gdje javno razprave se vode, a odvjetnici poslujući moraju se vani crnim plašćom odeti, pak tako nuter stupiti pred sud. Bio sam u knjižnici, gdje sam našao vnogo djakah oko stola učećih, i čuo sam da jim je slobodno i u noći do 10 sati tamo boraviti. Bio sam u Burzi franceskoj i vidio metež kod te trgovine novčane. Vidio i glasovito sveučilište Sorbonu.

Medju mnogobrojnymi crkvami osobito odlikujuse: Prvostolna (Notre Dame)! Sulpic. Invaliden Dom. S. Magdalena Loretto. — Prvo stolna leži na otoku Seine potoka, je velika i dosta liepa. — Sulpic malo manja uz koju stoji glasovito seminište klerikah (Seminarium clericorum S. Sulpicii). — Invaliden Dom znamenita crkva radi svoje ogromne kube, pođ kojom u sredini taraca crkvenog je glublina od dobrog hvata, u kojoj vidise veliki marmornati grob, u kojem počiva tielo Cara Napoleona prvoga, a na žrtveniku odzada kamenita ploča uzidana, na kojoj čitase izvadak iz oporuke Napoleona I. sliedećemi riečmi: »Želim da moje kosti budu počivale na obali Seine, medju onim pukom, kojeg sam ja tako jako ljubio«. Bivši kod mise konventualne u crkvi Sulpica opazio sam, da Monštranciu bez veluma prima, i triput šnjom blagosliva, valjda kakova iznimka (:privilegium:) postoji, cieli pako dan stražar u svojoj uniformi pikać na glavi, u ruci veliku botu imajući, šetase po crkvi i pazi dase nitko ne divani, ili nedostojno ponaša, jerbo ga odmah ukori ili van tiera, što takodjer i kod nas od potrebe bi bilo. Ostavljam sva druga koja bi mogao jošte napomenuti, ter se vratjam na predmet koga sam nakanio opisati, a to je Izložba.

Sgrada izložbe podignuta jest u polju tako zvanom (Champ de Mars) ili (Campo Martio) neizmerno velika, nalik cirkusu, i oko nje veliki perivoj — jeden kat višine raz zemlje, limom pokrita, a svi hodnici staklom nadkriti — u središtu svojem bez krova imajuća jako liepo uređjeni vrt, sa pavilonom u kom su novci celog sveta, i različne vage i mjere izložene bile. Iz tog središta su paralelno hodnici kroz cielu sgradu izpeljani bili, ter za svaku Carevinu i kraljevinu posebno mjesto opredieljeno.

(103)

okolo ciele sgrade bijaše neizbrojene gostiona gdje svaki narod poleg svog običaja jestvine je prodavao i pitje, tu je prilika se pružala po običaju Kineskom, aziatskom afrikanskom jesti piti pušiti tancati, i ako si

što dalje saželio dobio si. Izvan sgrade u perivoju izložena bijaše jedna krasna crkva u 2 mjesecih sagradjena, u kojoj sva koja na crkvu i u crkvu spadaju videlose. – Predstavljene bijaše katakombe rimske. Turanj morski. – zdenci – mlini – aquarium sa ribami – vodopadi – mostovi – perad – ptice! Psi, Ovce – golubi, Pécele! kanoni i vojničke stvari – Zatim paviloni neizbrojeni krasne lepote svih vladarah. Napokon tvornice za papir, glaš. pecivo, led, i:t:d: – U nuternoj pako sgradi što god umjetnici svieta ovoga su ikada proizveli, sva su izložena bila. Tu od svih narodah svieta ovog umjetno izradjene pupe predstavljene bijaše. Naš tergovac Cernadak predložio je nošnje narodah trojednice u 10 pupah, koje su se veoma francesom dopale. – Tu su svakovrstni obrtnici svoje strojeve sa kojimi se služiju kod svoje obrtnosti kazali, i šnjimi praktično podučavali gledaoce. Tu je bila izložena tkanina svake vrsti, odeća suknena, platnena, krsnata. – Pokućtvo i sva za ures sobe služeća. Orgulje glasoviri i sva musikalna inštrumenta, s kojimi narodi sveta ovog se služe. – Tu se videlo anatomsko razpravljjanje čovjeka. Tu se je kazala jedna ura iz papinske države poslana, na kojoj se kazala ne samo doba dana, nego i vrieme, kakovo? jel vruće il zima? suho il kišovato? koj je dan i mjesec i godina? rečjum jedan quodlibet, a zato je i zlatom koljanom nagradjena. – Dalje izložena bijaše tu i jedna makina, s kojom jednostavno iznašla se je svota zbraranja odbijanja množitbe i dielitbe, ako sam koje gođer brojeve poleg volje moje naveo. Izloženi bijaše takodjer zvonovi, ti su viseli u dobroj višini i od njih su bile povučene žice do poda, gdje je bila klaviatura poput glasovira, u koju kada se je udiralo, zvonovi su počeli različne melodije svirati. Izložene bijaše dragocjene slike. Znamenite starine crkvene, srebrnina, porcelan, staklo, i svakojake dragocienosti, jedan Diamant miliun vriedan. Rubaća za muškarca 4 hiljade franakah. Rubci za gospoje 3–4 hiljada franakah, i nižbrojena druga koja nije moguće navesti i opisati, i koja sva za videti, trebalo bi kako su računali više godinah, a ja sam samo 5 danah nutri bio, ulaznica je bila od 10 satih do 6 poslie podne, plaćalo se 2 franka.

(104)

Prigodom izložbe i to dne 21 srpnja dala vlada franceska u staroj sgradi prvašnje izložbe in Campis Elixeis stojećoj prirediti veliku musikalnu zabavu, koncert, i pozvala sve vlade da svoje vještaće pošaljeju, ujedno nagrada 4 opredielila naime od 5.000 fr dvie, od 2 hiljade i od 1 hiljade franakah. Taj concert počeo je u 1 sati poslie podne pak je trajao do 6 satih u večer, slušaoeah bijaše 25 tisućah, a ulaznica jest bila 2 fr. Vlada franceska jest opredielila 2 komada, koje moralase naučiti, i igrati pred občinstvom posebice svaka banda vojnička, koja se prije za to prijavila. Slieđeće pako vojničke bande suse prijavile i ovim redom na pozorište stavile. 1. Badenska 2. Španjolska, 3. Austrijska, 4. Bavarska, 5. Portugalska. 6. Nizozemska 7. Ruska 8 i 9. franceska. Medju svimi najbolje su se odlikovali Austrijanci, i zato su nagradu dobili. Prestajem o izložbi pisati, već hoću jošte napomenuti njekoja mjesta blizu Pariza lešeća, u kojih zabavljajuse Francesi.

Parisćani većjum stranom zabavljajuse u mjestu tak nazvanom polju Elizeumskom (Champs Elisées) to je najbliže Dvoru Carskomu, liepi perivoj, ali već s mnogemi sgradami popunjen, tu je i ona velika sgrada od prve izložbe francuske, u kojoj gore napomenjen koncert jest držan. Drugo mjesto $\frac{1}{2}$ sata od grada odaljeno i jako veliko, nalik našemu Jurjevcu, jest Suma Boloneska (Bois de Boulogne) uz taj perivoj leži ravnina na kojoj do 50 hiljada vojske ima prostora manevrat. Treće mjesto (Saint Cloud) carski grad medju brežuljci u jednoj dolini 1 sat dalečine od Pariza. Napokon četvrto mjesto drugi Carski stan i grad kod Varoša (Versailles) 2 sata od Pariza. U ova posljedna dva mjesta navadno po Nedjeljah i svetkovinah svoje excurse činiju i zabavljajuse, Francesi. U ovom posljednom gradu ima množinu vojske, koja u sili, putem železnice za nekoliko satih sva u Paris stavit se može. Carski dvor na liepnom brežuljku leži, je velik i znameniti historički muzej imade, ter množinu veoma liepih vodoskokih, kakovih u svietu nigdje nije videti. Ovi nehitaju vodu uvijek, već svaki mjesec po jedanput, i to uvijek u nedjelju poslie podne, taj dan se prije u novinah u Parizu proglassi. To vodoskakajnje i vodoigranje traja navadno 1 sat, ter čini troška vladi 10 hiljadah franakah. I stim zaključujem moje boravljenje u Parisu.

(105)

Napomenu sam u početku, da ću i ostale znamenitosti naviesti, koje sam u tom putovanju tamo i natrag idući vidio. Tamo idući ostao sam 1 dan u Stutgardu glavnom gradu Kraljevine Wirtembrske, tu sam bio u kraljevskom dvoru, koj jako je naličan Napuljskomu dvoru. U njemu izvan mnogih ostalih krasotah, nalazi se Oratorium protestantski, kazalište, 2 svetilnjaci (Luster) od čistog srebra 4 centa težine, dva svećnjaci od čistog zlata prikazani od Cara Napoleona III. velike vrijednosti. Železnicom iz Štutgarda 1 sat dodje se u Rozenštein, gdje u blizini leži krasni perivoj kraljevski Vilhelma zvani. Taj u orientalskom i grčkom slogu nedavno sagradjen, nalazi se letni stan kraljičin rodjene Rusinke. O tom stanu i perivoju prije 6 godinah prigodom obeda Car Napoleon se ovako izrazio: »Ja imadem mnogo lepote u Parizu, ali takvoga što neimadem«. Napomenuti mi je jošte jako liepi kolodvor, taj leži tako rekuć u sredini grada Stutgarda blizu dvora kraljevskog, jako velik jest i vas nadkrit. U povratku pako iz Pariza bio sam u Monakovom 1 dan, vidio sam krasne crkvene staklene bojadisane prozore. Bio sam u kraljevskom dvoru, koj izvana naličan kakovoj kasarni ili starom samostanu, ali unutra čovjek morase čudit nad liepotom, svaka soba, a njih je vnožina, ima stene marmorizerane u drugoj boji. U spalnici zastor. Postelja vriedi 800.000 f. na čipkanju njegovim 40 osobah kroz 10 godinah su radile. U priestolnoj sobi (Thron Saal) imade 12 najglasovitejih osobah Bavorske kraljevine u životnoj veličini izljevenih od kanonah onih, koja Grčka prigodom rata za oslobođenje svoje, turkom jest uzela, svaka osoba 50 centih težka, i na pozlačenje svake 500 dukatah potrošeno. Ima nadalje u dvoru 2 sobe u kojoj se nalazi sbirka od liepoticah celog svieta. Imade u Monakovom i krasni plastički mu-

zej, vriedan da se vidi. Nalazise u Monakovom takodjer najglasoviteja tvornica za zlevanje statuah i razliĉnih spomenikah, tu sam vidio modele Carevah kraljevah vodjah i glasovitih osobah, kojisu ovde zleveni i u istu Ameriku poslani. Iz te tvornice je izašla i ona najveća statua u ženskoj slici Bavariju predstavljajuća, l četvrt od grada u polju postavljena, 54 stope visoka l 1500 centih težka, u kojoj glavi 10 osobah može sedeti. Izpušćam ostala, pa samo napominjam samostan Melk ober Beća kod S: Pölten na peĉini dunajskoj ležeći, koj glede veličine položaja i izgleda veoma mi se je dopao. I stim zaključujem veleć, da sam toliko znamenitostih vidio, da je sve opisati nije moguće, a ugodnu uspomenu ću imati doklem budem živio.

(106)

1868.

Buduć da jaslice, koje cirkva župna je imala, i po običaju, dane Božične na veliki Žrtvenik postavljala, bile su odviše proste, i nisu odgovarjale svečanosti kojusu predstavljale, stoga pomislio sam kako bi moći nešto lepšega pribaviti. Na to mi se ponudio moj duhovni pomoćnik Ivan Nep. Likević veleć, da on razme to načiniti, i da je već u sjemništu jedne napravio, ter da je pripravan i za ovdašnju Župnu crkvu načiniti besplatno, nu uz taj uvjet, da mu ja sve gradivo potrebno pribavi, privolio sam i kupio stvari za koje ukupno 21 f 48 sam izdao, a on je u vremenu od 2 mjeseca jaslice liepo i umetno načinio i crkvi predao, nad kojih liepotom ne samo domaći župljani, već inostranci dojući na susedstvo su se ĉudili. – Uz nepriliku onu, koju Župna crkva svaku godinu radi nasilja u goru od strane žiteljah iz Borčeca imade, tekuću godinu jošte jedna druga na vidik je izašla, a to je ona, da naime Župna crkva od ĉesticah, koje seljaci uživaju, porez plaća skupa sa jednačkom, ter to počamši od godine 1854 dosele. U toj godini biaše uveden provisorium Zemljarine, a djelovoditelji nepazeći bilo pravo ili krivo, upisali su da Župna crkva posieduje u poreznoj obćini Bistra Dolnja 624 jutara 808 □ hvatih šume, gdje ipak kako se sada vidi iz štabilnog katastra ništa neima, jerbo ciela gora u jednoj parceli, i ta je upisana u poreznoj obćini Podgorje, od koje obćine porez sveudilj je plaćala. Drugo mi nije preostajalo, nego da se pritužim Poreznomu financijalnom ravnateljstvu moleći, da krivo plaćen porez i jednačak crkvi se povrne, i buduće od crkve ne zahtieva, buduć da od njezine gore obćina Podgorje iz razloga što drvariju imade, sav porez plaća, molba je podnešena 17 travnja t: g: a odluku sam dobio 12 svibnja iste godine pod brojem 4059 ovak glaseća: molbi zadovoljiti se nemože iz razlogah, što nije prije reklamirano, pak što nije manje u katastru, dpaće više; indi ima samo pogreškah u pripisanju ĉesticah, koje pri budućem katastru popravljenu conštatirane mogu biti. Nezadovoljan sam bio stom odlukom, i zato sam odmah Utok podnio na Kr. Ugarsko financijalno ministarstvo moleći, da se ta pogreška svakako što prije iz-

pravi, krivo plaćen porez i jednakak crkvi počamši od god. 1854 povrati, zadržavajuć si crkva pravo od česticah seljačkih krivo upisanih povratak poreza i odpisanje takvih izkati u svoje vrijeme. Odluka do konca t: g: nije prispela, kakova će biti to sljedeće god. zabilježiti ću. Tekuće godine dne 16. Kolovoza služio je novu misu u kapeli S: Roka Ivan Martinčić, domaći župljanin.

(107)

1869.

Početak ove godine bio je nesretan, dne 13. siečnja u 2 sata u jutro porodio se iz nepoznatih uzrokah oganj u oštariji Barona Levina Raucha, u novaki kraj oštarije Rokovske ležećoj, ter podporom vjetra latio se je kuće kapelske koja stara i slamom pokrita bijaše, ter nju u kratki čas na prah i pepelj obratio. Eto tuge i nevolje brige i skrbi došta, a to stim više, buduć da blagajna kapelska sva bijaše iztrošena na gradjenje nove kapele, ter tako nebijaše sredstva niti novca novu kuću graditi, koja ipak je od velike koristi za kapelu. Razmišljavao sam indivnogo, kojim načinom bi moguće mi to proizvesti. Sazvao sam u tu svrhu dne 19. siečnja občinsku sednicu, predložio moju osnovu, da ću izposlovati kod Prečastnog duh. stola da smijem iz blagajne Župne crkve bezkamatno uzajmiti 500 f a občina Podgorje neka bi dala iz svoje blagajne 300 f. – Občina pako Bistranska 200 f. tako bi se sakupilo novca 1000 f. – Ktim novcom bise dotičnomu graditelju dalo sve potrebno drvo vapno i pesek a ktomu jošte dodao preostavši kamen od stare kapele. Osnova jest odobrena i predlog moj prihvatjen od občine. Dozvoljenjem Preč. duh: stola uzajmljeno jest iz blagajne Župne 500 f. občina Podgorje 300 f a občina Bistranska 200 f posudila na 3 godine beskamatno. Gospoštija Jakovlje dopustila mi iz gore Bistranske uzeti sve potrebno drvo. Vapno sam dao u crkvenoj gori iz tretjine žgati. Pesek i sve gradivo su Župljani bezplatno vozili, a Poduzetnik Boltek Majcen uz cieniu od 1000 f a: v: sva ostala dodao i kuću kako sada stoji sagradio, i dne 29. lipnja iste godine gotovu meni predao, koju sam ja blagoslovio dne 30. istog mjeseca, i najemnika kojeg oganj je izterao, natrag nuter upelao. Ovu godinu sestre milosrdne iz Zagreba poslale su kažulu biele boje sa celim apparatusom u vriednosti 20 f kao zagovorni dar kapele s. Roka od čovjeka koj neće da mu se ime znade. Hvala mu bila i plaća od Boga.

Što se tiče Župne crkve; uz dozvolu Prečastnog duh: stola kupio sam za nju 3 nove barjake iz crvenog damaska, i 1 novi Pluvial, stoji ukupno 220 f. – Kupio sam dalje i vrlo liepi misal za 25 f. Napokon i 1 vinsku posudu od 42 ved. za 61 f 74 nov. primetjem ovde da svaka posuda koju sam za moje crkve pribavio providjena jest gvozdjenimi obruči. – Iz obzira što crkva za čuvanje svoje gore dosele samo 2 lugara je imala i ta dvojica nisu bili u stanju proti nasilju žiteljah iz Borčeca nju zadošta braniti i čuvati, postavio sam 10 novih lugarah i kotarskomu sudu

predložio, da je zapriseže na točno i revno službovanje, što također dotični sud stubički jest učinio.

(108)

Tekuće godine u krasnoj uspomeni će ostati iz trovrsnog pogleda, naime radi dolazka Njegova Veličanstva Cara i Kralja u Hrvatsku, radi smrti prvog nadbiskupa i kardinala zagrebačkoga, i napokon radi zlate mise koju je čitao s. Otac Papa. Od svakog nešta ću za uspomenu napisat. Dne 8. Ožujka na večer 8 satih došao je u Zagreb Franjo Josip prvi, Car Austrijski i kralj Hrvatski, i boravio u Hrvatskoj do 14. istog mjeseca. U tom vriemenu pohodio granicu Belovar Petrinju Karlovac. Doček njegov u Zagrebu sjajni jest bio, komu primjera neima u povjestnici hrvatskoj. Dne 11. Svibnja umro jest Juraj Haulik prvi Nadbiskup i kardinal Zagrebački, vrlo zaslužan muž za Crkvu i domovinu, a svećenik poleg srdca Božjega, njegova dobra koja je ostavio na utjehu čovječanstvu, će ga hvaliti kod harnog potomstva. Ležao je u gradskoj kapeli 8 danah, ter uz pratnju 200 svećenikah kojisu iz diecese na sprovod došli, i neizbrojene množine velikašah i puka, sahranjen u prvo stolnoj crkvi, večni mu pokoj i uspomena bila. Dne 11. travnja pako služio je S. Otac Pio IX Zlatnu misu u Rimu, na tu svečanost iz celog svieta dobra množina svećenstva u Rim je prispela, a i po celom svijetu taj dan se slavio ne samo u crkvi, već i izvan nje. Mimogred ću jošte jednu svečanost napomenuti, koja se je tekuću godinu u našoj domovini držala, a ta jest svećani uvod i umestjenje prvog civilnog bana u osobi Baruna Levina Raucha, ta svečanost bijaše dne 8 i 9 Rujna. Vrieme jest bilo prijatno, puk iz ciele trojednice se sakupio, a množina i inostranacah prisustvovaše toj svečanosti. Prije nego zaključim ovu godinu spomenuti mi je čin onaj, koje ne samo na našu domovinu već cielei svijet spada, osobito se crkve tiće, a svrhu ima usrećiti i spasiti ljudski narod. Razumievan onaj obći Sabor crkveni, kojeg S. Otac Papa Pijo IX sazvaio u Rim u svoj Vatikan na dan 8 prosinca t: g: to jest svetak neosvr. Začešća B. D. Marije. Poziv taj celog svetapozornost probudio: gatalo se mnogo jeli čedu biskupi u Rim doći, čim ciela talijanska mnogo uzrujana se kazala, i strah bio, nebili se kakova buna, ili progonstvo proti svećenstvu naperilo. Nu ipak moćni glas siedog starca iz Rima nadvladao je strah svaki, ter oko 700 biskupah iz svih stranah svieta sakupilose u Rimu. Iz domovine naše samo dvojica Josip Strosmajer biskup Djakovarski, i Gjuro Smičiklas biskup grčko katolični iz Križevca. Rad ovoga znamenitoga koncila Vatikanskoga buduću godinu ću opisati i ovdje zabilježiti.

(109)

1870.

Obećao sam na koncu prošlje godine, da ću radnje ekumeničkog Vatikanskog sabora opisati. Nu pošto bi te radnje u Katoličkom Zagrebačkom listu t: g: od veštijeg pera opisane bile: stoga na kratkom samo napominjam da su S: Otc i iz svih stranah svieta u velikom broju saku-

pljeni krajnjim naporom mudrosti, krieposti, brižljivosti, obavljali poslove za dobro vjere, za korist božje crkve, i čovječanskoga društva, ter su već i četiri javne i svetčane sjednice držane, u kojih S: Otac Pio IX četiri spasonosna i vjerskim stvarmi pristojeća ustava ustanovio i proglasio. Nu pošto bi provala u uzvišeni grad, u stolicu papinsku, i u ostatak pokrajinah njegovog svjetovnog gospodstva, njega i ostale S. Otce lišila slobode sigurnosti i mira, ter kako vatikanski taj sabor posve nemogućen postao. Stoga S: Otac Pio IX breveom svojim od 20 listopada t: g: odgodio ga na sgodnije i shodnije vrijeme, koje će se za to poslie razpisati, te nastaviti radnja, koju za sada provala neprijateljah je zapriečila.

Buduć da u pivnicu kod novo sagrađene kuće kapelske S: Roka voda je provalila, nastala je nužda da se pivnica osuši, a to nije bilo moguće drugačije, već ako se podzemni žleb izpelja, po kojemu će voda izticati, taj žleb uz dozvolu Preč: duh: stola dao sam izpeljati, položivši lončarske cievi dielem po grabi, koja pelja uz kapelu prama Mirovniku, po prilici 100 hvatih dužine to dielo stajalo je do 80 fr. troška. Da pako u novo sagrađenu kuću stanar i zakupnik laglje dobije se, potrebno je bilo da se i kakova štalica i kotac sagrađi. Stoga rečene stajeda sam načiniti, ter odmah dobio zakupnika, koji u ime godišnjeg najma plaćao je 132 for.

Tekuću godinu dne 7 i 10 veljaće dogodio se u gori crkvenoj veliki sukob medju Borčani i lugari crkvenimi, kojom prigodom do pucanja došlo, ter trojica Borčanah od lugarah crkvenih ranjeno bijaše. Uslied česa kod žup. sudbenog stola iztraga povedena jest, ter poslie preslušanja vnogih svjedokah od obih stranah došlo do konačne razprave, na koju i ja kao upravitelj crkvenog imućva pozvan sam bio. Kod te razprave, kada ne bi mogli uz napor svojih braniteljah nikako dokazati borčani, da imaju pravo drvarije u crkvenoj gori, osudjeni bijaše njih 24 osobah radi zločina pokušaja kradje na zatvor, stranom 6 tjednah stranom 2 mjeseca trajući. Odvjetnik i branitelj njihov Mato Mrazović proti toj osudi priziv je učinio, nu bez svakog uspjeha. Tekuće godine dne 21. kolovoza služio je novu misu u kapeli s. Roka Stjepan Kučan, domaći župljan iz sela Bukovje br. 1.

(110)

1871.

Kapela S. Ivana u Jablanovcu prijašne godine s mojim upljivom kod župljanah kroz dobrovoljne prineske znamenito je povećana, s novim tornjom providjena, i s novim Žrtvenikom S: Valentina nakičena, kako to prošle godine u ovoj knizi već zabilježeno jest. Nu manjkale su još orgulje, pak da i nje dobije, pomislio sam višeputa kako bi jih moći nabaviti. Istina bog da u blagajni je bio toliko novac, da jih izplatim, ali vas trošak iz blagajne namiriti, teško mi se videlo. Stoga opet nago-varao sam župljane, da u tu svrhu dobrovoljno poleg svoje mogućnosti

darove doprinesu, pak sbilja poslušniše me; ter za kratko vrieme uz dodatih iz blagajne 24 for. i od strane moje 2 for, sakupilase svota ukupno od 150 for, za koju svotu u prisutnosti nekotjih na to izaslanih župljanah pogodilo sam i kupio u Zagrebu kod Mije Heferera orguljara, orgulje sa 2 registra i u pomanjkanju priličnijeg i shodnijeg mjesta, postavio jih na lijevu ulaza u kapelu, kod Žrtvenika presvetog Trojstva.

Buduć da u župnoj Crkvi radi pomanjkanja prostorije, množina puka na korus narivava se; pak uslied toga dietca školska, koja uvijek na blagdane i ostale svietce na korusu svoje mjesto imadu, i odlučena su da pod službom Božjom pievaju, nisu imala zadovoljan prostor, dapače višeputa kroz množinu puka tako su bila stišnjenja, da je očevidno pogibelj bila, da jim što neugodna dogoditi se može. Stoga nije mi drugo preostalo, van da korus čisto zabranim puku, ili pako na polovinu samo pregradim, pervo nije bilo moguće postići, jerbo uvidjeo sam da sbilja vas puk u crkvi neima prostora, a u zimi nemože izvan crkve stajati. Zato dao sam načiniti riešetku na korusu, koja cieli prostor dieli na dva komada, iz megju kojih jedan je otvoren puku, a drugi zatvoren i i pričuvan za školsku mladež tim načinom svaka nesreća, koja bi se bila mogla radi stiske lahko dogoditi, zapriečena jest što se tiče djakih. Nu ipak ostaje nužda da se ciela crkva razprostrani, moje je mnijenje da se od južne strane stiena crkve zruši, pak da se novo od vulga tornja okruglo prama velikeme Žrtveniku povuče, skupa sa dozidanjem sakristije i nad njom oratoriuma.

(111)

1872.

Po glasu carskog patenta od 2. ožujka 1853 poveo sam parnicu proti gornjakom župnika bistranskog radi nazad odkupa gornočinženih zemljištah, što no to gore u tečaju godine 1860 napomenuo sam. Ta parnica trajala je punih 12 godinah, te istom ove godine konačno je riešena. Uspjeh parnice veoma povoljan za župnika Bistranskoga, jerbo izim nekotjih gornočinženih zemljištah, sva ostala za nazadodkupna izrečena i proglašena bijaše, pak za predaju upitnih zemljištah u fizični posjed župniku bistranskomu, delegerao Kr. Žup. Sudbeni stol kao urbarski sud, Žup. kot. sudca stubičkoga Viktora Novaka koj za izvršbu toga naloga ustanovio je ročište na dan 16 listopada t: g: U mjestu Jame, Zasad, Dredovec i Pesek, na dan 17 u mjestu Polanščak Sopotek i Krčine. Napokon 18 u mjestu Sredno i Brezovec zvanom. Pošto bi ljudstvo saznalo, da će se predavanje gorno činženih zemljištah izvesti, na odpor se je spremalo. Nu prvi dan taj odpor jest ugušen. Ali drugi dan došavši sudac k-vinogradu Puzjakovomu na krčinu, opazi je formalni ustanak, tu je visila na jednom kolcu crvena zastava na znak da će se boj voditi proti predaje, te sila silom odvrnuti, pače sudca niti k-vinogradu nisu pustili doći, da poleg obstojećeg običaja grudu zemlje mojemu zastupniku uruči u znak ovršene predaje. Što više mog zastup-

nika Mihalja Šečuka zlostavili i grdo ozledili, da je posle celi mjesec bolestan ležao. A kot: sudca Viktora Novaka, i občinskog sudca Nikolu Švarca, bacajuć na nje kamenje protirali su, te tako zapričili svako dalnje predavanje. Treći dan imalo se obaviti predavanje u srednom i Brezovcu. Nu pošto bi sudac saznao, da u Sopotku kod vinograda Stjepana Porca opet sestalisu se buntovnici i to oboruženi sa puškama i sekirami, odustao je za ovaj put od dalnijeg predavanja, te o tome dogodjaju izvješće podneo Kr. Žup. sudbenom stolu u Zagreb. Na što bijaše vodje buntovnikah naime: Stjepan i Mio Purjak, Nikola Štuglin, Ivan Loborec, Stjepan Porec i Ivan Lobor u zatvor povučeni, i iztraga proti njima kao vodjam odpora i ustanka povedena. A da se odredjena predaja nastavi i konačno dovrši, žup. sudbeni stol izaslao je svog sudbenog savjetnika Škendera Pečića koj dne 11. i 12. prosinca iste godine, uz asistenciju oružnikah (112) rečeni posao je dovršio. Mili nasledniće sretan si, da te taj posao nečaka, već da ga obavljenog najdeš, minule su te tako, neizrečene neprilike nepovoljnosti i neugodnosti, paće tuge i žalosti, koje sam ja imao podnesti i trpeti, da osieguram mojim naslednikom do 200 jutarah gorno činjenih zemljištah. Parnica ta tečajem 12 godinah mnogo troška je stajala, koj ipak sada ne može se naznačiti, buduć da niti odvjetnik, niti sudac svoj troškovnik nije predložio, a niti se pravo znati može, koliko jošte dotičnim gornjakom u ime poboljšice i naknade imat će se dati. Stoga ostaje to za buduću godinu, ili 1874, gdje ću moći sav trošak točno opisati.

Da onomu obećanju, koje sam na koncu godini 1868 učinio, glede krivo upisanog crkvi župnog poreza od gore crkvene, te toga radi utok stavljen na kr. financijalni Ministerij radi odpisa, da velim tomu obećanju zadovolim, imadem ovdje napomenuti, da tekar ove god'ne riešenje toga utoka i priziva ovamo je stiglo, i ujedno odredjeno, da iz razloga onog, što od ciele crkvene gore občina Podgorska porez plaća, crkvi krivo upisan porez ima se odpisati, i u buduće ni ga dužna plaćati.

Kapela s. Ivana u Jablanovcu imala je vinograd, od kojeg gospoštiji Lužnica svake godine 4 vedra gornice i 25 nov. u ime dežme davalo se. Tečajem ove godine napomenuta gospoštija gornu parnicu po glasu višeputa spomenutog Carskog patenta od 2 ožujka 1853 je podigla, posao taj glede kapelskog vinograda povjeren bijaše diecesanskom odvjetniku Adalbertu Šauffu. Nu bez povolnog uspjeha, jerbo rečeni vinograd za nazadodkupni jest proglašen, te gospoštiji u fizični posjed predan, a kapela ga sada u zakupu drži, uz gore navedenu daću. Na isti način prije nekoliko godinah gospoštija Novi Dvori glede vinograda kapele s. Roka, od koga davalo se sve do onda 1 vedro gornice i 5 nov. u ime dežme, povela parnicu, te rečeno traje kao nazadodkupno u fizični posjed je primila, nu kapeli je j nadalje ostavljeno, uz daću prijašnu, uslied čega nijedna kapela neima svog lastovitog vinograda. Župna pako crkva imade liepi vinograd, nu za služene mise župniku mora pla-

ćati 23 f 52 nov. Tekuće god. dne 18. kolovoza služio je novu misu u kapeli s. Roka Emil Čekuš.

(113)

1873.

Parnica radi gore crkvene je po svih okolo ležećih gospoštinah godine 1852 podignuta, što sam to ondje napomenuo, a i poslje često optovao, tečajem ove godine nepovoljno je za crkvu riješeno, naime Kr. županijski sudbeni stol, kao urbarski sud, odlukom svojom od 8. veljače t. g. broj 320 izrekao, da Župna crkva bistranska nije izključiva samovlastnica rečene gore, već za suposiednika ima se smatrati, uslied čega posljedela je osuda dopustivosti o surazmierju tako medju tužiteljem kao i tuženici. Na što financijalno odvjetništvo kao zastupnik crkveni i zaštitnik, učinilo je priziv na Banski stol, koj naredbom svojom od 27 kolovoza t. g. broj 4993, izdanom na žup. sudbeni stol, surazmiernu diobu skupne šume Podgorske je potvrdio. Branio sam tu goru kroz tolike godine, te mnogo i važna protuočitovanja na obranu njezinu često izdavao. Uslied čega, dotični sudovi akoprem tužiteljem bolje, nego crkvi privrženi, ipak nisu se usudili odluku protiv crkvi izreći. Dočim napokon to pod vladom Antuna Vakanovića banske časti namjestnika, uz ostale mnogobrojne proturednosti jest učinjeno. Nu poslje dignuća Vakanovića iz časti, zamolio sam predstojnika Zeml: Vlade za odiel bogoštovja i nastave Dr. Muhića, da moju crkvu u zaštitu uzme, i od strane vlade zastupnika joj dade, koj će parnicu na novo započeti, te ako bude od potrebe pred priestol Njegovog Car: Apoštol: Veličanstva podnesti. Nu moja molba bijaše Antunu Sučiću kao vjerozakladske-mu odvjetniku, a u ostalom protivne stranke zastupniku za očitovanje priobćena, koj neprijateljskim duhom prama crkvi i imućtvu njezinom nadahnut, izdao je nepovoljno očitovanje, da naime: Crkvi bistranskoj u toj parnici nitko više pomoći neće, to niti ista nepogrešivost papinska. To očitovanje putem Prečast. nadbis. duh: stola dne 31 listopada pod brojem 2702 ovamo priobćeno sa dodatkom: »Communicatur pro congruo notitiae et directionis statu«, a izdatelju toga očitovanja radi nepristojne izreke putem vlade ukor podieljen. Buduć pako u toj parnici financijalnoj prokuraturi po napatku Preč. duh. stola, za porabu njekoja pisma iz župne pismohrane sam pružio, pak mi ista dobrovoljno nebi bila povraćena. Stoga sam opet morao putem Preč. stola od dotičnikah ih zaiskati, u svrhu da cielu parnicu dadem još pregledati, pak ako bi što moguće bilo osloboditi od propasti.

(114)

Gorno činžena zemljišta prošlje godine u fizični posjed predana, tečajem ove godine u grunтовni zapisnik na ime župnika Bistranskog su prenešena i upisana, te tako za buduće vrijeme osigurana. Dotičnim gornjakom prigodom predaje naloženo da se za upitna zemljišta na novo pogodiju, duže vremena su se stezali, te nisu hoteli pogoditi, nu ipak z-vriemenom sklonuli se i pogodili. Uslied nove pogodbe povećana

je gorna pristojba do 30 veđarah, a nasledniku prosto polje stoji, pak ako mu se videlo bude, more nove pogodbe učiniti i pristojbu povisiti. Primjetiti imadem da četvorica njih naime Purjak Stjepan, Sever Pavel, Šeppek zadruga i Kecerin zadruga protivili su se proti pogodbi, a niti vinograde nisu hoteli odstupiti, pak toga radi proti njima tužba smetanja posjeda je podignuta. Napokon buntovnici Purjak Stjepan na 2 g. Šuglin Nikola na 2 god. Loborec Ivan na 8 mjesecih, i Purjak Mio na 6 mjesecih radi ustanka i otpora prošlje godine prigodom predaja proizročenog, u zatvor odsudjeni su. Priziv učiniše na banski stol, s-kakvem uspjehom? buduće godine ću napomenuti. Milij nasledniće, iz svih do sada navedenih lahko možeš razabrati, koliko me je truda stajalo? koliko sam neprilike imao, koliko troška si napravio? da se gorno činžena zemljišta u red i sigurnost sprave, pak to sve ne toliko za lastovitu korist koliko bolje za dobro mojih naslednikah učinio sam.

Jošte mi je napomenuti jedan čin, kojeg sam izveo na udobnost mojih naslednikah. U smislu zakonskog članka 18 od god. 1870 o lovu izdanog, zabranjena bijaše sloboda lova, te nitko nije imao pravo posebna lovišta držati, koji nije mogao izkazati, da posieduje 200 jutra svog zemljišta, i to u jednom komadu. Tim zakonom nastala je za župnika bistranskog velika neprilika, u gori i medju koloseci, a da nesmiju zvierad niti u svojoj šumi strieljat. No pobrinuo sam se da mene i moje naslednike iz ove neprilike izvedem, to sam u smislu zakona zaiskao posebno lovište, i dokazao da župnik posieduje u jednom porezu do 400 jutra uslied čega dopitano pravo držati posebno lovište, razumieva se da je i to mnogo truda i troška stajalo.

(115)

1874.

Župna crkva god. 1849. bijaše znutra i zvana ponovljena, naime: žrtvenici očišćeni na novo bojadisani i pozlačeni. Nu ipak tečajem 25 godinah sve to ponovljenje je ostarjelo te potreba nastala, da se opet ponovi. Toga radi dne 13. travnja t. g: umolio sam Prečastni Naddis: duh. stol, da mi poleg predložene osnove, i privitog odobrenja pokrovi-teljstva dozvoli u prenapomenutu svrhu potrošiti 1400 f. Ta molba bijaše posluhnuta, te odpisom od 17 istog mjeseca broj 1116 dozvola podieljena. Uslied čega u dogovor odnosno pogodbu sam se stavio sa dekoraterom crkvenim Augustom Posilovićem, koj se je obvezao da će uz cieniu od 1100 f. sve žrtvenike sa dobrenimi uljenimi bojami marmorirati, sve što je bilo do sada pozlačeno i posrebrreno opet na uljenoj podlozi na novo pozlatiti i posrebrniti, stolove žrtvenikah ponoviti, marmorirati, izglatiti i osvetlati. Zatim krstionicu propovedaonicu i kredenciju s uljenimi bojami marmorirati i novo lakirati. Napokon svodove i zidove svetišta broda i kora novo nažbukati i freske u mramoru izviesti, te svod sa zlatimi zviezdicami nakriti. Taj čovjek poleg ugovora počeo je svoju radnju, i kroz puna dva mjeseca tri četvrtine svoda i pol velikoga žrtvenika zgotovio, jerbo je samo 5 dana radio u tjednu, a

ostalo vrijeme razkošno živuće u Zagrebu sproveo, stoga mu nije dosta bilo onih novaca, koje primjerno izvedenoj radnji imao je dobiti, već je uvijek unapred hotio novce dizati, pak kada na to nebi hotio ja privoliti, poslje bi mu već 400 f bio izdao, ostavio je radnju i otišao u Zagreb, pak mi stim dosta stiske i brige zavdao, jerbo je komaj jedna trećina bila gotova, a ktomu svi žrtvenici razloženi i po crkvi razbacani. Nu u toj nevolji namerio sam se na Franju Bašića stolara, koj u društvu sa zlatarom Zaharom i slikarom Dabovićem radnju je nastavio i zgotovio uz cieniu 660 f. Ova trojica i ostale stvari koje u gore napomenutom ugovoru nisu navedene, u red su stavila, kao slike po zidu viseće, klupi i vrata, te ta radnja jim je posebno izplaćena. Tom prigodom je i tarac crkveni i stube oko žrtvenikah stranom ponovlene, stranom nove načinite, kao i krov crkveni popravljen. Na cieleu prenavedenu radnju izdano je 1350 f indi ostalo je 50 f što će se buduća godina na izvanski popravak crkve potrošiti. Radnje toga ponovljenja u mjesecu svibnju započeta istom koncem rujna je dogotovljena, pak kroz cieleo to vrijeme nije bilo moguće puku mise u (116) župnoj crkvi čitati i oblužavati svetkovine, već svaku nedelju i svetca u drugoj kapeli pobožnost jest obavljena. Buduć pako da stolovi od žrtvenikah znova su postavljeni, i slika s. Magdalene čisto nova, a ona s. Nikole predelana je, toga radi od potrebe je bilo da se z-nova blagoslovi. U tu svrhu zamolio sam dne 6/9 874 Prečastni Nadbis. duh. stol za dozvolu, koja mi bijaše odpisom 11 rujna iste godine podieljena, i uslied koje dne 27 rečenoga mjeseca i godine, taj svečani čin u nazočnosti velike množine pobožnog puka je obavljen po meni.

Što se tiče kapele s. Ivana u Jablanovcu istina bog da mojim trudom god. 1854. je u dobar red stavljena, i novim tornjom providjena, god. 1856 novo potaracana, god. 1861 novim žrtvenikom s. Valentina nakičena, a god. 1871 i novimi orguljami providjena. Nu u toj kapeli stajao je mali žrtvenik presv. Trojstva, koj nije odgovarao časti svojoj, a niti se je slagao sa liepotom te kapelice. Toga radi zamolio sam Prečast. Nadbis. duh. stol, da mi dozvoli novog postaviti, te dobivši dozvolu odpisom od 17 travnja 1874 broj 1116, postavio je Franjo Bašić, stolar iz Zagreba ukusni liepi novi žrtvenik sa svimi potrebitimi providjen uz cieniu od 226 for, kojeg sam dne 20. istog mjeseca uz dozvolu gore navedenu na diku presv. Trojice u nazočnosti velike množine pobožnog puka svečano blagoslovio, i prvi na njemu s. misu odpevao.

Buduć da kod kuće kapelske s. Roka, što no je poslje nesretnog požara god. 1869 novo sagrađjena, manjkala je suša, a zakupnik ju svakako hotio imati, to za njegovu udobnost, tekuće godine dao sam ju načiniti, te stoji 40 f.

Osim gore napomenutih svečanostih, koje su tečajem ove godine u župi Bistranskoj oblužavane, preostaju mi jošte dvie, te nemogu propustiti da jih nenapomenem, a to je stogodišnica, koju smo svečano dne 28 lipnja u gradu Bistranskom u kapeli s. Josipa oblužavali. Zatim nova misa, koju je moj nećak Ivan Cerovski dne 8 studena u župnoj

crkvi svamogućemu Bogu prikazao. Velike i znamenite su bile ove svečanosti za puk župe Bistranske, koj ih je dobro shvatio, u velikom broju i pravom pobožnošću obavio, na većju slavu Svamogućega Boga, a na zveličenje svoje nevmrteljne duše, i sladku buduću uspomenu. —

(117)

Da svomu obećanju prošle godine činjenomu zadovolim, napominjem da buntovnici Štuglin Furjak i Loborec svojim utokom i prizivom nisu uspjeli, već dosudjen zatvor moralisu nastupiti. Nu druga neprilika porodila se sa Kecerini Šepeki Šenijem i Furjaki, ovi nehtedoše pogoditi se za gorno činžena zemljišta koja su sudbeno u posjed župniku predana, a ipak su se podstupili ta zemljišta obdelavati, toga radi morao sam proti njima tužbu smetanja posjeda poviesti: uslied čega reposicija je vođjena te oni osudjeni na izplaćanje parbenih troškovah.

Parnica ta glede nazadokupa gorno činženih zemljištah trajala je punih 12 godinah, te velikoga troška prouzročila. U ime poboljšicah i povratka uložениh svotah povraćatise je imalo 569 f 64 n. Odvjetnik Šauff za zaslužbu zahtievao je 338 f. 35 x. ukupno indi 1107 f 99. A uzgredni svake vrsti izdatci činiše takodjer više stotinah. Evo opet velike muke, kako da se ti troškovi namiriju, te poslje dugog razmišljanja sliedeći predlog načinio sam, i Preč. duh. stolu dne 16 ožujka t. g. za odobrenje predložio. I. Da mi se za podmirenje napomenutih troškovah dozvoli izdati svota 300 f što no ju je zadruga Kecerin za odkup činženog zemljišta god. 1857 župnomu uredu odbrojila. II. svota od 315 f što no ju je občina župna za komad zemlje jales u svrhu školskog vrta kupljenu sa privolenjem Preč. duh. stola god. 1859 župniku odbrojila. III. napokon altarističke svote i to: Franje Oršića sa svotom 110 f 50 n Ignaca Klešćića sa svotom 168 f i Bare Šantić sa svotom 82 f 60. što no su bile uložene u činžarskih travnicah na Nove Dvore spadajućih, te po vlasniku Josipu Jellačiću banu god. 1856 povraćene. Na što stigla je odluka Preč. Nadbis. duh. stola od 20 rečenog mjeseca pod brojem 864 izdata ovako glaseća: Dozvoluje seza namirenje napomenutih troškovah navedene svote izdati i to: pod I i II navedene bezuvjetno a glede altarijah buduć da se te svote nemogu niti nesmeju zamjeniti niti kamo drugam obratiti, već imadu u svojoj cielosti ostati i sačuvati se, stoga dozvoluje se zadnič da se izdadu, nu pod tim uvjetom: da župnik bistranski dužen bude svaku god. tečajem mjeseca prosinca u ime povratka 50 f u pisarni diecezanskoj položiti, doklem tim načinom ciele svote povratiju se, pisarna diecesanska dobljenu svotu će odmah plodonosno uložiti, a župnik će kamate dizati, posle pako izminuća 8 godinah ciela svota tih altarijah u iznosu 361/10 će mu se predati pod njegovu upravu, dužnost pako čitati dotične propisane mise ostaje nepretrgnuta. Nu osim toga, kakosam gore napomenuo, ostalo je više stotinah uzgrednih troškovah, i pošto nebi imao odkale namiriti, nije mi drugo preostalo, već da ih iz mog lastovitog džepa namirim, što takodjer i Preč. nadbis. duh. stol u gore navedenom dopisu pohvalno priznaje.

(118)

Usled dozvole Prečastnoga nadbis. duhov. Stola od 17 travnja 1874 broj 1116 bijaše župna crkva iznutra čisto ponovljena, i buduć da se je ta radnja do jeseni vukla, stoga nije bilo vremena zgodnoga da se i izvana ponovi, već je ta radnja za ovu godinu ostala, te u mjesecu srpnju izvedena uz izdatak od 121 f 84 n. Kapela s. Vendelina, na koju godine 1855 postavljen jest novi krov i toranj, tekuće godine iznutra ciela jest ponovljena, naime: slika očišćena, sa novim okvirom providjena, nova tabla na žrtvenik postavljena, i nove table kanoničke sa novimi svećnaci nabavljene, te u to ime izdano 55 for. Franji Bašiću stolaru u Zagrebu. Dalje tekuća godina od velike je znamenitosti glede 25 godišneg jubileja, što no ga je s. Otac Papa Pio IX katoličkomu svetu proglasio sa obilnim oprostjenjem, pak toga radi hoću napomenuti, kako smo ju sproveli. Izim pohađanja crkva, koje su pojedini župljani obavili u vrijeme kako je komu prilično bilo, držao sam tri javne svećane procesije tečajem trih nedjeljah, i to svaki put u jutro oko 6 sati bijaše pjevana misa u župnoj crkvi, poslje koje pelana je procesija u kapelu s. Vendelina, odanle u kapelu s. Roka, za tim u kapelu S. Ivana, odkale natrag je dovedena u Župnu crkvu, u svakoj crkvi obavlene su propisane molitve, a u župnoj crkvi sa blagoslovom pr. Otajstva pobožnost zaključena oko 10 satih, indi je trajala pune 4 sati, napokon napomenuti mi je, da kod svake te procesije učestvovalo jeoko dvie tisuće pobožnog puka, bilo mu na utjehu i spasenje duše. —

Tekuće godine potreba je nastala, da se štagel na novo pokrije, pak u tom pogledu mnogo brige i troška za župnika, od puka bo nije bilo moguće šopa dobiti, jer radi loše godine ni ga imao, indi nije drugo preostalo već ga kupiti i skupo platiti, a bilo ga je potrebno do 1500 snopova po 10 nov. što čini 150 fr. Ktomu plaća pokrivačom na dan po 1 for. učinilo je troška blizu 200 for. pak kamo sreće da bi stim bilo sve u red stavleno, ali jošte ktomu potrebno je bilo da se i pod u štaglu ponovi što opet do 25 for. je stajalo.

(119)

Pošto stari daždjeni krov na župnoj crkvi zubom vremena izjedjen počeo je premakati, stoga nastala je nuždna potreba da se novi postavi. Dugo vremena se je razmišljalo, iz čega i kako bi se imao načiniti, dočim napokon po preslušanju vještakah bi zaključeno, da se posve novi vez načini, i cinajstim limom pokrije. Osnovu i troškovnik na 3000 f. glaseći predložili su Otto Ivkuš tesarski meštar, i Franjo Jean limarski meštar, obodvojica iz Zagreba. Ta osnova i troškovnik poslan bijaše Preč. duh. stolu sa molbom da ga odobri i dozvolu izdade, da se napomenuta radnja može preduzeti. Prečastni duh. stol odpisom svojim od 24 ožujka iste god: broj 908 je dozvolio u respomenutu svrhu 3000 for. utrošiti. — Na temelju te dozvole sa napomenutimi radnici ugovor je sklopljen, i oni su svoju radnju odmah započeli, koja je trajala pune dva meseca, naime od polovine svibnja do polovine srpnja. Cinajstog pleha potrošeno je 35 centih.

Poslje kako je novi krov na crkvu postavljen opazilo se je, da bi bilo od velike koristi, da se ujedno i žlebovi postave pod krov za prijemati vodu, te tako štititi zidove od mokrine. U tu svrhu zamoljen bi duhovni stol, te je odpisom svojim od 29. rujna iste godine broj 2553 dozvolu podelio da se potrebni žlebovi postave. Dielo to je preuzeo gore napomenuti limar Jean te je uz cieniu od 164 for. 50 × izveo, naime: 47 hvatih svega skupa, hvat po 3 f 50 × računajući.

Napokon uvidjela se je potreba i munjovoda, te je istoga na crkveni novi krov metnuo poduzetnik Otto Ivkuš uz cieniu od 24 for. Takvim načinom ovih posljednjih godina župna crkva iz nutra i iz vana potpunoma jest ponovljena i u dostojni red postavljena. Stajalo me je to mnogo truda i muke, a i lastovitog troška. Nu sve jeuz pripomoć milosti božje sretno dovršeno, pak toga radi iz dubline srca mu zahvaljujem.

Tekuće godine u ovom kotaru Stubičkom, gdje od godine 1855. nebi-jaše firme, delio je Preuzvišeni Nadbis. zagrebački Josip Mihaljević sakramenat Potvrde, koja bijaše sliedećim redom obavljena, i to: dne 26. lipnja u Bistrici, 28. u Stubici gor. 29 u Stubici dol 30. u Kraljevvrh. 1 srpnja u Bistri, 2 u Pušći. 3 u M. Gorici. 4 u Brdovcu. Svigdje bijaše vrhovni pastir po sve zadovoljan, osobito ovdje radi liepog reda i liepo uređjene crkve, gdje na ulazu crkvu reče ovako: »Pulchra ecclesia«.

Napomenuti mi je jošte, da sam ove godine kod crkvenog vinograda dao načiniti novu prešnicu, koja stoji 56 for. 61 nov.

(120)

1877.

Na početku ove knjige govorio sam o postanku ove bistranske škole, i napomenuo sam neprilike, koje sam imao u otvaranju njezinom te upelivanju učitelja; pak toga radi neću tu stvar ovdje opetovati, već je svrha ovih redakah da napomenem, kako je ova sadajna podignuta sgrada. Već od više godina se je opazilo, da prvobitna drvena škola je manjkava, tesna i tamna, te da ne odgovara svrhi svojoj, pak da je od potrebe, da se nova iz solidnog gradiva podigne, pripoznale su to političke oblasti prigodom državne školske visite, i zaključile svaki put, da se imade nova graditi. Nu ti svi tečajem 10 godina stvarjani zaključki ostaše uvijek bez uspjeha, doklem ipak velikim mojim trudom i naprom sam tamo dotirao i bolje rekuć prisilio političku oblast, da se nova škola gradi. A taj posao sliedećim načinom je započet i izveden.

Politička oblast naime: Veliki Župan Zagrebački Dragutin Pogledić sazvaio je občinsku sjednicu, u kojoj se je razpravljalo o načinu i sredstvih, kako da se gradi upitna škola. Občinsko zastupstvo je zaključilo, da će u tu svrhu dati opeku potrebnu žgati, kamen, vapno i pesek dati, a ostala sva radnja da se putem dražbe izdade poduzetnikom. Uslied toga zaključka razpisan bijaše natječaj, na kojem Bolto Majcen graditelj

i Vjekoslav Heincel tesar iz Zagreba, obodvojica preuzeli su gradnju uz cieniu 8000 f i odštetu za težake 425 f.

Radnja započela se dne 3 srpnja t: g: i temelji kamen dne 16. srpnja poslje odslužene s. mise svečano po meni je blagoslovljen, naime: sva školska mladež bijaše k misi pozvana, i po dovršenoj misi u processiji noseć sa cvetjem nakićeno pismo koje se u kamen na to odredjen za buduću uspomenu imalo postaviti, išla je na lice mjesta, te poslje obavljelih obredah svečano postavljeno je rečeno pismo i zazidano u kamen raz zemlje ležeći na lievom vuglu pročela od severskog sela. Poduzetnici su svoju radnju dalje nastavili, ali do konca godine dovršili nisu, već sliedeće godine istom dogotovili.

Tekuća godina bijaše za crkvu katoličku veoma znamenita. Njezin bo crkveni glavlar Pio IX prvi iz medju Petrovih nasljednikah slavio je petdesetgodišnjicu svojega biskupovanja, iz svih stranah svieta išli su narodi u Rim da mu poklonstvo štovanje izkažu, i u taj znak Petrov novčić predadu. Hrvatski narod koj od vajkada oziva se »Branik kršćanstva« ovom prigodom nije zaostao u proslavljenju tog znamenitog dana naime 3 lipnja t: g: pak sakupiše se odlično proslaviti, kojemu na čelu bijaše Nadbiskup Josip Mihaljević otišavši u Rim poklonivši se s. Otcu i velikomu Papi Piju IX. To poslanstvo primivši s. Otac sa velikom radošću i nemogavši drugčije nagraditi hrvatski narod za njegovu vjeru i odanost prema s. Stolici, imenovao je njegovog nadbiskupa stožernikom s. Rimske crkve.

(121)

1878.

Što no se je prošlje godine crkva katolička i vierni njezini sinovi veoma radovati nad Petdesetgodišnjicom biskupovanja s: Otca Pia IX, tako ove godine žalostne i gorke suze prolijevati nad smrću njegovom, koja se je dogodila 7. veljače poslje podne. Nu za kratko vrijeme providnost i milost božja tu žalost obratila na radost, kada naime dne 20 istog mjeseca već novog glavara crkvi svojoj u osobi stožernika Joakima Pecci pod imenom Leona XIII jest prikazala.

Povodom tih dogodjajah Prečastni duh, stol naredbom svojom od 8 veljače t: g: broj 505 odredio je primerne svečanosti i to: glede smrti velikoga pokojnika, da se u svih crkvah kroz cielu osminu za njega zvoni u jutro u 7, a poslije podne u 4 sata. ktomu tečajem te osmine jedan svećani requiem odsluži. U ovoj župi započelo je zvonjenje dne 13 tog mjeseca, i dne 18 svećani requiem obavljen. A cielo vrijeme do izbora novog Pape molitve vršene i po izboru zahvalnica držana.

Pošto se je opazilo da crkveni lugari neovlašćeno prodavaju drva u crkvenoj šumi, te dobivše novce na svoju korist obraćaju, pak tim crkvi štetu čine, tužba je proti njem kr: sudbenom stolu podnčšena. Uslied koje kr: sudbeni stol dne 24 travnja t: g: izaslao je svoje povjerenstvo naime sudca Somodjija, i perovodju Benčića, od strane Županije pod-

bilježnika Turčića i nadšumara svoga; državno odvjetništvo zastupaše Peklić. Ovak sakupljeno povjerenstvo najprije preslušao je svjedoke a zatim dne 30 travnja i sljedeće dva dana svibnja išlo je u goru na lice mjesta da očevid obavi. Pisalo se mnogo, nu do konca ove godine nikakav uspjeh nije se vidio, je da li pako kakav bude, to ću sljedeće godine napomenuti.

Školska zgrada tečajem ove godine bijaše dogotovljena i svim potrebitim uređjena. Blagoslov njezin dne 27 listopada to jest nedjelju XX poslje duhovah bijaše svetčano obavljen. Naime župljani bi pozvani na rečenu svečanost, i sva školska dietca, pak poslje poldešne službe božje u procesiji idosmo na lice mjesta, gdje u velikoj prisutnosti pobožnog puka blagoslovio sam novu školu. A predavanja u njoj dne 28 svetčano otvorio i započeo.

Napomenuti mi je ovdje, da visoka Vlada iz školskog fonda u pomoć gradnje pružila je do 2000 f. a sav ostali novac više od 6000 f rasporezano bijaše medju župljane, koji moradoše to sljedeće godine podmiriti. Istina bog teško je se to videlo siromašnomu puku, no svemoću neka jim to naplati, jerbo su u dobru svrhu tu žrtvu učinili.

(122)

1880.

Buduć da tečajem godine 1879 ništa se nije znamenitoga glede ove župe dogodilo stoga mimoidem nju te prelazim na godinu 1880 koja bijaše jako nesretna i ostati će žalostna uspomena za cielu Hrvatsku, a posebice za župu Bistransku. Poslije velike zime zmrzavice koja traješe ciele 4 mjeseca, postradalisu jako zimski usjevi, a osobito pako vinogradi. Ktomu tečajem ljeta nadošlo mnogo olujah, a dva puta i tuča potukla polje i vinograde, to sve učinilo je prirod slab, i ljudstvo je teško proživilo.

Ali svu tu nevolju nadmašio je on grozni i žestoki potres, komu neima traga u hrvatskoj poviesti, koj je bio u utorak 9 studena t. g. u 7 satih 35 časovah u jutro, ter trajao do 10 sekundah. Taj je u temelju stresao glavni grad Zagreb i okolicu njegovu tako, da ljudi su sahnuli od straha i čakanja što će nadoći misleći da je konac svemu svetu. Ljudi pobegoše iz kućah na ulice i trgove, pak pošto se je taj potres opetovano ponavljao kroz 10 danah mnogi nisu se ufali u svoj stan povratiti, već ciele dane i noći sprovodili su pod vedrim nebom, đapaće množina stanovnikah izselila se u gradac Ljubljanu Beć i t. d.

Poslje te katastrofe grozota je bila pogledati grad Zagreb. Kod najvećih palačah popucani zidovi, dimnjaci zrušeni, prsnice od zidovah zastupljene, nakiti kućah na zemlju obaljeni. Tom zgodom navlastito je postradala i oštećena naša prvostolna crkva taj ponos i dika nadbiskupije naše, bolta nad svetištem zrušila se i veliki žrtvenik zdrobila, toranj zdrmao se i popucao te tako osakaćen postao, da se je morala kopula

dole uzeti, i od tornja više fatih zidine odstraniti. Kanonički dvorovi, sjemenišne zgrade, sveučilišna, gymnaska, general komande, ostale vojničke i javne stranom su popucale stranom i porušile tako da sva školska mladež na mjesec dana kući je odpušćana, rečjum niti jedna zgrada u celom Zagrebu nije se pronašla, koja nebi više ali manje postradala dapače njekeje kuće poslje te katastrofe morale su se srušiti po nalogu vlade za izbeći pogibelj da se nesruše na stanovnike. Od te nevolje potresa i ciela okolica Zagrebačka jako zdrmana i osakaćena bijaše. Osobito župa Kraljev Vrh, Remete, Markuševac, Šestine, Stubica gornja i dolnja, Granešina, Vrabče, Resnik, gdje stranom svodovi stranom tornji popucaše i porušisese, i radi toga zatvorene bijaše, te služba (123) božja nije se mogla prije popravka u njih vršiti. Što se pako napose tiče ove župe, hvala Bogu nije toliko štete načinio taj potres, kako je to bilo kod susjedah mojih. Svod župne crkve i zidovi malo su popucali, iz pod krova kod tornja na svih četiri ugla zid je okrnjen i na zemlju opao, križ na tornju prama župnom dvoru se nagnuo. Kod kapele s. Roka i Vendelina zidovi nešto popucali. Nu kod kapele s. Ivana tako je toranj oštećen, da se morao sa železnimi sponomi opasati i zvezati te od porušenja začuvati. Župni dvor malo je trpio jerbo je iz drva sagrađen, nu ipak je od severne strani nešto popucao, nakit iz peći dolie zrušen, stakleno posudje u ormaru prevrnjeno i zdrobljeno. U gradu Bistra taj potres zrušio je 7 velikih dimnjakah, koji su sav krov zdrobili. A i celog grada zidine tako bijaše popucane, da se vlastelin morao izseliti, jerbo se nije, usudio radi preteći pogibelji u nutri stanovati.

Da se služba božja ljepše i slavnije vršiti može, zamolio sam Prečast. duhov. stol da mi dozvoli nabaviti jednu lepu kažulu, što mi takodjer odpisom svojim od 28 svibnja t. g. broj 1675 jest dozvolio, pak na temelju te dozvole kupio sam od krojaća Josipa Huzeka lepu bele boje kažulu sa zlatimi portami obvezanu, sa k njoj pripadajućimi dielovi za 83 f. A kaliž dao sam načiniti kod zlatara Šönbuchnera, a u Beću po vještaci lepo sa slikami emalirati te sam za njega platio 220 fr.

Dragi nasljedniće mislim da ti neću biti stim dosadan ako ti napomenem što se samnom ove godine preko sve moje nade dogodilo. Revno moje službovanje uvažio Nadbiskup Josip Mihalović, predložio me je Njegovu Veličanstvu za naslovnog opata B. D. M. od Gotha. Što je takodjer previšnjem riešenjem od 16 listopada 1880 sam i postao te propisani blagoslov opatski po nalogu prespomenutog pastira dobio iz ruku Presvietlog Janka Pavlešića prepošta zag. i posvećenog biskupa Belgradskog na dan 21 prosinca iste god.

To odlikovanje moje veliku radost je prouzročilo u pobožnih mojih Župljana, a ta je tim većja postala kada sam na Božić uz veliku podvorbu prvu moju pontifikalnu misu u mojoj župnoj crkvi odslužio. Čast je lepa opatom biti ali troškom velikim skopčana. Za propisanu taksu naimenovanja morao sam platiti 420 f. ktomu opatski križ i prsten 200 f, mucet, kvadrat, pastoral mitra i tunicela do 300 f.

(124)

1881.

Tečajem ove godine crkva potresom oštećena dao sam popraviti. Tu radnju preuzeo je stanoviti Ignjatije Piringer graditelj iz Beča naselivši se u Zagreb. On je sve pukotine nastavše od potresa popunio i zamazao, okrnjeni toranj u red stavio, križ na tornju dao na novo pozlatiti i sraavnoga, jerbo je bio nagnut od potresa prama župnom stanju, crkvu svu izvana pofarbao za 169 for. kapelu s. Roka popravio za 184 f 30. Napokon toranj kod s. Ivana sa železnimi sponami zvezao, sve u red postavio za 149 f. Ktomu sve gradivo pružao za 56 f 80 n. Pošto dalje za ovu godinu ništa znamenitog što bi vriedno bilo zabilježiti neimam, s toga prelazim na sljedeću godinu.

1882.

Ove godine došli su u ovu župu fratri Trapiste iz Franceske. Gamba-teja jako je bila neprijateljna katolikom a osobito svim redovim, indi i Trapistom pak je izdala naredbu da se imaju iz Franceske izseliti. Čuvši da je sadajni posjednik Bistre Frances Hinko Carion, došli su ovamo, tu su od njega u zakup uzeli zemljišta u dolnjoj Bistri oko marofa ležeći po prilici 160 jutarah za cienu 6000 for. na godinu. Na staroj zgradi u kojoj je nekada Grof Ernest Oršić stanovao, i koja bijaše raz zemlje, nadzidan prvi kat, ter ga priredili za samostan, ujedno u tom prvom katu i podigli liepu prostranu kapelu za obavljanje svojih pobožnostjah. Tu kapelu sam ja po dozvoli Prečas. Duhov. stola dne 7. prosinca t: g. blagoslovio, i u njoj prvu sv. misu odslužio. Mislím da će mnogoga zanimati ako napomenem način življenja članovah toga reda. Oni medju sobom nikad se nerazgovaraju, nikada meso nejeđu, niti jela začinjena mašćum već samo kuhano u vodi i posoljeno. Staju se u 2 sata poslije polnoći, i počimlju svoju pobožnost u kapelici sa molitvum, mnogo puta kroz dan idu u kapelu i obavljaju svoju pobožnost. Kroz dan na koliko jim vrieme dopušća baviju se poljodjelstvom. Jesu dobrotvori, dietci po 40 njih svaki dan djeliju kruh. A i odlučili su jednog boljeg djaka na svoj trošak u Zagreb u gymnaziju poslati. Nu predvidja se da jim ovdje neće biti obstanka, preskupo su se pogodili za zemljište, ai položaj jim se nedopada pošto su blizu seoske kuće i velika ostanja, što je smeta u njihovom životu, kojega želiju osamljeni od svieta u samoći sprovadjati.

(158)

Od godine 1909 dalje

Od ove godine unapred počelo se opažati, da župljani bistranski ne vrše svoje dužnosti prema svom župniku. Nagovorom, pobudom i poticajem nekih zlih župljana počeli su navlastito župniku uskraćivati lukno, koje na godinu iznaša 70 vagana žitka. Iz početka se to

uskraćivanje pojavilo kod pojedinih kolovoda, pa kad su drugi vidjeli da im zato ništa nije, počeli su ga uskraćivati i drugi tako, te za koju godinu nije se uopće isplatilo, da se u tom poslu ide u selu, jer osim pogrda i ismjeivanja nije se drugo dobilo gotovo ništa.

1911.

Ove je godine župa Bistra doživjela radostan događaj. Na sam Uskrs služio je domaći sin, rodom iz Poljanice Stjepan Franceković svoju prvu svetu misu uz asistenciju susjednih svećenika. Manuductor bio mu je msgr. Dr. Valentin Cebušnik, duhovnik u nadbiskupskom sjemeništu u Zagrebu. Mladi gospodin, premda je u čudnim prilikama svršio svoje škole radi siromaštva svojih vrijednih inače roditelja, pokazuje ipak već danas veliko bogatstvo svoje duše, čednost i poniznost, koja spada među najljepše kreposti svećeničke. Pod dojmom ovih vrlina duboko se uzdamo od g. Boga da će ga milosti svojom i nadalje krijepiti i jačati u njegovom teškom svećeničkom životu, da po primjeru Hrista Gospodina bude narodu svome bude rječju i primjerom sol, koja će svježiti i jačati njihove duše u službi prema g. Bogu.

(159)

1914.

Ove godine dogodili se u životu zagrebačke nadbiskupije veliki događaji. Ponajprije treba spomenuti smrt preuzvišenog i prečasnog gospodina Jurja Posilovića, metropolite i nadbiskupa zagrebačkog. Skršen napornim djelovanjem za sv. Crkvu i povjerenom mu stado promijenio je ovaj život boljim vječnim životom, gdje će mu Gospodin, nadamo se, biti blagi sudac. Pokopan je svećano uz prisuće mnogih biskupa i svećenstva te zastupnika državne vlasti i naroda u grobnici zagrebačkih biskupa.

No kako je u svakom zlu nešto dobra, kao što poslije bura i munja ipak dočekamo tračak sunca tako je bilo i ovdje. Poslije žalosnog događaja, koji je zadesio nadbiskupiju zagrebačku smrću njezinog nadpastira, odmah se razvedrilo, jer je stolicu zagrebačkih nadbiskupa zasio muž pun znanja i vrlina, općenito ljubljen i štovan: Dr. Antun Bauer, kanonik zagrebački, sveučilišni profesor u m. pravi član jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti itd. Postavši još za života koadjutorom blagopokojnog Jurja Posilovića, zasio je ovu stolicu smjesta po pravu, koje mu je dala Sv. Stolica prigodom njegovog imenovanja koadjutorom. Gospodin neka ga rukovodi u njegovom djelovanju, da era njegovog biskupovanja bude na što veće proširenje carstva božjega u srcima njegovih ovaca i svećenstva i naroda.

Iste godine zadesila je narode Europe teška nesreća. U mjesecu lipnju iste godine ubijen je u Sarajevu austrijski nasljednik prestolja

Franjo Ferdinand sa svojom suprugom Sofijom. Budući, da je Austro-ugarska smatrala, da se to dogodilo na poticaj službene vlade kraljevine Srbije, bude joj poslan ultimatum, čije je rješenje očekivao sav svijet sa zebnjom u srcu. (160) Austrougarska uzevši ovo za povod ratu doista ga i navjestila ne dočekavši odgovor na ultimatum. Mobilizacija je proglašena 26. VII. te se sve narodnosti Monarhije u koju pripadaše i Hrvati, moradoše odazvati. Iz početka se mislilo da će rat biti brzo gotov, no kad se u rat umiješala Rusija na obranu Srbije, pa Njemačka kao saveznica Austrougarske, pa Engleska i Francuska, svatko je vidio, da tu nema nikakove šale.

1915.

Europejski rat raširio se ove godine dolaskom Italije, nekadanje saveznice Austrougarske i Njemačke. Ovaj rat makar strašan i težak, imade jedno vrlo dobro svojstvo da narod okorio u grijesima privada Bogu, jer se nikad nije tražilo toliko sv. misa, nikad se nije skrušenije pristupalo sv. sakramentima ni brojnije, nikad se nisu obavljale tolike javne i zavjetne molitve i procesije kao sada.

Tijekom godine 1915. preminuo je iz ovog života Sv. Otac papa Pijo X. Umro je, kako se govori, od žalosti, što nije mogao i ne može zapriječiti prolijevanje krvi svoje djece. Papinsku stolicu zasio je novi papa Benedikt XV., koji je odmah poslao poslanicu na zaraćene države s pozivom, da se prestane sa strašnim proljevanjem krvi. Dao dobri Bog da očinske njegove riječi poslušaju zemaljski vladari.

1916.

Strašno prolijevanje krvi još traje i ne vidi mu se svršetak. Radi toga kod nas je započela neka umornost. Radi pomanjkanja hrane i obuće raste sve više i više skupoća. Ranjenih i mrtvih javlja se sve više. Bože skрати dane ove teške kušnje.

Ove godine doživjela je ova župna crkva teški i žalosni udarac. Na temelju naredbe vojnog ministarstva oduzeta joj je $\frac{2}{3}$ zvonova. Da se spasi barem veliko zvano, poslana su sva zvana iz (161) područnih kapelica i sva manja zvana župne crkve. No izašla i druga naredba, da se ima oduzeti i ostatak, pa tako skinuše i zadnje veliko zvano. Taj je događaj izazvao plač i gnjušanje kod naroda i svećenstva, pogotovo kad zvana uzimaju, da iz njih lijevaju topove ljudstvu na propast.

1917.

Ratne strahote osim rana i smrti, koje na bojnopolju trpe naši vojnici imade jednu strašnu posljedicu i kod nas, a to je glad. Uzmanjkava hrana, odijelo i obuća, jer sve raspoložive zalihe vojska rekvirira

i upotrebljava u vojne svrhe ili šilju svojim saveznicima: Njemačkoj. Vojna Austrougarske i njenih saveznika za čudo dobro stoji. Skršena je već prije Srbija, a sada i Rusija, u kojoj ubiše cara i njegovu obitelj i vladu primi u ruke najprije Kerjenskij, a zatim komunisti na čelu sa Lenjinom i Trockim. Ovi sklopiše mir sa Njemačkom u Brest Litovskom. Tješi nas da će biti bolje no uzalud. Ovo se više neda podnašati. Na ratište vuku tek poodraslu djecu mladiće od 18 godina i starije od 42 god. sve do 50 godine. Radna sila sva je na ratištu: ocevi i sinovi. Kod kuće žene i djeca, mnoga u velikoj bijedi. Danas gospodare djeca, a to ne može imati dobrog utjecaja na budućnost. Glad pritište sve jače. U dućanima ne može se ništa kupiti već se osnivaju tako zvane aprovizacije, kojima ravna općina, te u kojima na malu mjeru jedva dobiješ toliko, da ne umreš. Gospodin župnik kupuje grahoricu i dijeli ju ljudima, koju narod upotrebljava za kruh i sočivo.

Ove godine preminulo njegovo veličanstvo car i kralj Franjo Josip.¹
(162)

Od pobjede Austrougarske nama Hrvatima slaba korist. Već sada vodeći narodi Austrijanci i Mađari pjevaju hvalospjeve dualizmu koji se, kažu, mora još više učvrstiti jer se pokazao kao najbolje ustrojstvo državno, a guši i svaki narodnosni pokret slavenskih i drugih plemena, koji su protivnici dualizmu, a za federativno uređenje država. Međutim 30. VI. iste godine izašla je tako zvana svibanjska deklaracija u bečkom parlamentu, gdje sjeverni i južni slaveni traže svoj posebni položaj u ovoj državi.

Kod nas u Bistri s prehranom je sve teže i teže. Aprovizacija je slaba, skupoća raste, od drugod se ništa ne dobije, a u dućanu ništa ne možeš kupiti. Mnogim familijama prijeti katastrofa.

1918.

U ovoj su se godini zbili u svijetu važni događaji. Krvavi rat prestao je. Hrvatski sabor 29. X. proglašuje nezavisnost Hrvatske i prekida vezu sa Mađarskom i Austrijom, 1. pak prosinca iste godine izaslanici »Narodnog vijeća« sklapaju u Beogradu ugovor sa srpskom vladom po kojem Hrvatska i Slovenija sa pripadnim zemljama sklapaju jednu državu sa Srbijom na temelju ravnopravnosti Hrvata, Srba i Slovenaca. U narodu, osobito po gradovima vlada silno oduševljenje nad svršetkom rata i otcijepljenjem od Austrije i Ugarske, no, slabost »Narodnog vijeća« kao vrhovne vlasti u Hrvatskoj iskorišćuju tamni elementi, osobito takvo zvani »zeleni kaderi« te počеше plačkati u mnogim mjestima, jedno iz osvete što su morali tako dugo ratovati, a drugo iz zavisti i pohlepe. Počinili su silne štete i poubijaše mnogo ljudi.

U župi Bistra nije se plačka provadjala, osim ako spomenem da je jedino bila oplakšana općinska aprovizacija od domaćih općinara. Nego

¹ Podatak nije tačan. Franjo Josip umro je 21. listopada 1916. (Op. ur.)

očekuje se, da će nastupiti veliko zlo, jer se opaža, da su vojnici koji su se vratili iz rata, silno pokvareni, a nije bolje ni kod kuće, jer su djeca rasla bez straha i odgoja.

1919.

Dne 12. IV. navalili su neki nepoznati ljudi na župni dvor i htjeli da plačkaju. No trud im bio uzaludan, jer su se radi neustrašivosti domaćeg župnika, koji je odmah počeo pucati morali razbjeći.

Isto tako valja ubilježiti, da su ove godine domaći župljani (163) iz Bukovja i Novaka navalili na nadarbinsku šumu te počeli u njoj haraćiti. Tom zgodom skoro je nastradao životom župni lugar Rok Rogina, koga ljudi iz Bukovja malo da nisu ubili. Nakon počinjene velike štete otjeraše napadače domaći žandari. Šteta je procijenjena na 78.000 K., ali sve do danas nije ništa isplaćeno. Što više čini se da je sve propalo.

1920.

Kao što se općenito pokazuje pokvarenost naroda, tako se opaža osobito i ovdje u Bistri. Ta se pokvarenost ističe u ružnim tučnjavama i ubojstvima, koja su u ovo vrijeme tako brojna i ogavna, da strašnu ljagu bacaju pred stranim svijetom na Bistru ovi događaji. Narod za čudo dosta brojno posjećuje crkvu, no čini se, da to čini samo iz običaja. Dosta ih ipak ima u narodu, koji se javno ističu kao bezvjerci.

(164)

1921.

Ove godine vladala je u Bistri velika suša, tako da su presahli svi zdenci i potoci osim potoka Bistre. Mnogi moraju ići po vodu za kuću i blago veoma daleko. Narod je zdvojan, jer nema ničesa za hranu ljudima ni blagu. Budući da je suša trajala do kasne jeseni to je prirod vina veoma obilan i dobre kakvoće, kako nije bio kroz godine i godine. No u tom je slaba utjeha. Što više treba bojati, da će ljudi u vinu još povećati svoja zlodjela, jer se najviše ružnih tučnjava i ubojstava događa u vinu.

Što se tiče Župne crkve promjene nema nikakove osim što se iskvarile župne orgulje te se više na njima ne svira.

1922.

Župna crkva Sv. Nikole posjeduje jedne male orgulje sa 6 registara, koje je g. 1784 postavio ovdje neki Šolc, graditelj orgulja iz Celja, te kojima je g. 1887 Sebastijan Dobnik dodao pedal. Ove su se orgulje

prošle godine izrabile te se mislilo da više neće svirati. Budući da se za nove orgulje nije mogla sabrati svota, to je ipak silom prilika pozvan iz Zagreba stručnjak Franjo Wester, da orgulje pregleda i kaže svoje mnijenje. Budući da je iskazao, da su orgulje popravljive, načinjen je s njim ugovor na 18.000 K., da orgulje iz temelja popravi, te cijelu opskrbu. (165) Taj posao izvršen je u razdoblju od 7. V. do 30. V. na opće zadovoljstvo. Stan i hranu dao je majstoru domaći župnik kroz cijelo to vrijeme. Svotu od 21.000 Kr. sabrali su župljani.

Ove godine doživjela je ova župa jedan veoma radosni događaj. To je prva sv. misa domaćeg župljana Petra Žagmeštra, koju je pod vodstvom dra Josipa Lončarića otслужио dne 30. VII. Prekrasno prigodno slovo izrekao je kanonik Knežić iz Zagreba. Ovaj je događaj tim radošniji, što je gosp. mladomisnik jedan od dvojice, koji su god. 1922 jedini bili zaređeni za svećenike. Gospodin posjeduje lijepe umne i moralne sposobnosti, idealan, pun volje za rad u vinogradu gospodnjem. Molimo od Gospodina, da ga njegovi ideali nikad ne ostave, već da mu budu vodič, navlastito pak, da ne dođe u životnu priliku i među ljude, koji bi mu te ideale potkopali.

I ova je godina silno slaba. Sijena nešto, a otava se ne će kositi uopće kao ni lane, sitni žitak slabiji od lanjske godine, a kukuruz jednako. Molimo od Boga kruha svakdašnjega, no nebesa nam i ove godine nudaju samo vina. Čudna uprava Božja. Pokorimo joj se.

Vidio prigodom kan. vizitacije

Bistra dne 13. rujna 1922.

† *Dr. Josip Lang*, pos. biskup

II

AGRARNO EKONOMSKA STRUKTURA BISTRANSKE POLJANICE

I

AGRARNE PRILIKE U BISTRANSKOJ POLJANICI

Pri posmatranju agrarnog problema nameće se prvo i bitno pitanje, koliko seljaku treba zemlje da bi mogao osrednje živjeti.

Objektivno i realno mjerilo za to može se dobiti tako da se broj agrarnog stanovništva projicira na obradivu površinu (agrarna gustoća agrarnog stanovništva).

Što je ta gustoća niža, to je stanje povoljnije, jer dolazi više obradive zemlje na jednog agrarnog stanovnika.

Ako se Jugoslavija uzme kao cjelina, to je krajem godine 1945. u njoj dolazilo oko 120 poljodjelaca na 100 ha (1 km²). U NR Hrvatskoj je u to vrijeme dolazilo oko 129 poljodjelaca na 100 ha obradive površine.

Agrarna gustoća je u pojedinim krajevima NR Hrvatske različita. Tako Slavoniju zastupa kotar Slav. Požega sa 93 i kotar Virovitica sa 116 agraraca, kraj oko Bjelovara zastupa kotar Čazma sa 95 i kotar Koprivnica sa 160 agraraca, kontinentalnu Dalmaciju zastupa kotar Benkovac sa 188 i kotar Metković sa 292 agrarna stanovnika na 100 ha obradive površine.

U Hrvatskom zagorju je agrarna gustoća veoma visoka. U kotaru Pregrada iznosi ona 264, a u kotaru Donja Stubica 229 agraraca. U kotaru Donja Stubica leži i selo Bistranska Poljanica. U kotaru Donja Stubica bio je krajem godine 1945. 40.831 stanovnik, a od toga 38.000 agrarnih stanovnika. Kako obradiva površina kotara Donja Stubica iznosi 16.599,7 ha, to bi računajući potreban minimum od 1 ha obradive površine na 1 agrarnog stanovnika – bilo mjesta na raspoloživoj zemlji samo za 16.600 poljodjelaca, a ostatak od 21.400 agrarnih stanovnika predstavlja teret koji zemlja ne može da podnese.

Selo Bistranska Poljanica brojilo je krajem godine 1945. 1122 stanovnika, od kojih je bilo oko 1050 stanovnika koji se mogu računati u agrarno stanovništvo. Projicirajući taj broj na 450 ha obradive površine hatara Bistranske Poljanice, izlazi da je agrarna gustoća u Bistranskoj Poljanici iznosila 233 agraraca. Agrarna prenaseljenost iznosi ovdje 600 agraraca.

Procentualno izraženo, u Donjoj Stubici 56,31% od ukupnog broja agrarnog stanovništva, a u Bistranskoj Poljanici 57,14% od ukupnog broja agrarnog stanovništva nema mjesta na obradivoj površini.

Da bi se moglo pregledno uočiti kakva je socijalno-ekonomska struktura stanovništva sela Bistranska Poljanica, cjelokupno je stanovništvo razdijeljeno u četiri ekonomsko-klasne grupe. (Tabela 1A, 1B, 1C, 1D).*

I Prvu klasnu grupu (»Seoska bogečija«) sačinjavaju seljaci koji imaju posjed u veličini do uključivo 0,49 ha, a koji – osim od poljodjelstva – nemaju prihoda ni od kakvog drugog stalnog zanimanja. (Tabela 1A).

Tabela 1
Narodnosti i zemljišni posjedi u bivšoj Hrvatskoj i Slavoniji god. 1895.

Narodnost	Od 100 stanovnika otpada na pojedine narodnosti	Od 100 hektara ukupne posjedovne površine otpada na pojedine narodnosti
	%	%
Hrvati	61,17	54,20
Srbi	25,51	24,02
Slovinci	0,82	0,15
Česi	1,32	0,82
Slovaci	0,72	0,41
Rusini	0,20	0,16
Mađari	3,58	7,16
Nijemci	5,28	9,95
Židovi	0,82	2,39
Ostale narodnosti . .	0,58	0,74
UKUPNO	100,00	100,00

II Drugu klasnu grupu (»Seoska sirotinja«) sačinjavaju:

a) seljaci sa posjedom od 0,50 do 2,99 ha, koji osim od poljodjelstva nemaju prihoda ni od kakvog drugog zanimanja.

b) svi oni – koji osim od posjeda od 0,50 do 1,99 ha imaju prihoda i od drugih stalnih zanimanja (obrtnici, ugljenari, radnici).

* Sve tabele, koje nisu unešene u ovaj tekst, nego su samo označene u njemu nalaze se u arhivi Jug. akademije.

Tabela 2

Postotne relacije između pojedinih gospodarstvenih grupa (klasificiranih po veličini cjelokupne površine gospodarstva) u NR Sloveniji, Makedoniji i Hrvatskoj [1931, 1946] u bivšoj Hrvatskoj i Slavoniji [1895] i u Jugoslaviji [1931] godine

Džava	Godine	Od 100 svih gospodarstava otpada na pojedine grupe sa sveukupnom površinom od hektara					
		do 5	preko 5 do 10	preko 10 do 20	preko 20	Ukupno	
		%	%	%	%	%	%
NR Slovenija	1931	57,42	18,65	15,82	8,11	100,00	
NR Slovenija	1946	63,88	18,39	10,26	7,47	100,00	
NR Makedonija	1931	70,72	20,76	7,03	1,49	100,00	
NR Makedonija	1946	81,09	15,32	3,01	0,58	100,00	
NR Hrvatska	1931	78,00	16,69	4,44	0,87	100,00	
NR Hrvatska	1946	79,97	15,87	4,16	0	100,00	
NR Slovenija, Makedonija i Hrvatska zajedno	1931	72,71	17,99	7,03	2,27	100,00	
NR Slovenija, Makedonija i Hrvatska zajedno	1946	76,95	16,28	5,18	1,61	100,00	
Bivša Hrvatska i Slavonija	1895	71,47	20,04	7,51	0,97	100,00	
Jugoslavija	1931	67,90	20,51	8,76	2,83	100,00	

Postotne relacije između obradivih površina sadržanih u pojedinim gospodarstvenim grupama

(klasificiranim po veličini cjelokupne površine gospodarstva)

u NR Hrvatskoj (1931, 1946) bivšoj Hrvatskoj i Slavoniji (1895) i Jugoslaviji (1931)

Tabela 3

D r ž a v a	Go- dine	Od 100 ha obradive površine otpada na pojedine grupe sa sveukupnom površinom od hektara				
		do 5	preko 5 do 10	preko 10 do 20	preko 20	Ukupno
		%	%	%	%	%
NR Hrvatska	1931	43,73	30,77	15,06	11,44	100,00
NR Hrvatska	1946	61,49	26,88	11,63	0	100,00
Bivša Hrvatska i Slavonija	1895	31,02	29,58	22,45	16,95	100,00
Jugoslavija	1931	32,10	28,86	22,08	16,96	100,00

Tabela 4

Prosjeck obradive površine na jedno gospodarstvo iz pojedinih gospodarstvenih grupa

[klasificiranih po veličini cjelokupne površine gospodarstva]

u NR Hrvatskoj [1931, 1946] bivšoj Hrvatskoj i Slavoniji [1895] i Jugoslaviji [1931]

D r ž a v a	Godine	Prosječno dolazi obradive površine na 1 gospodarstvo iz pojedinih grupa sa sveukupnom površinom od hektara			
		do 5	preko 5 do 10	preko 10 do 20	preko 20
NR Hrvatska	1931	1,73	5,71	10,51	30,93
NR Hrvatska	1946	3,00	6,61	10,92	—
Bivša Hrvatska i Slavonija	1895	2,01	6,85	13,86	140,27
Jugoslavija	1931	1,83	5,43	9,73	23,15

III Treću klasnu grupu (»Srednjak«) sačinjavaju:

a) seljaci s posjedom od 3,00 do 5,99 ha, koji – osim od poljodjelstva – nemaju prihoda ni od kakvog drugog stalnog zanimanja;

b) svi oni koji osim od posjeda od 0,50 do 2,99 ha imaju prihoda i od drugih stalnih zanimanja (obrtnici, službenici).

IV Četvrtu klasnu grupu (»Seoske gazde«¹⁾ sačinjavaju:

a) seljaci s posjedom od 6,00 ha dalje, koji osim od poljodjelstva nemaju prihoda ni od kakvog drugog stalnog zanimanja;

b) svi oni koji osim posjeda od 1,00 do 2,99 ha imaju prihoda i od drugih stalnih, osobito unosnih zanimanja (trgovci);

c) svi oni koji osim od posjeda od 3,00 ha dalje imaju prihoda i od drugih stalnih unosnih zanimanja (obrtnici).

Prva klasna grupa brojila je 18 gospodarstava (8,74% od svih gospodarstava). Grupu su sačinjavali isključivo seljaci, a nijedan posjed nije bio veći od 0,49 ha (Tabela 1A, 1B, 1C).

Drugu su klasnu grupu sačinjavala 143 gospodarstva (69,41% od svih gospodarstava). Od gospodara bila su 124 seljaka (86,71%), 3 sitna obrtnika (2,10%), 4 ugljenara (2,80%), 9 radnika (6,29%) i 2 lugara (2,10%). (Tabela 1C).

U pogledu kategorija veličine posjeda – 8 posjeda u veličini od 0,49 ha (5,59% od svih posjeda u grupi) držala su 3 ugljenara, 2 radnika, 1 obrtnik i 3 lugara (Tabela 1A, 1C).

Tabela 5

Postotne relacije između posjedovnih površina s obzirom na njihove vlasnike u Bistranskoj Poljanici godine 1850, 1918 i 1941 (Prije II svjetskog rata)

Godine	Od 100 ha ukupne površine poljaničkog hatara pripadalo je u pojedinim godinama					
	A			B	C	Ukupno cjelokupne hatarske površine
	a	b	Ukupno crkvi i vlasteli	Ostalim mještanima kao privatni posjed	Kolektivu (državi, opć. zemljišnoj zajednici)	
	crkvi	vlasteli				
%	%	%	%	%	%	
1850	16	9	25	55	20	100
1918	13	7	20	60	20	100
1941	11	—	11	69	20	100

Posjeda u veličini od 0,50 do 0,99 bila su 32 (22,38% od svih posjeda u grupi). Tima je posjedima gospodarilo 26 seljaka, 2 obrtnika, 3 radnika i 1 lugar.

¹⁾ Za ekonomske prilike u prenapućenom i siromašnom Hrvatskom Zagorju taj naziv »gazda« predstavlja samo nešto bolje stojećeg seoskog gospodara, u koliko on upotrebljava radnu snagu za poljodjelske radove iz svog porodičnog kolektiva, po čemu on ne može biti »kulak«, osim ako nema političkih kulačkih pretenzija.

Tabela 6

Vlastito, uživano i zakupljeno zemljište i zadružnost u Poljanici 1895. i 1931.

Postotni iznosi

Godine	Od 100 ha ukupne površine otpadalo je na			Od 100 ha ukupne površine otpadalo je		
	vlastito zemljište	uživano zemljište	zakupljeno zemljište	na zadružno zemljište, i to:		na nezadružno zemljište
				na zadruge koje su postojale	na zadruge koje su bile potajno razdijeljene	
				%	%	
1895	89,33	7,00	3,68	1,36	21,10	77,54
1931	83,39	15,95	0,66	—	—	100,00

64 posjeda od 1,00–1,99 ha sačinjavala su 44,75% od svih posjeda u grupi. Od vlasnika tih posjeda bilo je 59 seljaka, 1 ugljenar i 4 radnika.

Kategorija veličine gospodarstava od 2,00–2,99 bila je u II ekonomsko-klasnoj grupi zastupana sa 39 posjeda (27,27% od svih posjeda u grupi), kojima su gospodarili isključivo seljaci.

Treća klasna grupa sastojala se od 39 gospodarstava (18,93% od svih gospodarstava). Od gospodara bila su 33 seljaka (84,62%), 3 obrtnika, (7,69%) i 3 činovnika (7,60%) (Tabela C).

2 posjeda od 1,00 do 1,99 ha (5,13% od svih posjeda u grupi) držala su 2 činovnika (Tabela 1A, 1C).

3 posjeda od 2,00 do 2,99 ha (7,69% od svih posjeda u grupi) držala su 2 obrtnika i 1 činovnik.

Sa 20 posjeda od 3,00 do 3,99 ha (51,28% od svih posjeda u grupi) gospodarilo je 19 seljaka i 1 obrtnik.

8 posjeda od 4,00 do 4,99 ha (20,51% od svih posjeda u grupi) i 6 posjeda od 5,00 do 5,99 (15,38% od svih posjeda u grupi) pripadalo je isključivo seljacima.

Četvrta klasna grupa brojila je svega 6 gospodarstava (2,92% od svih gospodarstava). U grupi su bila 2 seljaka pokraj 1 obrtnika, 2 trgovca i 1 župnika (Tabela 1C).

1 posjed od 2,00–2,99 ha pripadao je trgovcu (Tabela 1A, 1C).

1 posjed od 6,00–6,99 ha pripadao je seljaku.

Od 2 posjeda od 7,00–7,99 ha pripadao je po 1 posjed obrtniku i trgovcu.

1 posjed od 8,00–8,99 ha pripadao je seljaku.

1 posjed od 65,49 ha pripadao je župniku.

Dakle s najvećim postotkom (69,41%) u broju svih gospodarstava zastupana je II klasna grupa (»Seoska sirotinja«), koja obuhvaća nešto preko $\frac{2}{3}$ od svih gospodarstava (Tabela 1A).

Iza toga dolazi III grupa (»Srednjak«), koja sa svojih 18,93% od svih gospodarstava obuhvaća nešto ispod $\frac{1}{5}$ od svih gospodarstava.

Po redu slijedi I grupa (»Seoska bogečija«) koja sa 8,74% od svih gospodarstava sadržava nešto ispod $\frac{1}{10}$ od tih gospodarstava.

Sa najmanjim procentom (2,92%) u broju svih gospodarstava zastupana je IV grupa (»Seoske gazde«), u kojoj imade nešto ispod $\frac{1}{35}$ od svih gospodarstava.

Gospodarstvena površina nije ravnomjerna razdijeljena. Kad bi ona to bila, svi bi – bar seljaci – bili nivelizirani u jednoj klasnoj grupi.

Neravnomjerna raspodjela zemlje očituje se u tome što se procenat gospodarstava pojedine klasne grupe od svih gospodarstava u Poljanici niti približno ne podudara sa procentom gospodarstvene površine, koji od čitave gospodarstvene površine poljaničkog hatara otpada na tu grupu. Više su grupe favorizirane na štetu nižih.

U prvoj je klasnoj grupi na 8,74% od svih gospodarstava dolazilo samo 1,31% od ukupne gospodarstvene površine (prosječno 0,33 ha površine na jedno gospodarstvo) (Tabela 1A).

Druga klasna grupa sa 69,41% od svih gospodarstava posjedovala je samo 44,87% od cijele gospodarstvene površine (prosječno 1,42 ha na 1 gospodarstvo).

U trećoj je klasnoj grupi na 18,93% od svih gospodarstava dolazilo već 32,24% od cijele gospodarstvene površine (prosječno 3,74 ha na 1 gospodarstvo).

Četvrta je klasna grupa s veoma niskim procentom (2,92%) od svih gospodarstava držala relativno visok procenat (21,58%) od ukupne gospodarstvene površine (prosječno 16,29 ha na 1 gospodarstvo – dakle oko 50 puta više nego što je prosječno otpadalo površine na 1 gospodarstvo u prvoj grupi).

Kapitalistički poredak bivše Jugoslavije očituje se i u tome što je zemlja bila jako neravnomjerno razdijeljena i između onih gospodara koji su se isključivo bavili ratarstvom i koji su svojom rukom obrađivali zemlju i onih gospodara koji su osim zemlje imali prihoda od drugog stalnog zanimanja (Tabela 1D).

Općenito uzevši godine 1941. 85,92% gospodara u Poljanici bavilo se isključivo poljodjelstvom, a 14,0% je – osim što je posjedovalo zemlju – imalo i drugo kakvo zanimanje. Na 85,92% isključivih ratara otpadalo je samo 62,41% od ukupne zemlje, a na 14,08% neseljaka otpadalo je čak 37,59% od ukupne zemlje. Na 1 isključivog seljaka otpadalo je 1,60 ha, a na 1 neseljaka 5,87 ha posjeda. Na jedno isključivo seljačko gospodarstvo dolazilo je preko tri puta manje posjeda nego na 1 gospodarstvo koje nije bilo isključivo seljačko (Tabela 1E).

Hatarska površina Bistranske Poljanice u pogledu svojih vlasnika od polovice 19. stoljeća pa do godine 1941 (prije drugog svjetskog rata)

oscilirala je tako da je od ukupnog zemljišta godine 1850. pripadalo crkvi 16%, vlasteli 9%, kolektivu 20% i 55% – kao privatni posjed – ostalim poljaničkim mještanima.

U godini 1918. iznosio je vancrkveni privatni posjed 60%, a u godini 1941. 69% od ukupne površine. Te godine posjed vlastele uopće nije više postojao, crkva je držala 11%, a kolektiv 20% od ukupnog zemljišta (Tabela 5).

Prema tome se površina vancrkvenih i vanvlastelinskih privatnih posjeda od godine 1850. do godine 1941. stalno povećavala više na račun vlastelinskog nego crkvenog posjeda, koji je i nakon provedene agrarne reforme u staroj Jugoslaviji još uvijek zapremao nešto preko $\frac{1}{10}$ od cijelog poljaničkog hatara.

Agrarni problem u Poljanici ne bi bio riješen niti onda kad bi raspoloživa zemlja bila ravnomjerno raspodijeljena. Tad bi dolazilo oko 2,20 ha na jedno gospodarstvo uopće, a 2,56 ha na jedno isključivo seljačko gospodarstvo, što je svakako jako daleko ispod potrebnog minimuma.

Mjere kojima bi se imao riješiti problem agrarne prenaseljenosti u Poljanici uglavnom se podudaraju s mjerama koje bi se s tom svrhom imale primijeniti u cijeloj zemlji.

Godine 1941. bilo je u Poljanici od svih 206 posjeda samo 11 posjeda (5,34%) koji su iznosili 5 ha i preko 5 ha, preostalih je 195 posjeda (94,66%) imalo površinu ispod 5 ha. Prema tome je Poljanica bila tipično selo malog i sitnog posjeda, a takvo bi ostalo i onda kad bi uspjelo da se zemlja ravnomjerno porazdijeli samo među one koje zemlja može da podnese. Tada bi na kojih 100 gospodarstava dolazilo ukupno oko 450 ha zemlje ili 4,50 ha zemlje po jednom gospodarstvu, dakle i opet ispod 5 ha površine po jednom gospodarstvu.

Zadruge neke vrste male seoske sirotinje postojale su još krajem XIX i početkom XX vijeka u selu. Te su zadruge bile sastavljene od konsanguininih rodbinskih članova, te bi trebale teoretski predstavljati u svakom slučaju ekonomski napredniji tip. Cjepkanje tih zadruga na sitnija gospodarstva još je više ubrzalo opću bijedu seljaka. 1895. god. otpadalo je u selu od ukupnog zemljišta 22,96% na zadržnu zemlju (od toga 21,10% na zadržnu zemlju, koja je tajno bila podijeljena). 1931. g. nije bilo uopće više niti zadruga niti zadržne zemlje. (Tab. 6).

Zakup (arenda)

U Poljanici nije bilo mnogo zemlje date pod zakup (svega 3 ha-ra). Uzrok je tome što su se posjednici većih površina zemlje bojali davati pod zakup zemlju seljaku, koji je nije mogao lako izbacivati sa nje u slučaju izgleda boljeg interesa i davanja u zakup. Drugi je razlog bio taj što im se bolje isplatilo uzimati jeftinu radnu snagu i slugu. Župnik, najveći zemljišni posjednik, dobivao je osim toga mnogo od svojih bogobojaznih »vjernika«, dosta besplatne radne snage. (Tab. 4).

Zato bi u prvom redu bilo potrebno da se svi posjedi udruže u seljačke radne zadruge. Time bi se dobilo dvoje. Prva bi dobit bila da bi time mali posjedi izgubili sve svoje negativne osobine u pogledu obrađivanja, jer bi se tek u radnim zadrugama moglo provesti racionalno i intenzivno obrađivanje zemlje. Druga prednost bila bi psihološke naravi, jer bi posjedi – mada u pogledu obrađivanja kolektivizirani – ostali privatno vlasništvo, što je osobito važno za sadašnji mentalitet našeg seljaka.

Dalja mjera za rješavanje agrarne prenapučenosti u Bistranskoj Poljanici bila bi povećanje obradive površine. Kad bi i uspjelo – možda nešto od pašnjaka, a nešto krčevinom – dobiti desetak hektara nove obradive površine, to bi bilo relativno tako malo da pri rješavanju agrarnog problema ne bi moglo mnogo značiti.

Kolonizaciju seljak iz Bistranske Poljanice – po cijelom svom nastrojenju odbija. On se teška srca rastaje od svoje rodne grude. Njemu je milije životariti u siromaštvu od danas do sutra na svom posjediću, nego odlučiti se da seli. Kad bi to morao, osjećao bi se nesretnim.

Zato bi specijalno u tom kraju – uzevši u obzir neposrednu blizinu glavnog grada – trebalo dati prednost drugim vrelima, koja bi seljaku nadopunila ono što mu od posjeda nedostaje.

To su sezonski javni radovi kao i redoviti stalni rad pojedinih članova porodice u tvornicama, gajenje kućne radinosti i kućnog obrta, kako je to i u Petogodišnjem planu NR Hrvatske predviđeno.

Sve su to faktori koji bi mogli podići životni standard poljaničkog seljaka. Ako bi on i morao ostaviti svoj rodni kraj, bilo bi to samo privremeno, a ne stalno. Tako bi mu se moglo pomoći, a da se ne dira u njegov mentalitet.

2

MATERIJALNA OSNOVA ŽIVOTA U PROIZVODNJI HRANE U BISTRANSKOJ POLJANICI

a) Poljodjelsko oruđe i sprema

Vrlo karakterističnu sliku za socijalne i ekonomske odnose u selu daje isto tako i vrsta kao i inventar poljodjelskog oruđa i sprema. Tako »ekstremi«, »bogečka« grupa, seoska sirotinja sa do 0,5 hara zemlje veoma oskudijeva na poljodjelskom oruđu, a isto tako i oni sa 7–65 hara. Šta to znači? Seoska sirotinja nema za obrađivanje svojih od 0–0,50 hara zemlje naročite potrebe za poljodjelskim spravama, osim lopate i motike, a na radu kod bogatih služi se gazdinskim oruđem. Sa svojim se vlastitim spravama služi, »sitni seljak«, da ga tako nazovemo posjednik od 1–3 hara zemlje. Ta kategorija ratara, »srednja seoska si-

rotinja«, u stvari posjeduje najviše poljodjelskog oruđa od svih ostalih. Ono mu služi za obrađivanje svoje i gazdinske zemlje.

Od 26 gospodarstava sa do 0,50 hara zemlje samo njih 11 imaju plugove, 7 brane (brnjače), 1 sijalicu za kukuruz, 5 drvene vinske preše starijeg sistema. Te sprave, ukoliko ih seljaci imaju, služe za rad kod imućnijih ratara.

Od 32 gospodarstva sa 0,50 do 1 hara zemlje 20 ih posjeduje plug i drljaču, 5 vjetrenjače, 9 vinske drvene preše starijeg tipa, 3 kopače kukuruza, 1 kazan za pečenje rakije, 5 prskalice za vinograd.

Iz tabele se br. 3 vidi da gospodarstva od 1–3 hara zemlje posjeduju najviše poljodjelskih sprava. Uzrok su tome socijalno-ekonomski odnosi sela. Seoska sirotinja bez dovoljno zemlje traži zaradu na drugom radu. Samo se mali broj imućnijih ratara koristi njihovim radom. Jedino onaj ratar od 1–3 hara treba da radi i na svojoj i na gazdinskoj zemlji.

b) Tegleća (konji, volovi) i ostala stoka

Siromaštvo »seoske sirotinje« koja posjeduje do 0,50 hara ili one koja posjeduje do 1 hara zemlje ogleda se i u posjedovanju tegleće stoke, volova i konja. Od 58 gospodarstava »seoske sirotinje« samo je jedno gospodarstvo posjedovalo konja (paripa).

Istom grupu sitnog seljaka, tzv. »srednja seoska sirotinja«, čija se površina zemlje kreće između 1 do 4 hara, posjeduje 17 konja (9 kobila i 8 paripa), koliko ih otpada na 129 gospodarstava. To znači da 112 gospodarstava nemaju nijednog konja. Cijelo selo Poljanica posjedovalo je 31 konja (15 kobila, 16 paripa).

Tabela 7

Goveda, konji i svinje u selu Poljanici od 1895. do 1938. godine

Godina	Broj stanovnika	Goveda		Konji		Svinje	
		Apsolutni iznosi	Relativni iznosi Na 100 stanovnika dolazilo je goveda	Apsolutni iznosi	Relativni iznosi Na 100 stanovnika dolazilo je konja	Apsolutni iznosi	Relativni iznosi Na 100 stanovnika dolazilo je svinja
1895	846	361	42,67	54	6,38	229	27,07
1931	1110	314	28,29	31	2,79	234	21,08
1937	1189	285	23,97	13	1,09	75	6,31
1938	1202	280	23,29	12	1,00	70	5,82

Iz *tabele 9*) vidi se da je svih 26 gospodarstava »seoske sirotinje« imalo svega 0,46 hara livade, a pašnjaka uopće nisu imali. Jasno je da nisu mogli imati ni stoke, niti krava, a niti vrijedne hrane životinjskog porijekla (mlijeka, sira, maslaca, mesa), što se odražavalo u visokom procentu obolijevanja i smrtnosti. Očigledno se iz toga vidi koliko je važan ekonomski faktor ishrana, a konsekvantno i zaštita zdravlja radnih masa. Ta se ekonomska realnost u buržoaskom društvu vješto prikriva »političkom nadogradnjom« u političkom zaglupljavanju seljaka i njegovu odvajanju od radničke klase i od identifikacije njihovih zajedničkih klasnih interesa.

Iz dobivenih se podataka, svrstanih u *tabeli 7*), o količini stoke koju je selo imalo u toku posljednje 43 godine (od 1895 do 1938) jasno i nepobitno vidi da se broj stoke smanjio usprkos »bolje uređenoj ekonomiji i slobodi vlasništva buržoaskog društva«, koji je smijenio feudalizam, a stanovništvo se osjetno povećalo. Veliko se smanjenje stoke vidi osobiti kod konja i svinja. Jedan je od najvažnijih uzroka tog smanjenja broja stoke bilo obaranje cijene agrarnim proizvodima i stoci od strane kapitalističkih producenata i trgovaca žitom i mesom prekooceanskih kapitalističkih monopolističkih trestova. Argentina, Kanada i Australija počele su pojačanjem trgovine krajem 19. i u toku 20. vijeka obarati cijene agrarnim produktima evropskih malih ratara. Mala gospodarstva i u našim selima nisu mogla izdržati tu konkurenciju. Te agrarne krize, uklopljene u cikličke krize kapitalističkog sistema, koje su se javljale stalno u doba mira, učinile su osobito našeg malog seljaka siromašnijim. Teško i krvavo dobijeno žito, mlijeko, jaja, meso, nisu imali ni toliku cijenu koliko je seljaka stajala gola produkcija. Iz te se gornje *tabele* najjasnije vidi karakteristična slika kapitalističkog poretka na selu. Stanovništvo, koje je stenjalo pod bičem, brutalnošću i ropstvom feudalizma, oslobađajući se tog feudalnog kmetstva, upalo je u klopku »građanske liberalne slobode«, Stanovništvo se povećava, a sredstva za život ostaju ista, ili se vrijedni agrarni produkti prodaju u besćenje.

c) Proizvodnja hrane biljnog porijekla

Seoska sirotinja ili uopće ne sije pšenicu (gospodarstva od 0–49 hara) ili sije vrlo malo. Isto je tako malo sije i sitni seljak, tzv. srednja seoska sirotinja, kao i mala seoska gospodarstva. Od 195 malih gospodarstava od 0–5 hara sa čitavom površinom od 324,06 hara sije se samo na 17,2 ha pšenica. To pokazuje da su seljaci došli silom svog iskustva, do toga, da ne siju za sebe još uvijek »luksuzne« žitarice, koje im daju manji kvantitet, a u isto vrijeme manju kaloričnu vrijednost. Pšenicu ne siju rado vjerovatno i zbog toga što ona daje malo slame. Oko jedne osmine zemljišta (8,95 hara) župnik veleposjednik zasijava pšenicom. To je razumljivo, jer on nema potrebe da jede kukuruzni kruh,

a niti Kaptol, sjemeništa gdje se odgajaju »dušobrižnici«, kojima on šalje čistu poljaničku pšenicu kao doprinos njihovoj ishrani.

1. Proizvodnja ječma

Ječam se dvaput manje sije nego pšenica u svim gospodarstvima. Upotrebljava se rjeđe za kruh, a više za ishranu stoke. Pivarski se ječam slabo gaji. Od čitave površine obradive zemlje (452,75 ha) zasijava se ječam svega 10,19 ha.

2. Proizvodnja raži

Raž je omiljelo brašno kao primjesa zagorskom seljačkom kruhu, koji Zagorke vješto prave većinom iz raženog i kukuruznog brašna. Naročito ga sije seoska sirotinja, a mali seoski ratar zasijava njim zemljište više nego pšenicom. Raž je omiljena žitarica Hrvatskog zagorja kao što je ona omiljena u RSSR i BSSR i Sibiru. Od 195 malih i seosko sirotinjskih gospodarstava s površinom od 324,06 ha zasijava se 20,03 ha raži, a veća seoska gospodarstva (11), uključivši tu i župnika veleposjednika s 128,69 ha, siju 6,01 ha raži. Od toga župnik sije sam 2,39 hara raži.

3. Proizvodnja zobi

Proizvodnja zobi je veoma niska u selu Poljanici, iako je zob najhranjivija klasnata žitarica. Zob siju isključivo oni koji imaju konje, i to gospodarstva od 2–2,29 hara (9 konja). Samo je zasijano 0,18 hara i dobiveno 2 kvintala zobi.

Župnik koji je imao 3 konja najviše je zasijao 1,16 hara, dobivši 8 kvintala zobi.

Još naše selo nije upoznato s vrijednošću zobnog brašna, koje je od svih klasnatih žitarica najhranjivije (zobna pahuljica), pa ga stoga i ne upotrebljava za ljudsku ishranu, nego isključivo za ishranu stoke. osobito konja.

4. Proizvodnja kukuruza

Poljanica sije najviše kukuruza, koji služi poglavito za ishranu ljudi, a zatim i stoke, osobito svinja i peradi (purana). Kukuruz ima zbog velikog procenta biljne masti i ugljikovih hidrata naročitu prednost u agrikulturni Poljanice. Kukuruzovina daje dobru stočnu hranu, koju ratari Poljanice vješto sijeku i daju zimi stoki. Žene vrlo vješto prave čuveni zagorski kruh iz kukuruznog brašna, polijevajući ga prethodno vrelom vodom da dode do nabubrevanja škroba i celuloze. Tek ga kasnije miješaju s raženim brašnom i zakisavaju kvasom. Takav je kukuruzni kruh osnovna hrana poljaničkih ratara, koji oni i bez poznavanja njegovog biokemijskog sastava cijene zbog njegove energetske vrijednosti. Do te su spoznaje došli na osnovu gole empirije, što odgovara rezul-

tatima naučnog ispitivanja. Iz ekonomskih i fizioloških razloga poljanički seljaci iz klase seoske sirotinje i malih ratarskih gospodarstava siju najviše kukuruz. Već seljaci s većom površinom zemljišta nemaju potrebu takvog forsiranog sijanja kukuruza, na koje siromaštvo tjera seosku sirotinju. Već kod gospodarstava sa više od 4 hara opada proizvodnja kukuruza. Jedino župnik zasijava 10,75 hara kukuruza, više nego 58 gospodarstava seoske sirotinje sa posjedom do 1 hara skupa (9,63 hara), koja još najviše sije od svega kukuruz. Uzrok je taj što župnik tovi kukuruzom svinje, purane i guske za sebe, za prodaju i za Kaptol, a u isto vrijeme mu kukuruz služi kao moneta za plaćanje u naturi najamnog rada seoskoj sirotinji, slugama i pastirima.

5. Proizvodnja povrća

Krumpir uz kukuruz predstavlja najvažniju hranu seljaka, seoske sirotinje, radi čega ga oni mnogo više siju nego nešto malo imućniji građani. Krumpir je isto važna biljka koju je seljak prihvatio radi očuvanja života, toliko ugroženog ekonomskim sistemom predratne buržoazije, u kojem se legaliziralo izumiranje radnog seljaštva zbog vješto politički izlukavljeneog sistema eksploatacije i zbog lukavog sputavanja nekad revolucionarne seoske sirotinje poslije smrti Radića.

Sa 195 sitnih seoskih gospodarstava (od 0-4,99 hara površine) sa 324,06 hara dobiva se 904,30 kvintala krumpira. Sa 11 većih gospodarstava sa 128,69 hara dobiva se samo 63 kvintala krumpira. Ta gospodarstva nisu sijala krumpir iz računsko-ekonomskih razloga, jer se krumpir dobivao za vrlo nisku cijenu osobito iz Slavonije, Slovenije itd. Međutim siromašne seljake nije tjerala spekulacija na proizvodnju krumpira, nego nužda da sebi sami osiguraju hranu s ono malo zemljišta što ga posjeduju. Krumpir je, uz kukuruz, sirotinjska hrana zagorskog sela kao i mnogih naših sela u FNRJ.

Grah je poznata hrana naših radnih seljačkih masa, a isto i radničke klase. Grah sadrži osim škroba isto tako mnogo minerala, osobito fosfora i kalcija. Grah, i pokraj teže probave zbog celulozne ovojnice, predstavlja vrijednu hranjivu biljnu hranu i njegove su fiziološke osobine davno empirijski uočili naši seljaci, a u isto vrijeme i njegovu prednost u lakoj mogućnosti njegova konzerviranja. Poslije krumpira grah sije iz tih razloga najviše seoska sirotinja kao i mali seoski ratar. Tako 195 posjeda (od 0-4,99 hara) sije 9,09 hara grahom, dobivajući 43,11 kvintala graha godišnje, a od imućnijih siju grah u maloj količini 6 gospodarstava (po površini od 5-5,99 hara) s ukupno 33,37 hara sije grah samo 0,15 hara, a jedno gospodarstvo od 6,81 hara sije istu površinu (0,15 hara). Ostala gospodarstva od 7-8,41 kao i župnik sa 65,49 hara uopće ne siju graha. Za njih grah isto nije predstavljao ekonomsku vrijednost, niti toliko važan faktor za ishranu, jer su se hranili više životinjskim bjelančevinama, voćem, povrćem, nego li teško probavljivim grahom, prostom hranom.

Mrkva – U Hrvatskom zagorju mnogo je udomaćena kultura mrkve za ishranu ljudi, koju još ne pozna bosanski, makedonski, crnogorski i dalmatinski seljak. Mrkva nema neku veliku energetske hranidbene vrijednost, ali kao kiseli kupus daje izvjesne fermente, bakterije za probavu (*B. acidophilus*), minerale i vitamine. Mrkva je dosta omiljela zimski hrana. Ona se isto može unovčiti u gradu, gdje se rado kupuje. Međutim, mali i siromašni ratar sije mrkvu isključivo za svoju potrošnju, a bolje stojeći i za prodaju. Od površine 324,06 hara 195 malih seoskih gospodarstava sije se 5,60 hara mrkva, a od 11 gospodarstava, uključivši i župnika, sa 128,69 hara zemlje sije se 3,09 hara mrkvom. Sam župnik ne sije mrkvu, što znači da on mrkvu kupuje jeftino, a svoju zemlju iskorišćuje za skuplje kulture.

6. Produkcija voća

Od voća se gaje šljive, breskve, trešnje, jabuke, kruške, orasi i kesteni, naravno i grožđe, vrlo slabo jagode, maline, ogrozdi itd.

Klima i tlo vrlo pogoduju razvitku voćarstva, koje će u planskom našem poljodjelstvu sigurno dobiti u tom kraju kao kultura prvo mjesto. Prije borbe za narodno oslobođenje voćarstvu ne samo što se nije poklanjala važnost nego je ono bilo potpuno zanemareno i sistematski je propadalo. Glavni uzrok leži naravno u neplanskom, haotičnom, kapitalističkom privrednom sistemu, u kojem se seoska sirotinja prvenstveno mučila da spasi goli život, gajeći osnovne krušno-škrobaste kulture za svoju ishranu, kukuruz i krumpir. O nekom planskom sistemu i izmjeni poljodjelskih proizvoda između krajeva u kojima pojedine kulture najbolje uspijevaju nije bilo ni govora.

Osiromašenje se seljaštva vidi ne samo u sve većem opadanju stoke, posmatrano u periodu od 1895. do 1931. god., nego i u osjetnom propadanju voćarstva. Tako se ukupan broj stabala svih voćaka snizio od 3137 u 1895. god. na 2105 u 1931. god., oko 32,90%. Najviše su propale kruške – 59,39%, zatim šljive – 42,03% (Tabela 10). Čitava površina voćnjaka svih gospodarstava u Poljanici iznosi 1,92 hara od 452,75 hara. Naravno da je proizvodnja voća veoma niska. Osim težnje seoske sirotinje da gaji osnovne škrobne (hidrokarbonske) kulture, kukuruz i krumpir uz raž i pšenicu, postoje i drugi faktori koji smanjuju proizvodnju voća: niska cijena, nesigurnost roda, slaba odlika voća za konzerviranje, poteženjivanje hranjive vrijednosti voća, slaba agrotehnička kultura itd. Glavni uzrok uza sve te loše faktore koji uništavaju volju, smisao i interes našeg radnog seljaštva za voćarstvo bili su loši ekonomski i socijalni sistemi stare Jugoslavije.

Najviše plodnih stabala voćaka ima (536 šljiva, 263 jabuka, 23 kruške, 45 oraha, 6 trešanja, 5 kestenova) seoska sirotinja sa 1–2 hara zemlje. Ta gospodarstva (66 na broju) proizvode kvintala: 45,65 šljiva, 20,17 jabuka, 36,10 krušaka, 7,49 oraha, 0,57 trešanja, 0,60 kestenja. Voćnjak župnika (0,19 hara) donosi kvintala: 20 šljiva, 2,0 jabuka, 0,50 oraha. Sveukupna proizvodnja voća sa svih gospodarstava sela (1,92 hara voć-

njaka) iznosi godišnje kvintala: 176,58 šljiva, 149,28 jabuka, 48,73 krušaka, 21,53 oraha, 5,85 trešanja i 6 kvintala kestenova. (Ukupno 406,97 kvintala voća sa 2113 komada stabala).

Od sve te količine voća malo se pravi pekmez, konzervirano ili kandirano voće, a i ne suši se. Od čitave se količine šljiva mahom pravi šljivovica, a dobar se dio proda još u svježem stanju u grad, a jedan dio neracionalno propadne. Od jabuke se ne pravi jabučni sok, jer to nije uobičajeno, niti ima u blizini kakva fabrika koja bi ga pravila. Mali se dio jabuka i krušaka ostavi za zimu, pa se one većinom tada prodaju skuplje u gradu.

Trešnje su jedina radost djece u doba proljetnih hipovitaminoza C i hipomineralizma, ali i njih ima malo i brzo se prodaju. Može se reći da je voće, vrlo važan dio ljudske hrane zbog obilja vitamina, mineralnih soli i voćnog šećera, i u onoj maloj količini gotovo nikako ne iskorišćuje u ishrani samih seljaka Poljanice, što je slučaj i s ostalim selima Hrvatskog zagorja.

Stanovništvo se sela povećava, a proizvodnja se hrane smanjuje, i to upravo one vrijedne hrane (mlijeko, sir, jaja, meso, koji u sebi nosi zaštitne bjelančevine, i voće, bogato vitaminima i mineralnim solima). Ne može biti govora o tome da ta ekonomska baza sela nije utjecala na povišenje poboljevanja i pomora u selu. Pomanjkanje tih vrijednih zaštitnih faktora hrane obaralo je neminovno otpornost seljaka i stvaralo je put svim bolestima, a osobito tuberkulozi i akutnim zaraznim oboljenjima, od kojih najviše boluju i umiru stanovnici Poljanice. Nije čudo stoga da svaki medicinski radnik, razumni i iskreni pobornik zaštite zdravlja naših radnih masa, samo u planskoj ekonomskoj socijalnoj državi vidi ostvarenje istinskih, moralno-zdravstvenih težnja. Selo Poljanica na svakom sektoru svoga ekonomskog života, pa i u proizvodnji voćarstva, pokazuje sav predratni pakao trulog buržoaskog društva i njegova privrednog stroja.

7. Kultura grožđa i vinarstvo

Vinograd je omiljena kultura Zagoraca, iako ona predstavlja ne tako malu brigu i muku da se obradi svake godine. Svaki se Zagorac rado hvali svojim vinogradom i svojim vinom. Zagorac samo veće viškove vina prodaje, a voli da ga sa svojom družinom popije. U stvari s gledišta higijene i zdravlja, a i s objektivnog racionalnog gledišta, vinogradi su za siromašnog zagorskog seljaka vrlo nerentabilna kultura i velik teret. To je naravno iluzorno sada dokazivati, ali će već to pitanje pokrenuti naskoro nove generacije seljaka, kada seoski karteli počnu planski i racionalno obrađivati svoju zemlju.

Ukupno je u Poljanici bilo 32,70 hara vinograda koji su rodili, što iznosi 7,32% od ukupne produktivne površine poljaničkog hatara. Kako je Zagorcima mio vinograd, najbolje dokazuje to što je 167 sirotinjskih gospodarstava (od 0-2,99 ha) posjedovalo 21.61 ha vinograda, što iznosi 9,89% od čitave produktivne površine tih gospodarstava.

Ostalih 39 gospodarstava (sa površinom od 3,00 i preko 3,00 ha) posjedovalo je 11,09 ha vinograda (4,87% od čitave svoje produktivne površine).

d) *Proizvodnja meda*

Gajenje pčela nije razvijeno u selu Poljanici, gdje postoje upravo idealni uslovi za to radi vrlo bogate paše za pčele. Ono malo košnica (31) što ih ima selo pripada isključivo običnim pletenim košnicama, koje racionalni pčelari upotrebljavaju samo za rojenje. Seljaci, da bi se domogli meda, sumporom pobiju pčele. Modernih »djerzonki« uopće nema, a od njih se samo od jedne može izvrcati toliko čistog meda koliko od 20 ili 30 primitivnih košnica.

Proizvodnja meda vjerojatno nije iznosila više od 80–100 kila godišnje, a mogla bi dostići do 1000 i više kila. Na taj se način seljak zbog niske agrotehničke prosvjećenosti, tolerirane od tadašnjeg buržoaskog stroja, lišio velike količine vrlo vrijedne, u prvom redu energetske, hrane, toliko potrebne njemu za vrijeme teških poljskih radova.

e) *Proizvodnja stočne hrane*

Od 26 gospodarstava po 0–49 hara sveukupno 8,54 hara zemljišta, dakle najbjeđnije seoske sirotinje, ide na livade samo 0,46 hara sa 14 kvintala sijena godišnje. Svih tih 26 gospodarstava imaju ukupno 14 krava (vjerojatno 14 porodica po kravu), a 3 imaju još po jedno tele. Nikakvih drugih kultura stočne hrane oni nemaju, jer nemaju zemljišta. Uslovi stanovanja tih krava i njihove ishrane zimi su veoma teški, što se odražava i na produkciji mlijeka, a isto i na dispoziciji za oboljenja osobito od bovine tuberkuloze i na opasnosti njezina prenosa na članove porodice. Te su krave vrlo mršave, slabe i iscrpljene.

Biološka potreba ljudi za bjelančevinama životinjskog porijekla, osobito za mlijekom, sirom, kao i za mastima (maslacem), tjera siromašne seljake na teško i skupo držanje krava. Borba seoske sirotinje za mlijeko, za podizanje otpornosti članova porodice i za spasavanje djece pomoću te vrijedne i zaštitne hrane ogleda se u sračunatoj ekonomiji siromašnog seljaka. Već siromašni seljak koji ima posjed od pola do 1 hara odvaja od tako male površine za kulturu biljaka stočne ishrane: za djetelinu, za stočnu repu, za lucernu, za bundeve, za sijeno. Od ukupnih 23,81 hara, što ih posjeduje 32 gospodarstva sa 0.50–1 hara, sije spomenute kulture 2,82 hara za stočnu ishranu i dobiva kvintale: 6 djeteline, 18 stočne repe, 3,20 bundeve, 25 lucerne, 103,25 sijena, svega 156,05 kvintala stočne hrane za 30 krava i 7 teladi. Vjerojatno 30 krava otpada na 30 gospodarstava, što znači da su samo 2 gospodarstva bez krava.

Povećanjem zemljišta ne povećava se u progresivnoj aritmetici broj krava, jer u najboljem slučaju od 66 gospodarstava samo 61 gospodar-

stvo ima po 1 kravu, a još uvijek ostaje 5 gošpodarstva bez krave, iako se površina zemljišta povećala u odnosu na ona gospodarstva sa samo 0,50–0,99 hara zemljišta. 43 gospodarstva sa 2–2,99 hara imaju već 58 krava (i 17 teladi), što znači da bi 15 od tih gospodarstava mogli imati i po 2 krave, ako ne bismo uzeli vjerojatnost da neka imaju i po 3 krave. Ta 43 gospodarstva imaju najviše konja (9). Zasijana površina biljkama za stočnu hranu iznosi 25,69 hara (od toga je otpadalo 22,47 hara na livade).

Uslovi ishrane stoke, osobito krava, kao i staje poboljšani su, ali to je još daleko od pravih zahtjeva.

20 gospodarstava po 3–3,99 hara posjeduju 26 krava (+ 14 teladi) i 5 konja, površina stočnih kultura iznosi 19,22 hara, što već uslovljava bolju ishranu stoke, ali još uvijek nedovoljnu.

8 gospodarstava po 4–4,99 hara ima 11 krava (+ 5 teladi) i 4 konja, koje hrani stočnom hranom sa 11,12 hara određenih za gajenje biljaka stočne hrane.

6 gospodarstava po 5–5,99 hara od sveukupne površine (33,37 hara) odvaja veliku površinu od 8,53 hara za kulture stočne hrane. Tih 6 gospodarstava posjeduju 13 krava (+ 2 teladi), gotovo isto toliko (14 krava) koliko ima 26 gospodarstava po 0–0,49 hektara. Osim toga tih 6 gospodarstava posjeduju i 3 konja.

Jedno gospodarstvo od 6,81 hara posjeduju 4 krave (+ 1 tele) i drži 1,74 hara pod lucernom, dobivajući 62 kvintala.

Dva gospodarstva po 7–7,99 hara (sa ukupno 14,61 hara) posjeduju 7 krava (+ 3 teleta) i 2 konja, za koje drže livade u površini od 5 hara.

Jedno gospodarstvo od 8,41 hara posjeduju 3 krave (+ 1 tele) i 1 konja. Jedan dio stočne hrane za njih snabdjeva livada sa 2,32 hara.

Župnik posjeduju 3 krave (+ 3 teladi) i 3 konja, za koje rezervira 1,16 hara za zob, 11,48 hara za djetelinu, 26,53 hara kao livade, ukupno 39,17 ha (59,81%) od sveukupne površine od 65,49 hara. Naravno da višak stočne hrane prodaje seljacima iz sela, koji nemaju dovoljno zemlje da ishrane svoju kravu.

Kultura bundeva

Bundeve se siju obično s kukuruzom, a namijenjene su poglavito ishrani stoke, osobito krava i svinja. Izvjesne vrste bundeva upotrebljavaju se i za ljudsku ishranu. Najviše siju bundeve srednje siromašni seljaci sa od 1–5 hara posjeda, tj. oni koji se trude da stvore gospodarstvo samostalno za prehranu porodice i imaju po kravicu, svinjče, a neki i konja. Ta gospodarstva siju 7,14 hara, sa kojih dobivaju 111,95 kvintala bundeve. Gospodarstva srednjih ratara manje siju bundeve. Svega zasijavaju 0,37 hara zemljišta.

Sveukupni prihod bundeva godišnje iznosi 134,45 kvintala.

f) Kultura industrijskih biljaka

Seoska sirotinja nije mogla odvajati od osnovnih kultura za svoju prehranu ni pedalj zemlje za druge kulture. Osim toga ne bi mogla podnijeti ni veliku konkurenciju krajeva bogatijih zemljom. Treći je uzrok bio što nije bilo nikakve zaštite agrarnih proizvoda dampainga i umjetnog obaranja cijena. Seljak se bojao riskirati ono malo zemljišta, koje mu barem nešto osigurava ishranu, da ga upotrebljava za kulturu industrijskih biljaka.

Od svih se jedino gajila konoplja, i to gajila ju je isključivo seoska sirotinja.

195 gospodarstava od 0–4,99 ha produciralo je 88 kg, a 6 gospodarstava od 5,00–5,99 ha produciralo je 76 kg konoplje. Ostala gospodarstva uopće se nisu bavila proizvodnjom konoplje. Sveukupna je proizvodnja iznosila godišnje 164 kg konoplje.

g) Proizvodnja hrane životinjskog porijekla

1. Proizvodnja mliječnih proizvoda

Od 1895. god. do 1938. g. smanjio se broj goveda za 81 grlo, i to od 361 komad 1895. god. do 280 komada 1938. god. ili 22,44%. U isto se vrijeme od 846 stanovnika sela 1895. g. taj broj povećao na 1202 lica u 1938. god. Dok je stanovništvo raslo, dotle su se važni izvori hrane, goveda, osjetno smanjivali. (Tabela 7).

U 1931. god. 195 gospodarstva seoske sirotinje posjedovalo je 200 krava, od toga 15 gospodarstava uopće nije imalo nijedne krave. Krave seoske sirotinje su slabo ishranjene i zbog loših higijenskih uslova mršave i neproduktivne. Većina ih boluje od bovine tuberkuloze, što se moglo često ustanoviti tuberkulinskim testom. Gospodarstva srednjih seljaka (10) imala su 27 krava. Župnik je posjedovao 3 krave, prema imanju srazmjerno vrlo malo, što je značilo sigurno da su krave bile nerentabilne, osobito u periodu agrarnih kriza od 1928–1935. god.

Čitavo je selo posjedovalo svega 230 krava.

Proizvodnja mlijeka u odnosu s brojem krava bila je vrlo niska zbog slabe stočne ishrane i njege. Za čitavu godinu sve su te krave dale u godini 1931. 1772 hektolitara mlijeka, u godini 1937. 2162 hl i u godini 1938. 2011 hl mlijeka. Maslaca je producirano u čitavom selu 1009 kg u godini 1931, 1250 kg u godini 1937. i 1180 kg u godini 1938. Proizvodnja sira iznosila je 2017 kg u godini 1931, 2500 kg u godini 1937. i 2300 kg u godini 1938.

Golemi dio od te količine vrijedne i produktivne hrane životinjskog porijekla odlazilo je na prodaju, a mala djeca, dojilje i trudne žene, bolesni i stari oboljevali su od tuberkuloze, rahitisa, zaraznih i drugih raznih oboljenja, lišeni toliko važne zaštitne ishrane.

2. Proizvodnja mesa i mesnih proizvoda

Produkcija je mesa u selu bila vrlo slaba, i da se i nisu stoka, mesni proizvodi i mast prodavali, za samu ishranu sela jako nedovoljna. Mlada telad, prasad kao i perad najviše su se gajili za prodaju, jer su se oni mogli najlakše i najbrže unovčiti. Za vrijeme agrarnih kriza morali su seljaci prodavati u bescijenje velike količine domaće stoke, da bi mogli podmiriti svoje najhitnije domaće potrebe za industrijskim proizvodima i za plaćanjem poreza, dugova itd. Selo je imalo 1938. godine 74 teladi i 170 prasadi ispod 6 mjeseci, svega 18 svinja za klanje, 9 veprova, a 37 krmača za rasplod. Od 26 gospodarstava najsiromašnijeg seljaštva (0-0,49 hara) nijedno gospodarstvo nije imalo nijedne svinje za klanje, a samo je jedno od tih 26 gospodarstava imalo jednu krmaču. Od svih 206 gospodarstava samo je njih 18 imalo po jednu svinju za klanje. To znači da je bilo vrlo skupo ishranjivati i gojiti svinju, jer se ono malo kukuruza uzimalo za ljudsku ishranu. Kad se zna da svinja daje mast, slaninu, meso najviše od sve stoke za klanje, tada se vidi u kolikoj je stisci bila seoska sirotinja, kad nije mogla ugojiti sebi nijedno svinjče. Veća količina prasadi pokazuje da se seljacima bolje rentiralo gajiti prasad nego velike svinje, gotovo isključivo za gurmansku zagrebačku buržoaziju, koja je mastila brkove po »vlaškovuličanskim« i drugim »pajzlama« mladom pečenom prasetinom poljaničke seoske sirotinje.

U samoj anketi o ishrani sela vidi se veliko pomanjkanje kako bjelačevina, tako i masti u hrani životinjskog porijekla.

3. Proizvodnja peradi

1895. god. selo je brojilo 846 stanovnika i imalo je 945 kokoši i pijetlova. 1931. god. selo je imalo 1110 stanovnika, a imalo je 1146 kokoši i pijetlova, što znači da je selo imalo relativno manje kokoši u razmjeru na broj stanovnika nego 36 godina prije. Proizvodnja pataka i purana veoma je opala prema godinama pri kraju XIX stoljeća. Tako je na 100 stanovnika otpadalo godine 1895. 4,73 patke i 4,37 purana, a na 100 stanovnika u 1931. god. otpadalo je 0,72 patke i 0,81 purana (Tabela 8).

Iz tog propadanja produkcije peradi isto se tako vidi kako ni buržoaski stroj poslije odstranjivanja feudalizma s vlasti nije u realnom, ekonomskom, materijalnom smislu popravio ekonomsko stanje seoskog pučanstva. Golemo smanjenje proizvodnje peradi znači velik udarac za ishranu sela, jer perad predstavlja lako i brzo snabdjevanje ljudi mesom i jajima. Naravno da produkcija peradi stoji u upravnom odnosu s proizvodnjom žitarica, koja je u Poljanici veoma skućena, uglavnom zbog zaostalosti socijalno-ekonomskog sistema, neravnomjerne raspodjele zemlje, neracionalnog iskorištavanja itd.

Tabela 8

Perad u selu Poljanici godine 1895. i 1931.

Godina	Broj stanovnika	A) Apsolutni iznosi				B) Relativni prosječni iznosi			
		Kokoši	Guske	Patke	Purani	Na 100 stanovnika dolazilo je			
						kokoši	gusaka	pataka	purana
1895	846	945	11	40	37	111,70	1,30	4,73	4,37
1931	1110	1146	12	8	9	103,24	1,08	0,72	0,81

4. Proizvodnja jaja

Žutanjak jajeta (u sirovom obliku, »pečeno na oko«) odličan je izvor željeza za djecu, za malokrvne itd., a isto tako je izvor i vrijednih vitamina (A i D) i mineralnih soli. Iz jajeta se razvija čitav jedan organizam, pile, koje ima sve osnovne biokemijske elemente kao i čovjek, te je stoga jaje neophodna potreba u ishrani ljudi. Naravno, čim je pao broj peradi, pala je i proizvodnja jaja. 195 gospodarstava seoske sirotinje posjeduje 995 kokoši, piladi i pijetlova, 9 gusaka, 3 patke i 7 purana. Proizvodnja jaja iznosila je godišnje 93.374 jajeta. Dva gospodarstva, uključivši tu i župnika veleposjednika, posjedovala su 151 kokoš, 3 guske, 5 patka i 2 purana. Proizvodnja jaja iznosila je godišnje 14.200 jaja. Sveukupni broj jaja, proizveden godišnje u selu, jest 107.574 jaja. (Tabela 12). Svako su se jutro Poljaničanke žurile na »plac« u Zagreb da prodaju tu toliko nužnu hranu za njihovu djecu, koja su, lišena vitamina, željeza i protektivnih bjelančevina, oboljevala i umirala, a njihovi su eksploatatori uživali u omletima i kolačima.

3

ODRAZ MATERIJALNE BAZE ŽIVOTA SELJAKA U BISTRANSKOJ POLJANICI NA BIOLOGIJI STANOVNIŠTVA

Ishrana i zdravlje seljaka Bistranske Poljanice i Bijelog polja u kapitalizmu

Metodologija i rezultati ispitivanja ishrane

Škola narodnog zdravlja u Zagrebu poduzela je prije rata 1938. god. ispitivanje ishrane u našim selima Bistranskoj Poljanici i Bijelom Polju kod Mostara, a Higijenski zavodi u Beogradu i Ljubljani dva druga iza-

brana sela (Šmartno u Sloveniji). Svrha je toga ispitivanja bila 1. otkrivanje stanja ishrane seoskog stanovništva u našim selima 2. proučavanje fizioloških problema u vezi s ishranom naroda, koji bi se praktički mogli primijeniti na to ili na drugo područje gdje se ispituje ishrana 3. utvrđivanje faktora koji povoljno ili nepovoljno utječu na produkciju, promet i konzumaciju hrane 4. na osnovu tih ispitivanja, tj. putem ustanovljenja principa ishrane, moglo bi se doći do mogućnosti provođenja i pravilne prehrabene politike.

Ispitivanja su bila vršena putem kombiniranog medicinskog i socijalnog ekonomskog ispitivanja. Postoje dva bitna načina za nadziranje ishrane grupe naseljenja:

1. Putem nadziranja njegove hrane na osnovi ispitivanja potrošnje, konzumacije njegove hrane, štaviše i na osnovi određenih fizioloških standarda za pojedine hranidbene tvari.

2. Putem medicinskog ispitivanja stanja ishranjenosti svakog člana naseljenja, tj. njegova »normalno-fiziološkog«, odnosno patološkog stanja u vezi s njegovom ishranom. Tim se medicinskim ispitivanjem u interesu higijene i profilakse otkrivaju putem somatometričkih, kliničkih i fizioloških testova znakovi slabe i manjkave ishranjenosti.

Plan se toga ispitivanja sastojao:

1. U prikupljanju općenitih podataka, historijskih, geografskih, klimatskih, socijalno-ekonomskih općenitog karaktera 2. Sabiranje podataka o općem mortalitetu i morbiditetu, mortalitetu od tuberkuloze 3. U medicinskom ispitivanju 4. U kvantitativnom ispitivanju ishrane (vrsta, količina i obroci konzumirane hrane, količina utrošenih kalorija, vitamina i minerala, proteina, masti, ugljikovih hidrata itd.)

Naše je ispitivanje obuhvatilo obitelj, kao naročitu socijalnu jedinicu, sastavljenu od lica koja žive pod jednim krovom i koriste se istim budžetom. To je ispitivanje bilo povezano s mnogo poteškoća. Prve su poteškoće toga ispitivanja bile posve psihološke prirode, jer je ispitivač ulazio u obitelj kao stranac, koji je morao da se nađe u obitelji i ispituje, mjeri i traži informacije. To bi obično veoma uznemiravalo obitelj, jer je prisustvo ispitivača ponekad izazvalo atmosferu neprijateljstva. Seljaci su mislili da se tu radi o nekoj poreznoj anketi, i da nismo imali veoma taktične, kulturne i inteligentne terenske radnike Hildu Petančić i Dervišu Ljubović, koja je naročito bila pogodna u Bijelom Polju kod muslimanskih obitelji, ne bismo imali mnogo uspjeha u tom poslu.

Selo Bijelo Polje broji 7000 stanovnika na 1878 ha oranice, 109 ha voćnjaka i povrćnjaka, 50 ha vinograda, 760 ha livade, 2920 ha pašnjaka. Ekonomski bi odnosi trebali biti mnogo bolji, osobito ako se još uzme u obzir naročito klima, pogodna za gajenje skupih kulturnih biljaka (duhana, badema, šipka itd.) Međutim, u tom selu vlada 1940. orijentalna apatija, fatalizam, zaostalost, lijenost i pogubni primitivizam, povezan s otporom protiv svakog napretka. U doba najvećih radova seljaci sjede po seoskim kavanicama i brinu svjetske brige i rješa-

vaju svjetske probleme, i to naravno s apsolutnom kompetencijom. Uzrok siromaštva i bijede, *zaraznih bolesti*, pomora djece, ne treba tražiti samo u lošem socijalno-ekonomskom sistemu, već i u psihološkoj konstelaciji i posljedici zaostalosti i neprosvjećenosti, a isto tako i u pomanjkanju zemljišta i drugim faktorima. Produkcija živežnih namirnica u Bijelom Polju veoma zaostaje zbog neracionalnog i slabog obrađivanja zemlje.

Prosvjetni je nivo seljaka u Bijelom Polju vrlo nizak, što pokazuje velik procenat analfabeta. Takvo nisko stanje prosvjećenosti ide usporedo i s niskim tipom agrarne tehnike i seoske ekonomije, što se sve usko povezuje sa siromaštvom sela, lošom ishranom, s pojavom bolesti alimentarnog karaktera, povećanjem općeg morbiditeta i pomora.

Nakon toga preliminarnog ispitivanja svih porodica u oba ta sela bilo je izabrano već po utvrđenoj proceduri 30 porodica iz svakog sela za detaljno ispitivanje ishrane u toku cijele godine, tj. u toku četiri godišnja doba. Ta se procedura izabiranja sastojala u tome što su sve te porodice bile razdijeljene u tri grupe po svome ekonomskom stanju, i to u grupu dobrog, lošeg i srednjeg ekonomskog stanja. Njihovo ekonomsko stanje bilo je određivano prema informacijama susjeda, trgovaca, župnika, učitelja i poreskog uređa. U svakom turnusu ispitivanja ispitano je 30 porodica u 6 ciklusa po 7 dana.

Kako i u selima postoje različite porodice po ekonomskom i socijalnom stanju, potrebno je bilo u tom pogledu te porodice klasificirati u homogene grupe. Naročito je trebalo imati u vidu da se isključe neki izvori grešaka, kao npr. bolest u porodici i naročita hrana.

Osim toga potrebno je bilo voditi računa o faktorima koji daju heterogene podatke, i to:

1. o fiziološkim i psihološkim faktorima i to: (razlika u dobi, spolu, razmjeru, stanju zdravlja itd.);
2. o socijalnim faktorima (opća prosvjećenost, politička zrelost, običaji, navike itd.);
3. o geografskim i klimatskim faktorima;
4. o ekonomskim i tehničkim faktorima.

Medicinsko je ispitivanje bilo vršeno putem somatometrije, kliničkih i fizioloških testova. Somatometričkim se mjerenjem visine i težine najlakše otkrivaju dobro izraženi slučajevi neishranjenosti. Ali to predstavlja još uvijek grubu metodu, jer se time ne može ustanoviti da li stanje ishranjenosti potječe od organskih ili prehrambenih uzroka. U ovim smo se selima služili Pirquet-ovim »Pelidis« indeksom po formuli:

$$\begin{aligned} & \text{sjedeća visina (Sitzhöhe)}^3 - 10 \text{ težina} \\ & \text{sjedeća visina} = \sqrt[3]{10 \text{ težina}} \\ & \frac{V \ 10 \ \text{težina}}{\text{sjedeća visina}} = \frac{V \ 10 \ W}{S \ H} = 1 = \frac{100}{100} \\ & W \text{ (Wage)} \text{ — je težina u gramima} \end{aligned}$$

SH - (Sitzhöhe) sjedeća visina u centimetrima. Kubični korijen od $10 \times$ težina tijela podijeljena sa »sjedećom visinom« daje osnovnu jedinicu, postavljenu sa 100, a prema Novelovom realnijem indeksu varira kao normalna između 95 i 100. Iznad 100 stoji »prehranjenost«, ispod 95 »neishranjenost«, manjkava ishrana. Za odrasle granica je 98 za muške, a 99 za ženske.

Od kliničkih je testova upotrebljavan Pirquet-Nobelov »sakratama« indeks, zatim su bila vršena druga suplementarna klinička ispitivanja, pregled farinksa, tonsila, ušiju, nosa, zubi, i utvrđivanje Kindsen-Schötzovea žlijeba na ledima.

Od fizioloških testova, i to naravno specifično, vršeno je ispitivanje hemoglobina, što je opisano u prijašnjem poglavlju.

Kod ispitivanja sela Poljanice i Bijelog Polja i djece u selu Poljanici prosjek je Pelidisi indeksa kod odraslih dao normalan odnos ishranjenosti, a kod djece u selu Bijelom Polju pokazao je neishranjenost sve tri grupe seljaka.

Kvantitativno se ispitivanje vršilo u oba sela, da bi se ustanovile opće karakteristike ishranbenog režima po tromjesečjima i da bi se izračunale hranidbene vrijednosti hrane konzumirane od pojedinih porodica sela.

Na osnovu detaljnih podataka prikupljenih putem naročitog formulara (C) mogli su se izvesti zaključci o režimu ishrane pojedinih porodica za vrijeme od 1 godine.

Iz tih je podataka o potrošnji hrane uzeta prosječna dnevna konzumpcija u gramima svakog člana obitelji i iz svih je tih brojeva napravljen zbir količine konzumirane hrane u toku svakog tromjesečja, a iz zbira 4 tromjesečja za cijelu godinu.

Putem kvantitativnog ispitivanja ishrane ustanovljeno je da u proljeće u Poljanici prosječno član I grupe bolje stojeće porodice konzumira 3 627 kalorija, II grupe srednje stojeće 3 865, a siromašni članovi II grupe konzumiraju 2 342 kalorija. Po potrošnji se energetske tvari vidi osjetljivo kvantitativno pomanjkanje kalorija kod članova siromašnih porodica, koje se hrane ispod fiziološkog minimuma upravo u doba najintenzivnijeg fizičkog rada. Sve porodice konzumiraju relativno malo masti. I i II grupa 91 g, a siromašne 74 g, čime se i smanjuje ne samo energetski potencijal nego i primanje liposolubnih vitamina, osobito vitamina A. Uz masti III grupa, članovi siromašne porodice, konzumiraju dnevno u proljeće i manju količinu ugljikohidrata, 304 g, što opet povlači i uzimanje manje količine i hidro solubnih vitamina C, B₁, B₂. Bolja se ishrana I grupe bolje stojećih seljaka u Poljanici očituje ne toliko u kaloričnoj prednosti koliko u kvalitativnoj, protektivnoj hrani, koja je i biološki vrednija, a i skuplja. Tako je omjer konzumpcije količine vitamina A među pojedinim grupama dosta velik. Dok I grupa, bolje stojeći seljaci, konzumiraju prosječno 12 jedinica (maksimalno) vitamina A, što znači da konzumiraju vrijedne animaličke masti, maslac, slaninu, dotle II grupa, srednje stojeći seljaci,

konzumiraju 6 jedinica, a II grupa, siromašni, 5, što govori zato da oni konzumiraju one biološki manje vrijedne biljne masti. Ta su ispitivanja vršena u proljetnom turnusu 1939. god.

U selu Bijelo Polje odnos ishrane II grupe seljaka srednjeg ekonomskog stanja nešto je pravilnije izmijenjen nego u Poljanici. Treća grupa isto se kalorički neđovoljno hrani kao i u Poljanici, jer je dnevni iznos 2835 kalorija. Potrošnja bjelančevina je nešto veća, I grupa 128 g, II 115, III 91 g, ali potrošnja je masti gotovo polovicu manja, što odmah ima lošu reperkusiju i na potrošnju liposolubnih vitamina, osobito vitamina A. Niska je potrošnja animaličkih masti još više nego u Poljanici povukla sa sobom i vrlo nisku potrošnju vitamina A. kod sve tri grupe seljaka.

Ta su ispitivanja vršena u jesenskom turnusu.

Poljanica (proljeće)	Bijelo Polje (jesen)
I grupa 12	1,5
II „ 6	2,3
III „ 5	1,0

Uzrok toj maloj konzumaciji vitamina A u selu Poljanici vjerojatno leži u slaboj produkciji mlijeka i povrća, a osobito žute mrkve i špinata.

Iz kvantitativnog ispitivanja ishrane naročito se vidi slaba potrošnja vitamina u oba sela. Vitamini se konzumiraju vrlo raznoliko u pojedinim godišnjim dobima. Tako se u proljeće u oba sela najmanje konzumira vitamin C, i to po 16 mg dnevno na svakog člana porodice, što je mnogo ispod standardnog minimuma od 30–50 mg. Pomanjkanje vitamina C u proljeće u našim selima izaziva masovne hipovitaminoze i avitaminoze C kod odraslih, a naročito kod djece, što veoma utječe na prihvatljivost infekcije i na mortalitet stanovništva. Nisu rijetke i u tim selima manifestne avitaminoze C, skorbut i Möller-Balowa bolest kod djece. Pomanjkanje vitamina C ljeti u selu Bijelo Polje označuje ne toliko siromaštvo koliko krajnje neznanje, zapuštenost i neprosvijetlost, jer se tada nalazi vitamina C svuda u povrću, salati, voću, šipku itd.

Obratno, konzumacija vitamina C veća je u selu Poljanici. Ljeti je najbolja i iznosi 51 mg na svakog člana obitelji, ali to nije mnogo više od standarda, da u jesen i zimi predstavlja srednju standardnu vrijednost. Konzumacija vitamina B, u selu Poljanici prosječno kod svih grupa seljaka i u cijeloj godini iznosi 655 I. J. dnevno, upravo iznad standardnog minimuma (500 I. J.), a daleko od optimuma 2000 I. J. Konzumacija je toga vitamina u Bijelom Polju jako ispod minimuma, prosječno 383 I. J. u cijeloj godini. Taj prosjek zimi padne štaviše ispod 292 I. J. Isto se tako po prosjeku može vidjeti da prva grupa seljaka u Poljanici uzima u hrani i više hidrosolubnih vitamina B₁, 800 B₂ 188 i vitamina C 18 mg. Upada u oči oštra razlika u konzumaciji vitamina

B₁, koji je vezan više uz vredniju hranu (crni kruh, mlijeko, meso). Vitamin B je nervni vitamin, koji bolje učvršćuje nerve tom tipu seljaka. Srednje stojeći seljaci konzumiraju dnevno 637 I. J vitamina B₁, siromašni samo 410, polovicu od I grupe i $\frac{2}{3}$ od II grupe. Druga grupa konzumira najviše vitamina C, 21 jedinicu, I 18, a III grupa samo 10. Iz toga se omjera može zaključiti da se kvalitativno u proljeće u našem selu najgore hrani III, lošije II, a bolje I grupa.

Dnevna je potrošnja vitamina A i karotina (provitamina A), koji se kasnije u jetrima pretvori u pravi vitamin A, u Bijelom Polju niska, jedva iznad standardnog minimuma 1 (miligram Karotina) za svakog člana porodice. Potrošnja je tog vitamina A jednaka kod sve tri ekonomske grupe seljaka, prosjek iznosi 1,4 miligrama dnevno, daleko od srednje, a kamoli optimalne standardne vrijednosti. I to pokazuje više nisku prosvjećenost u pitanju ishrane, koja je sapatnik siromaštva seljaka u Bijelom Polju, jer svaki ima dovoljno zemlje da zasadi žutu mrkvu, zeleno povrće, špinat i paradajz, ali on još ne zna njihovu vrijednost.

Potrošnja je vitamina A kod sve tri grupe seljaka u selu Poljanici mnogo bolja; ona se kreće između srednje i optimalne standardne vrijednosti. Najveća je potrošnja u proljeće i jesen, a najmanja zimi i ljeti.

To znači da se seljaci vrlo slabo hrane povrćem, osobito zelenim, mrkvama itd., da se ne hrane običnom miješanom, nego monotonom hranom. S tim velikim pomanjkanjem vitamina B₁ u hrani hercegovačkih seljaka stoji u vezi i veliki mortalitet djece, infektivitet odraslih, pellagra, a vjerojatno i neuropsihotična stanja ili, ljepše rečeno, violentnost Dinaraca, koja se krije pod tim kroničnim hipo i avitaminozama A i B kompleksa tog stanovništva Hercegovine.

Potrošnja je vitamina B₂ neobično niska i u Poljanici i u Bijelom Polju kod sve tri grupe naseljenja, jako ispod minimuma (1000 γ -2-3000 γ). Prosječno jedan član sviju triju grupa seljaka dnevno u cijeloj godini potroši u Poljanici 212 γ , a u Bijelom Polju 119, umjesto minimuma 1000 γ . Vitamin B₂ frakcijama (kao pelagra – preventivni faktor nikotinskom kiselinom i riboflaminom) veoma nedostaje u hrani hercegovačkih seljaka te nije čudo da je pelagra tamo endemična i da se javljaju i drugi oblici hipo i avitaminoze B₂, Chelitis aestivalis, Phrynodermia.

To veliko pomanjkanje vitamina B₂ u hrani hercegovačkih seljaka pokazuje da se tamošnji seljak ne samo manjkavo nego i neracionalno, nehigijenski hrani. Najbogatiji suizvor vitamina B₂ krto meso, riba, jetra, mlijeko, sir, jaja, dakle vrijedna i skupa animalička hrana, ali i grašak, grah, rajčica, koje bi barem mogao seljak zasadi.

Potrošnja je ugljikovih hidrata u Poljanici uglavnom slična, ali je konzumpcija vitamina B₁ i B₂, koji su vezani većinom uz žito, povrće, voće, veoma niska. Tako u proljeće seljaci troše dnevno jedinica vitamina B₁ i B₂:

Grupe	U Poljanici		U Bijelom Polju	
	B 1	B 2	B 1	B 2
I grupa	800	188	462	129
II grupa	637	250	305	81
III grupa	410	57	399	79
UKUPNO	639	166	387	91

Niska se potrošnja tih važnih vitamina B₁ i B₂ očituje već u jednom od bolje stojećih hercegovačkih sela, u Bijelom Polju, što govori da ostala sela u tom pogledu još gore stoje. Pomanjkanje povrća, voća i jednoličnost ishrane kukuruzom (bijelim) izaziva pelagru u tim selima, gdje je ona masovna pojava.

U Poljanici je konzumpcija mineralnih soli, kalcija i fosfora približno adekvatna kod I i II grupe težaka, a kod III grupe je ispod fiziološkog standarda, i to Ca 0,495 Ph 1,479 (Tabela 3).

Iz dobivenih rezultata ove ankete može se ustvrditi da se najbolje hrane, kalorički kvalitativno, seljaci I grupe sela Poljanice, zatim seljaci I grupe sela Bijelog Polja, seljaci II grupe iz Poljanice i iz Bijelog Polja. Treća se grupa iz Poljanice kvantitativno, kalorično hrani sa 2691 kalorija ispod standardnog minimuma, a treća se grupa iz Bijelog Polja kalorično hrani približno adekvatno, 3265, osim ako seljaci ne rade vrlo težak posao, za što bi trebali 4500 do 6-7000 kalorija, ali se kvalitativno, osobito u pogledu vitamina, hrane jako ispod traženog minimuma. Općenito se može reći da se selo Poljanica kvantitativno, kalorički slabije hrani od Bijelog Polja, ali kvalitativno, u pogledu vitamina, osim vitamina »A« mnogo bolje.

Iako seljaci iz sela Poljanice konzumiraju više mineralnih soli od seljaka Bijelog Polja, ipak i još uvijek je to, što se tiče željeza, ispod traženog minimuma. Konzumpcija željeza i kalcija u Bijelom Polju mnogo je niža od one u Poljanici.

Iz ovog se kratkog referata o ispitivanju ishrane u tipičnim selima Hrvatskog zagorja i Hercegovine može zaključiti ovo:

1. Ishrana je većine naših seljaka i kvantitativno, a osobito kvalitativno nedovoljna.

2. U ishrani se naših seljaka osjeća veliko pomanjkanje vrijednih animaličkih proteina, osobito mlijeka, sira, jaja, mesa, ribe, peradi, koje on, ako ih ima, sve prodaje u grad.

3. U ishrani se naših seljaka osjeća opasan manjak mineralnih soli, osobito željeza, što izaziva velik broj oboljenja od nutritivnih anemija. To pokazuje loše ekonomsko stanje, nisku ekonomsku i agrotehničku prosvijećenost, veoma slabo ili nikakvo gajenje povrća i slabo umijeće konzerviranja i čuvanja voća za zimsku i proljetnu ishranu.

Pomanjkanje kalcija i fosfora također je posljedica niske higijenske i agrotehničke svijesti (prosvijećenosti).

4. U ishrani naših seljaka, osobito hercegovačkih postoji veliki manjak vitamina, što izaziva opasne hipo i avitaminoze Pelagru u Hercegovini, skorbut, rahitis i polineuritična oboljenja u cijeloj Banovini. Uzrok tim pojavama treba tražiti u lošim socijalno-ekonomskim prilikama, siromaštvu, higijenskoj i agrotehničkoj zaostalosti.

4

DEMOGRAFSKE PRILIKE U BISTRANSKOJ POLJANICI

I

Demografija u staroj Jugoslaviji

Budući da medicinska nauka i zdravstvena politika predstavljaju »nogradnju« na temelju koji – u jednom od historijskih perioda – sačinjava socijalno-ekonomski sistem društva, to je jasno da će i demografska politika biti izraz onog sistema društva koji je u tom periodu vladao. Cijela predratna službena statistika stare Jugoslavije – a vitalna i medicinska njezina statistika pogotovo – postavile su svoj rad na osnovu onih kriterija i nazora o društvenom uređenju koji su služili interesima vladajuće klase.

Vitalna statistika bivšeg kapitalističkog stroja Jugoslavije nije vodila računa o tome da iznosi svoje prikaze o pojedinim socijalnim klasama društva, jer bi se tako mogao vidjeti sav užas pomora i poboljevanja eksploatirane radničke klase i seoske sirotinje, tog poluproleterskog i proleterskog sloja seljaštva. Takva bi statistika jasno iznijela na vidjelo sav ponor političko-moralnih osnova buržoaskog društva. Iz tih je razloga bilo potrebno da ondašnji nazadni socijalno-ekonomski sistem pred horizontom čiste socijalne matematike stalno podiže prašinu. Službeni statističari stare Jugoslavije stvorili su od populacione statistike mistični nimbus, »statističku« alkemiju, i tako unosili odvratnost prema njoj i pogotovo paniku među one liječnike u staroj Jugoslaviji koji su imali zdrave nazore o društvenom poretku. Takvim načinom vođenja statistike u stvari se je (možda u isto vrijeme iz malograđanskog psihičkog egoizma) veoma vješto uništavao najjači socijalno-ekonomski dokumenat i neoboriv argumenat protiv kapitalističkog parazitskog poretka.

Službeni prikazi s područja vitalne i medicinske statistike u staroj su Jugoslaviji bili jednostrani i nedostatni. Ti se, naime, prikazi nisu odnosili i na pojedine ekonomsko-socijalne klase – već na sve stanovništvo u cjelini zajedno sa svim društvenim klasama, tako da su imali sumarni,

opći karakter. Time se je u stvari izbjegla i prava svrha statističkog ispitivanja, jer se nije moglo razabrati koliko se rada u pojedinom sloju stanovništva, koji sloj najviše boluje i umire, od kojih bolesti umire i zašto umire. Kako je u interesu kapitalističkog sistema da skriva socijalne i ekonomske uzroke bolesti i kako je taj sistem uveo takvu statistiku koja mu je imala da služi kao kamuflaža, to on nije dopuštao da se podaci sakupljaju na osnovi tačne klasifikacije stanovništva.

U staroj Jugoslaviji sva važna dokumentacija o kretanju stanovništva dana je u ruke crkvenoj vlasti, čiji su funkcionari bili većinom tipični predstavnici feudalnih ostataka i zagovornici eksploatatorske klase stare Jugoslavije.

II

Statička i dinamička demografija Bistranske Poljanice¹

Stvarno kretanje stanovništva nekog kraja u nekom vremenskom razdoblju pokazuje koliko se broj stanovnika na kraju razdoblja razlikuje od broja stanovnika na početku razdoblja: da li je taj broj viši, da li je niži ili je isti.

Stvarno kretanje stanovništva sastoji se od dvije komponente: od prirodnog kretanja stanovništva i od kretanja stanovništva zbog migracije.

Prirodno kretanje stanovništva u pojedinim godinama rezultira iz pojedinih demografskih funkcija, koje se obilježavaju tzv. statističkim konstantama. Računski predstavlja prirodno kretanje stanovništva bilansu između živorođenih i umrlih. Mjera za intenzitet rađanja i umiranja su 1000 stanovnika. To je »metar« za te funkcije. Objekt mjerenja su rađanje i umiranje. Broj koji se mjerenjem dobiva jest statistička konstanta za intenzitet dotične funkcije. Prema tome je broj živorođenih na 1000 srednjeg stanovništva u nekoj kalendarskoj godini statistička konstanta za intenzitet rađanja: porod (natalitet); broj umrlih na 1000 srednjeg stanovništva jest statistička konstanta za intenzitet umiranja: pomor (mortalitet). Razlika između poroda i pomora je prirodni priraštaj (ako je porod viši od pomora) – odnosno prirodni pad stanovništva (ako je porod niži od pomora). To je prva komponenta o kojoj ovisi kretanje stanovništva.

Drugu komponentu stvarnog kretanja stanovništva predstavlja kretanje stanovništva zbog migracije. To je bilansa između doseljenih i iseljenih, kojom se pri određivanju stvarnog kretanja stanovništva – bilo dodavanjem (kad prevaliraju doseljeni), bilo odbijanjem (kad prevaliraju iseljeni) – korigira prirodno kretanje stanovništva.

¹ Statička demografija prikazuje pojedina stanja naroda kako su utvrđena popisom stanovništva. Dinamička demografija bavi se sa svima pojavama kojima se očituje kretanje stanovništva.

Iz knjiga rođenih, umrlih i vjenčanih župe bistranske nastojalo se da se prikupe potrebni podaci za određivanje prirodnoga kretanja stanovništva kako sela Poljanice, tako i ostalih sela župe bistranske.

Objekt demografskih ispitivanja bila je dakle skupina ljudi, koja je postojano živjela na geografski tačno ograničenom području. S ispitivanjem se nastojalo ići što više unatrag – koliko je to po matičnim knjigama bilo moguće. Neke demografske funkcije dosežu unatrag čak godinu 1771, a neke su se funkcije – već prema raspoloživom materijalu – mogle odrediti tek za kasnije godine.

Za pravilnu analizu stvarnog kretanja stanovništva sela Poljanice po-teškoća je bila u tome što se u knjigama župe bistranske nisu mogli naći svi oni faktori koji su važni za tačno i pravilno određivanje stvarnog kretanja stanovništva.

Stvarno kretanje stanovništva u pojedinim godinama može se tačno prikazati jedino onda ako je – pokraj broja živorođenih i umrlih – poznat i broj doseljenih i iseljenih. Preglednu evidenciju doseljenih i iseljenih po pojedinim godinama nisu bili dužni voditi vjerski uredi, već je ta dužnost bila povjerena civilnim nadležstvima. Materijal iz knjiga civilnih ureda na selu – ako je uopće postojao – bio je takav da se sa statističke strane nije mogao uhvatiti ni »za glavu ni za rep«. U staroj Jugoslaviji smatralo se da nije važno da se evidencija svih faktora o kojima ovisi kretanje stanovništva vodi na jednom mjestu. Iz same biti i strukture kapitalističkog poretka postaje potpuno jasan taj namjerni desintereselement za tačno određivanje kretanja stanovništva, toga najvažnijeg fenomena socijalnog života u pojedinim naseljenim zemljama. Iz tog svjesnog nehaja realistički se zrcali ubitačna socijalna, ekonomska i političko moralna osnova društva na kojoj je stara Jugoslavija počivala.

– Rebus sic stantibus – očito je da kretanje stanovništva sela Bistranske Poljanice, koje je iskonstruirano uglavnom po vjerskim matičnim knjigama, ne može biti potpuno tačno. Mada je tome tako, ipak izračunane statističke konstante za pojedine demografske funkcije mogu dati izvjesnu opću karakteristiku dinamike kretanja poljaničkog stanovništva.

Osim toga se nastojalo da se prema podacima iz statističkih godišnjaka prikažu – osim kretanja stanovništva – i neka stanja s područja statističke demografije.

I Biološka struktura stanovništva

Po spolu je u Poljanici na 100 muških dolazilo 107 ženskih godine 1910, 114 ženskih godine 1931, a 119 ženskih godine 1945.

Prema tome je u selu relativno sve više žena – osobito nakon II svjetskog rata. Da li je stanovništvo biološki mlađeg ili biološki starijeg tipa, može se prosuditi po međusobnom odnosu između dobne skupine mlađeg svijeta (0–14 god.), dobne skupine srednjih godina (15–49 godina)

i dobne skupine starije dobi (50 i preko 50 godina). Što je postotak dobne skupine mladih viši, to je stanovništvo mlade, to je ono u pogledu prirodnog kretanja stanovništva reproduktivnije.

U tabeli 9) prikazano je kako su se međusobno odnosile te tri dobne skupine godine 1910. u Poljanici, Hrvatskoj i Slavoniji, i godine 1931. u Poljanici, bivšoj Savskoj banovini i Jugoslaviji.

U Poljanici je postotak skupine mladih od 43,8 iz godine 1910. pao na 35,6 u godini 1931, a postotak je skupine starijih od 10,7 iz godine 1910. porastao na 13,8 u godini 1931. Ako Poljanica i pokazuje u godini 1931. prema godini 1910. znakove starenja, ipak je godine 1931. još uvijek bila »mlađa« – kako od Jugoslavije sa 34,6% tako i od bivše Savske banovine sa 31,4% pripadnika skupine mladih.

II Kretanje stanovništva

A) Prirodno kretanje stanovništva

Prirodno kretanje stanovništva u nekom vremenskom razdoblju ovisi o broju živorođenih i umrlih u tom razdoblju. Pozitivne vrijednosti su živorođeni, negativne umrli. Kad ima više živorođenih od umrlih, bilansa prirodnog kretanja stanovništva je pozitivna, a kad pak ima više umrlih od živorođenih, bilansa je negativna. U prvom se slučaju radi o prirodnom porastu, a u drugom o prirodnom padu stanovništva. Prirodno kretanje stanovništva mjeri se tako da se odredi koliko je na 1000 srednjeg stanovništva u nekom vremenskom razdoblju bilo više ili manje živorođenih od umrlih – ili što je isto, da se odredi razlika između poroda i pomora. Pozitivni promil predstavlja prirodni priraštaj, a negativni prirodno opadanje stanovništva.

Veličina prirodnog priraštaja ovisi, dakle, o tome koliko su kod »kuta« prirodnog priraštaja međusobno razmaknuti »krak« poroda i »krak« pomora. Taj će razmak biti to veći što je porod veći, a pomor manji.

Kako, dakle, utječu porod i pomor na intenzitet prirodnog priraštaja, može se kombinirati ovako:

a) visoki porod i visoki pomor rezultiraju jednakim prirodnim priraštajem kao i niski porod i niski pomor;

b) prednost visokog poroda može biti osujećena visokim pomorom;

c) prednost niskog pomora može biti osujećena niskim porodom;

d) nepovoljni utjecaj visokog pomora može biti ublažen visokim porodom;

e) nepovoljni utjecaj niskog poroda može biti ublažen niskim pomorom.

Kao što »kamenje govori« o davnim vremenima, tako i prirodni priraštaj govori o tome kako su živjeli ljudi u ono vrijeme na koje se priraštaj odnosi. Što on više seže unatrag, to će i njegov govor biti potpuniji i opširniji.

U životu svakog naroda bilo je u različitim vremenima povoljnih i nepovoljnih životnih peripetija: bolja su se vremena izmjenjivala sa lošim, mirna s ratnim, godine s teškim epidemijama sa godinama bez epidemija, rodne godine sa nerodnima, godine s elementarnim katastrofama sa godinama bez katastrofa itd.

Sve te prilike, svekoliko to izmjenjivanje sretnijih s nesretnijim vremenima odražuje se – in ultima linea – u varijacijama prirodnog priraštaja u pojedinim godinama, odnosno u pojedinim širim vremenskim razmacima. Po varijacijama intenziteta poroda i pomora mogu se iskonstruirati mnogi politički, socijalni, etički i zdravstvenim faktori, o kojima je ovisilo kako je u pojedinim razdobljima živio narod.

1. Prirodno kretanje stanovništva
Bistranske Poljanice²
uzeto kao cjelina

Prirodno kretanje stanovništva Bistranske Poljanice prikazat će se ponajprije tako da će stanovništvo biti uzeto kao cjelina, a zatim će se glavne funkcije prirodnog kretanja stanovništva prikazati po ekonomsko-klasnim grupama stanovništva.

a) *Porod, opći pomor, prirodni priraštaj, uzroci smrti*

Prirodno kretanje stanovništva u Poljanici za vrijeme od 1771–1945. u prosjecima koji su širi od 10 godina teklo je ovako:

U prosjeku od zadnjih 30 godina XVIII vijeka (1771–1800) iz visokog poroda (38,8‰) i visokog pomora (28,4‰) rezultirao je priraštaj od 10,4‰.

U prosjeku od prvih 50 godina XIX vijeka (1801–1850) priraštaj se – zbog sniženog poroda (35,4‰) i povišenog pomora (29,2‰) snizio na 6,2‰. U prosjeku od drugih 50 godina XIX vijeka 1851–1900 priraštaj je nešto porastao – na 9,4‰ – i to na račun nešto povišenog poroda (36,4‰) i nešto sniženog pomora (27,0‰).

U prosjeku od prvih 45 godina XX vijeka 1901–1945 priraštaj je porastao na 11,2‰ na račun toga što se pomor (21,5‰) relativno više snizio od poroda (32,7‰).

Ako se pak uzme prosjek od svih 175 godina posljednja tri decenija XVIII vijeka do prve polovice 5. decenija XX vijeka (1771–1945), to se u njemu uz porod od 35,0‰ i pomor od 25,4‰ prirodni priraštaj prosječno godišnje povećavao za 9,6‰.

Posmatranjem prirodnog kretanja stanovništva sela Poljanice u razdoblju od 1771–1945. u desetogodišnjim prosjecima mogu se odrediti

² Za sve izvode o prirodnom kretanju stanovništva Bistranske Poljanice vidi *Tabularni pregled 2*), koji sadrži vitalno statističke podatke stanovništva Bistranske Poljanice (*Tab. I–IV*) i dijagrame *I, II, III*.

opće dinamične karakteristike toga kretanja u tom periodu od 175 godina.

U deceniju 1771–1780 pratio je visok porod (30,0‰) i visok pomor (25,8‰), tako da je prirodni priraštaj bio nizak (4,2‰). U narednom deceniju 1781–1790 priraštaj – uz paralelno povišen porod (40,4‰) i pomor (36,3‰) ostao je isti (4,1‰). U deceniju 1791–1800. još se – uvijek visok pomor (23,4‰) – korigirao po naročito visokom porodu (45,3‰) tako da je rezultirao i visok priraštaj (21,9‰). U deceniju 1801–1810. porod je pao (41,4‰), a pomor porastao (34,7‰) tako da se prirodni priraštaj snizio na 6,7‰. U naredna tri decenija 1811–1820, 1821–1830. i 1831–1840. spustio se prirodni priraštaj ispod 5,0‰, jer – mada se u ta tri decenija snizio pomor na okruglo 28,0‰ – snizio se paralelno i porod na okruglo 32,0‰. U deceniju 1841–1850. porastao je priraštaj na 11,1‰ na račun povišenog poroda (38,8‰), a u deceniju je 1851–1860. pao čak na 2,5‰, jer se u tome deceniju – kao u deceniju koji je slijedio burnu godinu 1848 – porod umanjio do 34,1‰, a pomor povećao na 31,6‰. U deceniju 1861–1870. opet se priraštaj na račun sniženog pomora (23,5‰) uspeo do 12,0‰. U naredna dva decenija 1871–1880. i 1881–1890. priraštaj se spustio na okruglo 8,0‰, jer je uz povišeni porod (oko 35,0‰) paralelno i pomor porastao (oko 27,0‰). U decenijima 1891–1900. i 1901–1910. porastao je priraštaj na 14,4‰, odnosno na 16,9‰, jer se porod povećao (na 40,7‰, odnosno na 40,1‰), a pomor snizio (na 26,3‰, odnosno na 23,2‰). U deceniju 1911–1920 – u koji pada prvi svjetski rat – priraštaj se zbog sniženog poroda (30,0‰) i povišenog pomora (27,0‰) spustio na 3,0‰. U prvom poratnom deceniju 1921–1930. pomor se spustio (21,0‰), a porod prirastao (38,‰), tako da je rezultirao visok priraštaj od 17,0‰. U narednom deceniju 1931–1940 – kao posljednjem prije drugog svjetskog rata – pomor je pao (18,7‰, ali je pao i porod (31,9‰) – koji je bio gotovo jednako visok kao i porod u deceniju prvog svjetskog rata (30,0‰) – tako da je u deceniju 1931–1940. rezultirao priraštaj od 13,2‰.

U ratnom petogodištu 1941–1945. osjetljivo sniženi porod (16,7‰) sa sniženim pomorom (15,‰) dao je niski priraštaj od 1,7‰. Svakako bi taj priraštaj bio još niži kad bi matične knjige umrlih sadržavale i one koji su za vrijeme drugog svjetskog rata umrli izvan svoga sela.

Dinamika prirodnog kretanja stanovništva u Poljanici prikazana u prosjecima pojedinih decenija može se, dakle, općenito karakterizirati tako da visoku komponentu pomora korigira visoka komponenta poroda. Zato niti u jednom deceniju – uzetom kao cjelini – nije po prirodnom kretanju stanovništvo nazadovalo, već je uvijek napredovalo.

»Putanja« samog poroda kretala se ovako:

Sa 45,3‰ postigao je porod svoj maksimum u deceniju 1791–1800. Od toga se decenija porod dalje spuštao sve do decenija 1811–1820, u kojemu je iznosio 30,7‰. Zatim je opet rastao do decenija 1841–1850, u kojem je iznosio 38,8‰. U deceniju 1851–1860. spustio se porod na 34,1‰. U naredna četiri decenija porod je rastao, tako da je u deceniju 1891–1900. iznosio 40,7‰. U svim daljim decenijima bio je porod niži

nego u tom deceniju. Tako je u posljednjem predratnom deceniju 1901–1910. porod iznosio tek neznatno manje, tj. 40,1‰. U ratnom deceniju 1911–1920. spustio se porod na 30,0‰, u prvom poratnom deceniju 1921–1930. sa 38,0‰ porod je bio niži nego u posljednjem predratnom, u drugom poratnom deceniju 1931–1940. porod sa 31,9‰ stajao je iza poroda u prvom poratnom deceniju, a u petogodištu drugog svjetskog rata porod je pao za polovicu, tj. na 16,7‰.

Porast rađanja bila je opća karakteristika XIX vijeka u Evropi, osim Francuske. Taj je porast rađanja naglo počeo opadati u XX vijeku, a ostajao je još uvijek na visini na Balkanu, tako da je u petogodišnjem prosjeku 1931–1935. iznosio u Bugarskoj 29,3‰, u Grčkoj 29,5‰, u Jugoslaviji 31,8‰ prema 15,5‰ u Engleskoj, 16,5‰, u Francuskoj, 16,6‰ u Njemačkoj.

U državama Evrope javlja se opadanje poroda najviše kod industrijskog proletarijata kao posljedica slabe potražnje za radnom snagom već dobro izgrađene tehničke industrije. Porast pak rađanja u to doba javlja se kod buržoaske klase, kao izraz dobre konjunktore. Tako u zlatno doba buržoazije, u doba kad je industrija zasićena radnom snagom i kad nema otvorene opasnosti od agresivnih imperijalističkih sila, buržoazija povisuje porod na račun »neindustrijskog« proletarijata, na račun seoske sirotinje. S druge strane se iz spekulantsko-ekonomskih razloga i zbog lošeg utjecaja buržoaske sredine – osobito stranih špekulanata sa zemljom – razvila prava epidemija umjetne sterilnosti, koja se izvrtila u masovna abortiranja, antikonceptivne pothvate i kriminalni merkantilno-lijeknički obrt. Dosljedno tome »modernizirano« gradsko stanovništvo pokazuje kod nas porod koji je za kojih 40‰ niži od poroda seoskog stanovništva. I među samim seoskim stanovništvom vrijedi pravilo da je porod to viši što je kraj siromašniji. Tako siromašniji kotari sa svojim porodom, kao Udbina sa 31,3‰, Varaždin sa 31,4‰, Donja Stubica sa 31,7‰, Ivanec sa 32,9‰, Gračac sa 34,2‰ i Krapina sa 34,5‰, nadmašuju bogatije kotare, kao Bjelovar sa 16,8‰, Đurđevac sa 20,5‰, Valpovo sa 21,1‰, Donji M'holjac sa 24,9‰ i Osijek sa 25,5‰.

Hrvatsko zagorje i svi naši siromašni krajevi u Jugoslaviji ostali su pošteđeni od te nečiste pošasti, iako je baš u tim krajevima veoma često postojala socijalna indikacija za poduzimanje umjetnog pometnuća.

»Putanja« pomora u pojedinim decenijima razdoblja od 1777–1945. postigla je svoj maksimum u deceniju 1781–1790, kad je pomor iznosio 36,3‰. U narednom deceniju 1791–1800. pomor se naglo spustio na 23,4‰, a u deceniju se 1801–1810. naglo i opet uspeo do 34,7‰. U deceniju 1811–1820. pomor se opet spustio na 26,6‰, na kojoj je visini – uz neznatne varijante – ostao sve do decenija 1841 – 1850. U deceniju 1851–1860. pomor je porastao na 31,6‰, a u narednom deceniju se 1861–1870. spustio na 23,5‰. Zatim je pomor i opet porastao, tako da je u deceniju 1881–1890. dosegao 28,9‰, a iza toga se opet spustio, tako da je u deceniju 1901–1910. iznosio 23,2‰. U ratnom deceniju 1911–1920. pomor je porastao na 27,0‰, a zatim se naglo spustio, tako da je u deceniju 1931–1940. iznosio 18,7‰, dakle pomor je stajao iznad

20‰ u svima decenijima osim u zadnjem deceniju 1931–1940, kad je bio tek neznatno niži od 20,0‰. Tako visok pomor nadmašila je jedino Rumunjska sa 20,6‰ (u petogodištu 1931–1935), Indija sa 23,5‰ i Meksiko sa 24,9‰. U staroj je Jugoslaviji u tom petogodištu iznosio pomor 17,9‰, a na području današnje NR Hrvatske 16,7‰. U isto je vrijeme u zapadnoj Evropi bio pomor znatno niži (u Nizozemskoj 8,9‰, Njemačkoj 11,2‰, u Engleskoj 12,2‰).

Prirodno kretanje stanovništva posmatrano je dosad po decenijima, tako da su detalji iz pojedinih godina zbog prosječnog izjednačivanja u vremenskim razmacima od 10 godina ostali prikriveni. Međutim, i te detalje važno je poznavati, jer se iz varijacija dinamike kretanja stanovništva po pojedinim godinama mogu rekonstruirati ona stanja i prilike koja su te varijacije prouzročile.

Osobito je instruktivno ispitati komparacijom visine općeg pomora, visine udjela dojenčadi u općem pomoru, visine poroda i visine pomora dojenčadi koliko je u pojedinim godinama jedna od tih funkcija utjecala na drugu.

Opću orijentaciju o uzrocima pomora u tom pogledu pruža procenat kojim je umrla dojenčad zastupana u općem pomoru u visokom općem pomoru. S niskim udjelom umrle dojenčadi u tom pomoru treba tražiti uzroke izvan pomora dojenčadi. Kod dalje analize dinamike prirodnog kretanja stanovništva nameće se pitanje o kojim je faktorima bila ovisna visina udjela umrle dojenčadi u općem pomoru. Udio umrle dojenčadi u općem pomoru bit će, naime, isti kad se radi o visokom porodu s niskim pomorom dojenčadi, kao i kad se radi o niskom porodu s visokim pomorom dojenčadi. U oba će slučaja apsolutni iznosi umrle dojenčadi biti jednaki, a prema tome će i njihova relacija prema istom broju svih umrlih biti jednaka. Dakle računski dobiven broj može dobiti svoju »logičnu« vrijednost tek onda kad se »logično« odmjere i komponente od kojih je dobiven.

Tako na primjer visoki opći pomor od 41,0‰ u Poljanici u godini 1852 – s niskim udjelom umrle dojenčadi u općem pomoru od 9,1‰ govori da uzroke visokom općem pomoru u toj godini treba tražiti izvan pomora dojenčadi. Sam pak udio umrle dojenčadi u općem pomoru je stoga nizak što relativno visoki porod (33,5‰) prati i relativno niski pomor dojenčadi (11,1‰).

Ili – u godini 1853. iznosio je opći pomor 25,8‰, a udio umrle dojenčadi u općem pomoru 57,1‰ (dakle preko polovice svih umrlih bila je umrla dojenčad). Udio umrle dojenčadi u općem pomoru bio je stoga tako visok što je relativno visoki porod (36,8‰) pratio i relativno visoki pomor dojenčadi (40,0‰).

Ili – godina 1861. pokazuje relativno niski opći pomor od 17,3‰, a udio je umrle dojenčadi u općem pomoru osobito visok (80,0‰). Dakle uzrok niskom pomoru treba tražiti u tome što je u toj godini – osim dojenčadi – drugi svijet slabo umirao. Visoki udio umrle dojenčadi u općem pomoru ne rezultira samo iz dosta visokog pomora dojenčadi (296,3‰) već i iz visokog poroda (46,6‰) iz kojeg je proizašao.

Pri posmatranju prirodnog kretanja stanovništva u pojedinim godinama ističe se osobito visoki opći pomor u godinama 1808, 1850. i 1855, kada je iznosio preko 50,0%. Preko 40,0% iznosio je pomor u godinama 1801, 1806, 1807, 1851, 1852, 1854, 1869, 1873, 1890, 1915, 1920. i 1932.

U godini 1801. iznosio je – uz opći pomor od 47,5% i uz porod od 32,5% – prirodni pad stanovništva – 15,0%.

U godini 1806. izašao je iz visokog općeg pomora od 49,3% i iz niskog poroda od 23,5% upravo poguban pad stanovništva od – 25,8%.

Godina 1807. stajala je u pogledu prirodnog kretanja stanovništva na mrtvoj tački, jer je visok porod od 46,9% pratio i isto tako visoki opći pomor.

U godini 1808. upravo katastrofalni opći pomor od 54,6% donekle je ublažio visoki porod od 42,7%, tako da pad stanovništva od – 11,9% nije bio tako visok kao u godini 1806.

Svakako je narod iz Poljanice morao u te tri godine živjeti pod osobiti nepovoljnim prilikama kada je u te tri godine uzastopce umiralo tako mnogo ljudi. Kakve su to prilike bile, teško je reći. U to se vrijeme još nisu u matičnim knjigama označivali uzroci smrti, pa s te strane nedostaje svaka orijentacija. Iz anala bistranske župe, koji doduše sežu čak do godine 1631. unatrag – nije se – u tom pogledu – također moglo ništa doznati, jer se u duhu onih vremena nije posvećivala pažnja bilježenjima kako živi narod, već drugima – za narod beznačajnim – zabilježkama o internim crkvenim stvarima (kronološki red crkvenih funkcionara, podizanja i restauracije crkvi, kapela, župnih dvorova itd.).

Visoki opći pomori od 51,6% u godini 1850. nadmašivao je još viši porod od 56,6%, tako da je ipak rezultirao prirodni priraštaj od 5,5%.

Mada je opći pomor u slijedećoj godini (1851) za 9,1% bio niži nego u godini 1850, prirodno kretanje stanovništva nije rezultiralo s prirodnim priraštajem, već – zbog niskog poroda od 27,7% – padom stanovništva od 13,0%.

Prema podacima iz crkvenih matičnih knjiga bilo je moguće tek od godine 1852. pratiti pomor dojenčadi, a dosljedno tome i udio umrle dojenčadi u općem pomoru. Kako je pak novorođenčad do 1 mjeseca umirala, bilo je moguće pratiti tek od godine 1858. Iste te godine počele su se u crkvene knjige umrlih sistematski unositi i uzroci smrti, tako da se iza te godine može dinamika prirodnog kretanja stanovništva tačnije analizirati nego u prijašnjim godinama.

U godini 1854. opći pomor od 41,4% i porod od 20,7% rezultirao je padom stanovništva od – 20,7%. Visoki pomor u toj godini sa 36,4% udjela umrle dojenčadi u općem pomoru govori da je dojenčad dala preko $\frac{1}{3}$ od svih umrlih. Mada je sam porod u toj godini bio nizak, udio umrle dojenčadi u općem pomoru bio je visok, jer je i pomor dojenčadi bio visok (727,3%).

Godina 1855. uz opći pomor od 53,6% i uz porod od 34,5% pokazivala je prirodni pad stanovništva od – 19,1%. Od svih umrlih otpadalo

je nešto preko $\frac{1}{5}$ (21,4%) na umrlu dojenčad. Mada je porod u toj godini bio za kojih 14,0% viši nego u prošloj godini, to je on zbog sniženog pomora dojenčadi (333,3%) dao manje umrle dojenčadi općem pomoru (21,4%) nego što je to bilo u prošloj godini.

Godina 1869. s visokim općim pomorom od 40,9% stajala je u pogledu prirodnog kretanja stanovništva na mrtvoj tačci, jer joj je i porod bio isto tako visok kao i pomor. Udio umrle dojenčadi u općem pomoru iznosio je čak 26,9%, jer je pri visokom porodu i pomor dojenčadi bio dosta visok – 269,2%). Od sve umrle dojenčadi bilo je preko polovice (tačnije 57,1%) umrle novorođenčadi do 1 mjeseca. Te je godine bilo svega 26 umrlih. Kao uzrok smrti naznačen je tifus u 5 slučajeva i bolesti organa za disanje u 13 slučajeva. Kako tifus znade laiku imponirati kao jaka bronhitida, vrlo je vjerojatno da jedan dio označenih organa za disanje pripada zapravo tifusu. Svakako je u godini 1869. morala vladati epidemija kakve crijevne zaraze (trbušni tifus?, dizenterija?, kolera?).

Godina 1873. zabilježila je uz opći pomor od 40,9% i uz porod od 22,7% prirodni pad stanovništva od – 18,2%. Visoki pomor dojenčadi (600,0%) morao je – pokraj relativno niskog poroda – dati visoki udio dojenčadi u općem pomoru (33,3%). Te je godine $\frac{1}{5}$ od sve umrle dojenčadi otpadala na umrlu novorođenčad do 1 mjeseca. U godini 1873. bilo je svega 27 umrlih. Od uzroka smrti zabilježene su 2 varirole, 5 hripavaca i 9 oboljenja organa za disanje. Vjerojatno je da je te godine vladao selom hripavac. Da li su naznačene varirole bile uistinu »Variola vera« ili tek »Varicelle« ili što slično – ostaje pri laičkom određivanju dijagnoza otvoreno pitanje.

Visoki pomor od 41,5% u godini 1890. donekle kompenzira visoki porod (35,4%), tako da pad stanovništva iznosi tek – 6,1%. Visoki porod sa 241,4% pomora dojenčadi dao je 20,6% udjela umrle dojenčadi u općem pomoru. Udio novorođenčadi do 1 mjeseca u pomoru dojenčadi bio je nizak (tek 14,3%). Te su godine umrla u selu 34 lica, a od tog je otpadalo 27 lica na dob do 10 godina. To bi se podudaralo i sa naznačenim uzrocima smrti: 9 difterija, 4 hripavca, 3 šarlaha i 2 tifusa. Svakako je te godine morala harati epidemija difterije i šarlaha, koja je kosila djecu do 10 godina.

Godina 1915 – kao druga godina prvog svjetskog rata – zabilježila je uz opći pomor od 44,5% i porod od 24,6%, prirodni pad stanovništva od – 19,9%. Da bi niski porod u toj godini mogao namaknuti 17,0% udjela umrle dojenčadi u općem pomoru, morao je taj niski porod pratiti visoki pomor dojenčadi (307,7%). Preko polovice umrle dojenčadi (62,5%) bilo je umrle novorođenčadi do 1 mjeseca. Od 47 umrlih u toj godini bila su 22 djeteta s navršениh 10 godina (od toga 8 dojenčadi, a od dojenčadi 5 novorođenčadi do 1 mjeseca) i 19 lica u dobi preko 50 godina, dakle pretežno mlada i starija dob. Za umrlu novorođenčad do 1 mjeseca zabilježene su kao uzrok smrti 4 urodne slabosti, a kod umrlih preko 60 godina zabilježeno je 7 staračkih slabosti. Već to govori kako rat utječe na higijenu nošenja i prehrane naroda. Od akutnih za-

raznih dječjih bolesti zabilježeno je 5 morbila i 3 šarlaha. Najviše je bilo oboljenja organa za disanje. Od 18 zabilježenih slučajeva respiratornih oboljenja otpadalo je 8 slučajeva na tuberkulozu.

U godini 1920. umrlo je također mnogo ljudi u Poljanici. Pomor od 41,2‰ s porodom od 33,2‰ dao je prirodni pad stanovništva od - 8,0‰. Udio umrle dojenčadi u općem pomoru iznosio je 24,4‰, dakle nešto ispod 1/4. Taj je udio dao visok pomor dojenčadi (303,0‰) u toj godini. Od sve umrle dojenčadi otpada tačno 1/5 na umrlu novorođenčad do 1 mjeseca. U godini 1920. umro je u Poljanici 41 stanovnik. Od toga je polovica otpadala na djecu s navršene 3 godine života (među njima 10 dojenčadi). Naznačeni uzroci smrti nailaze svoj pendent u umiranju po dobi. 9 slučajeva morbila, 3 difterije i 4 urođene slabosti izrazito govore za to. Kod starije dobi ističu se u toj godini respiratorna oboljenja, koja su zastupana sa 12 slučajeva (među kojima 8 slučajeva tuberkuloze).

Godina 1920. bila je zadnja godina u kojoj je pomor bio viši od 40,0‰. Od godine 1920. do 1945. zabilježile su još uvijek visoki pomor godina 1928 (29,9‰) i godina 1932 (31,1‰).

U godini 1928. jest osobito visoki porod (45,7‰) nasuprot visokom pomoru iznio i visoki prirodni priraštaj od 15,8‰. Mada je pomor dojenčadi u toj godini bio relativno nizak (163,3‰), udio umrle dojenčadi u općem pomoru ipak je iznosio 25,0‰, jer je sam porod bio visok. Od sve umrle dojenčadi otpadale su tačno 3/4 na umrlu novorođenčad do 1 mjeseca. U godini 1928. bila su 32 umrla. Od toga su otpadala 22 umrla na dob do navršene 4 godine života. Od dijagnoza bilo je navedeno 5 šarlaha, 2 hripavca, 6 urođenih slabosti u prvih osam dana života, 5 »proljeva« u dobi do 2 navršene godine i 6 plućnih tuberkuloza. Visoki udio umrlih u prvih osam dana života jasno svjedoči o tome koliko - zbog teškog života i slabe prehrane - se muče Poljančanke kao majke a djeca im opet na svijet dolaze »minoris gentii«.

U godini 1932. porod od 36,4‰ tek je bio za 5,3‰ viši od pomora koji je iznosio 31,1‰. U godini 1932. umrlo je svega 35 lica. Od toga je otpadalo 9 lica na umrlu dojenčad, a od umrle dojenčadi otpadala su 4 lica na umrlu novorođenčad do 1 mjeseca. Sva umrla novorođenčad do 1 mjeseca umrla su od životne slabosti. Od ostalih uzroka smrti zastupani su morbili sa 5 slučajeva, dizenterija sa 3 slučaja i tuberkuloza sa 6 slučajeva.

b) Pomor dojenčadi³

Zaštita matera i djece u eksploatorskim sistemima kao što su bili feudalizam i kapitalizam u staroj Jugoslaviji nije se mogla pravo provoditi iz jednostavnog razloga što su za takve mjere potrebni korjeniti socijalni, ekonomski i političko-moralni preobražaji ljudskog društva, to jest izgradnja socijalističkog društvenog poretka. To je sve suprotno

³ Vidi Tabelarni pregled 2), koji sadrži vitalno-statističke podatke stanovništva Bistranske Poljanice i dijagram IV.

samoj osnovi na kojoj se temelji kapitalistički poredak. Ipak i u kapitalističkom sistemu bilo je kakve-takve zaštite matera i djece. Pod pritiskom radničke klase, počevši od prvih početaka obrazovanja industrijske buržoazije u klasičnoj zemlji kapitalizma, u Engleskoj, pa sve do oktobarske revolucije, buržoazija je bila primorana da u svojim parlamentima izda niz zakona za zaštitu matera, trudnih žena i djece. Ipak pravo – a ne nazovi – oslobođenje žena, prava zaštita materinstva, dojenčadi, djece i mladeži provedena je istiuski tek u velikoj prvoj socijalističkoj državi Sovjeta poslije svrgnuća kapitalističkog sistema u Rusiji.

Već pred 100 godina – u komunističkom manifestu 1848 – traži se istinsko oslobođenje žene i zaštita djece. Od toga se vremena proletarijat uporno borio za ostvarenje tih direktiva velikih učitelja proletarijata Marksa i Engelsa. Godine 1872. pariska komuna prva izjednačuje u historiji ženu s muškarcem i »nezakonitu djecu« sa tako zvanom zakonitom. Buržoazija, domogavši se opet vlasti poslije pokolja komunara, poništava sve te toliko krvavo stečene tekovine revolucije. Ali proletarijat se nije prestao boriti i dalje za svoja prava. U Njemačkoj, Švicarskoj, Švedskoj, Engleskoj i pritisak proletarijata postaje sve jači i očevidniji, a ruski proletarijat je pod vodstvom boljševičke partije i genijalnog vođe revolucije Lenjina u sovjetskoj državi konačno ostvario te velike težnje borbenog proletarijata Evrope.

Pomor dojenčadi i male djece u Poljanici daje nam sliku društvenih odnosa, kako feudalnih, tako i kapitalističkih za ono vrijeme na koje se taj pomor odnosi. U 85-godišnjem prosjeku (1861–1945) iznosio je u Poljanici pomor dojenčadi 219,0‰, što znači da je svako peto do šesto živorođeno dijete moralo umrijeti do navršene 1 godine života. U staroj je Jugoslaviji buržoazija kao jedini i glavni argument tog golemog pomora dojenčadi navodila »higijensku neprosvjedenost« seljaka.

U Poljanici u navedenom 85-godišnjem prosjeku od 100 umrle dojenčadi bilo je 41 novorođenče, u dobi do 1 mjeseca. Od 100 pak umrle novorođenčadi do 1 mjeseca umrlo je 71 novorođenče od urođene slabosti i prijevremenog rođenja. Tako visoka smrtnost od urođene slabosti i prijevremenog rođenja okreće i drugu stranu medalje. Dosta je bilo fraza da razlog visokom pomoru dojenčadi u nas nije i taj što se rađa toliko slabunjave djece, već da dojenčad u nas umire toliko jedino zato što su majke sa sela higijenski zaostale. Kad bi se poljaničke majke koje su izrodile slabunjavu djecu s pečatom smrti na čelu čak tako izobrazile u pedijatriji da bi mogle zaposjesti katedru na fakultetu, slaba bi im bila korist od toga ako bi i dalje morale živjeti kao dosad: nositi dijete, biti pri tome bez prave hrane i do zadnjeg časa pred porođaj teško raditi. Glavni uzrok tom pomoru djece u Poljanici kao i u ostalim selima leži u antisocijalnom, kapitalističkom poretku.

Da žene u Poljanici teško žive vidi se i iz toga što žene umiru više nego muškarci. U zadnjih 35 godina (1861–1945) na 100 muškaraca umiralo je 107 žena. Još nepovoljnije stoje žene u onoj dobnoj skupini (od 15,0–49,9 godina) u kojoj su one fiziološki (kao trudnice, rodilje

i dojlje) osobito angažirane. U toj skupini umiralo je na 100 muškaraca čak 120 žena.

Povoljni higijenski standard naroda ne može se postići jedino i isključivo »prosvjećivanjem«. Svakolika zdravstvena prosvjeta može se realno primijeniti i donijeti plod tek pošto se promijeni materijalna baza života naroda, pošto se podigne dohodak i materijalno blagostanje mase a to se može postići u našim uvjetima tek pošto se korjenito promijeni pogubni kapitalistički poredak, pošto se sloj eksploatatora zbaci s vlasti i pošto uzme vlast u svoje ruke radnička klasa, te u savezu sa seljacima, na osnovi napredne političke teorije, pomoću istinske zaštite zdravlja proletarijata i radnog seljaštva, izgradi novi i sretniji život.

Te političke teorije koje je usvojila Kompartija u Jugoslaviji nisu pogodovale, naravno, ni buržoaziji ni njezinoj medicini u staroj Jugoslaviji. Napredni elementi u bivšoj zdravstvenoj službi Jugoslavije bili su proganjani, a i po samom svom broju nisu mogli da koliko-toliko provedu neku zaštitu matera i djece. Krediti za provođenje zaštite matera i djece bili su u proračunima stare Jugoslavije jako ispod stvarne potrebe. Zato nije ni čudo da je npr. u godini 1938. od 410.000 godišnjih porođaja u Jugoslaviji bilo u ustanovama za zaštitu matera i djece samo oko 9000 konzultacija matera i dojenčadi. Prema tome nitko se od buržoaskih političara stare Jugoslavije nije obazirao na »vapijućeg u pustinji«, napredne liječnike stare Jugoslavije, jer bi im takva zdravstvena služba krnjila njihove sebične interese.

U Poljanici se zadnjih 85 godina (1861–1945) živo rodilo 2671 novorođenče, a umrlo je 1812 lica. Od svih umrlih bilo je 585 umrle dojenčadi, a od sve umrle dojenčadi bila su 243 umrla novorođenčeta u dobi do 1 mjeseca.

Prema tome je na 1000 živorođenih dolazilo 219,0 umrle dojenčadi: pomor dojenčadi. Od 100 svih umrlih bila su 32,3 umrla dojenčeta: udio dojenčadi u općem pomoru. Od 100 umrle dojenčadi bilo je 41,5 umrlo novorođenče do 1 mjeseca: udio novorođenčadi do 1 mjeseca u pomoru dojenčadi. Od 100 svih umrlih bila su 13,4 umrla novorođenčeta do 1 mjeseca: udio novorođenčadi do 1 mjeseca u općem pomoru.

Drukčije rečeno nešto iznad $\frac{1}{5}$ od svih živorođenih umrlo je do kraja prve godine života, nešto ispod $\frac{1}{3}$ od svih umrlih otpadalo je na umrlu dojenčad, a ne mnogo ispod $\frac{1}{2}$ umrle dojenčadi otpadalo je na umrlu novorođenčad do 1 mjeseca.

Dakle svako peto živorođeno dijete u Poljanici umrlo je do navršene prve godine života, svaki treći mrtvac u Poljanici bio je obučen u košuljicu dojenčeta, a gotovo svako drugo umrlo dojenče nije bilo starije od 1 mjeseca.

Analizirajući uzroke smrti tako visokog pomora dojenčadi od godine 1861. do 1945, na prvo su mjesto – kao uzrok smrti – dolazili urođena slabost i prijevremeno rođenje, koji su sačinjavali 43,32% od sve umrle dojenčadi. Svakako ti uzroci smrti sa svojim visokim udjelom u pomoru dojenčadi izrazito sami govore o upravo bijednom životu koji je morala provoditi većina majki iz Hrvatskog zagorja.

Na drugo su mjesto kao uzrok smrti umrle dojenčadi dolazile akutne zarazne dječje bolesti, koje su dale 19,12% od sve umrle dojenčadi (od toga veliki kašalj 12,18%, difterija 4,06%, morbili 2,37% i šarlah 0,51)%. Drukčije nije moglo ni biti. S jedne strane potrebna izolacija radi nepovoljnih stambenih prilika nije mogla doći u obzir, tako da su se zaraze širile u velikom opsegu. S druge strane ni terapija nije bila pristupačna sirotinji, jer liječnička djelatnost u selu nije počivala na socijalnoj, nego gotovo isključivo na merkantilnoj bazi.

Na treće su mjesto kao uzrok smrti dolazile bolesti želuca i crijeva sa 6,93% udjela u pomoru dojenčadi (od toga toksičke dispepsije sa 3,55%, i akutni gastroenterokolitis sa 3,38% udjela u pomoru dojenčadi). Općenito uzevši žena iz Hrvatskog zagorja – baš zato što je siromašna – hrani dijete sisom ako joj je to ikako moguće. Njezino dojenče neće stradati zbog nedostatka materinjeg mlijeka, već zbog toga što hrana kojom se prihranjuje nije higijenski ispravna. Tu je potrebno poučiti, ali tako da majka ono što joj treba može praktički naučiti u zdravstvenom aktivu svoga Mjesnog narodnog odbora, dakle u svom užem »ataru«.

To vrijedi za sve majke, kako iz siromašnih tako i iz bogatih krajeva. U nas – što se u prvi mah čini paradoksnim – imade bogatih krajeva gdje je pomor dojenčadi viši nego u siromašnim krajevima. U šestogodišnjem prosjeku (1934–1939) iznosio je pomor dojenčadi na području okruga Osijek 227,3‰ prema 136,0‰ pomora dojenčadi u okrugu Lika i prema 168,8‰ toga pomora u okrugu Varaždin. Samo kotar Osijek zabilježio je u tom šestogodištu čak 272,8‰ pomora dojenčadi prema kotaru Gospić sa 115,6‰ i kotaru Varaždin sa 171,8‰ pomora dojenčadi. U nas se dakle ekonomski prosperitet ne podudara uvijek s higijenskim. U siromašnijim krajevima ne umire dojenčad toliko zbog neispravne prehrane, jer sirotinja nema kuda ni otkuda da bez potrebe – osim sise – daje štogod djetetu. U nekim bogatijim krajevima opet pripada higijenskom »bon tonu« da se dojenčad – kad se već ima od kuda – preopterećuje svime i svačim da »bude jače«. Samo se po sebi razumije da majke iz bogatijih krajeva s takvom štetnom higijenskom tradicijom trebaju u tom pogledu još više pouke nego majke iz siromašnijih krajeva.

Shvatljivo je zato da naša zdravstvena nastojanja idu za tim da se izobrazu onoliki broj srednjeg medicinskog kadra koliki je potreban da bi se naše majke sa sela na domaku svoga doma mogle upoznati s higijenom nošenja, rađanja i prehrane dojenčadi.

Na četvrto mjesto dolaze bronhopneumonije, koje su sačinjavale oko 5% od sve umrle dojenčadi u Poljanici. Kako je prognoza bronhopneumonije kod dojenčadi uvijek dubiozna i to ozbiljnija što je dojenče slabije, to je i letalitet te bolesti kod – u velikom dijelu – slabunjavu dojenčadi u Poljanici morao biti visok.

Budući da je u nas udio dojenčadi u općem pomoru tako visok, to će pri rješavanju pitanja visokog pomora u nas naša nastojanja morati u

prvom redu ići za tim da se pomor dojenčadi snizi. Na području današnje NR Hrvatske u šestogodišnjem prosjeku (1934–1939) iznosio je udio dojenčadi u općem pomoru 25,7⁰%, dakle svaki četvrti do peti umrli bio je umrlo dojenče. Poljanica stoji u tom pogledu još nepovoljnije, jer je u njoj u tom razdoblju svaki treći do četvrti umrli bio umrlo dojenče.

Sniženjem pomora dojenčadi, odnosno sniženjem udjela umrle dojenčadi u općem pomoru mora se sniziti i sam opći pomor. Da je u Poljanici u 85 godina (1861–1945) umjesto faktično umrle 585 dojenčadi umrla samo polovica od toga, to bi u tom vremenskom razdoblju pomor dojenčadi iznosio 109,3‰ umjesto faktičnih 219‰ (dakle za cca $\frac{1}{2}$ manji od faktičnog pomora dojenčadi). Udio dojenčadi u općem pomoru snizio bi se od faktičnih 32,3⁰% na 19,2⁰% (dakle za cca $\frac{1}{3}$), a sam bi opći pomor od faktičnih 23,3‰ pao na 19,6‰ (dakle za cca $\frac{1}{6}$).

Pri posmatranju pomora dojenčadi po pojedinim razdobljima od 10 godina, dva uzastopna razdoblja 1861–1870. i 1871–1880. zabilježila su jednak pomor dojenčadi, koji se kreće oko 206,0‰. U deceniju 1861–1870. od 100 umrle dojenčadi umrlo je oko 13 dojenčadi od pertusisa, oko 11 dojenčadi od bronhopneumonije, oko 11 dojenčadi od toksičke dispepsije i oko 24 dojenčeta od urođene slabosti i prijevremenog rođenja. U deceniju 1871–1880. od 100 umrle dojenčadi bila su čak 22 dojenčeta koja su umrla od pertusisa, 6 dojenčadi od bronhopneumonije, a 8 dojenčadi od urođene slabosti i prijevremenog rođenja. Najnepovoljnija godina u ta dva decenija bila je godina 1875, jer mada je porod bio nizak (25,5‰) ipak je zbog visokog pomora dojenčadi (470,6‰) i udio umrle dojenčadi u općem pomoru bio visok (34,8⁰%).

Decenij 1881–1890. zabilježio je najviši pomor dojenčadi od svih decenija zadnjih 85 godina. U tom je deceniju na 100 živorođenih umrlo 317 dojenčadi, a od 100 svih umrlih bilo je oko 40 umrle dojenčadi. Od 100 umrle dojenčadi umrlo je oko 28 dojenčadi od akutnih zaraznih bolesti, od kojih je pokraj morbila, šarlaha, pertusisa, difterije, dizenterije zabilježena i variola vera. Urođena slabost i prijevremeno rođenje sačinjavali su oko 36% od sve umrle dojenčadi. Od pojedinih godina u tom deceniju najviši je pomor dojenčadi bio godine 1882, kada je iznosio 631,6‰ i kada je povukao za sobom i visoki opći pomor od 37,4‰, koji je s niskim porođom od 26,3‰ prouzročio pad stanovništva od –11,1‰.

Iza visokog pomora dojenčadi u 9. deceniju XIX vijeka pomor dojenčadi se u 4 iduća decenija konstantno spuštao. U deceniju 1891–1900. iznosio je pomor dojenčadi 248,6‰ sa 38,4‰ udjela u općem pomoru, u deceniju 1901–1910. spustio se pomor dojenčadi dalje na 225,6‰ sa 39,0‰ udjela u općem pomoru. Decenij 1911–1920. zabilježio je pomor dojenčadi od 219,1‰ sa 24,4‰ udjela umrle dojenčadi u općem pomoru, a decenij 1921–1930. zabilježio je najniži pomor dojenčadi (159,6‰) od svih decenija u zadnjih 85 godina. Udio umrle dojenčadi u općem pomoru iznosio je 29,0‰. U deceniju 1931–1940. porastao je pomor dojenčadi na 201,1‰ sa 34,4‰ udjela umrle dojenčadi u općem pomoru.

Od 100 umrle dječadi u tom deceniju bila su oko 43 novorođenčeta u dobi do 1 mjeseca, a od 100 umrle novorođenčadi do 1 mjeseca umrla su 94 novorođenčeta od urođene slabosti i prijevremenog rođenja.

Imao sam prilike, kao i mnoge kolege, često zalaziti u seoske kuće i vidjeti život i bogatijih i siromašnih ljudi u cijeloj državi. Sobe su pune smrada, jer se u njima i leži, i kuha, i jede, i rađa, i boluje i umire. Pred bolesnim djetetom kore crnog kruha, kupus, krumpir i nebrojeno jato muha. Iz ugla se pomalja sablast s upalim očima i astenično opisuju svoj udes i bolest. Ostali ukućani ne vode mnogo brige o sudbini oboljelih svojih članova. Oboljeti i umrijeti je isto tako prirodno kao i roditi se i živjeti. Još je gore živjeti u ovakvom paklu. Nitko i ne gleda razgoljelu bolesnu djecu, nitko i ne osjeća sućut za njihove bolove i grozne muke. U selu Poljanici u Hrvatskom zagorju mlade žene rado ostaju u drugom stanju, ali ne toliko iz instinkta materniteta nego iz ekonomskog racionalizma. Čim žena rodi već se dalje ne brine za svoje dijete, nego traži zaposlenje kao dojkinja kod bogate obitelji, a u kojoj »milostivica« neće da iz egoizma, iz estetsko-kozmetičkih razloga, iz komfora ili prioriteta uživanja mondenskog života, iz kaprica prepotentnog bogatstva da hrani svoje vlastito čedo. Sve se na svijetu može kupiti, pa i majčino mlijeko. I takva čudovišta od ljudi kupuju kao kravu mazaru seljanku dojilju, pritisnutu uza zid bijedom i mukom. Ona ostavlja svoje vlastito dijete i odlazi da doji drugo, čija majka radi perverzno komfora odbacuje najljepši instinkt žene, hranjenje svog čeda svojim vlastitim mlijekom. Dojilja odlazi iz sela i prepušta dijete svekrvi, koja »doji« njezino dijete na »cucl«. Treba vidjeti tu flašicu, taj »cucl«, to prokislilo i inficirano kravje mlijeko, pa shvatiti taj zločin što ga današnje društvo pravi nad nevinom djecom našeg sela.

Zalazio sam, kada sam dolazio radi ankete o ishrani, u kuće takvih žrtava, davao upute, grdio i padao u afekt, ali ukućani su me ironično gledali. Upravo ove godine, kada sam došao u selo, susreo sam čudan sprovod. Jedan dječak nosio je naprijed križ, jedan stariji seljak pod miškom je nosio mali mrtvački kovčeg, izlijepljen papirnatim zvijezdama raznih boja. Nitko nije bio ni tužan, a kad sam upitao ukućane umrlog djeteta, osjećali su štaviše neku prikrivenu radost. Majka mu doji u Zagrebu bogataško dijete i daj Bože što dulje! Njezino dijete skapalo je od gladi, od divljeg hranjenja.

»Gospon, kaj bi se Vi vraga žalostili kad mi nismo! Tam gore bu mu još bolje nego nami tu u tom peklju na zemlji,« odgovorila mi je nje-gova baba.

Smrt je djeteta ekonomsko i socijalno olakšanje, jer je rađanje nužno zlo, bez kojeg nema sekrecije mlijeka nužne zarade, života. Dakle i to se prodaje. To je život današnjeg sela. Ljudi i piju mnogo, pijanstvo je porok našeg sela. Iz očaja seljak pribjegava umjetnoj, toksičnoj euforiji ili narkozi da bi otklonio sve te psihičke povrede. Mnogi se razli-jene i pobjegnu u grad iz očaja i bijede kao skitnice i postanu Lumpen-proletariat. Nema blagdani i nedjelje bez tučnjave, skandala, psovke, pijanstva pa i ubijstva. Sve je to rezultat krajnje zapuštenosti, nemara,

bijede i kaosa. Seoba očajnika sa sela u gradove stvara isto strahovitu sredinu gradske periferije, ništa bolju nego na selu. U Zagrebu živi oko 100.000 doseljene seoske sirotinje u neopisivo teškim uslovima.

Sile i tradicije starog društva dovele su do ovakvog pakla na selu.

Jasno je da je do toga pakla doveo bivši sistem političko-ekonomsko socijalni, koji je bio najvidljiviji primjer najnižeg oblika kapitalizma, lihvarskog kapitalizma. Ta grozna obmana da seljak može raditi na svom polju što hoće, prodavati i kupovati proizvode kako hoće, jednom riječju on je »ekonomski slobodan čovjek«, ta varka koju većina seljaka ne može da razumije i osjeti baca selo u gnjilež i propast, jer seljaci ne vide superiornost zadružnog sela. A i sama inteligencija, inertna, ili iz nekih naročitih razloga ostavlja i još bolje kamuflira taj »ekonomski liberalizam«, koji ugnjetava i zarobljuje seljaka. Ta protivriječja današnjeg stroja glavni su uzrok fizičkog i psihičkog uništavanja našeg seljaka. Potrebno je da parazitizam ispija i posljednje životne sokove, još potrebne za goli život.

2. Prirodno kretanje stanovništva Bistranske Poljanice po ekonomsko-klasnim grupama

Istinska i prava slika kretanja stanovništva može se dobiti tek onda ako se ono posmatra po pojedinim ekonomsko-klasnim grupama. Kapitalistički poredak takav statistički rad ne dopušta, jer bi se time dokumentarno mogla razotkriti sva njegova antisocijalna i amoralna struktura. Zato svaki kapitalistički režim ima u rezervi mjere pomoću kojih može – bilo izravno, bilo neizravno – spriječiti svako ono statističko ispitivanje koje mu ne konvenira. Tako je bilo i u predratnoj, polu-fašiziranoj kraljevskoj Jugoslaviji.

Već sama službena podjela zanimanja bila je takva da se iz nje ni u krupnim potezima nije mogla da razabere socijalno-ekonomska struktura stanovništva. Tako se u staroj Jugoslaviji – na primjer – »javna služba« i »slobodna zanimanja« nalaze u istoj grupi, premda je u slobodnim zanimanjima zastupano stanovništvo koje većinom materijalno vrlo dobro stoji, a u javnoj – dakle i u državnoj – službi bilo ja dosta ljudi ne samo skromnog nego i oskudnog materijalnog stanja. Još je ne-logičnije postupila buržoaska statistika kad je u istu grupu stavila rentijere i penzionere, dakle dva – u materijalnom pogledu – upravo oprečna zanimanja. Rentijeri su prototip parazitsko-kapitalističkog društvenog poretka, a penzioneri su u velikoj većini predstavljali ljude koji nakon dugog rada žive relativno skromno. Stara Jugoslavija je tu statističku baštinu naslijedila od bivše reakcionarne Austro-garske monarhije i nije smatrala da bi se tu trebalo što mijenjati.

Tek narodna vlast nakon oslobođenja uočila je koliko je važno poznavati socijalno-ekonomsku strukturu stanovništva kad se ispituju bilo koje prilike i stanja narodnog života. Odmah nakon oslobođenja klasi-

fikacija i grupacija zanimanja provedena je tako da svaka grupa predstavlja društveni sloj podjednake socijalno-ekonomske pripadnosti. Prema tome se u novoj Jugoslaviji ne nalaze u istoj grupi rentijeri i penzioneri, već rentijeri sačinjavaju posebnu, a penzioneri opet posebnu grupu. (Vidi tabelu 3: Pregled klasifikacije zanimanja u novoj Jugoslaviji iz godine 1945).

Shvatljivo je da grupacija zanimanja koju je narodna vlast donijela odmah po oslobođenju nije bila definitivna, jer je evolucijom novog društvenog poretka automatski nestalo pojedinih – u kapitalističkom sistemu tipičnih – privatnih zanimanja (kao industrijalaca, veletrgovaca, bankara i sličnih zanimanja), o kojima se u prvom početku još moralo voditi računa.

Za popis stanovništva FNR Jugoslavije od 15. III 1948. propisala je Savezna planska komisija Državnog statističkog ureda FNR Jugoslavije razdiobu zanimanja, po kojoj se može tačno upoznati socijalno-ekonomska struktura stanovništva.

Tek poznavanje stanovništva s te strane može služiti kao osnova za dalje plansko podizanje i izgrađivanje naše zemlje sa socijalističkim poretkom. (Vidi tabelu 4: Razdioba zanimanja propisana od Savezne planske komisije (Državnog statističkog ureda) za popis stanovništva FNR Jugoslavije od 15. III 1948).

Kretanje stanovništva obrađivalo se nekoć čak i sa »vjerskog« i »jezičnog« gledišta, tako da se je znalo kako se stanovništvo kreće po pojedinih vjerama i po pojedinim materinskim jezicima, najvažnija se obradba po socijalno-ekonomskoj strukturi stanovništva, bez obzira na vjeru i materinski jezik – ostavljala po strani. Cijeli službeni administrativno-tehnički statistički aparat bio je takav da nije ni mogao ni htio voditi statističku evidenciju kretanja stanovništva na realnom, logičnom temelju.

Nakon oslobođenja pojavljuje se kao jedna od glavnih potreba da se statistika svojim metodama rada i svojim prikazima prilagodi i približi onim zahtjevima koje na nju stavlja današnji društveni poredak. Potrebno je, dakle, da se aktuelne demografske i druge teme obrađuju tako da se sa statističke strane istaknu različiti sociosferni odnosi i utjecaji.

Polazeći s toga gledišta pokušalo se da se kretanje stanovništva u Bistranskoj Poljanici prikaže po ekonomsko-klasnim grupama. Cjelokupno stanovništvo razdijeljeno je u četiri grupe. Klasifikacija grupa provedena je – uglavnom – tako da I klasnu grupu sačinjavaju seljaci koji posjeduju površinu do 0,50 ha, II klasnoj grupi pripada površina posjeda preko 0,50 do 3,00 ha, III klasnoj grupi površina posjeda preko 3,00 do 6,00 ha, a IV klasnoj grupi pripada površina posjeda preko 6,00 ha.⁴⁾

⁴⁾ Detaljna razdioba prikazana u poglavlju »Agrarne prilike u Bistranskoj Poljanici«.

Do godine 1848–1850 – kako je dugo trajalo kmetstvo – gotovo svi su seljaci pripadali I grupi. Pripadnika II, III i IV klasne grupe bilo je tako malo da pri određivanju kretanja stanovništva po pojedinim grupama praktički ne dolaze u obzir.

Ako se usporede postotne relacije pojedinih grupa između godišnjeg prosjeka u razdoblju od godine 1851–1945. s jedne, te godine 1945 (prije oslobođenja) s druge strane, izlaze tek neznatne razlike. III klasna grupa zastupana je u oba slučaja s podjednakim postotkom, a postotak se II klasne grupe u godini 1945 snizio tako da je postotak I i IV klasne grupe bio viši u toj godini nego u razdoblju 1851–1945.

Tabela 9

Postotne relacije između pojedinih dobnih skupina godine 1920. u Poljanici, Hrvatskoj i Slavoniji i godini 1931. u Poljanici, bivšoj Savskoj banovini i Jugoslaviji

Godina	Područje	Od 100 svih stanovnika otpadalo je na dobne skupine			Ukupno %
		Mlada dob	Srednja dob	Starija dob	
		0–14 g. %	15–49 g. %	50 i više %	
1910	Poljanica	43,8	45,5	10,7	100,0
	Hrvatska i Slavonija	37,5	46,3	16,2	100,0
1931	Poljanica	35,6	50,6	13,8	100,0
	Bivša Savska banovina	31,4	51,4	17,2	100,0
	Jugoslavija	34,6	49,9	15,5	100,0

Ako se promotri kako su se kretali prosječni apsolutni iznosi u pojedinim razdobljima od 5 godina, to se I grupa (»Seoska bogečija«) više-manje ravnomjerno diže od 31 člana u petogodištu 1851–1855. do 113 članova u petogodištu 1941–1945. II grupa (»Seoska sirotinja«) doseže svoj maksimum od 759 članova u petogodištu 1936/40, a u petogodištu 1941/45. pada na 733 člana. III grupa (»Srednjak«) – pokazuje maksimum od 268 članova u petogodištu 1936/40, a IV grupa (»Seoske gazde«) u petogodištu 1936/40. sa 83 člana doseže svoj maksimum, koji se u petogodištu 1926/30. spušta na 61 člana, da u petogodištu 1941/45. završi sa 67 članova.

Općenito uzevši međusobne relacije između broja članova pojedinih klasnih grupa od petogodišta 1851/55. do 1941/45. teku ravnomjerno. Iznimku čini IV grupa (Seoske gazde), koja od petogodišta 1891/96. do petogodišta 1911/15. svojim brojem nadmašuje I grupu (seoska siroti-

nja). Seoska »bogečija« i seoska sirotinja zajedno sačinjavali su, sve vrijeme od 1851. do 1945, nešto ispod $\frac{3}{4}$ od cjelokupnog stanovništva.

Posmatrajući prirodno kretanje poljaničkog stanovništva po ekonomsko-klasnim grupama u prosjeku od zadnjih 95 godina (1851–1945) možemo zaključiti da su siromašnije grupe nepovoljnije stajale od grupa boljeg ekonomskog položaja.

»Seoska bogečija« (I grupa) zabilježila je u tom prosjeku pomor od 26,9%, »seoska sirotinja« (II grupa) pokazala je pomor od 25,6%, koji nije mnogo niži od pomora u I grupi, pomor od 19,8% kod »srednjaka« (III grupe) bio je niži za kojih 6,00% od pomora u II grupi, a »seoske gazde« su se (IV grupa) sa svojim pomorom od 13,3% u tom vremenskom periodu spustile za kojih 6,0% niže od pomora u III grupi, a za kojih 12,0% niže od pomora u I i II. grupi. Pomor stanovništva – uze tog kao cjelina – iznosio je 23,9%, tako da su ga I i II grupa nadmašile, a III. i IV. grupa stajale su ispod njega.

Najviši porod u prosjeku od zadnjih 95 godina zabilježile su »seoske gazde« (41,6%), iza njih slijede »srednjaci« sa 40,0% poroda, iza njih »seoska bogečija« sa 37,8% poroda, te napokon »seoska sirotinja«, koja je zabilježila najniži porod od 31,8%. Porod cjelokupnog stanovništva – bez obzira na ekonomsko-klasne grupe – iznosio je 34,4%, tako da su ga I, III i IV grupa nadmašile, a II je grupa – po broju najveća – stajala ispod općenitog poroda.

Prirodni priraštaj u prosjeku od 95 zadnjih godina poljaničkog stanovništva uzetog kao cjelina iznosio je 10,5%. Taj opći priraštaj opet su nadmašile I grupa sa 10,9% priraštaja, III grupa sa 20,2% i IV grupa sa 28,6% priraštaja, a jedina je II grupa zabilježila priraštaj od 6,2%, koji je niži od općeg priraštaja.

Najnepovoljnije je u prosjeku od 1851–1945. stajala II grupa, jer je relativno niski porod pratio i relativno visoki pomor, tako da je morao rezultirati nizak prirodni priraštaj. Iza II grupe slijedi I grupa, u kojoj se relativno visoki pomor bar donekle kompenzirao s relativno visokim porodom, tako da je rezultirao viši priraštaj nego u II grupi. III i IV grupa s relativno visokim porodom i s relativno niskim pomorom morale su dati visoki prirodni priraštaj.

Dakle, ako se kretanje poljaničkog stanovništva posmatra u prosjeku od zadnjih 95 godina, to siromašnije grupe pokazuju neke karakteristike prema grupama koje bolje stoje.

»Seoska bogečija« i »seoska sirotinja« umirale su gotovo jednako, ali nisu jednako radale. »Seoska bogečija« radala je više od »seoske sirotinje«. »Srednjaci« i »seoske gazde« opet gotovo jednako su radali, ali nisu jednako umirali. »Seoske gazde« su manje umirale od »srednjaka«.

Porod, pomor i prirodni priraštaj poljaničkog stanovništva po ekonomsko-klasnim grupama, posmatrani po pojedinim godinama, pokazuju osobito visoke razlike između pojedinih godina.

Te se velike razlike između pojedinih godina pojavljuju onda kad je u grupi premalen broj članova da bi računski dobivene statističke kon-

stante za pojedine godine mogle sa sigurnošću odgovarati realnoj slici kretanja stanovništva.

Zato je instruktivnije da se u takvim slučajevima prirodno kretanje stanovništva posmatra u vremenskim razmacima koji su širi od jedne godine. U tim širim razmacima će se međusobno izjednačiti znatne »slučajne« razlike pojedinih godina, koje su se pojavile zbog premalenog broja opažanja u pojedinim godinama.

Polazeći s tog gledišta nastojat će se prikazati pomor poljaničkog stanovništva po ekonomsko-klasnim grupama u petogodišnjim prosjecima vremenskog razdoblja od godine 1851. do godine 1945.

U tih 19 petogodišta najveće je oscilacije pokazivala putanja pomora »seoske bogečije«. Ta putanja, počinjući u kvinkveniju 1851–1855. sa 45,8‰, naglo se spustila u kvinkveniju 1861–1865. na 12,8‰. U narednom kvinkveniju 1866–1870. uzdigla se na 25,9‰, a iza toga se u kvinkveniju 1871–1875. spusti na 13,5‰. Dalje se putanja pomora stalno uzdizala do kvinkvenija 1891–1895, kada je dostigla 42,6‰. Spustivši se neznatno u kvinkveniju 1896–1900, u kvinkveniju 1901–1905. opet se uspjela na 44,4‰. Zatim je naglo padala do kvinkvenija 1911–1915, kad je dosegla 21,9‰. U kvinkveniju 1916–1920. uzdigla se na 33,2‰, a u kvinkveniju 1921–1925. opet se spustila na 13,2‰. Uzdigavši se u kvinkveniju 1926–1930. na 33,6‰, putanja se postepeno spuštala do kvinkvenija 1941–1945, u kojem je stala na 19,5‰.

Putanja pomora »seoske sirotinje« počela je u prvom kvinkveniju 1851–1860. s najvišom tačkom (43,2‰). Iza toga kroz svih 18 kvinkvenija putanja je stajala na nižim tačkama. U tih 18 kvinkvenija najviši je pomor bio u kvinkveniju 1886–1890, kada je iznosio 32,8‰, a najniži u kvinkveniju 1941–1945, kada je iznosio 16,6‰.

Putanja pomora »seoske sirotinje« teče u svih 19 kvinkvenija iznad i gotovo paralelno s putanjom pomora koji se odnosi na cjelokupno stanovništvo – bez obzira na ekonomsko-klasne grupe.

Putanja pomora »srednjaka« pokazala je najveći uspon u kvinkveniju 1881–1885, kada je dosegla 30,0‰ i premašila putanje pomora svih ostalih grupa. Najniži pad od 11,3‰ zabilježila je putanja pomora »srednjaka« u zadnjem kvinkveniju 1941–1945.

Putanja pomora »seoskih gazda« u prva četiri kvinkvenija stajala je na ništici. U preostalih 15 kvinkvenija najviša tačka putanje stajala je u kvinkveniju 1891–1895. na 20,3‰, a najniža u kvinkveniju 1941–1945. na 3,0‰.

Uspoređujući putanje pomora pojedinih grupa s putanjom pomora cjelokupnog stanovništva, može se ustanoviti da je putanja pomora »seoske sirotinje« konstantno prolazila iznad putanje pomora cjelokupnog stanovništva. Iznimku čini kvinkvenij 1901–1905, kada tačka putanje »seoske sirotinje« stoji ispod tačke putanje cjelokupnog stanovništva.

Putanja pomora »srednjaka« je u 17 kvinkvenija prolazila ispod putanje cjelokupnog stanovništva, a u 2 kvinkvenija (1881–1885. i 1921–1925) iznad nje.

Putanja pomora »seoske bogečije« prolazila je u 12 kvinkvenija iznad putanje pomora cjelokupnog stanovništva, a u 7 kvinkvenija (1861–1865, 1866–1870, 1871–1875, 1876–1880, 1881–1885, 1911–1915, 1921–1925) ispod nje.

Putanja pomora »seoskih gazda« prolazila je konstantno u svih 19 kvinkvenija ispod putanje cjelokupnog stanovništva.

U dva kvinkvenija (1871–1875. i 1921–1925) bio je pomor »seoske bogečije« niži od pomora »seoskih gazda«.

3. Prirodno kretanje stanovništva u NR Hrvatskoj 1934–1939, 1945, 1946.

Kako mogu vanjske prilike utjecati na prirodno kretanje stanovništva, može se dobro uočiti ako se uspoređi kakav je bio prirodni priraštaj i njegove komponente na području NR Hrvatske neposredno prije rata (u šestogodišnjem prosjeku 1934–1939) i neposredno iza rata (u godinama 1945 i 1946) (*Vidi tabelu 6*).

U mirnodobskim vremenima (1934–1939) 9 okruga i 1 oblast NR Hrvatske pokazivalo je porod preko 20,0‰ (od toga su bila 4 okruga i 1 oblast s porodom od 26,5‰ (okrug Daruvar) do 31,0‰ (okrug Lika). Ispod 20,0‰ iznosio je porod jedino u okrugu Bjelovar (19,0‰) i u gradu Zagrebu (14,7‰).

U prvoj poratnoj godini još se uvijek pokazuju posljedice rata. Biološke »rane« što ih je rat zadao još su svježije. Neposredno prije rata NR Hrvatska je kao cjelina imala porod od 25,7‰, a u godini 1945. spustio se taj porod na 15,4‰. Jedini je okrug Varaždin, koji imade porod viši od 20,0‰. Predratni porod od 23,5‰ u Baniji spustio se u godini 1945. na 8,0‰, predratni u Lici od 31,0‰ spustio se u godini 1945. na 12,6‰.

U godini 1946 – uzevši općenito – rane počinju zacijeljivati. U NR Hrvatskoj – kao cjelini – porastao je porod na 18,8‰, a okruzi Primorsko-Goranski, Varaždin i Karlovac i oblast Dalmacija pokazuju porod preko 20,0‰. U okruzima Bjelovar i Lika spustio se porod još niže nego u godini 1945. Znak da u njima biološka ratna kriza još uvijek traje.

Pomor je prije rata u NR Hrvatskoj – kao cjelini – iznosio 16,4‰. Niti u jednom okrugu (oblasti) nije iznosio preko 20,0‰. Najviši je bio u okrugu Slav. Brod (19,1‰), a najniži u Primorsko-Goranskom okrugu (14,9‰).

U godini 1945. porastao je pomor u NR Hrvatskoj – kao cjelini – na 18,6‰, dok je 5 okruga bilježilo u toj godini pomor viši od 20,0‰.

U godini 1946. je pomor – kako u NR Hrvatskoj kao cjelini (12,8‰), tako i u pojedinim okruzima (oblasti) – konstantno niži nego u predratnom šestogodištu, dakle je u tom pogledu poratna godina povoljnija od predratnih godina. Ta se činjenica može rastumačiti pomoću uloge

koju igra pomor dojenčadi u općem pomoru. Udio dojenčadi u općem pomoru iznosi u NR Hrvatskoj 25,7‰, što znači da nešto preko 1/4 od svih umrlih sačinjavaju umrla dojenčad. Porod u godini 1945. bio je u NR Hrvatskoj veoma nizak (15,4‰), pa je prema tome i tribut što ga dojenčad daje pomoru morao biti u toj godini nizak. Budući da je nasuprot tome pomor u godini 1945. bio visok (17,5‰), to je u toj godini moralo umirati razmjerno više svijeta izvan kontingenta dojenčadi. Porod je u NR Hrvatskoj u godini 1946 (18,8‰) još uvijek bio nizak prema porodu u šestogodištu 1934–1939 (25,7‰), tako da je i apsolutni iznos umrle dojenčadi morao biti nizak. Dakle s jedne strane niski porod, a s druge činjenica što je godina 1945. »predujmila« jedan dio umrlih od godine 1946. uzrokom su što je pomor u NR Hrvatskoj u godini 1946. bio nizak (12,8‰), čak niži od pomora u predratnom šestogodištu (16,4‰).

Prirodni priraštaj iznosio je u šestogodištu 1934–1939. u NR Hrvatskoj kao cjelini 9,3‰. Od pojedinih okruga bio je u tom vremenskom razdoblju najviši prirodni priraštaj u okrugu Lika (14,7‰), a najniži u Bjelovaru (3,0‰).

U godini 1945. pokazala je NR Hrvatska prirodni pad stanovništva od - 3,2‰. Najnepovoljniju bilansu prirodnog kretanja stanovništva pokazao je okrug Primorsko-Goranski (sa - 9,8‰ prirodnog pada), a oblast Dalmacija zabilježila je najvišu pozitivnu bilansu, koja je iznosila samo + 1,00‰ prirodnog priraštaja.

U godini 1946. NR Hrvatska se oporavlja, jer je dosegla prirodni priraštaj stanovništva od + 6,0‰. Najniži priraštaj zabilježio je okrug Osijek (+ 0,8‰), a najviši oblast Dalmacija (+ 15,5‰).

Varijacije prirodnog kretanja stanovništva u pojedinom okrugu između šestogodišta 1934–1939, godine 1945. i godine 1946. moglo bi se potpuno razjasniti kad bi osim udjela rata samog bilo poznato i to iz kojih su se krajeva zemlje i u koje su se krajeve selili ljudi nakon svršenog rata (provođenje agrarne reforme, kolonizacija). Poznato je, naime, da ljudi iz pojedinih krajeva svoje osebine u pogledu prirodnoga kretanja stanovništva - a osobito u pogledu rađanja djece - pri seljenju prenose u onaj kraj u koji sele. Shvatljivo je da će karakteristike prirodnog kretanja stanovništva doseljenika - ako su drukčije nego kod starosjedilaca - morati više ili manje promijeniti sliku prirodnog kretanja autohtonog stanovništva.

B) Stvarni porast stanovništva sela Poljanice, kotara Donje Stubice i današnjeg područja NR Hrvatske 1861–1945

Krajem godine 1860. brojila je Poljanica 562, krajem godine 1910. 1062, 31. I 1921. 1015, krajem godine 1940. 1225 i krajem godine 1945. 1122 stanovnika.

U 50-godištu (1861–1910) iznosio je dakle prosječni godišnji stvarni porast 1,78⁰/₀, u 60-godištu (1861–1921) jest procenat porasta – zbog prvog svjetskog rata koji je bio u tom 60-godištu – niži tj. 1,34⁰/₀, u 80-godištu (1861–1940) jest godišnji prosječni procenat porastao na 1,47⁰/₀, a u 85-godištu (1861–1945) – zbog drugog svjetskog rata – spustio se na 1,17⁰/₀.

U svima tima razdobljima prosječni se godišnji porast stanovništva u kotaru Donjoj Stubici mnogo ne razlikuje od porasta u Poljanici, a na području današnje NR Hrvatske u svima tima razdobljima procenat prosječnog godišnjeg porasta konstantno je niži od porasta u Poljanici i Donjoj Stubici.

Uspoređujući procenat prosječnog godišnjeg stvarnog porasta u pojedinim vremenskim razdobljima između NR Hrvatske, Donje Stubice i Poljanice, izlazi da se u prvim trima razdobljima (1861–1870, 1870–1880. i 1881–1890) prosječni godišnji porast u Donjoj Stubici i Poljanici kreće između 1,21 do 1,43⁰/₀. U NR Hrvatskoj iznosi u razdoblju 1861–1870. prosječni godišnji porast oko 1,00⁰/₀, u razdoblju 1870–1880. je oko 4 puta manji nego u Poljanici, a u razdoblju 1881–1890. nadmašuje i Donju Stubicu i Poljanicu. U razdoblju 1891–1900. nadmašuje Donja Stubica (1,29⁰/₀) NR Hrvatsku (1,09⁰/₀), a ova opet Poljanicu (0,92⁰/₀), koja, dakle, u tom razdoblju pokazuje najmanji porast. U razdoblju 1901–1910. porastao je u Poljanici prosjek godišnjeg porasta čak na 1,88⁰/₀ te je viši od prosjeka u Donjoj Stubici (1,07⁰/₀), a ovaj opet od prosjeka u NR Hrvatskoj (0,85⁰/₀). Decenij 1901–1910. jest razdoblje u kojem je Poljanica sa svojim prosječnim godišnjim porastom nadmašila sva ostala razdoblja od 1860. do 1945. Prilike su, dakle, u tom deceniju morale biti takve da je Poljanica u njemu mogla – u pogledu porasta stanovništva – polučiti najviše bodova. Slijedeće razdoblje, 1911–1921, ostaje u znaku prvog svjetskog rata. Tu opet Poljanica s prosječnim godišnjim padom stanovništva od – 0,44⁰/₀ stoji nepovoljnije od NR Hrvatske, koja pokazuje – 0,16⁰/₀, a NR Hrvatska nepovoljnije od Donje Stubice, koja pokazuje – 0,11⁰/₀ prosječnog godišnjeg pada. Nakon prvog svjetskog rata u razdoblju 1921–1931. Poljanica sa 0,92⁰/₀ prosječnog godišnjeg porasta teže dolazi sebi – kako od Donje Stubice, koja pokazuje 1,01⁰/₀, tako i od NR Hrvatske, koja pokazuje 1,17⁰/₀ prosječnog godišnjeg porasta. U razdoblju 1931–1941. prosječni godišnji porast prema prošlom razdoblju raste tako da u Poljanici iznosi 1,06⁰/₀, u Donjoj Stubici 1,04⁰/₀, a u NR Hrvatskoj 1,07⁰/₀. Drugi je svjetski rat opet – kao i prvi – bacio stanovništvo unazad. Godišnji prosjek pada stanovništva u petogodištu 1941–1945. je najniži u Donjoj Stubici (–1,83⁰/₀), iza nje slijedi Poljanica (–1,76⁰/₀), a iza ove NR Hrvatska (–1,11).

Stvarni i prirodni porast stanovništva

Selo Poljanica – kao i ostala sela bistranske župe – stalno pokazuju u pojedinim petogodišnjim razdobljima stvarni porast stanovništva, koji – mada je uvijek, osim u ratnom periodu, pozitivan, ipak je gotovo uvijek manji od prirodnog priraštaja. Znači da se suficit živorođenih nad mrtvorodenima – kako u selu Poljanici tako i u ostaloj župi – smanjuje zbog toga što svijet ostavlja svoje domove. Tako se događa da prirodni porast u bilansi kretanja stanovništva nije stopostotno iskorišten, već toliko koliko ljudi ne sele iz svojih sela. Prema tome što je stvarni porast niži od prirodnog, to svijet više emigrira, i obrnuto – što je stvarni porast viši od prirodnog, to stanovništvo više migrira.

U tabeli 8) prikazan je za pojedina petogodišnja razdoblja stvarni i prirodni porast stanovništva u selu Poljanici i u župi bistranskoj bez Poljanice.

U petogodištu 1861–1865. u Poljanici se stvarni porast podudara s prirodnim, a u ostaloj je župi stvarni porast za 16 lica manji od prirodnog. Dakle izvan bilanse između živorođenih i umrlih otpala su prosječno godišnje oko 3 lica.

U petogodištu 1896–1900. više se prosječno godišnje iselilo iz Poljanice nego doselilo u Poljanicu, oko 5, a u ostaloj župi oko 13 lica.

U ratnom petogodištu 1914–1918. pokraj samog prirodnog pada stanovništva opalo je ono još prosječno godišnje u Poljanici za kojih 13, a u ostaloj župi za kojih 15 lica.

U petogodištu 1921–1925. opet se povećava stanovništvo prirodnim priraštajem, a na negativnu bilansu između emigracije i imigracije otpada prosječno godišnje u Poljanici oko 8, a u ostaloj župi oko 19 lica.

U petogodištu 1934–1938. bilo je prosječno godišnje u Poljanici oko 6, a u ostaloj župi oko 24 iseljenika.

Sve u svemu se vidi da pripadnici cijele bistranske župe žive to teže što ih je više. Mada ti ljudi po svom mentalitetu teško ostavljaju rodnu grudu, opet uviđaju da na njoj nema mjesta za sve te sele. Ne sele dođuše cijele porodice, već tek pojedini – bilo muški, bilo ženski – članovi porodice, da kao zanatlijski ili drugi radnici nađu kruha izvan svoga sela.

III

PUNTARSKA BISTRA U NARODNO-OSLOBODILAČKOJ BORBI

(Kratak dokumentarni osvrt kao prilog njezinoj historiografiji)

Na temelju potanko izrađenog strateškog i taktičkog plana za osvajanje označenih područja svoga »Lebensrauma«, nacističke oklopne divizije prodrle su u aprilu 1941. u Jugoslaviju, u kojoj su, isto prema planu, ma da u raznim oblicima, s raznim formalnim pravima i u raznom pravnom položaju odmah osnovale i dvije svoje satelitske jedinice, ND Hrvatsku i Srbiju.

Vojnički Blitzeroberung trebalo je da se zamaskira nekim »oslobođenjem« nacionalno ugnjetenih naroda. Nacistički okupator podiže na vlast obje suprotne šovinističke frakcije jugoslovenskog fašizma: ustaše u Hrvatskoj i četnike u Srbiji. Ti izdanci najmračnijeg dijela reakcionarne buržoazije morali su vršiti sva ona besprimjerna nedjela nad našim narodom koja su im njihovi gospodari okupatori naređivali. Oni su bili prvi izvršioци velikih gestaponacističkih provokacija (Glina, Ogulin, Jasenovac, Gospić, Sarajevo itd.), koje su imale za cilj izazivanje religioznog rata između krvne braće Srba i Hrvata. Nacistički okupator daje oružje u ruke obima tim frakcijama jugoslavenskog fašizma, huškajući ih na masovne pokolje svoje braće, a i svog vlastitog naroda, na pokolj Hrvata od ustaša i pokolj Srba od četnika.

Tako je Himmlerov plan akcije za uništenje prvenstveno komunista, ljevičara-antifašista, liberalnih demokrata-jugoslavena i iskorjenjenje Srba, Hrvata, Slovenaca, Jevreja itd. odmah bio prenesen i stupio u djelovanje u okupiranoj ND Hrvatskoj.

U Zagrebu su odmah likvidirani poznati komunisti, prvaci radničke klase Prica O., Keršovani O., Adžija B., Krndelj I. i mnogi drugi.

Komunistička Partija stajala je jedina u borbenim redovima protiv najezde fašizma u Jugoslaviji s njegovom vojnom tehnikom, okrutnostima, krvološtvima, sistematskim provokatorskim makinacijama, huška-

njem narodnih masa jednih protiv drugih, s njegovom opasnom mrežom »pete kolone« itd.

KP Jugoslavije suzbila je osnovni provokatorski manevar nacističkog okupatora – izazivanje religioznog rata. Pod velikim slavnim parolama »bratstva i jedinstva Srba i Hrvata« narod je brzo prozreo paklene provokacije pokolja, koje su hrvatskom i srpskom narodu podmetali plaćeni ubojice – ustaše i četnici pod rukovodstvom okupatora. Teror u Hrvatskoj vršen je i nad hrvatskim i srpskim narodom.

Ubijanje se komunista i naprednih ljudi uopće provodilo ne samo u gradovima nego i po selima, pa i u puntarskoj Bistri. Po selima su osobito bili zatvarani i ubijani tzv. lijevi iz HSS-a (Hrvatske seljačke stranke), koji nisu htjeli pristupiti tada na zlu glasu seljačkoj zaštiti. Naravno, što je bio žestok progon u selima bivše općine Bistre: Jakovlju, Oborovu i Poljanici.

U samoj su Bistri ustaše odmah po svom dolasku na vlast 1941. organizirali svoju vlast. Za »tabornika« su postavili Stjepana Špoljara, a za »općinskog načelnika« Josipa Brezovića. Naravno, najbogatiji zemljoposjednici, »kulaci«, postaju gorljivi pristaše ustaša, ljutih protivnika komunista, upravo onih koji traže »da zemlja pripadne onom koji je i obrađuje«.

Ivan, sin općinskog načelnika, i Pršinec Ivan, pripadnik »seljačke zaštite«, postali su odmah agenti ustaške policije. Kako su poznavali političke prilike toga kraja i sve ljevičare i simpatizere KP, to su brzo počeli provoditi hajku na njih. U Bistru dolazi u ljetu 1941. iz Zagreba viši ustaški »dužnosnik« i uspostavlja organizaciju ustaša. Osniva se ustaška »pripremna bojna« i postavljaju »zbirnici«. Odmah poslije toga »tabornici« i »zbirnici« pozivaju narod na sastanak. Zapisuju se svi oni koji nisu došli, a zapisuje se i sve ono što se govori o ustašama i okupatoru i to se dostavlja višim ustaškim organima za tajnu ustašku policiju UNS i Gestapo.

Za komandanta »pripremne bojne« postavili su općinskog blagajnika Balona, koji vrbuje mladiće za bojnu i agitira za ustašku ideologiju, osobito u Donjoj Bistri. Njega pomažu u svemu neki seoski bogataši. Na sastancima ustaše govore, da su oni »sveta vojska, koja brani vjeru i koja progoni boljševizam«. U selu Donja Bistra stupa u ustaše po njihovu nagovoru polovica vatrogasne čete, primitivci, koji su uopće bili daleko od pravog saznanja šta su zapravo ustaše. Oni su većinom stajali pod terorom fizičkog i ekonomskog uništenja. Inače u ustaše se javilo samo nekoliko ljudi iz vrlo zaostalih porodica.

Ustaški su agenti vršili pritisak, koristeći se ekonomskom bijedom ljudi, isto tako i u selu Poljanici D. i uspjeli su zavrbovati 11 primitivnih seljaka. Međutim, iz donjih sela nije nitko pristupio ustaškim redovima, nego obrnuto, već su se u ljetu 1941. počeli prvi partizani odmetati u šumu, i to najprije u malim, a zatim sve u većim grupama. To je izazivalo strah kod ustaša i potrebu da »pripremna bojna« čuva općinu i žandarmerijsku stanicu i izgrađuje bunkere, što je ona već sama mo-

rala činiti. Žandari su odlazili u potjeru za partizanima, osobito u selu Križ, Mihovljane i Kraljev Vrh. Kako se borba sve više pooštravala, tako je sve više rasla i stega unutar te bojne, koju su 1942. god. preveli u stalni kadar ustaša. Jedan dio tih ustaša odlazi u Žumberak, gdje vrši razne zločine nad siromašnim seljacima.

Ta već okrvavljena ustaška bojna nastavlja da stalno ubija i hvata partizane u Hrvatskom zagorju, a 1942. kod Mihovljana ubija sekretara mjesnog Komiteta KP druga Krkača, a njegovu ženu Baricu zarobljuje, strahovito zlostavlja i likvidira u jasenovačkom logoru.

U ilegalnosti pod okupacijom osnivaju se prvi narodno-oslobodilački odbori, po uputama druga Krkača i »Šumskog«-Žukina Pavla. Tako se prvi NO osniva u selu Jakovlju u Bistri, u kojem su glavnu riječ imali stari Brcko Martin Komiža i Fijan Vid »Nacek« i Bočina Josip iz Jakovlja, Stubica, kao sekretar Kotarskog komiteta SKOJ-a 1943.

Bistranska Poljanica i Oborovo osnivaju zajedno jedan NO, u koji ulaze kao predsjednik u Oborovu Poljak Nikola, stolar, Truski Pavao, kao predsjednik u Poljanici, a učitelj poljanički Marković Ivo kao sekretar NO Poljanice i Oborova. U selo dolaze ustaše iz Zagreba, koji s mjesnim ustašama i njihovim porodicama oštro paze na svaku riječ i pokret u selu. U Jakovlju NO već 1942. vrlo aktivno radi i stoji u neposrednoj vezi s partizanima, koje izdašno pomaže. Zbog vrzanja velikog broja ustaša u Poljanici rad je NO morao biti vrlo konspirativan, a odbornici su morali biti stalno na oprezu. Rad NO Poljanice pod rukovodstvom Markovića I., učitelja, iako je izdržao teški teror u rano proljeće 1943, ipak se je veoma aktivirao.

Poslije velikog poraza nacističkih armija kod Staljingrada nacisti vrše velik pritisak na ustaše da im u Hrvatskoj skupe što više vojske za topovsko meso na prepuklom istočnom frontu. Ustaše, kao sluge svog nacističkog gospodara koji ih je na svojim tenkovima ubacio na »vlast« samo zato da ga bez pogovora ropski slušaju, počinju da teroriziraju narod i nasilno regrutiraju za istočni front kao i za bezbroj frontova u njihovoj vlastitoj »nezavisnoj«. Narod je mrzio nacističke okupatore i domaće izdajice ustaše i umjesto da se javlja na dobiveni poziv za regrutaciju u »domobrane«, 1943. god. masovno bježi u partizane. Malo selo Jakovlje u Bistri daje 200 boraca, oficira i aktivista, Oborovo 60, a Poljanica 41 borca i *politradnika*. Ta je pojava masovnog prelaza naroda u partizane veoma ozlojedila i nacističke okupatore i njihove sluge ustaše tako da su ubijali odmah na licu mjesta bez suda svakog onog koji se na poziv nije javio u njihovu bojnu ako bi ga negdje pronašli. Tako su u Jakovlju pronašli šestoricu seljaka i smjesta ubili na cesti koja prolazi kroz selo. Osim ubijstava, ustaše pljačkaju u selu do čega samo dođu i mnoge seljake odvođe u zloglasni logor Jasenovac da ih likvidiraju. Tako su mučenički završili u jasenovačkom logoru i poznati napredni seljaci iz Jakovlja: Poturica, Fijan, Bočina, Bočko i drugi koje su ustaše potukli maljevima u Gradini, u jasenovačkom logoru.

Podzemna se akcija KP sve više i sve jače osjećala u borbi protiv nacističkog okupatora i ustaša. U bistranskim selima organizira se ilegalna

narodna vlast u obliku NO, koji provode otpremanje mladića u partizanske jedinice, otpremanje hrane, odijela, lijekova i oružja u šume. Prvi dobrovoljci odlaze u Kalnički odred, a drugi odmah zatim u Žumberački partizanski odred, u Zagorski i Zagrebački. Učitelj Marković i Emski Pavao ostaju stalno u najstrožoj ilegalnosti, jer su oni bili veza s višim partijskim forumom KP, a u selima se već u proljeće 1943. većinom javno narod, koji je bio nevjerojatno u svemu protiv organa ustaša i nacista neprijateljski raspoložen, opredijelo za NOB. Karakteristika je tih sela, kao i cijelog Hrvatskog zagorja, velika karakterna čvrstoća cijelog kolektiva u selu prema političkom. u ovom slučaju i nacionalnom neprijatelju. Tako se svakodnevno događalo u selima koja leže na cesti Podsused-Donja Stubica da, kada bi nacističko-ustaška motorizacija iznenada upala u sela i vršila pretres tražeći partizane, njih nikad nitko nije izdao. Svatko je u selu znao, od djeteta do starca, gdje leže ranjeni i bolesni partizani, i pod prijetnjom najgorih muka i smrti svatko je odbijao ustaše prkosno s izjavama: »Ovdje nema partizana«. I sami nacisti i ustaše bili su uvjereni da su partizani tu, ali ih nisu mogli pronaći ni tada kada su mučili ljude. Mnogo su puta mučili bez uspjeha i malu djecu i hrabre seoske djevojke, koje su prkosno odbijale svako njihovo pitanje. U to doba u zagorskim selima nije bilo izdajica, a nikad u donjim selima Jakovlju i Oborovu! Razumljivo je da su raslojavanje seljaka i veliko siromaštvo u zagorskim selima često izazivali netrpeljivost, sukobe, tužbe između samih seljaka, ali u doba okupacije to je sve bačeno u zapećak i cijelo je selo bilo jedinstveno kao jedan čovjek, čvrsto i rezolutno neprijateljski raspoloženo prema okupatoru i njegovim slugama ustašama.

Općina i škole u selima bile su jedine u stvari tada »državne« ustašove, ali su se i u njima nalazili ilegalni partijski povjerenici. Ti su ljudi ne samo prebacivali razni materijal za partizane nego su i javljali kretanja i namjere neprijatelja. Tako npr. učitelj Marković I. iz Poljanice traži putem »trebovanja« pisaći pribor za školu, koji uzima u Zagrebu (kod Kurelca) Zrinski P. i vozi svojim kolima sebi u svoju trgovinu i predaje ga »vezi«, koja ga opet prenosi dalje partizanima itd. Na isti se način domogao tog materijala i snabđevao partizane i općinski bilježnik Androka.

Ustaški se teror svakog dana sve više pojačavao što su češće partizani vršili svoje akcije oko Zagrebačke gore. Te akcije su utjecale veoma snažno na opći narodni otpor protiv ustaša i okupatora u Zagrebu i cijeloj Hrvatskoj. U neposrednoj blizini Zagreba, u kojem su se dobro »bunkerirali« Pavelić i njegov komandant Gestapovac Kasche, pucale su osvetničke partizanske puške i praskale njihove bombe. Bijes se ustaša prenio u to doba na sav hrvatski narod, na seljake u selima i na radnike, građane i intelektualce u gradu. Svi su im bili sumnjivi, svi su stajali u vezi sa KPH i sve su progonili kao simpatizere ili komuniste. Ustaše s nacistima nekoliko su puta pokušavali opsežnim vojnim i policijskim mjerama »očistiti« teren barem oko Zagreba, ali sve je bilo uzalud. Narod je javljao partizanima o pokretu neprijatelja i partizan-

ski bi se odredi provlačili i »nestajali« sigurni u selima, u kojima nije nikad bilo izdaje. U međuvremenu su ustaše stalno upadali iznenada u sela i vršile »racije« u njima, hvatajući sumnjive osobe u selu. U Bistri je najviše operirala zloglasna »Grubešićeva bojna«, koja je tamo harala i mnogo naroda pobila. Naravno da su sve osobe koje su radile kao aktivisti stalno s partizanima noćivale po štagljima, u štalama kod pozvanih prijatelja ili u šumi, a gotovo nikad kod svoje vlastite kuće. Pod imenom »konspiracija« nazivali su u selu i sve te odgovorne ljude koji su se isklučivo posvetili radu narodno-oslobodilačkih organizacija. Tako je bio ustanovljen naročit način signaliziranja opasnosti za »konspiraciju«. Kada bi ustaše iznenada provalili u neko bistransko selo, znak o njihovu prisustvu davao je »klopotec na orahu«. »Konspiracija« je čekala uvijek znak da se može vratiti u selo. Kada je »klopotec na orahu« bio okrenut prema šumi, tada se nije smjelo nikud kretati iz »konspiracije«. Za davanje tog znaka, tj. za namještanje tog »klopoteca na orehu«, bila je od KP zadužena i odgovorna Zlata Zrinski.

Ustaše su se često zalijetavali u četama od 30–50 ustaša, naročito na periferijske kuće i na kuće bliže šumi, a i u klijeti u vinogradima, gdje bi vršili premetačine i česta hapšenja stanovnika. Tako se jedne noći već 1944. zaletila četa ustaša, koju je predvodio ustaški konfident Janko sa zastavnikom Ciglonečkim, na čelu i pohapsila mnoge pozadinske radnike (Zrinskog Juru, Miju i Pavla, Crnog Miku, Belušić Miku »Jadeka«, Janu Kostanski, Sutinu Drageca iz Podsuseda, Bočinu Grgu – cestara iz Jakovlja, Vorović Jožu, mlinara iz Vrapča i druge). Oni su svi bili strahovito izmrcvareni i ubijani u zatvoru u Đorđićevoj ulici, gdje su obično pod batinama likvidirali svakog uhvaćenog partizana. U tom su zatvoru pred očima zatvorenika batinama dotukli i komunistu Drageca Sutinu iz Podsuseda. Nad uhapšenima su vršene poznate zvjerske gestapovsko-ustaške torture, vješanje za ruke, paljenje osjetljivih dijelova tijela, skidanje noktiju, »ringšpil« itd., a uz to i mučenje gladu i žeđu.

Konačni je poraz Hitlerovih armija pod udarcima Crvene armije i ostalih saveznika već 1944. bio svakom na vidiku. Potučena nacistička armija povlači se prema Berlinu i pri tome uništava sve pred sobom. U Jugoslaviji pod rukovodstvom KPJ razmahala se golema borba naroda za oslobođenje. Ustaše, četnici i njihovi gospodari i protektori nacisti poslije sloma Italije, videći svoju pogibiju, iako se već međusobno mrze, ubijaju iz bijesa masovno ljude i u selima i u gradovima. Seoski ustaški konfidenti, videći propast nacističke Njemačke i ustaštva, traže načina da se riješe svih onih koji dobro znaju njihova nedjela. U isto vrijeme kod naroda popušta konspiracija, jer svi očekuju svaki čas opći slom. U stvari NO već djeluju polujavno kao organi narodne vlasti. Posljedica je toga bila dekonspiriranje upravo najvažnijih partijskih i narodnih rukovodioca u selu u doba kada policija ustaških vlasti još operira očajnički, bijesna zbog predstojeće katastrofe. Tako su bili u Poljanici uhapšeni 14. XII 1944. pred samo oslobođenje od zloglasne Grubešićeve bojne u svojim stanovima sekretar NO za Poljanicu i Oborovo učitelj

Ivan Marković, jedan od najagilnijih pobornika NOB-a i duša cijelog kraja, i odbornik NO Sever Abela, isto jedan od najuglednijih ilegalnih radnika NOB-a u tom kraju. Ustaše su obadva rukovodioca NO pokreta u Bistri povelili vezane žicom noću kroz selo, tukli kundacima i motkama i strašno iznakažene, gole ubili iste te noći na cesti koja prolazi kroz Bistru. Ta ubijstva u Bistri izvršila je spomenuta Grubešićeva bojna, koju su tada predvodili ustaški zastavnik Petković i vodnik Bogdan. Njih je provodio ustaški agent »Pavel« iz Novih Dvora. Poslije tih ubijstava ustaše su opljačkali stanove tih žrtava, a sve što nisu mogli odnijeti uništili su. Ta su ubijstva prvaka izazvala strašno ogorčenje u narodu, koji je odmah odgovorio silnim partizanskim udarcima, mnogobrojnim napadima sa sviju strana na ubojice.

Poljak Nikola, jedan od prvoboraca i junaka Bistre, poginuo je u borbi 1943. na pruži kod Dugog Sela, kada se vraćao s akcije iz Oborova, upavši u nacističku zasjedu. Jedan od opasnih ustaških doušnika bio je bez sumnje Lis Imbro, »klakavi i puklavi«, rodom iz Simunica u Oborovu, a sa stanom u Mikuliću kod Zagreba. U Oborovu su ga smatrali strancem. On je vodio parnicu za ostavštinu svoje majke i to je uzimao kao razlog da se može stalno vrzati po bistranskim selima, prislušivati, promatrati šta bi se sve moglo ustašama dojaviti. Mnogi su ljudi iz Oborova i okoline, a i partizani bili uhvaćeni, mučeni i ubijeni od ustaša na temelju njegovih izvještaja policiji. Tog su izroda i moralnog i fizičkog bogalja partizani likvidirali 1944.

Od svih sela Bistre u jedinoj se Poljanici našlo opasnih ustaških doušnika. Nakon 3 godine upornog traganja za glavom pokreta u Poljanici i Bistri konačno su ti doušnici pronašli rukovodioca bistranskog NO pokreta pri kraju 1944, sekretara I. Markovića i Severa Abela. odbornika, i odmah ih prokazali ustašama, koji su ih, kako je prije navedeno, zvjerski ubili. Ti su doušnici kasnije uspjeli otkriti organizatora narodne vlasti i partizanskog ustanka Poljaka Ivana. kojeg su ustaše zatekli u uporištu i ubili u veljači 1945. Poljak Nikola pripada među slavne borce puntarske Bistre, koji je za narodne ideale dao i svoj vlastiti život. Doušnici su bili krivi i za druga ubijstva i hapšenja, slanja u zloglasne ustaške logore, uništenja ne samo mnogih aktivnih drugova boraca protiv okupatora i ustaša nego i simpatizera NOB-a (Zrinskog. Markovića, Severa, Školina itd.). Od svih tih je doušnika bez sumnje bio najprepredeniji Kecerin I. sa svojim sinom Stjepanom, koji je imao neposredne veze s višim ustaškim funkcionerima, osobito zloglasnim Čudinom, Tomaševićem itd. U jesen 1944. god. partizani su mobilizirali tog istog sina Stjepana, koji je odmah dezertirao iz partizanskih redova i prokazao ustašama sve veze i kanale sa selima Bistre. Na dogovoren znak ustaše su izvršili raciju, znajući unaprijed sve kanale i veze, a uhapsili su tobože s ostalima i tog Stjepana, kako ne bi na njega pala sumnja za izdaju, kao na »cinkera«. Osim tih već poznatih doušnika bilo je i drugih, koji su to bili ne toliko iz nekih političkih simpatija prema ustašama koliko iz svađe i lične mržnje prema pojedincima, osobito žene, uvrijeđene i ostavljene.

U ljetu 1944. god. Jure Vojnović predvodio je četnu ustaša, koji su se porazmjestili u 3-4 kuće u selu. Tom su se ustaškom zastavniku morali javljati mnogi, ustašama već sumnjivi ljudi. Zbog veza s partizanima morali su se svaki dan tri put javljati J. Vojnoviću. Ustaše su konačno mnoge njima sumnjive ljude zbog veza s partizanima pohapsili, zlostavljali i deportirali u ustaški logor u Stubičke Toplice.

U Bistri je protiv ustaške policije radila naročita partizanska organizacija (kasnije Ozna).

U aktivnoj borbi Bistre predvodila su sela Jakovlje i Oborovo, koja su do posljednjeg čovjeka bila jedinstvena i bez izdajnika. Ustaški doušnik »Grbonja«, Lis Imbro, bio je u stvari strana osoba u Jakovlju, te je kao špijun likvidiran u samom selu. Oborovo je malo i siromašno selo, sastavljeno isključivo iz srednjaka i sirotinje, te se na poziv KP na ustanak listom odazvalo. Drug Poljak Nikola bio je prvi pobornik i organizator borbe u selu Oborovu. Uskoro on organizira NO u Oborovu, partizanske odrede, prikuplja svestranu pomoć za borce i za žrtve okupatora i ustaša. Organizira omladinu i žensku organizaciju AFŽ. U novo izabrani NO Oborova, uz Poljaka Nikolu, ulaze ugledni mještani seljaci Poljak Ivo, Pustojec Nikola, Grgurić Petar, Grgurić Stjepan »fala«, Gulić Ljudevit, Gulić Vinko, Gulić Stjepan, Novosel Stjepan »Nevestica« i Eršeg Rok »Groš«. Pod rukovodstvom toga slavnog oborovskog NO mobilizirali su se iz tog malog seoceta mnogi partizanski borci, s kojima idu u borbu i sami odbornici. Već je do početka 1944. godine poginulo u borbi preko polovina odbornika tog hrabrog bistranskog sela. vjernih potomaka Matije Gubca, legendarnog vođe bistranskih puntara. Od cijelog NO Oborova ostali su na terenu samo dvojica, Štef Novosel »Nevestica« i Đuro Poljak. Oni su od listopada 1943. do oslobođenja proveli preko veze iz Vrapča za Jakovlje, Kraljev Vrh i Pilu preko 12.000 boraca za NOVJ. Oni su isto tako surađivali u prebacivanju partizana preko rijeke Krapine i Save. Na ta su dva druga pale i ostale dužnosti, osiguravanje hrane naročito od »domobrana«, osiguravanje odjeće i obuće, lijekova, stanova za bolesne i ranjene partizane, kontrola nad kretanjem neprijatelja itd.

Ustaše i nacisti često su iznenada napali Bistru, a osobito partizansko Oborovo, vršili pretruse, pljačke i ubijstva. Tako su sredinom 1944. gestapovci do temelja opljačkali Oborovo pa u selu nije ostalo nijedno pile. U prosincu su isto tako opljačkali bistranska sela, mnoge seljake, pa i starce i žene tukli i maltretirali, istjeravši ih gole iz njihovih kuća na zimu. U borbi je protiv ustaša i okupatora slavno poginuo i prvi organizator i rukovodilac narodno-oslobodičkog pokreta Poljak Nikola.

Bistransko malo, ali slavno selo Jakovlje po uputi sekretara KP za Bistru druga Krkača (ubijen kasnije od ustaša u Mihovljanima), osniva prvi NO. To su selo također skoro potpuno popalili ustaše 1944, otjeravši iz njega preko 500 komada krupne, rogate marve. Tada je iz sela bježalo sve što je moglo bježati u šumu i polja, a ostale su pohvatali i

odveli u logor Gabište. Bolesne starce i djecu, koji nisu mogli ići, na licu mjesta su poklali. Poslije svih tih ubijanja seljaci ni Jakovlja kao ni Oborova nisu klonuli, nego se borba s ustašama i nacistima još više zaoštrila, bila je to borba na život i smrt.

Već od 1943. partizanske su se veze proširile tako da su u slučaju opasnosti i potrebe priskakali u pomoć ili su pravili diverziju drugi partizanski odredi. Te su se veze iz Bistre nastavljale preko Zagrebačke gore i Vrapča sa Zagrebom, a preko sjeveroistočnog dijela Zagrebačke gore sa Podravinom, Kalnikom i Moslavinom. Mnogi su se bistranski borci neustrašivo borili za narodno oslobođenje i često bili žrtve zatvora, mučenja od ustaša, a osobito neki aktivisti (Crni Mika, Novosel Štef »Nevestica«, Poljak Juro, Sever Edo itd.), kao i partizanski i partijski kuriri. U veljači 1945. ustaše ih otkrivaju u uporištu, kojom je prilikom poginuo drug Ivo Poljak, obavještajac, a drugi su jedva umaknuli u šumu. Kasnije je žandarska zasjeda uhvatila kurira Severa Eđu, koji je nosio municiju i baterije za »Zagrebački partizanski odred« u selo Pilu ispod Sljemena. U to doba opće pometnje ustaše ga šalju u logor u Sisak, odakle u šumu na rad, gdje su ga ponovno oslobodili partizani.

U siječnju 1945. god. izdani su od njemačkih doušnika mnogi drugovi u Poljanici (Crni Mika, Zrinski Pavao, Šimunković Nikola, Fuđak Milka, Jurak Nikola, Gradiški Stjepan i još mnogi drugi), koje su ustaše mrcvarili i mučili u ustaškom logoru, gdje su dočekali oslobođenje.

Od 41 borca i aktiviste malog sela Poljanice poginulo je 15 drugova, davši svoje živote za oslobođenje naših naroda. To su bili slavni borci:

1. Zrinski Stjepan, Petrov, jedinac sin poginuo kod Hangova, Podravina; *u Hajnju*
2. Zrinjski Stjepan, Stjepanov, poginuo u Bilogori;
3. Zrinski Jure, Stjepanov, kod kuće u Poljanici;
4. Sever Stjepan, Stjepanov, kod Virovitice;
5. Sever Nikola, Nikolin, u Bilogori;
6. Šoštarić Stjepan, Stjepanov, kod Banja-Luke;
7. Minković Dragutin, Franjin, kod Banja-Luke;
8. Sever Abel, Rokov, u Bistri;
9. Sever Rok, Martin, u Bistri;
10. Šimunković Ignac, u logoru Lepoglavi;
11. Rogina Barica (?) Jakovljeva, kod Radoboja.

Od prvog NO sela Poljanice od šestorice odbornika poginula su četvorica.

1. Poljak Ivo, siječnja 1945;
2. Marković Ivo, učitelj 14. XII 1944;
3. Sever Adalbert, seljak, 14. XII 1944;
4. Poljak Nikola, seljak, 1944.

U ožujku 1945. god., upravo pred samu zoru oslobođenja, zarobljuju ustaše u šumi Gornje Bistre Grgec Josipa, Grgec Stjepana i Škrilin Juru,

koje muče, svukavši ih do gola i zvjerski iznakažene ubijaju. Iz malog sela Oborova poginula su 23 borca.

Ta tri sela puntarske Bistre prihvatila su u neposrednoj blizini Zagreba, sjedišta vojne njemačke i ustaške sile, neravnu krvavu borbu protiv okupatora i domaćih izdajica ustaša, smatrajući da je bolje i poginuti, »bolje biti grob nego rob«, nego li biti predat na milost i nemilost fašističkim zvjerima. Pod rukovodstvom KP ta se vanredno žestoka i krvava borba u Bistri vodila uporno, fanatički, sve do pobjede, sve do oslobođenja. Ne samo u okolici rodne njihove Bistre nego i po Lici, Žumberku i u cijeloj Hrvatskoj, po Bosni i Zelen-gori ima mnogo grobova bistranskih hrabrih partizana, koji žrtvovaše svoj mlađi život za čast i bolji život trudbenog naroda. Puntarska krv legendarnog borca Matijaša Gupca, bistranskog seljaka, teče u žilama ponosnih i hrabrih njegovih potomaka, bistranskog naroda.

IZVORI

Ministarstvo poljoprivrede (Odjel za agrarnu reformu i kolonizaciju) NR Hrvatske broj Pov. 967 - VII od 29. X 1947.

Predsjedništvo vlade NR Slovenije (Planska komisija - Statistički ured) broj 1418 od 13. XII 1947.

Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva (Opći odjel) NR Makedonije broj 1043 od 23. XII 1947. (Podaci o agrarnim odnosima nakon provođenja Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji od 23. VIII 1945.)

Zakon o provođenju agrarne reforme i kolonizacije na području Federalne Hrvatske od 24. XI 1945.

Zakon Petogodišnjeg plana razvitka narodne privrede NR Hrvatske u godinama 1947-1951.

Zakon Petogodišnjeg plana razvitka narodne privrede FNR Jugoslavije u godinama 1947-1951.

Referat o stanju i razvoju seljačkih radnih zadruga u NR Hrvatskoj održan na osnivačkoj skupštini Saveza seljačkih radnih zadruga NR Hrvatske dno 18. I 1948 (Borba broj 16-1948).

Statistički godišnjak kralj. Hrvatske i Slavonije I 1905 (Zagreb - 1913).

Statistički godišnjak kralj. Hrvatske i Slavonije II 1906-1910 (Zagreb - 1917).

Statistički godišnjak kralj. Jugoslavije 1936 - Knjiga VII (Beograd - 1937).

Statistički godišnjak kralj. Jugoslavije 1937 - Knjiga VIII (Beograd - 1938).

Statistički godišnjak kralj. Jugoslavije 1938-1939 - Knjiga IX (Beograd - 1939).

R. Bićanić: Agrarna prenapučenost, Zagreb - 1940.

M. Kreser: Gustoća žiteljstva kralj. Hrvatske i Slavonije, Zagreb - 1917.

O. Frankeš: Die sozialökonomische Struktur der jugoslawischen Landwirtschaft, Berlin - 1937.

